

Dúró József
Pártalapú euroszkepticizmus

Politikatudományi Intézet

Témavezető: Gallai Sándor PhD
Balázs Zoltán PhD

©Dúró József

Budapesti Corvinus Egyetem
Politikatudományi Doktori Iskola

Pártalapú euroszkepticizmus

Ph.D. értekezés

Dúró József

Budapest, 2014

Tartalomjegyzék

Ábrák jegyzéke.....	8
Táblázatok jegyzéke.....	10
1. Bevezetés.....	11
2. A kutatás elméleti keretei.....	16
2.1. Az euroszkepticizmus fogalma	16
2.2. Pártalapú euroszkepticizmus	19
2.2.1. A sussexi iskola.....	19
2.2.2. A sussexi iskola kritikája	22
2.2.3. Az észak-karolinai iskola és egyéb megközelítések	29
2.2.4. Az euroszkepticizmus definíciója	31
2.3. Az euroszkepticizmus típusai.....	33
2.3.1. Taggart csoportosítása pártcsaládok alapján	34
2.3.2. Riishøj csoportosításai	35
2.3.3. Saját csoportosítás	37
3. Hipotézisek, módszertan	42
3.1. A csoportosítás alkalmazása	42
3.2. Hipotézisek.....	44
4. Országtanulmányok.....	46
4.1. Euroszerkepticizmus a német pártrendszerben	46
4.1.1. A Baloldal	50
4.2. Euroszerkepticizmus a francia pártrendszerben	51
4.2.1. Nemzeti Front.....	57
4.2.2. Francia Kommunista Párt.....	58
4.2.3. Franciaországért Mozgalom.....	60
4.3. Euroszerkepticizmus az olasz pártrendszerben	60
4.3.1. Ötcsillag Mozgalom	65
4.3.2. Északi Liga.....	65
4.3.3. Baloldal, Ökológia, Szabadság	66
4.4. Euroszerkepticizmus a belga pártrendszerben	67
4.4.1. Flamand Érdek	70
4.4.2. Libertáriánus, Közvetlen, Demokratikus (LDD)	71
4.5. Euroszerkepticizmus a holland pártrendszerben	72
4.5.1. Szabadságpárt.....	75
4.5.2. Szocialista Párt	76
4.5.3. Keresztyén Unió.....	77
4.5.4. Református Politikai Párt	78

4.5.5. Állatok Pártja	79
4.6. Euroszkepticizmus a luxemburgi pártrendszerben	79
4.6.1. Alternatív Demokrata Reformpárt	81
4.6.2. Baloldal	82
4.7. Euroszkepticizmus az Egyesült Királyság pártrendszerében.....	82
4.7.1. Konzervatív és Unionista Párt.....	87
4.7.2. Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja	88
4.7.3. Brit Nemzeti Párt	89
4.7.4. Angliai és Walesi Zöld Párt	90
4.7.5. Skót Nemzeti Párt	90
4.7.6. Plaid Cymru	91
4.7.7. Északír unionista pártok.....	92
4.8. Euroszkepticizmus a dánpártrendszerben	93
4.8.1. Dán Néppárt	96
4.8.2. Egységlista – Vörös-Zöldek.....	97
4.8.3. Népi Mozgalom az EU Ellen	98
4.9. Euroszkepticizmus az ír pártrendszerben.....	99
4.9.1. Sinn Féin	102
4.9.2. Szocialista Párt.....	104
4.10. Euroszkepticizmus a görög pártrendszerben.....	104
4.10.1. Radikális Baloldali Koalíció	107
4.10.2. FüggetlenGörögök	108
4.10.3. Arany Hajnal	108
4.10.4. Görögországi Kommunista Párt.....	109
4.10.5. Népi Ortodox Tömörülés	109
4.11. Euroszkepticizmus a spanyol pártrendszerben	110
4.11.1. Egyesült Baloldal	112
4.11.2. Katalóniai Köztársasági Baloldal.....	113
4.11.3. Galíciai Nacionalista Blokk	113
4.12. Euroszkepticizmus a portugál pártrendszerben.....	114
4.12.1. Portugál Kommunista Párt	116
4.12.2. Baloldali Blokk	117
4.13. Euroszkepticizmus az osztrák pártrendszerben.....	118
4.13.1. Ausztriai Szabadságpárt.....	121
4.13.2. Team Stronach Ausztriáért.....	122
4.13.3. Szövetség Ausztria Jövőjéért	122
4.13.4. Hans-Peter Martin Listája (HPM).....	123
4.14. Euroszkepticizmus a finn pártrendszerben	124

4.14.1. Igaz Finnek.....	126
4.14.2. Baloldali Szövetség.....	127
4.14.3. Finn Kereszténydemokraták.....	128
4.15. Euroszkepticizmus a svéd pártrendszerben.....	129
4.15.1. Környezetvédő Párt – A Zöldek.....	132
4.15.2. Svéd Demokraták.....	133
4.15.3. Baloldali Párt.....	133
4.15.4. Kalóz Párt.....	134
4.16. Euroszkepticizmus a ciprusi pártrendszerben.....	134
4.16.1. Dolgozó Nép Haladó Pártja.....	135
4.17. Euroszkepticizmus a máltai pártrendszerben.....	136
4.17.1. Munkáspárt.....	137
4.18. Euroszkepticizmus azézt pártrendszerben.....	137
4.19. Euroszkepticizmus a lett pártrendszerben.....	139
4.19.1. Nemzeti Szövetség.....	140
4.19.2. Lettországi Szocialista Párt.....	141
4.20. Euroszkepticizmus a litván pártrendszerben.....	142
4.20.1. Rend és Igazságosság.....	143
4.21. Euroszkepticizmus a lengyel pártrendszerben.....	144
4.21.1. Jog és Igazságosság.....	147
4.22. Euroszkepticizmus a cseh pártrendszerben.....	148
4.22.1. Cseh- és Morvaországi Kommunista Párt.....	151
4.22.2. Polgári Demokrata Párt.....	152
4.23. Euroszkepticizmus a szlovák pártrendszerben.....	153
4.23.1. Szabadság és Szolidaritás.....	156
4.23.2. Szlovák Nemzeti Párt.....	157
4.24. Euroszkepticizmus a magyar pártrendszerben.....	157
4.24.1. Jobbik Magyarországért Mozgalom.....	160
4.25. Euroszkepticizmus a szlovén pártrendszerben.....	161
4.26. Euroszkepticizmus a román pártrendszerben.....	162
4.26.1. Nagy-Románia Párt.....	164
4.27. Euroszkepticizmus a bolgár pártrendszerben.....	164
4.27.1. Támadás Nemzeti Szövetség.....	166
4.28. Euroszkepticizmus a horvát pártrendszerben.....	166
5. Az euroszkepticizmus időbeli szakaszai.....	167
6. Euroszkeptikus pártok kormányzati pozícióban.....	171
6.1. A H1 hipotézis tesztelése.....	171
6.2. Nem vizsgált esetek.....	175

7. Új euroszkepticizmus.....	177
7.1. Az euroszkepticizmus új formái	177
7.2. Az euroszkepticizmus mentén létrejött pártok.....	178
8. Konklúziók.....	182
Forrásjegyzék.....	189
Irodalomjegyzék.....	189
Pártprogramok.....	208
Parlamenti szavazások	214
Egyéb források	217
Mellékletek.....	220
1. melléklet. Adolgozatban szereplő pártok nevei és rövidítései.....	220

Ábrák jegyzéke

1. ábra. Az euroszkeptikus képviselők aránya az Európai Parlamentben.....	11
2. ábra. A németországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	47
3. ábra. A németországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon ...	48
4. ábra. A franciaországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	53
5. ábra. A franciaországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon..	54
6. ábra. Az olaszországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	62
7. ábra. Az olaszországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP- választásokon..	63
8. ábra. A belgiumi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon ..	68
9. ábra. A belgiumi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	68
10. ábra. A hollandiai euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	73
11. ábra. A hollandiai euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	74
12. ábra. A luxemburgi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	80
13. ábra. A luxemburgi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	80
14. ábra. A brit euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon.....	84
15. ábra. A brit euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon.....	85
16. ábra. A dániai euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon ..	93
17. ábra. A dániai euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon.....	94
18. ábra. Az írországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	101
19. ábra. Az írországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon.....	102
20. ábra. A görögországi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	105
21. ábra. A görögországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	106

22. ábra. A spanyolországi euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	111
23. ábra. A spanyolországi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	112
24. ábra. A portugáliai euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	115
25. ábra. A portugáliai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon ...	115
26. ábra. Az ausztriai euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	119
27. ábra. Az ausztriai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	120
28. ábra. A finnországi euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	124
29. ábra. A finnországi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon...	125
30. ábra. A svédországi euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	130
31. ábra. A svédországi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon..	130
32. ábra. A lettországi euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	139
33. ábra. A litvániai euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	142
34. ábra. A lengyelországi euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	145
35. ábra. A lengyelországi euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	146
36. ábra. A csehországi euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	148
37. ábra. A csehországi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon..	149
38. ábra. A szlovákiai euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	154
39. ábra. A szlovákiai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	155
40. ábra. A magyarországi euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	158
41. ábra. A magyarországi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	158
42. ábra. A romániai euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon	163
43. ábra. A romániai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	163
44. ábra. A bulgáriai euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon	165
45. ábra. A bulgáriai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon	165
46. ábra. A pártalapú euroszepticismus jelenségének időbeli szakaszolása	170
47. ábra. Az euroszeptikus EP-képviselők aránya a régi és új tagállamokban	185

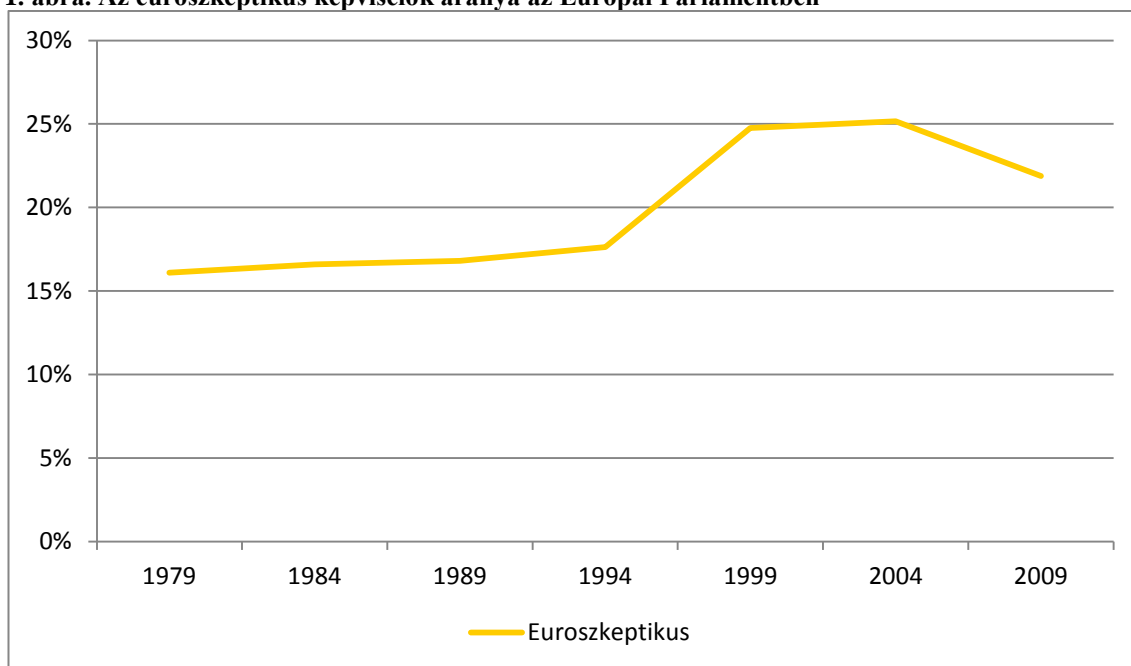
Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Kopecký és Mudde csoportosítása	25
2. táblázat. Az EU támogatása és az euroszkepticizmus típusai és dimenziói.....	26
3. táblázat. Az euroszkeptikus pártok dolgozatban alkalmazott csoportosításának sémája	41
4. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló német alsóházi és EP-szavazás.....	49
5. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló francia alsóházi és EP-szavazás	56
6. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló olasz alsóházi és EP-szavazás	64
7. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló belga alsóházi és EP-szavazás.....	69
8. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló holland alsóházi és EP-szavazás	75
9. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló luxemburgi parlamenti és EP-szavazás ...	81
10. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló brit alsóházi és EP-szavazás.....	86
11. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló dán parlamenti és EP-szavazás.....	96
12. táblázat. Az európai uniós szerződésekről szóló írországi népszavazások.....	100
13. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló görög parlamenti és EP-szavazás	106
14. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló portugál parlamenti és EP-szavazás	116
15. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló osztrák alsóházi és EP-szavazás.....	120
16. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló finn parlamenti és EP-szavazás	126
17. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló svéd parlamenti és EP-szavazás	131
18. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló ciprusi parlamenti és EP-szavazás.....	135
19. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló máltai parlamenti és EP-szavazás	137
20. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló észt parlamenti és EP-szavazás	138
21. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló lett parlamenti és EP-szavazás	140
22. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló litván parlamenti és EP-szavazás	143
23. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló lengyel alsóházi és EP-szavazás.....	146
24. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló cseh alsóházi és EP-szavazás	150
25. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló szlovák parlamenti és EP-szavazás	155
26. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló magyar parlamenti és EP-szavazás	159
27. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló szlovén alsóházi és EP-szavazás	162
28. táblázat. Az euroszkeptikus pártok kormányzati pozícióban.....	172
29. táblázat. A kormányt kívülről támogató euroszkeptikus pártok	175
30. táblázat. Az új pártok csoportosítása.....	179
31. táblázat. Az európai ügy mentén sikeres pártok besorolása.....	180
32. táblázat. Az euroszkeptikus pártok csoportosítása.....	183
33. táblázat. Az euroszkepticizmus fő indokcsoportjai.....	184

1. Bevezetés

A pártalapú euroszkepticizmus kutatása az elmúlt évek egyik legfelkapottabb témájává vált az európai politikatudományban. Ez egyfelől annak köszönhető, hogy az Európai Unió bírálói az európai és nemzeti parlamenti választásokon, illetve egyes esetekben a népszavazásokon is egyre nagyobb sikereket érnek el (1. ábra). Elég a Lisszaboni Szerződésről szóló 2008-as írországi népszavazásra gondolni, de a válság kitörése óta ilyen volt az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjának 2009-es európai parlamenti választási sikere, amelyen maga mögé utasította a Munkáspártot, megszerezve ezzel a második helyet. Szintén ide lehet sorolni az Igaz Finnek 2011-es parlamenti választáson elért, meglepően kiemelkedő eredményét (19%), amelyben jelentős szerepet játszott az európai ügy.

1. ábra. Az euroszkeptikus képviselők aránya az Európai Parlamentben

Forrás: Parties and Elections, 2013

Másfelől pedig maga az európai ügy válik egyre fontosabbá az országos politika és a szavazók szintjén is. Ma már nem igaz az, amit korábban állítottak, hogy az európai ügynek rendkívül kicsi a relevanciája (pl. Taggart és Szczerbiak, 2008a). Noha alapvetően egyet lehet érteni azzal, hogy még mindig elsősorban a pártok szintjén jelenik meg az európai integráció kérdése, azok számára azonban egyre fontosabb lesz. Ráadásul ma már nem csak ott osztja meg a szavazókat az Európai Unió jövőjének kérdése, ahol erről

népszavazásokat tartanak, de szinte valamennyi uniós tagállamban (pl. Görögország, Németország).

Jól rávilágít erre a tényre a Lisszaboni Szerződés körüli huzavona: előbb Írország esetében kellett a népszavazás kudarca után újratárgyalni a feltételeket és megismételni a referendumot, majd Csehországban akadtak problémák az elfogadással: végül többhónapos tárgyalás után Mirek Topolánek miniszterelnöknek sikerült összegyűjtenie az alsóházban a dokumentum elfogadását lehetővé tevő háromötödös alsóházi többséghez elegendő képviselőt, ám saját pártjának többsége a szerződés ellen szavazott. Végezetül Lech Kaczyński lengyel és Václav Klaus cseh államfő is vonakodott aláírni a parlament által ratifikált törvényt.

Európai uniós ügy okozta 2011 őszén a szlovák kormány bukását. A rendkívül törékeny, négypárti jobbközép koalíció folyamatosan bizalmi szavazáshoz kötve tudta a legkényesebb törvényjavaslatok elfogadását elérni, ám az európai uniós *bailou*ratifikálása végül sikertelennek bizonyult. Paradox módon néhány nappal a kormány bukását követően a legnagyobb ellenzéki párt segítségével végül elfogadta a parlament a javaslatot.

Görögországban a 2012-es évben tartott két választás óta az eurózóna válsága (adósságválság) miatt az európai ügyhatározza meg az egész pártrendszert. Korábban nagynak számító pártok (pl. a Pánhellén Szocialista Mozgalom) veszítették el szavazóik jelentős részét, miközben a hagyományos bal-jobb felosztást felváltotta a Trojkával kötött memorandumokhoz való viszony. A 2012. májusi és júniusi két választás teljesen átrendezte a pártrendszert, miközben új, önmagukat elsősorban az európai ügy mentén meghatározó pártok (Független Görögök, Demokratikus Baloldal) kerültek be a parlamentbe.

A fentiek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy a témával a politikatudomány berkein belül is egyre többen kezdtek foglalkozni. Az első probléma is részben ennek köszönhető: az euroszkepticizmusról egységes definíció, sőt egységes megközelítés sem alakult ki. A téma kutatói más és más pártokat tartanak euroszkeptikusnak, vagy épp ugyanazokról a pártokról mást állapítanak meg. Még abban sincsen egyetértés, hogy az euroszkepticizmus vizsgálatakor az európai integráció, egyáltalán bármiféle európai integráció ideájához való viszonyt vagy az integráció gyakorlatban megvalósuló formájához, az Európai Unióhoz való viszonyt kellene vizsgálni. Ezt már csak fokozza az, hogy az eltérő módszertan, az eltérő felfogás és az eltérő gondolkodásmód eltérő csoportosításokhoz vezet.

A második probléma az, hogy a kutatások nem célozzák meg azt, hogy az euroszkeptikus pártok milyen indokokkal bírálják az Európai Uniót, hanem megpróbálják az egész euroszkepticizmust egy, legfeljebb két irányzatként (kemény és puha) felfogni. Ezt azért látom gondnak, mert ezáltal az euroszkepticizmus mögött húzóó okokat jóval nehezebb kutatni. Így pedig nehezen követhető nyomon az, hogy az euroszkepticizmus „tünet”, azaz egy szélesebb értelemben vett populista politika része (Taggart, 1998), vagy pedig a saját lábán is megálló, ideológiailag megalapozott álláspont, illetve álláspontok összessége.

Ezzel összefüggésben egy másik komoly hátulütője is van a legtöbb kutatásnak, ez pedig az, hogy pillanatfelvételeket próbál készíteni az euroszkepticizmusról ahelyett, hogy azt történeti íven keresztül, a környezetébe helyezve szemlélné. Azaz nem vesz tudomást arról, hogy a pártok és az Európai Unió is szinte állandó mozgásban vannak, az álláspontok változnak, más szempontok kerülnek középpontba. Ez kétféle módon is tévútra csalhatja a kutatót. Egyrészt a kutatás nem biztos, hogy kiállja az idő próbáját, másrészt pedig nem követi az euroszkepticizmus esetleges változásait sem. Jómagam a kutatás során az európai integráció és az euroszkepticizmus változásainak kölcsönhatását külön hipotézissel kívánom tesztelni.

Egy másik hipotézisem is kapcsolódik a fent részletezett megközelítés hibáinak korrigálásához. A pillanatfelvételek ugyanis abból a szempontból is megtévesztőek lehetnek, hogy nem veszik figyelembe azt, hogy egy párt kormányon van-e vagy sem. Éppen ezért – túl azon, hogy a történeti ív dolgozatomban hangsúlyt kap – külön hipotézissel tesztelem azt is, hogy változik-e egy párt euroszkepticizmusa akkor, ha kormányzati pozícióba kerül.

A harmadik nagy gócpontot az újonnan csatlakozott országok jelentik. A szakirodalom ugyanis egy-két kivételtől eltekintve egyszerűen nem foglalkozik a csatlakozás utáni helyzet leírásával és elemzésével. Ez egyrészt azért probléma, mert a csatlakozás kérdése csak egy, ráadásul sok esetben (pl. Észt Centrum Párt) megtévesztő indikátora az euroszkepticizmusnak. Másfelől a szakirodalom gyakran nem vesz tudomást arról sem, hogy elsősorban a posztkommunista térség tagállamai másfajta örökséggel rendelkeznek, mint a nyugati tagállamok, ami az euroszkepticizmus másfajta jellegéhez vezethet (ezt a H2 hipotézisben szintén megvizsgálom).

Összefoglalva az eddigieket elmondható, hogy a pártalapú euroszkepticizmus kutatása nem fordít kellő figyelmet sem a tagállami sajátosságokra, sem arra a kontextusra, amely körülveszi az euroszkeptikus pártokat saját országukban és az Európai Unióban, sem pedig az euroszkepticizmus és az Európai Unió dinamikájára, változásai-

ra. Éppen ezért jelen kutatásban a fogalmi tisztázáson és a pontos definíciók megalkotásán túl arra törekszem, hogy teljes és átfogó képet adjak a pártalapú euroszkepticizmus jelenéről és dinamikájáról, változásairól.

A disszertáció első részében meghatározom a kutatás elméleti kereteit. Röviden bemutatom az euroszkepticizmus egyes megközelítéseit, rámutatva azok előnyeire és hátrányaira, majd definiálom magát a fogalmat. Ezt követően kitérek az egyes csoportosítások erősségeire és gyengéire is, megalkotva egy, a korábbiaktól eltérő csoportosítási rendszert. Ezt tartom a dolgozat egyik legfontosabb erényének, ugyanis a csoportosítás két, korábban csak érintőlegesen vizsgált dimenzió: a jelenleg folyó európai integrációhoz való viszony és az euroszkepticizmus indokai szerint felállított tipológia mentén zajlik. A 3. fejezetben kerül sor a kutatás módszertanának és hipotéziseinek ismertetésére.

A dolgozat gerincét a 28 tagállamra kiterjedő esettanulmányok jelentik (4. fejezet), amelyek egyrészt a csoportosítás elvégzéséhez, másrészt a hipotézisek teszteléséhez szolgáltatják az empirikus hátteret. Ezen országtanulmányok készítése során nem foglalkozom szavazókkal, ez ugyanis szétfeszítené a kutatás határait.¹ Másfelől egyetérték Ray (2003) azon állításával, hogy az euroszkepticizmus kérdése kapcsán a pártok hatnak a szavazókra, nem pedig fordítva. Az egyes alfejezetek, azaz esettanulmányok logikája mindenhol megegyezik. A pártrendszer rövid bemutatását követően az az ország euroszkepticizmusának addigi történetét vázolom, majd a jelenleg releváns euroszkeptikus tömörülések alaposabb vizsgálata következik.

A pártalapú euroszkepticizmus szintjének méréséhez természetesen használtam az euroszkeptikus pártok támogatottságát. Ezeket az adatokat a legtöbb esetben ábrán is szemléltettem, megvizsgálva az adott ország közvetlen európai parlamenti választásainak eredményét, illetve az első EP-választást megelőző parlamenti választástól valamennyi voksolás erőviszonyait.

Ezt követi a pártalapú euroszkepticizmus jelenségének időbeli szakaszolása (5. fejezet), azaz annak vizsgálata, hogy hogy mikor, minek hatására változott az euroszkepticizmus természete, megjelenése az európai integráció története során. Úgy vélem ugyanis, hogy a jelenség dinamikáját és lényegét sem lehet megérteni anélkül, hogy azt az adott kor kontextusába ne helyeznénk.

Az országtanulmányokat és a szakaszolást követően tesztelem a 3.2. alfejezetben részletezett hipotéziseket (6. és 7. fejezet), megvizsgálva az azok elfogadásához vagy

---

¹A szavazók vizsgálatához lásd az észak-karolinai iskola szerzőit. Az iskoláról a 2.2.3. alfejezetben írok.

elutasításához vezető indokokat és mozgatórugókat is. Végezetül a disszertáció egy összegző résszel zárul. Ebben rámutatok nem csak az általam megalkotott csoportosítás számos előnyére, de arra is, hogy az euroszeptikus pártok kormányzati szerepvállalása és euroszepticismusuk hangsúlyossága között nem feltétlenül lehet egyenes összefüggéseket találni, az, hogy egy euroszeptikus tömörülés mérsékli-e magát kormányon, számos más tényezőtől is függ. Emellett kitérek arra, hogy az euroszepticismusnak vannak állandó vonásai, ám az integrációs folyamat változásaival a jelenségnek új arcai is megjelenhetnek.

Dolgozatomat 2013. október 31-én zártam, így valamennyi, 2013-ban rendezett parlamenti választás eredménye szerepel benne. Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert még 2013 őszén is változott az euroszepticismus képe: az Alternatíva Németországnak kis híján bekerült a Bundestagba, a Team Stronach Ausztriáért pedig parlamenti mandátumokhoz jutott euróellenes kampányával.

2. A kutatás elméleti keretei

2.1. Az euroszkepticizmus fogalma

Noha az euroszkepticizmus fogalmát alapvetően a politikai pártok Európai Unió iránt tanúsított pozícióinak elemzésére Paul Taggart (1998) alkotta meg, a fogalom átszivárgott a választói attitűdök vizsgálatára is (Serricchio et al., 2013: 52), s ma már a politikatudományban az Európai Unióval és az európai integrációval szembeni valamennyi negatív attitűdre használják (Boomgaarden et al., 2010). E kettős felosztás az euroszkepticizmus elméletét az elmúlt néhány évig teljes mértékben meghatározta, ám ma már egyre nagyobb irodalma van a jelenséget a civil társadalmon belül vizsgáló megközelítésnek (pl. FitzGibbon, 2013) és a média és az euroszkepticizmus kapcsolatának (pl. de Vreese, 2007) is.

Habár a pártalapú, illetve a szavazói szinten megjelenő euroszkepticizmus vizsgálata párhuzamosan folyik a politikatudományban, egy-egy nagyobb, az euroszkepticizmus jelenségéről szóló mű nem ötvözi a megközelítéseket, hanem jórészt besorolható egyik vagy másik típusba. Születnek ugyanakkor olyan munkák és folynak olyan kutatások, amelyek mind a pártok, mind a szavazók vizsgálatára hangsúlyt kívánnak fektetni, mint a *University Association for Contemporary European Studies* (UACES), illetve a kutatás egyik „főterméke”, a *Journal of Common Market Studies* 2013-as, az euroszkepticizmussal foglalkozó különszáma.

A pártalapú euroszkepticizmus irodalma alapvetően két fő iskolára oszlik, amelyekről a 2.2. alfejezetben lesz szó, így itt csupán röviden mutatom be azokat. Az egyik az úgynevezett sussexi iskola, amely elsősorban a nemzeti sajátosságokra fókuszálva vizsgálja az egyes pártokat, az euroszkepticizmust jórészt önálló jelenségként kezelve, hangsúlyozva a pártok meghatározó szerepét. A másik az észak-karolinai, amely az euroszkepticizmust a klasszikus törésvonal-elméletek adta keretbe helyezi, azt állítva, hogy a jelenlegi integrációval kapcsolatos attitűdök egybeesnek a (gazdasági alapú) baljobb felosztással.

Fontosnak tartom ugyanakkor röviden bemutatni az euroszkepticizmus nem pártokat vizsgáló irodalmát, ez ugyanis nagyban segíti elhelyezni kutatásomat a szakirodalomban. Ami az euroszkepticizmus szavazói szintjének vizsgálatát illeti, az irodalom még inkább szerteágazó. Ezt elsősorban az a mára már közhelynek számító felismerés idézte elő, hogy a kérdésben egyre növekvő különbség van a pártok és politikai elitek,

valamint a szavazók véleménye között, noha előbbieket még mindig képesek hatni a szavazói szintre, illetve tematizálni az európai integráció kérdését. A választók euroszkeptizmusának vizsgálata elsősorban az Eurobarometer-felmérések eredményeire épül. A fókuszban értelemszerűen a tagság megítélése (jó vagy rossz dolog), a jövőbeli várakozások és az egyes uniós intézményekbe vetett bizalom állnak. Ezek a kutatások gyakran támaszkodnak Easton (1965) rendszertámogatási (specifikus és diffúz) sémájára is.

A szavazói attitűdök vizsgálatának fent vázolt módszertanából egyenesen következik, hogy a legtöbb szerző nem két kategóriára szűkülő (euroszkeptikus és integrációpárti) csoportosítást alkot, hanem skálán méri az Európai Unióhoz való viszonyt. Ez a polgárok és az EU közötti kapcsolat Krouwel és Abts (2007) szerint ötféle lehet. Az első az eurobizalom (*euroconfidence*), amely elégedett és engedelmes állampolgárokat von maga után, akik nem követik napi szinten az európai integráció menetét, mert megbíznak annak irányában. A második az euroszkeptizmus, amely kategóriába alapvetően azok az emberek kerülnek, akik nem fogadják el automatikusan a politikai elit igazát, hanem éberén és kritikusan állnak az általuk hallottakhoz, aktívan figyelemmel követve a fejleményeket. Amikor ezek a szkeptikus választók csalódnak vagy úgy érzik, a politikai elit, illetve az Európai Unió elárulta őket, akkor lép fel az eurobizalmatlanság (*eurodistrust*). Ezek a választók már pesszimistán szemlélik az integráció menetét, ugyanakkor továbbra is bíznak az európai integráció ideájában.

Az európai integráció menetének helyességében elvesztett hit, kombinálva az európai intézmények megvetésével és az európai projekt végzettségével az eurocinizmus (*eurocynicism*). Ezek a szavazók már nem hisznek abban, hogy bármi is megváltoztatható, ezért elutasítják az európai integrációt. Ennél is radikálisabb álláspont az euro-elidegenedés (*euro-alienation*), amely gyakorlatilag az Európai Unió elveinek, működésének és intézményeinek elutasítását jelenti (Krouwel és Abts, 2007: 261-263). Értelemszerűen az európai integrációt csak az ebbe a két csoportba tartozó polgárok ellenzik, az euroszkeptikusok – a szkepszis szó eredeti jelentésének megfelelően – inkább kételkednek, nem elutasítanak.

Weßels (2007) az euroszkeptikus választókat alapvetően három csoportba sorolja aszerint, hogy milyen fokú bennük az azonosulás az Európai Unióval, mennyire van EU-s identitásuk. Szerinte léteznek hajthatatlan euroszkeptikusok, akiknél ez az identitás negatív, euroszkeptikusok, ahol ez az identitás közömbös vagy semleges és kritikus európaiak, akiknél ez az identitás megvan. Utóbbi másfajta Európai Uniót szeretne, az euroszkeptikusok azonban nem támogatják az EU-t ebben a formában.

A szavazók vizsgálatának másik dimenzióját az euroszkepticizmus okainak feltárása adja.² Ebben az úttörő szerepet kétségkívül Lubbers és Scheepers (2005) munkája jelenti, akik megkülönböztették a politikai és az instrumentális euroszkepticizmust. A szerzőpáros úgy gondolta, az euroszkeptikus szavazók kutatása túlságosan is az utóbbira koncentrál, nevezetesen arra, hogy a választók hogyan vélekednek arról, hogy hazájuk számára előnyös-e az uniós tagság. Ezzel szemben a politikai euroszkepticizmus az EU elutasítását, illetve a további hatalomátadás elutasítását jelenti.

Sørensen (2007; 2008) az euroszkepticizmus négy fajtáját különböztette meg a közvéleményben. Szerinte létezik gazdasági euroszkepticizmus, amely azt feltételezi, hogy az emberek költség-haszon alapú kalkulációt végezve döntenek arról, hogyan ítélik meg az Európai Uniót: azaz érzékelik-e az előnyeit vagy sem. A második kategória a szuverenitás alapú euroszkepticizmus, amelynek lényege, hogy függetlenül attól, hogy érzékelik-e a választók az EU előnyeit, az alapján döntenek megítéléséről, hogy az a nemzeti szuverenitásra nézve milyen kihívásokat rejt magában. Sørensen szerint a választókban meglévő euroszkepticizmus harmadik típusát a demokratikus euroszkepticizmus jelenti. A demokratikus euroszkepticizmus nem gazdasági kalkulációkon vagy a nemzeti szuverenitás elvesztésén nyugszik, hanem arra fókuszál, hogy egy-egy választó azt érzékeli, nem megfelelőek az integráció működési struktúrái, az ő hangját senki nem hallja meg az Unión belül. Végül a szociális euroszkeptikusok szerint az EU nem elég szociális.

Az euroszkepticizmus összefoglalóbb, átfogóbb leírását adta Cécile Leconte (2010). Leconte az euroszkepticizmusnak – és itt nem csak a szavazókról van szó – négy típusát alkotta meg. Az első a haszonelvű euroszkepticizmus, amelynek lényege, hogy – például – a nemzeti kormány egy-egy uniós döntés kapcsán megnézi végrehajtásának költségeit és lehetséges hasznát, majd ennek megfelelően alakítja ki az álláspontját: értelemszerűen, ha a költségek jelentősen meghaladják a remélt hasznot, az adott kormány ellenezni vagy kritizálni fogja a döntést. Ebben az esetben felvetődik az a kérdés, hogy ez a magatartás vajon tekinthető-e ténylegesen euroszkeptikus álláspontnak, azaz ettől ténylegesen euroszkeptikussá válik-e egy kormány. Másképpen megfogalmazva nem nyitja-e túl tágra a fogalmat a fenti meghatározás.

A politikai euroszkepticizmus a szimbolikus politika terepe, ide tartoznak a nemzeti szuverenitás megvédésének kérdésköréhez tartozó lépések éppúgy, mint a demokráciadeficit miatt az EU-t ért bírálatok. A harmadik típust az identitás alapú vagy

---

²Az indokokat részletesen tárgyalja Loveless és Rohrschneider (2011).

kulturális euroszkepticizmus jelenti, amelynek eredetét a tagállamok különbözősége, illetve az egyes népek eltérő értékei, kulturális sokszínűsége adja. Végezetül a negyedik kategória az érték alapú euroszkepticizmus, amely elsősorban az EU-n belül hiányolt – jellemzően ideológiai alapú – értékek (pl. kereszténység) hiányát kritizálja.

A fentiekből is látható, hogy az euroszkepticizmusnak nem alakult ki egységes definíciója, sőt az egyes részterületek, azaz a szavazók, a média, a civil társadalom és a pártok vizsgálatánál is meglehetősen eltérő meghatározások – sőt gyakran több fajta euroszkepticizmus típusának megalkotása – terjedt el. Jelen kutatásnak nem feladata, hogy e téren állást foglaljon, ugyanakkor – ahogy azt korábban említettem – fontosnak tartottam e koncepciók ismertetését azért, hogy munkámat az euroszkepticizmus irodalmán belül könnyebb legyen elhelyezni. Egyetlen fontos elemről – az euroszkepticizmus szakaszolásáról – nem tettem ebben az alfejezetben említést, azonban a dolgozatban külön részt (5. fejezet) kap a jelenség időbeli változásának tárgyalása.

2.2. Pártalapú euroszkepticizmus

A fentiekben az euroszkepticizmus általános definíciót, illetve a nem pártalapú euroszkepticizmus egyes típusait meghatározásait vázoltam annak érdekében, hogy elhelyezhessem a pártalapú euroszkepticizmust a jelenséget kutató szakirodalomban. Ahogyan azt már a fejezet elején is jeleztem, az euroszkepticizmus irodalma a pártalapú euroszkepticizmus kutatásával indult az 1990-es években, s ma is ez jelenti annak főáramát. Ennek oka többkeletű, de összefügg az ügy fontosságával – az általánosan elterjedt nézet szerint a szavazók számára kevésbé fontos, mint a pártok számára –, illetve azzal is, hogy az euroszkepticizmus kezdetben rendkívül elitvezérelt volt. Az alábbiakban kitérek a pártalapú euroszkepticizmus legfontosabb megközelítéseire, definícióira, az egyes „iskolák”-on belül és azok között folyó vitákra, majd – levonva a tanulságokat – megalkotom a saját fogalmamat.

2.2.1. A sussexi iskola

A Maastrichti Szerződés ratifikációja előtt az euroszkepticizmus nem tartozott sem a különösebben kutatott politikatudományi területek, sem pedig a fontos európai ügyek közé. Ez változott meg az 1990-es évek elején, amikor is az Európai Unió létrehozására reakcióként egyfelől új pártok alakultak, amelyek kifejezetten az európai in-

tegrációt állították politikájuk középpontjába (pl. a dán Júnus Mozgalom, a Franciaországért Mozgalom vagy az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja), másfelől pedig olyan pártok is elkezdtek bírálni az Európai Uniót, amelyek addig az európai integráció mellett foglaltak állást (pl. az Ausztriai Szabadságpárt vagy a portugál Néppárt).

Ennek megfelelően az első definíciók és csoportosítások is az 1990-es években születtek a témában. Ekkor fejlődött ki a Cas Mudde (2012) által sussexi iskolának³ nevezett megközelítésmód, melynek képviselője, Paul Taggart első vonatkozó munkájában (1997) még azt az álláspontot képviselte, hogy az euroszkepticizmus része egy szélesebb populista politikának és érvrendszernek.⁴ Azzal érvel, hogy bár több vonatkozó mű (pl. Franklin et al., 1994) utal rá, hogy a közvélemény egyre szkeptikusabb az integrációs folyamattal szemben, a *mainstream* pártok viszont nem reagálnak erre a társadalmi igényre, így helyet hagynak az új protestpártok számára (Taggart, 1997: 2). Ezt némileg kiegészítette egy későbbi tanulmányban, amelyben arra a következtetésre jut, hogy az európai ügy a nemzeti szintű politika egyik próbaköve (Taggart, 1998: 384), amely jó alkalom, hogy egy-egy párt megkülönböztesse magát a többitől.

Taggart szerint ritkán lehet kristálytiszán megállapítani, hogy egy párt támogatja az Európai Uniót vagy ellenzi azt, éppen ezért alapvetően három euroszkeptikus álláspontot lehet elkülöníteni. Az első az integrációellenes pozíció, amely ellenzi bármiféle európai integráció alap gondolatát, így következésképp szembehelyezkedik az Európai Unióval is (Taggart, 1997: 3). A későbbiek folyamán Taggart és Szczerbiak nagyjából ezt az álláspontot tekintik kemény (*hard*) euroszkepticizmusnak (pl. Taggart és Szczerbiak 2000; 2008a). A második álláspontot azok képviselik, akik nem ellenzik elviekben az európai integrációt, de szkeptikusak azzal kapcsolatban, hogy az EU annak a legjobb formája, mivel azt túlságosan inkluzívnak tartják (Taggart, 1997: 3). Ezek a pártok azzal érvelnek, hogy vannak az Unió olyan elemei is próbál együtt kezelni, amelyek túlságosan különböznek ahhoz, hogy egymással kompatibilisek legyenek. Végül Taggart szerint vannak olyan pártok, amelyek szintén nem ellenzik elviekben az integráció gondolatát, ám ők azért szkeptikusak az Európai Unióval, mert az túlságosan kizárólagos (Taggart, 1997: 3), akár földrajzi, akár szociális alapon. Azok a pártok tartoznak ebbe a kategóriába, amelyek szerint az Unió kizárja a szegényebb régiókat és figyelmen kívül hagyja például a nemzetközi munkásosztály érdekeit.

---

³Az elnevezés nem véletlen: az iskola két meghatározó kutatója, Paul Taggart és Aleks Szczerbiak egyaránt a Sussexi Egyetem (University of Sussex) kutatója.

⁴A populizmus és az euroszkepticizmus kapcsolatáról, illetve a később tárgyalandó észak-karolinai iskola elméletével való összefüggéseiről lásd még Harmsen, 2010

E megközelítés utóbbi két csoportja együtt alkotja a puha (*soft*) euroszkepticizmus kategóriáját. A puha euroszkepticizmus definíciójánál ismertetem a problémát ezzel a fajta meghatározással kapcsolatosan, így itt csak röviden utalok rá: ez a megközelítés túlságosan tágra nyitja az euroszkeptikus pártok körét. Ugyanakkor fontos jelezni, hogy azzal, hogy Taggart elkülönítette ezt a két fogalmat egymástól, fontos különbségtételt tett: az értekezésben ugyanis következetesen csak azt tekintem euroszkepticizmusnak, amely a jelenlegi integráció előrehaladását gátolja. Ennek megfelelően az az attitűd, amely a még mélyebb vagy szélesebb integrációt sürgeti, véleményem szerint nem tekinthető euroszkeptikus attitűdnek.

Taggart szerint az euroszkepticizmus fogalmát tágan kell értelmezni, mivel az magában kell, hogy foglalja az integrációs folyamat valamennyi (elvi és esetleges) ellenzését is. Ilyen értelemben az euroszkepticizmus mindenre és mindenkire vonatkozik, ami vagy aki kívül áll a *status quón* (1997: 4; 1998: 366). A két megállapítás ugyanakkor felvet néhány kérdést: ha egy párt támogatja az integrációs folyamatot, akkor annak mélyítése esetén a *status quóról* való elmozdulás mellett van, ami viszont a második mondat szerint euroszkepticizmusnak minősül. Világos azonban, hogy a legkevésbé az a párt tekinthető euroszkeptikusnak, amely a jelenlegi európai integrációs folyamat mellett foglal állást. Ugyanakkor a mélyítési lépések ellenzése a *status quo* megőrzésére hivatkozva lehet euroszkeptikus magatartás. Egy másik, később részletesen tárgyalt problémát vet fel Fuchs, Roger és Magni-Berton, nevezetesen azt, hogy a definíció nem tesz különbséget a nem euroszkeptikusok között (2009: 20). Taggart viszont leszögezi tanulmányában, hogy ő az euroszkepticizmusra koncentrál, így ez a kritika meglátásom szerint nem megalapozott. Másfelől kritika éri a definíciót annak túl széles – és ebből kifolyólag kevésbé differenciált – léte miatt is (Fuchs et al., 2009: 20).

Taggart ugyanakkor 1997-es tanulmányában arra az álláspontra helyezkedett, hogy az euroszkepticizmus része a populista politikának. Szerinte a populizmusnak három meghatározó jellemzője van (Taggart, 1997: 16):

(1) a populizmus olyan ideológia, amelynek megvan a maga rugalmassága, ugyanakkor nem jellemző rá az ideológiákat meghatározó minden tényező;⁵

(2) kritikus a meglévő modern politikai intézményekkel szemben; és

(3) egyfajta idealizált hazakép (*heartland*) gondolata, amely alatt azt a víziót érti a szerző, hogy a közösség számára mi a jó.

---

⁵Ez a négy tényező: a jelen diagnózisa, alapértékek, stratégia, utópia.

Taggart szerint a rugalmasságot jól mutatja, hogy az ideológiai skála minden részén található euroszeptikusok, az intézményellenesség ezen pártoknak a bürokrácia terjeszkedését illető bírálataiban lelhető fel, míg a *heartland* legtöbb esetben a pártok nacionalizmusában érhető tetten. Noha jelen dolgozatnak nem tárgya sem a populizmus meghatározása, sem a populizmus definícióinak kritikája, úgy gondolom, hogy a populizmusra pontosan az első pont elégtelen teljesülése miatt nem lehet ideológiaként tekinteni, és ezt az érvelést már Taggart 1998-as munkájában sem lehet fellelni.

Az euroszepticismus kutatásának mérföldkövét Aleks Szczerbiak ötlete nyomán Szczerbiak és Taggart (2000) definíciói jelentik. Ebben a munkában már nem jelenik meg egységes definíció az euroszepticismusról, jelentősége miatt azonban itt, nem pedig a csoportosításnál tárgyalom. A szerzők kétféle euroszepticismust különböztetnek meg. Kemény euroszepticismus az európai gazdasági és politikai integráció teljes projektjének elutasítása, illetve az uniós tagság opponálása (Szczerbiak és Taggart, 2000: 6). Ezzel szemben a puha euroszepticismus az európai integráció esetleges vagy elvi ellenzése, amely két alesetre a közpolitikai és a nemzeti érdektől vezérelt euroszepticismusra osztható (Szczerbiak és Taggart, 2000: 6). Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a kemény euroszepticismus definíció szerint a gazdasági együttműködést is ellenzi, így azok az antiföderalista pártok, amelyek az európai integrációt a kezdeti stádiumában, tehát kormányközi együttműködésként képzelik el, nem tekinthetők kemény euroszeptikus pártoknak. Ugyanakkor az olyan utópiákkal rendelkező tömörülések, amelyek célja pl. a proletár- vagy munkásunió megvalósítása, egyértelműen ebbe a kategóriába sorolhatóak.

2.2.2.A sussexi iskola kritikája

A szakirodalom nagyrésze a sussexi iskola megközelítésmódjára reagál, illetve ahhoz képest határozza meg magát. A Taggart-Szczerbiak-féle csoportosítást bővítette, illetve fejlesztette tovább Conti és Verzichelli (2003). Szerintük az Európai Unióhoz való viszony ötféle lehet, melyből kettő ellenséges, ez a kemény és puha euroszepticismus, egy semleges és kettő integrációpárti. A támogató álláspontot az integráció elvi támogatása, az identitás alapú európaizmus (*identity Europeanism*), illetve a funkcionális európaizmus (*functional Europeanism*) jelenti, amely az integrációt csak addig támogatja, míg az a párt-/nemzeti érdeket szolgálja. Noha az Unióhoz való

viszony pozitív oldalát megragadja Conti és Verzichelli, az euroszkepticizmus meghatározásában semmiféle újdonságot nem hoz.

Petr Kopecký és Cas Mudde négy hátrányát látja Taggart és Szczerbiak koncepciójának. Az első, hogy a puha euroszkepticizmust túl széles módon definiálta Taggart és Szczerbiak, hiszen ebbe a kategóriába esik gyakorlatilag minden kisebb véleménykülönbség az Európai Unióval (Kopecký és Mudde, 2002: 300). Ezt a kritikát Taggart és Szczerbiak is jogosnak találta, ugyanakkor hangsúlyozták, hogy definíciójuk a további jogkörátadásra vonatkozik (2008b: 242).

Éppen ezért a 2008-as definíciók már lényegesen konkrétabbak. Kemény euroszkepticizmus az EU és az európai integráció elvi ellenzése, és ezért azokban a pártokban jelenik meg, amelyek úgy gondolják, hogy országuknak ki kellene lépnie az EU-ból, vagy amelyek EU-politikája egyenértékű az európai integráció jelen formájának ellenzésével (Taggart és Szczerbiak, 2008a: 7). A puha euroszkepticizmus esetében nem az európai integrációval vagy az EU-tagsággal szembeni elvi ellenvetésről van szó, hanem egy vagy több közpolitikai területen jelentkező kritikáról; vagy olyan esetről, amikor a nemzeti érdeket az EU irányvonala elé helyezi az adott párt (Taggart és Szczerbiak, 2008a: 8). Úgy gondolom, hogy 2008-as munkájukban sem sikerült minden esetben kellően jól alkalmazni ez utóbbi szempontot, így sok olyan pártot is euroszkeptikusnak találnak, amelyek valójában nem azok.

Kopecký és Mudde második észrevétele, hogy a viszonylag éles különbség a kemény és a puha euroszkepticizmus között elmosódik, amikor a szerzők az integráció jelenlegi formájának ellenzésével is azonosítják a kemény euroszkepticizmust (2002: 300). Meglátásom szerint ez a kritika nem áll meg, hiszen a definíció kitér a fent említett problémára, ugyanis a gazdasági integráció (pl. közös piac) ellenzése is szükséges feltétele a kemény euroszkepticizmusnak.

Harmadszor – és ez véleményem szerint a legfontosabb bírálat – Taggart és Szczerbiak nem tesznek különbséget az EU-csatlakozás előtti és az azt követő állapot között (Kopecký és Mudde, 2002: 300). Ez azért lényeges, mert az a párt, amely a csatlakozást elutasítja, nem feltétlenül fog a kilépés mellett is állást foglalni, lehetséges, hogy csak a csatlakozás körülményeit kritizálják ilyen módon. Az osztrák zöldek is elutasították Ausztria csatlakozását, ám 1995 után nem foglaltak állást a kilépés mellett.

A negyedik észrevétel, hogy a kemény és puha kategóriák nem tesznek elég nagy különbséget az EU-hoz és az európai integrációhoz való viszony között (Kopecký és Mudde, 2002: 300). Mindezeknek az a következménye, hogy a Taggart-Szczerbiak-féle csoportosítás túl sok pártot talál euroszkeptikusnak, ami a jelenség erejének felül-

becslését eredményezi. Meglátásom szerint tévesen euroszkeptikus pártként tekint a szerzőpáros (Taggart és Szczerbiak, 2008a: 11-12) a belga Humanista Demokratikus Centrumra (CDH), az Új Flamand Szövetségre (N-VA), német Keresztényszociális Unióra (CSU), a holland Zöld Baloldalra (GL), az Észt Reform Pártra (RE), a magyar Fideszre és a szlovák Smerre. Az egyes országtanulmányoknál részletesen kitérek arra, hogy ezeket a pártokat miért téves euroszkeptikusnak beállítani.

Ez utóbbi kritika fényében nem meglepő, hogy Kopecký és Mudde – Easton (1965)⁶ nyomán – két dimenzió mentén vizsgálja a jelenséget. Az egyik az európai integráció mint ötlet támogatása (*diffuse support*), a másik pedig magának az Európai Uniónak a támogatása (*specific support*) (1. táblázat). Ugyanakkor Fuchs és társai szerint ez utóbbi félrevezető, hiszen az Unió egészének támogatása nem tekinthető a második kategóriának, ehhez legfeljebb az EU hatóságait és azok *outputját* lehetne vizsgálni, így tulajdonképpen két diffúz támogatásról lehet beszélni (Fuchs et al., 2009: 22).

Az európai integrációhoz való viszonyban eurofilnek tekinthető az a párt, amelyik alapvetően támogatja az európai együttműködést, míg az eurofókok elutasítják az integráció ötletét (Kopecký és Mudde, 2002: 301). Eurofilnek tekinti a szerzőpáros Jean Monnet-t, aki gazdasági és politikai szempontok miatt is támogatta az integrációt, de Margaret Thatchert is, aki ugyanakkor felemelte szavát a brüsszeli bürokrácia építése és a centralizáció ellen. Szintén ebbe a csoportba sorolják a szerzők Charles De Gaulle-t. Az eurofókok ezzel szemben általában szocialista, nacionalista vagy izolacionista alapon utasítják el az európai integráció alapötletét. Ebbe a kategóriába esnek az alapvetően más európai együttműködés mellett állást foglalo pártok, mert teljesen más alapokon építenék fel ezt a kooperációt, mint a jelenlegi integráció. Ez a pont a szerzőpáros definíciójának egyik gyengepontja: mi alapján lehet kimondani, hogy egy európai, a demokrácia alapértékein nyugvó együttműködés már nem azon az alapon működik, mint a jelenlegi. És ha az integráció ötletének támogatása ennyire a jelenlegi folyamatra fókuszál, mi szükség van a másik, ténylegesen az Európai Unióhoz való viszonyra koncentráló szempontrendszerre. Másfelől problémát okozhat az európai együttműködés ötletét támogató/elutasító álláspontok mérése: a pártprogramok alapvetően az Európai Unióról, nem pedig valamilyen alternatív európai integráció ötletéről szólnak.

A másik dimenziót a jelenlegi integrációs folyamathoz, azaz EU-hoz való viszony jelenti. Az Európai Uniót támogatók kerülnek az EU-optimista kategóriába, az ellenzők pedig az EU-pesszimista csoportba. EU-optimisták azok a pártok, amelyek

---

⁶Easton munkája általában véve a politikai rendszerekről szól, ugyanakkor e sorok írója Hixszel (1999) egyetértve azon a véleményen van, hogy az Európai Unió is tekinthető politikai rendszernek.

alapvetően elégedettek a jelenlegi Európai Unióval és optimisták annak fejlődési irányát illetően (Kopecký és Mudde, 2002: 302). Ez nem zárja ki, hogy egy-egy ebbe a csoportba kerülő párt kritizálja az EU egyes szakpolitikáit, amennyiben magát az Uniót, illetve annak mélyítését támogatja. Az EU-pesszimisták ezzel szemben alapvetően ellene vannak a jelenlegi Európai Uniónak, ám ez önmagában nem jelenti azt, hogy ellenzik az uniós tagságot: vannak pártok, amelyek az Unió megreformálására törekednek, illetve úgy gondolják, hogy a jelenlegi forma eltér az alapító atyák által megálmodottól (Kopecký és Mudde, 2002: 302).

1. táblázat: Kopecký és Mudde csoportosítása

	Eurofil (<i>europhile</i>)	Eurofób (<i>europhobe</i>)
EU-optimista (<i>EU-optimist</i>)	Eurorajongó (<i>euroenthusiast</i>)	Europragmatista (<i>europragmatist</i>)
EU-pesszimista (<i>EU-pessimist</i>)	Euroszkeptikus (<i>eurosceptic</i>)	Euroellenes (<i>eurorejector</i>)

Forrás: Kopecký és Mudde, 2002: 303.

A fenti táblázatból jól láthatóak a szerzőpáros kategóriái. Az eurorajongó (*euroenthusiast*) kategória természetesen nem tárgya az euroszkepticizmus vizsgálatának, a másik háromról viszont fontos néhány szót szólni. Elég egyértelműnek tűnik, hogy a táblázatban látható euroszkeptikus kategória nem elvi ellenzése az európai integrációnak, csupán a jelenlegi EU-val szemben fogalmaz meg fenntartásokat, így ez a kategória beleillik Taggart és Szerbiak puha euroszkeptikus kategóriájába. Másrészt az euroellenes⁷ (*euroreject*) tábor a jelenlegi EU-t is ellenzi és magát az európai integráció ötletét is, nem nehéz így ezt a kategóriát a kemény euroszkeptikus csoporthoz sorolni. A fenti különbségre Taggart és Szerbiak (2008b: 243-244) is felhívja a figyelmet, jelezve, hogy Kopecký és Mudde kategorizálása szerint nem euroszkeptikus párt például az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (hanem euroellenes). Emellett Taggart és Szerbiak szerint ha egy párt eurofób, abból logikusan következik, hogy EU-pesszimista is, így az euroellenes és az eurofób elnevezéseknek külön nincs értelmük. Ehhez a szemantikai vitához szól hozzá Richard Katz (2008) is, amikor azt írja, hogy a szkepticizmus szó eredendően kételkedést jelent, így az európai integrációt teljesen elutasítókat nem biztos, hogy helyes az euroszkeptikus szóval leírni (Katz, 2008: 154).

⁷A kifejezést szándékosan rövid o-val írom, itt ugyanis bármiféle európai integráció ellenzéséről, nem pedig a közös valuta elutasításáról (euroellenes) van szó.

Ehhez kapcsolódik második megjegyzésük, mely szerint az europragmatista kategória logikátlan, hiszen ha egy párt ellenzi az európai integráció ötletét, hogyan támogathatná az Európai Uniót (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 244). A felhozott példák (Független Kisgazdapárt, Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom) arra a tényre világítanak rá, hogy vannak pártok, amelyeket nehéz kategorizálni,⁸ ám ez nem jelentheti azt, hogy logikátlan kategóriákat hozzon létre a tudomány.

A harmadik fontos kritika az, hogy az eurorajongó kategória túlságosan széles, a jelenlegi integrációt támogató pártok között is vannak fokozatok (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 244). Meglátásom szerint ez utóbbi észrevétel kissé indokolatlan, ugyanis az EU-t korábban bíráló, ám jelenleg támogató pártok (pl. a Lengyel Néppárt) és az Uniót mindig is támogató pártok (pl. a német CDU) között jelenleg e területen nincs éles különbség. A kategóriák állandósága azért fontosabb szempont, mert azon az euroszkepticizmus változásának dinamikáját jól nyomon lehet követni.

A Kopecký-Mudde-szerzőpárhoz hasonlóan Easton diffúz és speciális támogatását felhasználva közelíti meg a problémát Fuchs, Roger és Magni-Berton (2009), ugyanakkor felhívják arra a figyelmet, hogy Kopecký és Mudde nem alkalmazták megfelelően Easton modelljét. A szerzők szerint három típusát kell vizsgálni az Európai Unió támogatásának összesen hét dimenzióban (2. táblázat). Az elvi és általánosított támogatás tekinthető diffúzoknak, az indokolt pedig specifikusnak.

2. táblázat. Az EU támogatása és az euroszkepticizmus típusai és dimenziói

Típus	Dimenzió
Elvi támogatás (<i>Principled support</i>)	Gazdaság: sok vs. kevés szabályozás
	<i>Polity</i> : Európai integráció vs. nemzeti szuverenitás
Általánosított támogatás (<i>Generalized support</i>)	Az EU egészének támogatása
	Az EU-rendszer támogatása
Indokolt támogatás (<i>Reasoned support</i>)	Az EU hatásossága (<i>effectiveness</i>) (instrumentális okok)
	Az EU legitimitása (normatív okok)
	Európai vs. nemzeti identitás (expresszív okok)

Forrás: Fuchs et al., 2009: 23

⁸A problémára részletesebben a módszertani alfejezetben térek ki.

Az elvi támogatás két dimenzióra redukálását Fuchs és társai Marks és Steenbergen (2004) munkája alapján tették meg. Az egyik a gazdasági dimenzió, ezen belül is a szabályozottság mértéke, a másik pedig az európai kormányzás szempontja, ezen belől is az integráció és a nemzeti szuverenitás között feszülő ellentét. Az általánosított támogatás a jelenlegi EU valóságát veszi figyelembe két dimenzió mentén: az egyik az EU egészének, a másik pedig az EU intézményi elrendezésének megítélése. Végezetül a specifikus támogatás vagy költség-haszon elemzésen alapul (hatásosság), vagy valamilyen normatív szemponton (pl. legitimitás), vagy pedig az identitáson (2009: 23-24).

Meglátásom szerint ezzel a fajta megközelítéssel két probléma is van. Az egyik, hogy túlságosan bonyolult, hiszen a három eset összesen hét dimenzió vizsgálatát várja el 24 hozzá rendelt indikátoron keresztül. Ráadásul ezek az indikátorok az Eurobarometer felmérések szerint lettek meghatározva, így a szavazók szintjén könnyen mérhetőek, a pártok esetében azonban nem. A másik – és véleményem szerint ez a komolyabb gond – az, hogy nem tisztázott, mely esetekben lehet euroszkepticizmusról beszélni. Ez egyrészt abból következik, hogy az EU-val kapcsolatos támogató álláspontok kerülnek előtérbe, másfelől pedig abból, hogy nem világos, a három eset hét dimenziójából mennyi ügyben (és melyekben) kell a támogatásnak elmaradnia ahhoz, hogy euroszkepticizmusról lehessen beszélni. Így noha rendkívül alaposan kidolgozott módszertanról van szó, a pártalapú euroszkepticizmus esetében a koncepció nem használható.

Egy másfajta szintézisét kívánja adni a Taggart-Szczerbiak és Kopecký-Mudde szerzőpárosok koncepciói közti „vítának” Petr Kaniok. Kaniok (2009) szerint a kulcs nem magához az Európai Unióhoz való viszony, hiszen nem biztos, hogy a jelenlegi az egyetlen helyes formája az európai integrációnak, hanem általában véve az európai integrációhoz való viszony. Ebből következik az euroszkeptikus már nem a mostani Európai Unió kritikusaire illesztett jelző, hanem általában valamiféle európai integráció gondolatának ellenzőire (Kaniok, 2009: 164-166). Ennek megfelelően három kategóriát állít fel: európaisták (*Europeanist*) azok a pártok, amelyek támogatják az integráció szupranacionális koncepcióját, önmagában véve is jónak tekintik az integrációt és a céljuk egy erős szupranacionális intézményrendszerrel vezérelt föderáció létrehozása (Kaniok, 2009: 166). Az eurogovernmentalisták (*Euro-governmentalist*) a kormányközi együttműködés hívei, ugyanakkor nem utasítanak el mindenfajta politikai integrációt (pl. a külpolitika terén szükségesnek látják), ám azt nem bíznák egy erős, bürokratikus és centralizált intézményrendszerre. Ezek a pártok eszközt, nem pedig célt látnak az

európai integrációban (Kaniok, 2009: 167). Az euroszkeptikusok ellenzik az európai integráció ötletét, akár szupranacionális, akár kormányközi együttműködés formájában (Kaniok, 2009: 168).

Meglátásom szerint ez a csoportosítás sem igazán tudott újat hozni Taggarttal és Szczerbiakkal szemben. Sőt, Kaniok esetében az európaisták közé kerülhetnek olyan pártok is, amelyek a Taggart-Szczerbiak-szerzőpárosnál puha euroszkeptikusok (pl. a Lengyel Néppárt). Ugyanakkor kétségkívül nagy előnye a csoportosításnak, hogy az eurogovernmentalista kategória nem a tagságból, hanem a föderális Európai Unió ideájának ellenzéséből indul ki. A problémát leginkább az jelenti, hogy egy kategóriába (eurogovernmentalista) esnek olyan pártok, amelyek a jelenlegi európai integrációs folyamatot teljesen különbözően látják (pl. a svéd és a brit konzervatívok).

Fontosnak tartok még egy koncepciót ismertetni, amelynek jelentősége eltörpül az első kettő mellett, ugyanakkor az eddigi kutatásaim során ötletet merítettem belőlük. Nevezetesen Chris Flood (2002) kategorizálásáról van szó. Flood hat kategóriát állított fel, amelyek fokozatoknak tekinthetők egy, az Európai Unióhoz való viszonyt kifejező skálán:

1. Elutasító (*rejectionist*): vagy az EU-tagság vagy egy intézményben vagy közpolitikában való részvétel elutasítása
2. Revizionista (*revisionist*): az EU felépítésének, illetve egy vagy több közpolitikai területnek a felülvizsgálata
3. Minimalista (*minimalist*): a *status quo* fenntartása, minden további integráció ellenzése
4. Fontolva haladó (*gradualist*): a további integráció vagy annak valamely részének támogatása lassan és nagy odafigyeléssel
5. Reformista (*reformist*): az integráció támogatása és annak hangsúlyozása, hogy egy vagy több intézményt fejleszteni kell
6. Maximalista (*maximalist*): a lehető leggyorsabb integráció támogatása

Természetesen a fenti kategorizálásból az első három pozíció az, ami az euroszkepticizmus szempontjából releváns. Látható, hogy ez a kategorizálás sem lép sokkal tovább Taggart és Szczerbiak csoportosításánál, hiszen az elutasítók a kemény, a revizionisták és minimalisták pedig a puha euroszkeptikusok csoportját alkotják. Ugyanakkor ez a hat (illetve az euroszkepticizmus tekintetében három) fogalom már behoz

egy másik fontos szempontot, nevezetesen azt, hogy a puha euroszeptikusok között különbséget lehet – és véleményem szerint kell is – tenni a politikai integrációt leépíteni kívánók (kormányközi együttműködést vagy konföderációt preferálók) és az integrációt legalább részben elfogadók között. Ugyanakkor Taggart és Szczerbiak felhívják a figyelmet arra, hogy Flood kategóriái nem egymást kizáróak (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 246).

2.2.3. Az észak-karolinai iskola és egyéb megközelítések

A másik nagy iskolának Mudde (2012) az észak-karolinait tekinti, amelyet először Leonard Ray nevéhez kapcsol. Ray (1999) szakértői kérdőívvel próbálja mérni az európai integrációhoz való viszonyt egy hétfokú skálán. Nem definiálja ugyanakkor az euroszepticismus fogalmát.⁹A tanulmány legfőbb megállapítása egyértelműen az, hogy a pártok a '80-as évek elejéhez képest inkább Európa-pártiak lettek, az ügy jelentősége (*saliency*) pedig megnőtt.

Marks és társai (2000; 2002) a Ray által építeni kezdett adatbázison alapulva az euroszepticismust megpróbálták a törésvonal-elméletbe illeszteni. Az iskolához tartozó szerzők (Hooghe et al, 2002) azzal a Mudde szerint (2012: 195) tökéletlen elmélettel álltak elő, hogy az európai törésvonal a zöld-alternatív-liberális és a tradicionális-tekintélyelvű-nacionalista álláspontok szembenállásából vezethető le. Ez az elmélet azonban az észak-karolinai iskola kiindulópontjává vált. Egyetértve Muddével úgy gondolom, hogy az elmélet kevésbé fedti a valóságot, mivel újabaldali és zöld pártok is jelentős számban fordulnak elő az Európai Unió kritikusai között, miközben a skandináv konzervatív pártok hagyományosan az európai integráció elmélyítése mellett vannak. Ráadásul nem ad magyarázatot az elmélet arra sem, hogy miért vannak az intézményesült pártok között is jelentős számban euroszeptikus tömörülések, illetve párton belüli euroszeptikus csoportok. Fontos azonban, hogy meglátásom szerint néhány esetben a régi törésvonalak ismételt felbukkanása van az euroszepticismus háttérben, amit viszont az iskola helyesen állapít meg.

Az észak-karolinai iskola jelentőségét sokkal inkább abban látom, hogy vizsgálták az elit és a szavazók viszonyát (pl. Ray, 2003, ill. Hooghe és Marks, 2007). Emellett az euroszepticismus egy fontos dimenziójának leírására nagyon is használható a GAL-

---

⁹Ez a későbbi munkákban sem történik meg, ugyanakkor Ray (2007) a hétfokú skálán 1-2 pont között kemény, 2-3,5 pontig puha euroszepticismusról ír.

TAN modell, ez pedig a szuverenitás alapú euroszkepticizmus, amely elsősorban a (radikális) jobboldali pártok euroszkepticizmusának sajátja.

Markshoz és társaihoz hasonlóan – ám semmiképp sem az észak-karolinai iskolához sorolva – Nick Sitter (2001; 2002) is arra a következtetésre jut, hogy az euroszkepticizmus leírható a klasszikus megosztottságokkal, amelyek viszont a pártok stratégiáiból, nem pedig – az észak-karolinai iskola feltevése szerint – a pártok ideológiájából és programjaiból következnek. A három klasszikus megosztottság közül az első, a néppártok (*catch-all parties*) közötti verseny Sitter szerint nem releváns az euroszkepticizmus szempontjából. Meglátásom szerint ennek ellentmondani látszik az Egyesült Királyság, ahol a konzervatívok és a Munkáspárt közötti egyik legélesebb megosztottság éppen az európai ügy, másrészt Csehország, ahol korábban a Polgári Demokrata Párt és a TOP09 között az egyetlen éles különbséget az Európai Unió megítélése, azaz az ODS euroszkepticizmusa jelenti. Sitter szerint a második mintát azok a pártok jelentik, amelyek átfogó, értékeken és/vagy érdekeken alapuló ellenzékiiséget mutatnak. Ezek a tömörülések már hajlamosabbak az euroszkepticizmusra, ezt azonban a pártverseny logikája vagy a pártok stratégiája csökkentheti. A legvalószínűbbnek Sitter a pártverseny szélein található pártok rendszerellenes tiltakozásából eredő euroszkepticizmust látja, így az egésznek kormány-ellenzék logikát tulajdonít. Ez természetesen nagyban hasonlít Taggart első munkáinak (1997; 1998) gondolatmenetére.

Teljesen más megközelítést alkalmazott Simon Hix az euroszkepticizmus meghatározásakor. Hix (2007), aki a racionális döntések elméletét és az institucionalista megközelítésmódot alkalmazta, úgy gondolja, hogy az egész euroszkepticizmus mint jelenség felfogható anticoncentralizációs törekvésként. Hix szerint minden politikai szereplő aszerint fog vélekedni az EU-val kapcsolatban, hogy a politikai kimenetek (*outcome*) közelebb vannak-e az uniós szinten az aktor preferenciáihoz, illetve milyen irányba fog elmozdulni a hazai és az uniós közpolitikai terület. Röviden: amennyiben például egy párt vagy kormány/ország úgy véli, egy adott közpolitikai terület uniós szintre emelésével a párt vagy az ország rosszabbul járna, úgy ellenezni fogja az adott lépést. Meglátásom szerint azonban az euroszkeptikus pártok nem végeznek ilyenfajta költség-haszon elemzést, hanem – ahogy arra a 4. fejezetben rámutatok, párttól függően – vagy az ideológiából vagy a stratégiából vezethető le az euroszkepticizmus forrása.

2.2.4. Az euroszkepticizmus definíciója

Taggart és Szczerbiak a kritikák hatására kitérnek arra, hogy melyek azok a specifikus esetek, amelyek szerintük nem tekinthetők euroszkepticizmusnak. Az első ilyen lehetőség, amikor egy ország nemzeti érdekeit nem veszi figyelembe az Európai Unió (2008b: 248). Kopecký és Mudde (2002), Deschouwer és Van Assche (2002), illetve Raunio (2002) kritikáit részben elfogadva Taggart és Szczerbiak is arra jut, hogy egy-egy uniós szakpolitika bírálata még nem feltétlenül jelent euroszkepticizmust, itt azonban felvetődik az egyik legfontosabb kérdés: melyik, illetve hány szakpolitikának az ellenzésénél beszélhetünk euroszkepticizmusról (2008b: 249). Meglátásom szerint az egyes *policyk* ellenzése önmagában nem tesz euroszkeptikussá egyetlen pártot sem, ehhez az kell, hogy az adott párt az integrációs folyamat megakasztására irányuló magatartást (pl. a föderális Európa elutasítása, egy-egy mélyítést célzó szerződés parlamenti elutasítása) tanúsítson.

Taggart és Szczerbiak – véleményem szerint helyesen reagálva Fallend (2002) kritikájára – rámutat arra is, hogy az EU bővítésének opponálása sem feltétlenül euroszkeptikus magatartás, e mögött más okok is rejtőzhetnek. A bajor Keresztényszociális Unió például az Európai Parlamentben azért nem szavazta meg a cseh csatlakozást, mert ott még érvényben voltak a Beneš-dekrétumok (Tunkrová, 2010: 105), azaz „európaibbá” akarta tenni az országot a csatlakozás előtt. Hasonlóan ehhez, ha egy párt azért kritizálja az EU-t, utasít el szerződést, mert az nem elég európai (lásd Deschouwer és Van Assche, 2008: 82), szintén nem tekinthető euroszkeptikus magatartásnak (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 251). Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy amennyiben egy párt leépítené az integrációt arra hivatkozva, hogy az nem (elég) demokratikus, akkor már egyértelműen euroszkepticizmusról lehet beszélni.

A fentiekben vázoltam az euroszkepticizmus definiálásának főbb problémáit, illetve azt, hogy miért nem sikerült egységes, mindenre kiterjedő meghatározást adni a fogalomról. A különböző iskolák különböző módon gondolkodnak a jelenségről, és a fentiekben kizárólag a pártalapú euroszkepticizmussal foglalkoztam. A szavazói szintre további definíciókat és kategóriákat alkottak az egyes szerzők, melyeket a fejezet elején ismerttettem.

Az imént ismertetett szakirodalmi koncepciók meglátásom szerint képesek tútra vezetni az euroszkepticizmussal foglalkozó kutatókat. Noha úgy vélem, az eddigi legjobb csoportosítás Taggart és Szczerbiak (2008a) nevéhez fűződik egyszerűsége, egyértelműsége és könnyű kutathatósága miatt, fentebb – a szakirodalmi reflexiókra

támaszkodva – már ismertettem a kategorizálás gyengepontjait is. Kopecký és Mudde (2002), Fuchs és társai (2009), valamint Kaniok (2009) koncepciói azért nem tekinthetők helyesnek, mert legalább részben hipotetikus dolgokból indulnak ki, nevezetesen abból, hogy egyes pártok valamiféle európai együttműködést támogatnak-e vagy sem. Véleményem szerint egy csoportosításnak, de még egy definíciónak is, ragaszkodnia kell a tudományos tényekhez, nem szabad hipotetikus, nehezen alátámasztható és erősen vitatható szempontokra építeni a kutatást. A csoportosítás akkor válik a tudomány hasznára, ha közel áll a tényekhez, aktuális szempontokból indul ki és – jelen esetben – egy-egy pártról viszonylag könnyen és egyértelműen meghatározható, hogy euroszkeptikus-e, illetve ha kategóriákról van szó, akkor melyik kategóriába esik.

Éppen ezért az értekezés során koncepcióm magját az fogja jelenteni, hogy – figyelembe véve Taggart és Szczerbiak kemény és puha kategorizálását – a viszonyítási pontot máshová helyezem. Erre egyfelől azért van szükség, mert a puha euroszkeptikus pártok lényegesen nagyobb számosságú halmazt alkotnak, mint az EU-ból való kilépést célként megfogalmazó társaik. Ráadásul Kopecký és Mudde is rámutatott arra, hogy a puha euroszkepticizmus kategóriája túlságosan kiterjesztő. Másfelől pedig úgy gondolom, hogy az euroszkeptikus pártok számára a kulcskérdést nem a tagsághoz vagy valamilyen európai integrációhoz való viszony jelenti, hanem konkrétan a mostani Európai Unió föderalizmus felé mutató, azaz jogkörátadásokat szorgalmazó iránya.

Ugyanakkor fontosnak látom, hogy a kutatás elején ismertessem azt a definíciót, amely alapján egy pártot – véleményem szerint – euroszkeptikusnak lehet nyilvánítani. A meghatározás során törekedtem arra, hogy se túlságosan tágra ne nyissam a vizsgálandó pártok körét, se pedig túlságosan szűkre ne húzzam ezt a határt. Emellett Taggart és Szczerbiak érvelését követve az volt a célom, hogy a meghatározás egyszerű, könnyen operacionalizálható legyen (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 246)

Euroszeptikus pártnak tekinthető az a tömörülés, amely a jelenlegi integrációt vagy annak valamely részét, illetve az EU döntéshozatali folyamatát, mechanizmusát ellenzi vagy bírálja, ahol a bírálat elsősorban elvi, nem pedig közpolitikai alapú.

Mint később rámutatok, véleményem szerint létezik részben közpolitikai alapú euroszkepticizmus is, amely elsősorban elosztási kérdésekről szól. Ebben az esetben azonban a párt magatartása az adott közpolitikai terület vagy az egész integrációs fo-

lyamat megakasztására irányul.¹⁰ A fenti problematikát az euroszeptikus pártok csoportosításának lehetőségénél kívánom részletesen kifejezni.

A definíció kapcsán ugyanakkor néhány pontosítást szükségesnek látok megejteni. Az első a jelenlegi integráció meghatározása. A jelenlegi integrációs folyamat alatt következetesen az Egységes Európai Okmánnyal (SEA) és a Maastrichti Szerződéssel (TEU) elinduló, a konföderációtól a föderáció felé mutató integrációs folyamatot, illetve annak állomásait értem. Ily módon értelemszerűen mást jelent az integráció 1993-ban, mint 2010-ben, a lényege azonban ugyanaz: a közös politikák kiterjesztése (pl. közös kül- és biztonságpolitika), a közös intézményrendszer hatalmának növekedése (pl. Európai Bizottság) vagy valamilyen jelképes, az egységes Európa irányába mutató intézkedés.

A Taggart-Szcerbiak-szerzőpárhoz hasonlóan úgy látom, hogy az euroszeptikus pártokat kétfelé lehet osztani, ám – velük ellentétben – nem a tagságnál lehet jól meghúzni ezt a határt, hanem a föderalizmushoz való viszonynál. Mint arra a módszertani fejezetben rámutatok, ezek operacionalizálhatósága viszonylag egyszerű, ugyanakkor követhetőbb és könnyebben frissíthető, mint a tagsághoz való viszony. Az egyszerűség és a követhetőség kedvéért így a dolgozat folyamán antiföderalista, alternatív integrációt támogató és rendszerkonform euroszeptikus pártokról lesz szó a továbbiakban. Értelemszerűen a jelenlegi integrációt elutasító pártok vagy antiföderalisták, vagy alternatív integrációt (pl. baloldali unió) támogatnak, míg az Európai Unió jelenlegi formáját részben vagy egészben elfogadják a rendszerkonform euroszeptikus pártok.

2.3. Az euroszepticismus típusai

A fentebb már vázolt definíciós problémák mellett a szakirodalomban tekintélyes helyet vívott ki magának az euroszeptikus pártok csoportosításának kérdése is. Nem kívánom megismételni azokat a besorolásokat, amelyeket a definíció problematikájánál már jeleztem, noha a csoportosítások zömét azok a kategorizálások adják. Az itt tárgyalt csoportosítások más dimenzió mentén zajlanak, a szerzők nem az adott párt euroszepticismusának mélységét, azaz mértékét vizsgálják, hanem valamilyen más, az előzőtől teljesen független szempont szerint alkotnak kategóriákat.

---

¹⁰ Egyértelműen euroszeptikus magatartásnak minősül, ha egy párt azért utasítja el az integrációt vagy annak mélyítését, mert fél az agrártámogatások csökkentésétől, ugyanakkor, ha egy párt kritizálja az agrárpolitikát, de nem utasít el semmiféle mélyítést, akkor nem tekinthető euroszeptikusnak.

2.3.1. Taggart csoportosítása pártcsaládok alapján

Természetesen az úttörő szerepet ez esetben is Paul Taggart játszotta. Taggart pártcsaládok vagy inkább párttípusok szerint is csoportosította az euroszeptikus tömörüléseket, amit ő azonosított az euroszepticismus típusaival. E szerint négy kategória létezik (Taggart, 1997: 11-12):

- (1) *Asingle-issue* euroszeptikus pártok azok a tömörülések, amelyek létjogosultsága az Európai Unió ellenzése, ilyen értelemben csak az európai ügy mentén mobilizálják a választókat. A dán Népi Mozgalom az EU Ellen és az azóta megszűnt Június Mozgalom klasszikus példái a kategóriának.
- (2) A protest alapú euroszeptikus pártok euroszepticismusa járuléka a protestpártok¹¹ általános, a rendszer működését illető szembenállásának. A svéd Környezetvédő Párt és a Francia Kommunista Párt ugyanúgy példa lehet, mint a legtöbb radikális jobboldali tömörülés.
- (3) Az euroszeptikus állásponttal bíró intézményesült (*established*) pártok a két fenti kategóriát követően különösebb magyarázatra nem szorulnak: azok az euroszeptikus pártok, amelyek vagy kormányon vannak, vagy amelyekre váltópártként tekintenek.¹²
- (4) Végezetül vannak pártok, amelyek nem euroszeptikusak, de rendelkeznek számottevő euroszeptikus csoporttal (*faction*).

Természetesen a fenti csoportosítás lehet helyes megközelítés, ugyanakkor felveti azt a problémát, hogy egyes pártokat más-más szerzők más-más pártcsaládba helyeznek, illetve akár azt is, hogy a szakirodalomban nincsen egységes kép arról, melyek a létező pártcsaládok, illetve ezek tekinthetők-e egységesnek, másrészt milyen névvel illelhetők.¹³ Mivel e dolgozatnak nem célja – és nem is lehet célja – tisztázni a szakirodalom ezirányú vitáit, így itt csak jelezni kívántam a csoportosítás legfőbb problémáját.

Taggart még egy jelenséget vizsgált 1997-es tanulmányában, ez pedig a halogató (*attentisme*) politikája, amely a különösen fontos ügyekben a nehéz döntések meg-

---

¹¹Protestpártok azok a pártok, amelyek vonzereje legalább részben abból fakad, hogy kívül állnak az intézményesült pártokon és elutasítják azokat (Taggart, 1997: 11).

¹²Jelen értekezésnek nem célja, hogy meghúzza a választóvonalat az elitellenes és a *mainstream* pártok között.

¹³Elég arra gondolni, hogy vita van a konzervatív és kereszténydemokrata pártcsalád különállásáról, illetve a radikális jobboldali pártcsalád elnevezéséről, valamint arról is, hogy ez utóbbi tekinthető-e egyáltalán egységes pártcsaládnak.

hozatalának elutasítását jelenti. Taggart szerint ez a fajta kivárára játszó politika volt jellemző a brit konzervatívokra John Major vezetése (1990-97) alatt, és ez adott lehetőséget az euroszeptikus szárny megerősödésének, amely aztán marginalizálta a párton belül eredetileg többségben lévő Európa-párti vonalat (Taggart, 1997: 19-23). A fogalommal ugyanakkor később sem Taggart, sem pedig más szerző nem foglalkozott. Ennek oka vélhetően az, hogy a halogatás nem az euroszepticismus fajtája, hanem sokkal inkább annak egyik előidézője lehet.

2.3.2. Riishøj csoportosításai

Riishøj (2007) alapvetően két szempont szerint alkotta meg az euroszepticismus csoportjait. Az egyik nem különbözik sokban a fentebb vázolt Taggart-féle csoportosítástól, jellemzően ez is a pártokra fókuszál. Riishøj arra jut, hogy háromféle euroszeptikus párt létezik: liberális konzervatív (vagy neoliberais), tradicionális konzervatív és baloldali-populista. Az első kategóriára a cseh Polgári Demokrata Párt a példa, a másodikra a Lengyel Családok Ligája, a harmadikra pedig a Cseh- és Morvaországi Kommunista Párt (Riishøj, 2007: 510). A fő probléma ezzel a hármas tagolással az, hogy a *single-issue* euroszeptikus pártok egyik kategóriába sem illeszthetők bele. Másrészt nehéz bármit is kezdeni olyan, a tradicionális és a neoliberais táborból is kilógó pártokkal, mint pl. a holland Szabadságpárt (PVV).

Lényegesen innovatívabb Riishøj másik csoportosítása, amely alapvetően a szövési szintre vonatkozik, mégis fontosnak tartom bemutatni azon egyszerű oknál fogva, hogy – hasonlóan a későbbiekben bemutatandó saját csoportosításomhoz – az okokra, az euroszepticismus mozgatórugóira fókuszálva alkotta meg kategóriáit (Riishøj, 2007: 508-509). Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezek a csoportok a visegrádi országokat vizsgálva lettek kreálva, így alkalmazhatóságuk korlátozott.

(1) Az **identitás alapú euroszepticismus** forrása a nemzeti és az európai identitás között húzódó ellentmondás, beleértve ebbe azt is, hogy a szupranacionális intézmények elnyelik a nemzeti szuverenitást.

(2) A **törésvonal alapú euroszepticismus** a társadalomban már egyébként is meglévő megosztottságokhoz (város-vidék, tőke-munka, vallásos-szekuláris) kapcsolódik (pl. a vidéken élők euroszeptikusabbak), de ide tartoznak az átmenet győztesei és vesztesei is.

(3) A **szakpolitikaalapú euroszkepticizmus** (funkcionális eurorealizmus) alapvetően konkrét szakpolitikai lépésekkel, illetve ügyekkel szembeni ellenállásból fakad (Közös Agrárpolitika, euró bevezetése stb.).

(4) Az **intézményalapú euroszkepticizmus** a nemzeti és az uniós intézmények legitimitásának különbségein alapszik, azaz az alacsony bizalom a nemzeti intézményekben növelheti az EU támogatottságát, illetve fordítva.

(5) A **nemzeti érdeken alapuló euroszkepticizmus** háttérében a nemzeti érdek és az uniós célok közötti ellentmondás feszül, itt a cél a nemzeti érdek védelme, nem pedig az integrációs projekt gyengítése.

(6) A **tapasztalatalapú euroszkepticizmust** az az érzés táplálja, amely szerint a csatlakozási tárgyalások aszimmetrikusak és méltánytalanok (*unfair*) voltak.

(7) A **pártalapú euroszkepticizmus** alatt Riishøj azt a jelenséget érti, amikor a pártvezetők, illetve pártok felülről lefelé haladva érvelnek a – korábban részletezett neo-liberális, konzervatív vagy baloldali-populista módon – az EU vagy annak egyes intézkedései, részei ellen.

(8) Az **atlantialapú euroszkepticizmus** a pro-amerikanizmus és az Európa-barát álláspont ellentmondásából (pl. közös kül- és biztonságpolitika) alakul ki.

(9) A **gyakorlat alapú euroszkepticizmus** nem az EU-val szembeni ellenállásból, sokkal inkább egyfajta nemzeti módon értelmezett, alternatív európaizálásból ered.

Meglátásom szerint az identitás-alapú euroszkepticizmus teljesen legitim kategória, amelyet jómagam is alkalmazni kívánok módosított formában, a nemzeti szuverenitásra helyezve a hangsúlyt. Nem látom ugyanakkor értelmét a törésvonalalapú euroszkepticizmusnak, ez ugyanis feltételezné, hogy például a vidéken élők azért lesznek euroszkeptikusabbak, mert vidékiek, holott ez valószínűleg nem igaz már csak azért sem, mert alapvetően a pártoknak van komoly hatása a szavazókra az európai kérdéskörben kialakítandó preferencia terén (Ray, 2003). A szakpolitikaalapú euroszkepticizmussal két, korábban már érintőlegesen vázolt probléma van. Az egyik – és erre Taggart és Szczerbiak (2008b: 249-250) is felhívták a figyelmet – szerint egy-egy szakpolitika bírálata még senkit nem tesz euroszkeptikussá, a másik pedig, hogy ezek alapvetően elosztási kérdésekről szólnak (pl. a KAP esetében az agrártámogatások szintjének növelése, megtartása). Éppen ezért a saját csoportosításom esetében redistribúció alapú euroszkepticizmusról fogok értekezni, mert a lényegét ez jobban megragadja.

Az intézményalapú euroszkepticizmus – véleményem szerint – egy kicsit kevésbé átgondolt kategória. A probléma gyökerét ugyanis nem vagy nem feltétlenül az intézmények iránti bizalom jelenti, hanem a legitimitás kérdésköre. Noha ez a 15 „rég” tagállamban sokkal fontosabb kérdés, mint az újakban,¹⁴ igazából az EU demokratikus működésének kérdését ragadja meg Riishøj, éppen ezért hasonló kategóriát demokrácia alapú euroszkepticizmusként alkottam. A nemzeti érdeken alapuló euroszkepticizmus kategóriájával a probléma nagyjából megegyezik a szakpolitika alapúval. Ahogyan korábban – Taggart és Szczerbiak (2008b: 248) alapján – jeleztem, nem tekinthető euroszkepticizmusnak annak kritizálása, hogy az EU nem fordít kellő figyelmet az adott ország nemzeti érdekeire. A tapasztalatalapú euroszkepticizmus – meglátásom szerint – a Riishøj által tárgyaltnál egyrészt tágabb fogalom, másrészt nem feltétlenül a tapasztalaton alapszik. A kritika alapját ez esetben az jelenti, hogy a (gazdaságilag, politikailag) erősebb tagállamok egyszerűen ráerőltetik az akaratukat a gyengébbekre/kisebbekre. Ez sokkal inkább egyfajta centrum-periféria megosztottság, nem kizárólag az új tagállamok pártjai érzik, éppen ezért az értekezés során periféria alapú euroszkepticizmusként írok a jelenségről.

A pártalapú euroszkepticizmus Riishøj alkotta fogalmával jelen esetben szükségtelen törődni, hiszen jelen értekezésnek nem tárgya, hogy a pártok hogyan hatnak a szövési szintre. Az atlantialapú euroszkepticizmusra nehéz lenne példát találni: az Amerika-pártiság és az Európa-pártiság olyan szintű összeütközése, amely csak emiatt euroszkepticizmushoz vezethetne, szinte kizárt még az Egyesült Államokkal közismeretlen különleges kapcsolatot ápoló Egyesült Királyságban is, ahol – mint arra a 4.7-es alfejezetben rámutatok – az euroszkepticizmusnak teljesen más természetű okai vannak. Szintén kérdés, hogy a gyakorlatalapú euroszkepticizmus mennyiben tekinthető egyáltalán euroszkepticizmusnak. Úgy vélem, amíg ez nem irányul az európai integráció megakasztására vagy visszafordítására, addig nem euroszkepticizmusról, csupán az integráció módjának kritikájáról, alternatív út kereséséről van szó.

2.3.3. Saját csoportosítás

A fentiekben vázolt csoportosítások mindenképpen inspirációul szolgáltak az általam megalkotott kategóriák létrehozásánál. A kutatás második fontos célja ugyanis

---

¹⁴Ennek részben az az oka, hogy az új tagállamok többségében az Eurobarometer adatai szerint jobban bíznak a polgárok az uniós intézményekben, mint a hazaiakban.

éppen annak vizsgálata, hogy az euroszeptikus pártok milyen indokokkal bírálják az Európai Uniót. Ezt két ok miatt is lényegesnek tartom megvizsgálni. Az egyik az, hogy a témában folytatott kutatásokból ez a szempont mindezülig szinte teljesen kimaradt. Riishøj (2007) a szavazói szintet vizsgálta, Taggart és Szeczerbiak (2000; 2001) pedig mindössze két elnagyolt kategóriát állított fel, a közpolitika alapút és a nemzeti érdektől vezéreltet.

A másik indok az, hogy e nélkül a jelenség megértése sokkal nehezebbé, ha nem lehetetlenné válik. A csoportosítás másik dimenziója tehát teljesen más természetű lesz. Alapvetően öt kategóriát szeretnék megkülönböztetni, amelyek – a jelenlegi feltételezésem szerint – teljes egészében lefedik az Európai Unióval szembeni kritikákat, ugyanakkor átfedés nem tapasztalható közöttük. Ez nem jelenti azt, hogy egy párt ne kerülhetne egyszerre több kategóriába is, hiszen attól, hogy bírálja a jogkörátadást, még felemelheti szavát az agrártámogatások csökkentése miatt is. Ily módon a legtöbb pártot több kategóriába is be lehet sorolni, hiszen euroszepticismusuk összetett, ám minden esetben megfigyelhető, hogy a kritikájuk középpontjában milyen típusú bírálat áll, ezért a konklúzióknál valamennyi tömörülést csak egy csoportba sorolok. Ezen öt kategória a szuverenitás alapú, demokrácia alapú, baloldali, periféria alapú és redisztribúció alapú euroszepticismus, amelyek a H2 hipotézis tesztelésénél is hasznosnak bizonyulnak.

Szuverenitás alapú euroszepticismuson értem azt, ha egy párt az integrációt vagy annak valamely részét azért ellenzi, mert az hazája szuverenitását csorbítja, illetve ha kritikája középpontjában a nemzeti szuverenitás és/vagy a nemzeti érdek sérelmének vélt vagy valós bekövetkezése áll. A szuverenitás alapú euroszeptikus pártok tehát az európai integrációs folyamatot arra hivatkozva igyekeznek akadályozni, hogy az a nemzetállami szuverenitás „sérülésével” jár. Ezek a pártok jellemzően antiföderalista állásponton vannak (pl. a brit konzervatívok), azaz ideálisnak a kormányközi együttműködést tartják, ugyanakkor léteznek rendszerkonform szuverenitás alapú euroszeptikus pártok is (pl. a Finn Kereszténydemokraták).

Felülvizsgálva korábbi kategóriáimat (Dúró, 2010) úgy gondolom, hogy a semlegesség alapú euroszepticismus – azaz az európai integráció kritizálása azért, mert az veszélyt jelent az adott ország katonai semlegességére – nem önálló kategória, hanem nagyrészt a szuverenitás alapú euroszepticismus kategóriájának az egyik alete, amely a külpolitika és a védelmi politika EU-s szintre helyezését – vagyis a további jogkörátadást – ellenzi. Másfelől a semlegesség alapú euroszepticismusnak van egy

másik, a baloldali euroszkepticizmus kategóriájába illő esete is, amely elsősorban a pacifista attitűd miatt ellenzi pl. a közös kül- és biztonságpolitikát.

A **demokrácia alapú euroszkepticizmus** az Európai Unióban meglévő úgynevezett „demokráciadeficiten” alapul, melyhez kapcsolódik a bürokratikus intézményrendszer és döntéshozatal bírálata. A demokrácia alapú euroszkeptikus pártok szót emelnek az EU döntéshozatali eljárásai ellen, kritizálják, hogy az Unió egyetlen közvetlenül választott testülete az Európai Parlament, amelynek jogkörei még mindig jóval kisebbek, mint a Tanácsé, szóvá teszik az egyre növekvő létszámú, az Európai Unióhoz köthető bürokráciát. Jellemzően olyan pártok tartoznak ebben a kategóriába, amelyek számára fontos az átláthatóság (pl. Hans-Peter Martin Listája), illetve demokráciafelfogásukból következik a minél szélesebb tömegek bevonása a döntéshozatalba (pl. a brit vagy a svéd zöldek).

Úgy gondolom, a korábban általam alkotott regionális alapú euroszkepticizmus kategóriájának esetében is erről van szó: a legfontosabb döntéshozatali mechanizmusokból kimaradnak a régiók. Ezt az eljárást bírálják a regionalista és szeparatista pártok, amelyek szeretnék, ha az általuk képviselt régió is szerepet kapna az Európai Unió döntéshozatalában. A demokrácia alapú euroszkepticizmus egyik fontos alelete tehát ezenpártok (pl. a Skót Nemzeti Párt) euroszkepticizmusa.

A **baloldali euroszkepticizmus** – az előbbiekhöz hasonlóan – szintén két pilléren nyugszik. Az egyik az a fajta antikapitalista hozzáállás, amely a szocializmus, illetve egyfajta proletár unió megalkotására irányul és döntően a marxista-leninista és trocista pártok sajátja. E pártok tehát nem az integrációt, hanem annak jelenlegi formáját ellenzik, céljuk vagy kommunista proletárdiktatúra (pl. Görögországi Kommunista Párt), vagy egy munkások által irányított szocialista Európa (pl. ír Szocialista Párt) megteremtése.

Másfelől az újbaloldali pártok klasszikus értékei mentén (globalizációellenesség, szociális érzékenység, némely esetben antikapitalizmus, pacifizmus) is jól kirajzolódik egyfajta euroszkepticizmus. Ezek a pártok az Európai Uniót jellemzően átalakítanák, sokkal inkább a klasszikus baloldali értékekre helyeznék a hangsúlyt, így gyakran hangsúlyozzák igényüket a „szociális Európa” iránt (pl. a holland Szocialista Párt). Itt tehát sokkal inkább értékválasztáson alapuló euroszkepticizmusról beszélhetünk, amely az EU „neoliberális” jellegét bírálja.

Periféria alapú euroszkepticizmuson az Unió perifériáján található országok pártjainak azon kritikáit értem, amelyek abból fakadnak, hogy ezek az országok általában szegényebbek, mint az EU centrumában találhatók, így az onnan hozzájuk áramló

működőtökét gyakran gyarmatosításként élik meg. Nem ritkán bírálják ezek a tömörülések a francia és német dominanciájú döntéshozatalt. Az euroszkepticizmus ezen típusa alapvetően a 2004-ben induló keleti bővítéssel alakult ki, s a posztkommunista országok euroszkeptikus pártjainak sajátja volt. Az érvekészlet két pilléren nyugodott: az egyik az, hogy ezek az államok a többihez képest később és rosszabb feltételekkel csatlakoztak az Európai Unióhoz, a másik pedig a fentebb már említett „gyarmatosító EU”. Ilyen pártnak tekinthető a bolgár *Ataka*.

A gazdasági válság azonban némileg átalakította a periféria alapú euroszkepticizmust, az euróválság mélyülésével ugyanis az Unión belüli újabb törésvonal, az Észak-Dél jelent meg. Ennek lényege az, hogy a csőd szélén álló, uniós mentőcsomagokra szoruló – jellemzően dél-európai – tagállamok euroszkeptikus pártjai a támogatással kapcsolatban támasztott követelményeket diktátumként, az oda áramló pénzt pedig gyarmatosításként élik meg (pl. a görög Arany Hajnal).

Redisztribúció alapú euroszkepticizmuson azt értem, amikor egy párt az EU-val szembeni kritikáját hangsúlyosan valamilyen elosztási kérdés irányából fogalmazza meg. Ezen bírálatok alapjaegyrészt abból fakad, hogy egy-egy közpolitikai terület a mélyítéssel folyamatosan csökkenő részesedést kapna az EU költségvetéséből (pl. Közös Agrárpolitika). Éppen ezért ezeknek a közpolitikai területeknek a védelmét felvállaló pártok egy része az integrációs *status quo* fenntartásában vált érdekeltté. A csatlakozás után részben ilyen alapon bírálta az EU-t a Lengyel Néppárt, de szinte valamennyi euroszkeptikus agrárpárt érvekészletében fellelhető az agrártámogatások csökkentése miatti ellenszenv.

A másik aloszte ennek a típusnak az euróválság kapcsán vált láthatóvá. Lényege, hogy a gazdagabb tagállamok euroszkeptikus pártjai szerint nem ezeknek az államoknak kellene finanszíroznia a bajba jutott országokat. Ez tehát a periféria alapú euroszkepticizmusnál részletezett Észak-Dél törésvonal másik oldala. Az euróválság kitörése óta több esetben is fontos szerepet játszott ez a fajta euroszkepticizmus a tagállamokban: 2011-ben előbb Finnországban építette fel parlamenti választási kampányát az Igaz Finnek erre az érvekészletre (és ért el a korábbi 4 helyett 19 százalékos eredményt), majd 2011 őszén a szlovák kormány bukott meg, miután az egyik koalíciós partner (Szabadság és Szolidaritás) képviselői nem szavazták meg az Európai Pénzügyi és Stabilitási Eszköz ratifikációját.

A 3. táblázatban foglaltam össze a fejezet során vázolt, általam alkotott és a dolgozat folyamán alkalmazott csoportosítási sémát. Az euroszkeptikus pártokat ez alapján

tehát két dimenzió mentén vizsgálom: az egyik az Európai Unióhoz fűződő viszony, a másik pedig a pártok bírálatának tipizálása. Az egyes pártok besorolásait a konklúziók-nál két táblázatban összesítem.

3. táblázat. Az euroszeptikus pártok dolgozatban alkalmazott csoportosításának sémája

	Kemény	Anti-föderalista	Alternatív integrációt támogató	Rendszerkonform
Szuverenitás alapú				
Demokrácia alapú				
Baloldali				
Periféria alapú				
Redisztribúció alapú				

3. Hipotézisek, módszertan

3.1. A csoportosítás alkalmazása

A dolgozat legnagyobb részét a fenti csoportosításhoz kapcsolódó empirikus rész teszi ki. Mind a 28 tagállamban megvizsgálom a pártalapú euroszepticismus állását, logikáját, változásait. Miután a kutatás az euroszeptikus pártokra irányul, megfigyelési egységeimet is a pártok teszik ki. Vizsgálódásaim során a 2013. október 31-én¹⁵ európai és/vagy nemzeti parlamenti képvisellel rendelkező euroszeptikus pártokat kívánom tüzetesen megvizsgálni. Jelen állapot szerint az alapsokaság 63 pártot jelent az Európai Unióban. Valamennyi párt esetében a pártprogram fogja a kiindulási alapot jelenteni, illetve egyes EU-tagállamokban már rendelkezésre állnak parlamenti szavazások is európai ügyekben. Teljeskörű adatfelvételre törekszem. A kutatást időben az Európai Gazdasági Közösség megalakulásától (1957) tervezem követni, alaposabban azonban csak a már fentebb említett pártokat vizsgálom meg.

A dolgozat legfontosabb részét a pártok föderalizmushoz való viszonyának vizsgálata teszi ki. Ehhez kapcsolódóan először is a szólni kell a megfelelő indikátor kiválasztásáról. Az euroszepticismus indikátorairól a szakirodalomban nem bontakozott ki vita, noha ennek előzményei egyidősek az euroszepticismus irodalmával. Taggart első tanulmányaiban amellet érvelt, hogy a Maastrichti Szerződéshez való viszony jó indikátora az euroszepticismusnak, mert újraértékelt az Európai Uniót, az euroszeptikusok kifejezheték ellenzésüket ezen az úton és az EU általános támogatottsága is csökkent a közvéleményben (Taggart, 1998: 366-367). Úgy gondolom, hogy Taggart felvetése alapvetően jó és a módszer később is használható, hiszen évtizedenként két-három szerződés alapján könnyű követni az euroszeptikus pártok változásait. Egyetértve Taggarttal és Szczerbiakkal úgy gondolom, hogy a pártalapú euroszepticismus nemzetközileg összehasonlítható, ugyanakkor az ügy váltakozó fontossága (*salience*) mind az egyes országokon belül, mind az országok között, megnehezíti a kvantitatív mérés lehetőségét, éppen ezért félrevezető lehet például a pártok támogatottságát vizsgálni (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 253).

---

¹⁵A dolgozatban egyetlen alkalommal tértem ettől el, ez pedig az olaszországi Északi Liga esete, ugyanis 2013 szeptemberében Roberto Maroni pártfőtitkár bejelentette, hogy nem indul újra a posztért. Az új pártfőtitkárt a dolgozat zárása után választották meg, s mivel ez a Liga Európa-politikájának irányváltását hozta, végül beemeltem a dolgozatba.

Az észak-karolinai iskola által használt szakértői kérdőívvezés önmagában véleményem szerint kevés. Az *expert survey* által kapott adatok ugyanis – túl azon, hogy nem lehet kizárni belőlük a szubjektivitást – alacsony válaszadási ráta esetén rendkívül megbízhatatlanok.

A komoly kérdést az indikátor kapcsán a viszony operacionalizálhatósága jelenti. Célom az, hogy az indikátor egyszerű, könnyen operacionalizálható legyen (Taggart és Szczerbiak, 2008b: 246). A pártprogramok vizsgálata ugyanis félrevezető lehet: előfordulhat, hogy egy kemény euroszeptikus párt kormányra kerülve mérsékli magát, semlegesíti az ügyet és megváltoztatja Európa-politikáját, ahogyan pl. a Francia Kommunista Párt tette 1997-ben (Benedetto és Quaglia, 2007: 482; Grunberg, 2008: 42). Hasonló problémát vethet fel a parlamenti szavazások vizsgálata: Belgiumban a két zöld párt és a Népi Unió (VU) is azért utasították el a Nizzai Szerződést, mert nem tartották eléggé európainak (Deschouwer és Van Assche, 2008: 82). Az „őszinte” szavazásra az Európai Parlamentben kerülhet sor, ez esetben azonban az EP-képvisellel nem rendelkező, de időközben relevánsá váló pártok (pl. Svéd Demokraták, Független Görögök) maradnának ki a vizsgálatból.

A kutatás elsősorban primer adatgyűjtésre támaszkodik. Az elérhető pártprogramok és parlamenti szavazások összegyűjtése képzik a legfontosabb felhasználni kívánt adatokat. Emellett természetesen sor kerül másodlagos források (szakirodalom) felhasználására is. Mindezeket az elsődleges források ellenőrzésére kívánom használni. A kutatás során összehasonlítási alapként, illetve párhuzamok céljából más, az alapsokaságon kívül eső pártokat is be kívánok emelni a kutatásba, elsősorban másodlagos források útján. Elsődleges forrásokat több esetben nehéz lenne találni, aminek oka az, hogy ezen pártok egy része már nem is létezik,¹⁶ más része pedig jelentéktelenné vált,¹⁷ ugyanakkor a disszertációba beemelni kívánt történeti ív miatt jelentőségüket nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Az operacionalizálhatósághoz jó alapot és kellően sűrű támpontot szolgáltatnak a különböző, az integrációt mélyítő szerződések, illetve az azokról a pártok által alkotott vélemény. Éppen ezért a föderális Európához való viszony szerinti csoportosításnak az az előnye, hogy mindig aktuális, hiszen az Európai Unió folyamatosan kisebb-nagyobb reformokra, változásokra szorul, reformja szinte folyamatosan napirenden van, amit a tagsághoz való viszonyról (kemény és puha euroszepticismus) nem lehet elmondani.

---

¹⁶Ilyen tömörülés volt például a dán Június Mozgalom

¹⁷Ma már marginális szerepet tölt be a svéd Június Lista, az olasz Kommunista Újjászületés Pártja (PRC) vagy a korábban Charles Pasqua vezette Tömörülés Franciaországért (RPF).

Helyes megoldásnak éppen ezért a három módszer szintézisét látom: a pártprogramot kiindulópontnak tekintve meg kell vizsgálni, hogy ha egy párt nem a programjának megfelelően szavazott, annak mi az oka. Kormányon volt-e, megváltozott-e időközben az álláspontja, esetleg valamilyen más belpolitikai tényező hatására történt-e. Kaniok szerint fontos a pártok retorikáját is vizsgálni (2009: 166), ugyanakkor ezt az állítást vitatom. A retorika elsősorban a szavazóknak szól, ám azért, mert egy párt vezetője kritizálja valamilyen ügyben az Európai Uniót vagy annak egy részét, ám közben a párt az integráció mélyítését célzó lépésekben rendre együttműködő, nem tekinthető euroszeptikusnak.

Ami a párton belüli csoportok azonosítását illeti, itt szintén Taggart eljárását látom helyesnek. Szerinte amennyiben a párt egyik prominens alakja „kiszavaz” az adott ügyben, az vélhetően euroszeptikus belső csoport meglétét jelzi. Emellett amennyiben az ügy mentén az aktivisták között az együttműködés bizonyos szintje alakul ki (1997: 12). Utóbbi kategóriára jó példa, hogy a brit Konzervatív Párt jópár képviselője folytatott együttműködést a Thatcher híres bruggei (Bruges) beszédének kapcsán létrejött Bruges Group euroszeptikus *think tank*kel.

3.2. Hipotézisek

Noha a dolgozat legnagyobb részét egyértelműen az empirikus munka elvégzése jelenti, nem kívánom megkerülni azokat a kérdéseket, amelyek vizsgálatához hipotézisek felállítása szükséges. A hipotéziseket úgy igyekeztem megalkotni, hogy azok releváns információkkal egészítsék ki a kutatás gerincét alkotó csoportosítást.

H1: *Az euroszeptikus pártok kormányzati pozíció vállalása esetén mérséklük euroszepticismusukat.*

A hipotézis vizsgálata során valamennyi esetben meg kívánom vizsgálni az euroszeptikus pártok kormányzati szerepvállalását. Nem kívánok azokkal az esetekkel részletesen foglalkozni, amelyek során az euroszeptikus párt még az uniós csatlakozás előtt töltött be kormányzati pozíciókat. Ennek oka az, hogy az euroszeptikus pártok ekkor sokkal inkább a tagság kérdésére fókuszálnak, ami megtévesztő lehet, hiszen az euroszepticismus „keménysége” attól függetlenül is változhat, hogy az adott párt kormányon és ellenzékben is támogatta az uniós tagságot. Az operacionalizálást a csoport-

tosítás vizsgálatánál is alkalmazott módon kívánom végrehajtani, ez ugyanis garantálja az országok közötti és az időszakok közötti összehasonlíthatóságot is. A hipotézis tesztelésére a 6. fejezetben kerül sor, noha a kormányzati szerepvállalásokkal a 4. fejezetben, az egyes országtanulmányoknál is foglalkozom.

H2: Az európai integráció jellege, változásai befolyásolják az euroszkepticizmus természetét, megjelenését.

A hipotézis kapcsán elsősorban azt feltételezem, hogy az egyes, az integrációt mélyítő szerződések kapcsán, illetve valamilyen más esemény (pl. gazdasági válság) hatására felmerülő ügyek új euroszkeptikus pártokat hozhattak a felszínre. Megfordítva: a már meglévő pártok reagáltak-e ezekre a változásokra, esetleg egyik sem történt meg. Meglátásom szerint ugyanis releváns kérdés annak vizsgálata, hogy az euroszkepticizmus összességében állandó vagy folyamatosan változó jelenség. A hipotézis teszteléskor (7. fejezet) figyelembe kívánom venni, hogy egy-egy új párt mennyiben köszönhette sikerét az euroszkepticizmusnak, mennyire volt hangsúlyos politikájában az Európai Unió bírálata, illetve milyen más tényezők játszhattak még szerepet.

4. Ország tanulmányok

Ahhoz, hogy a pártalapú euroszkepticizmusról teljes képet alkossak, szükség van az egyes tagállamok¹⁸ euroszkeptikus pártjainak mélyebb vizsgálatára is. Az alábbiakban az egyes uniós tagállamok pártjait kívánom a fenti szempontok és módszertan alapján megvizsgálni. Enélkül ugyanis a pártok csoportosítását és a hipotézisek tesztelését nem lehet elvégezni. Az országok sorrendje a csatlakozás dátumát követi. Az egyes alfejezetek – attól függően, hogy mekkora az euroszkepticizmus jelentősége az adott országban – meglehetősen eltérő hosszúságúak. Valamennyi alfejezet hasonló szerkezettel bír: először vázolom az adott országon belüli euroszkepticizmus általános képét, történetét, változásait, majd a legfontosabb euroszkeptikus pártok részletes bemutatása következik.

4.1. Euroszeptizmus a német pártrendszerben

A német pártrendszer a két és fél pártrendszer klasszikus esetének számított a '80-as évek elejéig (Blondel, 1990: 306). A jobboldalon a Kereszténydemokrata Unió (CDU) és a Keresztényszociális Unió (CSU) szövetsége dominált, a balon pedig a Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD). Az 1960-as évektől kezdődően rajtuk kívül csak a liberális Szabad Demokrata Párt (FDP) tudott mandátumhoz jutni. Mindez az 1980-as évekig nem változott meg. A Zöldek (*Grüne*) 1983-as bejutásával előbb kétflokkrendszer, majd a kelet-német utódpart stabil alsóházi jelenlétével egyfajta ötpárti struktúra alakult ki.

Az 1950-es évek nem csak a német pártrendszer lassú stabilizálódását, de az európai integrációs folyamat elindulását is jelentették. Az ekkor még egyértelműen marxista elveket valló Németországi Szociáldemokrata Párt kritizálta az Európai Szén-és Acélközösség 1951-es aláírását (Lees, 2002; 2008: 25). Ezt az álláspontot később – részben a szakszervezetek nyomására – a párt felülvizsgálta (Moeller, 1996: 36). A liberális Szabad Demokrata Párt az ESZAK ratifikációjára még igennel szavazott, ám később a római szerződéseket a párt a szabadpiac csorbításának indokával utasította el (Haas, 1958: 135), sőt a liberálisok vezetői az ESZAK felülvizsgálatát is kezdeményez-

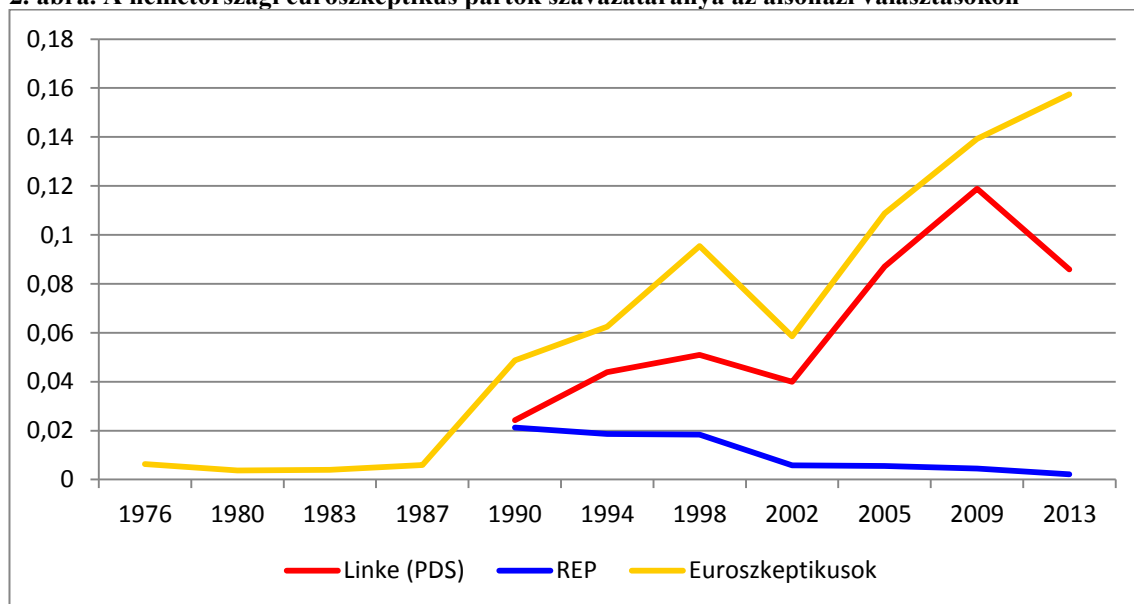
---

¹⁸Az EU-n kívüli országok pártjainak euroszkepticizmusával nem foglalkozom. Ennek oka egyrészt az, hogy ez a fajta euroszkepticizmus rendkívül eltérő az uniós tagállamok pártjainak euroszkepticizmusától, hiszen a fő kérdések abban az esetben a csatlakozás maga, illetve annak körülményei, így más elméleti keretet látnék jónak egy ilyen kutatás során. Másrészt pedig ennek vizsgálata – az új elméleti keret megalkotása és a vizsgálandó országok köre (Norvégia, Svájc, Izland, Szerbia, Montenegró, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Albánia, Koszovó, Törökország) – szétfeszítené a dolgozat határait.

ni akarták, noha a gazdasági integráció gondolatát alapvetően támogatták. Az FDP-n belül később is megmaradt az elsősorban hesseni, alsó-szászországi és észak-rajna-vesztfáliai bázisú nemzeti liberális frakció,¹⁹ ám a párt főárama a koalícióba való 1961-es visszatérést követően Európa-párti lett (Lees, 2008: 27-28).²⁰

Ezt követően az európai integráció bírálata az 1980-as évekig nem merült fel különösebben a pártversenyben. A téma a Zöldek 1983-as parlamentbekerülésével jött elő ismét. A Zöldek eredetileg az EU elitvezérelt jellegét bírálták (Taggart, 1997: 6), kérdés azonban, hogy ez tekinthető-e euroszkeptikus magatartásnak. Meglátásom szerint nem, mivel az integráció mélyítését nem elleneztek a környezetvédők. A párt képviselői később az Amszterdami Szerződésről szóló szavazásnál tartózkodtak, mert az szerintük nem volt kellően előremutató (Busch és Knelangen, 2004: 88).

2. ábra. A németországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: Lindner és Schultze, 2010: 784-788; helyi választási iroda honlapja

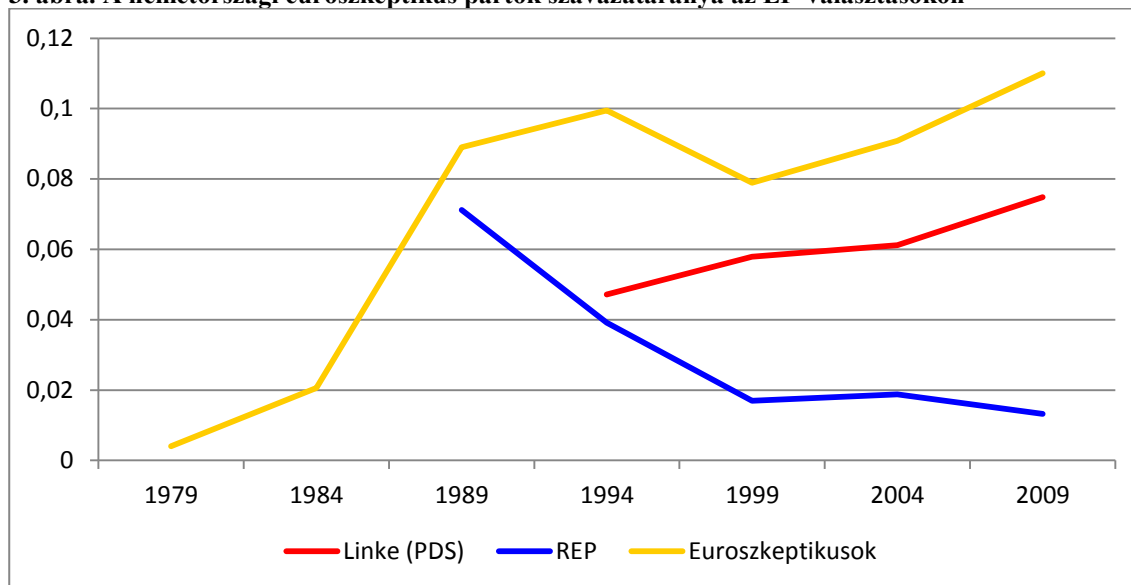
Az 1989-es európai parlamenti választások jelentették a (nyugat-)német euroszkeptizmus legfontosabb állomását (3. ábra), ekkor ugyanis – nagy meglepetésre – bekerült a nacionalista programmal kampányoló Republikánusok (REP) nevű nacionalista tömörülés. A párt azonban ezen kívül képtelen volt nemzeti szinten komoly eredményt elérni. A REP kritizálta a Maastrichti Szerződés elfogadását, azt az 1919-es Versailles-i békeszerződéshez hasonlította (Mudde, 2007: 160), ám nincs az integráció, csupán a föderalizmus ellen, az államok szövetségét tartja a megfelelőnek (Neller és

¹⁹Párton belüli frakciók esetén nem a parlamenti képviselőcsoportot, hanem a pártokon belül megtalálható egyes irányvonalakat, csoportosulásokat értem.

²⁰Az FDP és a német liberalizmus taglalásához lásd Kirchner és Broughton, 1988

Thaidigsmann, 2009: 218). A Republikánusok ugyanakkor nemzeti szinten marginalizálódtak (2. ábra), az Európai Parlamentből pedig 1994-ben kiestek (3. ábra)

3. ábra. A németországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Germany, 2013

A legfontosabb jelenségnek egyértelműen a kelet-német állampárt utódjának, a Demokratikus Szocializmus Pártjának (PDS) a politikai arénába történő belépése volt (2. ábra). A párt euroszkepticismusa ekkor még leginkább a nyugat-német dominancia kritizálásában nyilvánult meg (Lees, 2008: 21), később, ahogy a PDS modern radikális baloldali tömörüléssé vált, ez természetesen változott, erről azonban részletesen a következő alfejezetben lesz szó. Az ezredfordulót követően a német euroszkepticismus szakirodalmában annak ellenére is a radikális és szélsőjobboldali pártokról született a legtöbb munka,²¹ hogy egyes keletnémet tartományi parlamenti választásokat²² leszámítva érdemi sikereket nem tudtak elérni. Hartleb (2007) szerint ennek fő oka a nemzeti identitás hiánya.

Az 1990-es évek az euroszkepticismus terén két fontos változást hoztak. Egyrészt az intézményesült pártok ismét elkezdtek euroszkeptikus üzeneteket megfogalmazni, noha „tettlegességig”, azaz az integrációs folyamat megakasztásáig nem jutottak el. Az egyik első ilyen alkalom az 1996-os baden-württembergi tartományi választás kampánya volt, amely során a szociáldemokraták kritizálták a Gazdasági és Monetáris

²¹pl. Neller és Thaidigsmann, 2009

²²1998-ban a Német Népi Unió (DVU) a szász-anhalti, 1999-ben és 2004-ben pedig a brandenburi, míg a Németországi Nemzeti Demokrata Párt (NPD) 2004-ben és 2009-ben a szászországi, 2006-ban és 2011-ben pedig a mecklenburg-elő-pomerániai tartományi parlamentbe tudott bekerülni.

Uniót (Lees, 2008: 25). Ennek részben az is oka lehetett, hogy Baden-Württemberg a '90-es években a REP egyetlen „sikertartománya” volt, a párt kétszer is (1992, 1996) 10 százalék körüli eredményt ért el a tartományi parlamenti.

Másfelől elkezdtek új, jobboldali, euroszkeptikus programmal fellépő pártok alakulni, amelyek azonban nem tudtak komoly sikert elérni. Kiemelendő e tömörülések közül a bajor FDP-főnök Manfred Brunner által alapított, tisztán euroszkepticizmusra koncentráló Szabad Polgárok Szövetsége (BfB) (Hartleb, 2007: 17). Az FDP-n belüli nemzeti liberális frakció is ekkor erősödött meg Alexander von Stahl korábbi főügyész vezetésével (Paterson et al., 1996: 81).

A 2000-es évekre a német politikában a legutóbbi évekig nem túl jelentős euroszkepticizmus egyeduralmódójává a PDS vált. A bajor Keresztényszociális Unió (CSU) kritizálta a demokráciadeficitet, Edmund Stoiber bajor miniszterelnök (1993-2007) a török teljes jogú tagság ellen emelte fel a szavát, illetve Peter Gauweiler, a párt egyik prominens képviselője az Európai Alkotmány ellen szavazott (Hartleb, 2007: 16), majd megtámadta az alkotmánybíráson a Lisszaboni Szerződést. Emellett a párt képviselői 2003-ban az Európai Parlamentben elutasították a cseh EU-csatlakozást is, ám mint korábban utaltam rá, a bővítés elutasítása nem feltétlenül jelent euroszkeptikus magatartást. Fontos megjegyezni, hogy a CDU/CSU-frakció euroszkeptikus szárnyát szinte kizárólag utóbbi párt belső csoportja alkotja. Az akkor 223 fős képviselőcsoportból 7-en szavaztak a Lisszaboni Szerződés ellen, akik közül hatan – köztük Gauweiler – a CSU 46 képviselőjéből kerültek ki (4. táblázat).

4. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló német alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Bundestag				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
CDU/CSU	198	7	0	18	45	0	0	4
SPD	211	0	0	11	20	0	0	3
FDP	59	0	0	2	4	0	0	3
Linke	0	49	0	4	1	5	0	1
Zöldek	47	0	1	0	12	0	0	1
független	0	2	0	0	-	-	-	-
Összesen	515	58	1	35	82	5	0	12

Forrás: Bundestag, 2008; Európai Parlament, 2008

A gazdasági válság kitörésével a németországi euroszepticismus alig-alig változott. A két nagy párt, a Zöldek és a 2013-as választáson az alsóházból kieső FDP továbbra is elkötelezetten integrációpártiak – természetesen valamennyi párton belül létező kis létszámú euroszeptikus csoporttal –, míg a Baloldal továbbra is euroszeptikus. Az euróövezet krízise azonban felszínre hozott egy új euroszeptikus tömörülést, az Alternatíva Németországért (AfD) nevű pártot, amely 2013. őszi alsóházi választáson ugyan nem sokkal, de 5 százalék alatti eredményt ért el, ám mivel az európai parlamenti választáson Németországban nincsen küszöb, borítékolható az AfD EP-be kerülése.

4.1.1. A Baloldal

Ahogy korábban már említettem, a német pártalapú euroszepticismus teljes egészében átalakult a német egyesüléssel. A kelet-német tartományokban jelentős támogatottságnak örvendő PDS 1999-től volt jelen az Európai Parlamentben, a Bundestagban azonban 1990-től folyamatosan voltak képviselői. A párt 2005-ben összefogott, majd 2007-ben Baloldal (Linke) néven egyesült az Oskar Lafontaine korábbi SPD-elnök által alapított, elsősorban a nyugati tartományokban jelen lévő Munka és Szociális Igazságosság – Választási Alternatíva (WASG) nevű párttal. Így nem csak a nyugati tartományokban tudta bővíteni szavazóbázisát (Elo, 2008: 57), de modern radikális baloldali párttá is vált.

A *Linke* korábban a Gazdasági és Monetáris Unió, azaz a közös valuta ellen is felszólalt (Lees, 2008: 21), és ellenezte a Lisszaboni Szerződést is (4. táblázat). Ez a szavazás azonban megmutatta, hogy a párt rendelkezik Európa-párti vonallal is, amelyet Sylvia-Yvonne Kaufmann korábbi EP-képviselő (1999-2009) jelenített meg (Hartleb, 2007: 22). Látható azonban, hogy a párt egyértelműen elutasítja a jelenlegi integrációt.

A *Linke* legfőbb érvei az Európai Unióval szemben egyértelműen a klasszikus újbaloldali érvrendszerrel ragadhatóak meg. Az Európai Biztonság- és Védelempolitika (ESDP) létrehozásában a párt a militáns Európa létrehozását látja, amelyet pacifista alapon utasít el, az egész Uniót pedig túlságosan üzletpártinak tartja (Lees, 2008: 21). A párt emellett fél a globalizációtól, és nem tartja elég szociálisnak sem az EU-t (Hartleb, 2007: 22). A Baloldal kritikájában megjelennek a demokrácia alapú euroszepticismus érvei is: az integrációt antidemokratikusnak és átláthatatlannak tartja, amelyen mindenképp változtatni szükséges (Lees, 2008: 21).

2013-as választási programjában a párt részletesen kifejti az általuk kívánatosnak tartott „újraindított” (*Neustart*) európai projekt képét. A *Linke* a háttérből irányító elit helyett demokráciát, a brutális piaci verseny helyett pedig szolidaritást szeretne (2013: 49), amellyel természetesen nem lóg ki a radikális baloldali pártok sorából. A pacifista érvek (háború és hadsereg nélküli Európa) mellett elsősorban a szociális problémák (munkanélküliség, alacsony bérek) dominálnak. A *Linke* szerint az egész európai gazdasági válságért a jelenlegi, általuk neoliberálisnak (Linke, 2013: 49) nevezett uniós koncepció áll. A párt ugyanakkor felemeli szavát a parlamenti jogkörátadások ellen is (Linke, 2013: 49-50), ami viszont sokkal inkább demokrácia alapú euroszkepticizmus, mivel ők az eljárást annak antidemokratikus voltaival kritizálják.

A párt nincs a közös európai valuta ellen, ugyanakkor véleményük szerint az euróövezetet alapjaiban kell újraépíteni, illetve be kell fejezni a megszorításokra épülő politikát (Linke, 2013: 49). A program itt átsap a jelenlegi gazdaságpolitika főáramának bírálatába, amely sokkal inkább a párt baloldaliságából, semmint euroszkepticizmusából fakad.

Összességében megállapítható, hogy a párt érvkészlete, euroszkepticizmusa a válság hatására sem változott meg. A *Linke* elutasítja a jelenlegi Európai Unió föderalizmus irányába mutató rendjét, ugyanakkor nem fejt ki, hogy alternatívaként egy hasonló – nyilvánvalóan baloldali értékeken nyugvó – politikai uniót vagy pedig nemzetállamok közötti együttműködést tart szükségesnek.

4.2. Euroskepticizmus a francia pártrendszerben

Franciaországban az V. Köztársaság megalakulása (1958) után a bal-jobb megosztottság vált relevánssá. Ennek megfelelően két blokk jött létre, amely egészen az 1980-as évekig szinte teljes egészében lefedte a releváns pártokat. Ekkor sikerült betörnie a politikai életbe a Nemzeti Frontnak (FN), amely harmadik táborként a blokkokon kívül maradt (Andersen és Evans, 2003). Az FN azonban a többségi választási rendszernek köszönhetően soha nem tudott nagyszámú parlamenti mandátumhoz jutni. A baloldalon a Francia Kommunista Párt (PCF) hegemoniáját – részben a többségi választási rendszernek köszönhetően – a Szocialista Párt (PS) törte meg a '70-es években, és ekkorra datálható a trockista pártok feltűnése is (Bell, 2004).

A jobboldali blokkon belül ezzel szemben az 1970-es évektől a két – megközelítőleg azonos támogatottsággal rendelkező – párt, a Tömörülés a Köztársaságért (RPR)

és az Unió a Francia Demokráciáért (UDF) erőviszonyaielőször a '90-es évek elején borultak fel. Az európai ügy fontossá vált, amelynek köszönhetően a pártrendszer is – részben – átalakult (Grunberg, 2008: 38). Később a 2002-es elnökválasztás hozott jelentős átrendeződést a mérsékelt jobboldalon, amikor a legtöbb jobbközép erő és politikus beállt Jacques Chirac és szervezete, az Unió az Elnöki Többségért (UMP)²³ mögé (Bornschieer és Lachat, 2009). Az UDF-ben maradók François Bayrou vezetésével a bal- és jobboldal közé pozícionálták magukat és átszervezték a pártot, amely azóta a Demokrata Mozgalom (Modem) nevet viseli.

A francia euroszkepticizmus egészen biztosan legismertebb forrását a gaullista hagyomány jelenti. Charles De Gaulle pártja, a Francia Nép Tömörülése (RPF) – a kommunistákkal karöltve – már 1951-ben kritizálta az Európai Szén- és Acélközösség létrehozását (Haas, 1958: 114). De Gaulle később, elnökként is szót emelt a politikák egybeolvasztása és az európai szuperállam ellen, jelezve, hogy nem cél az integráció, a döntéseket tagállami szinten kell hagyni (De Gaulle, 2003: 138-152). A gaullizmus az RPF széthullása (1955) után csak az V. Köztársaságban jelentett ismét komoly politikai erőt. A különböző neveken²⁴ induló, ám egyre inkább gyengülő gaullista pártot végül 1976-ban Jacques Chirac szervezte újjá Tömörülés a Köztársaságért (RPR) néven.

Az RPR kezdetben euroszkeptikus volt,²⁵ elutasította a föderális Európa vízióját (Haegel, 2002: 572; Knapp, 2003: 122). Maga Chirac 1978-ban a Cochini Felhívásban fejtette ki, hogy ellenzi a föderális Európát és támadta a mélyen integrációpárti Giscard d'Estaing elnököt (UDF). Chirac a baloldal 1981-es hatalomra jutását követően kezdte felülvizsgálni nézeteit: Európa mellett foglalt állást, ennek oka azonban elsősorban az, hogy Giscard d'Estaing pártjával, az UDF-fel az RPR-nek szövetségre kellett lépnie ahhoz, hogy a jobboldal visszakerülhessen a hatalomba (Grunberg, 2008: 40). A párt irányváltása is 1981 és 1984 között történt meg, amikor is elfogadta a minősített többségi szavazást (QMV) európai szinten, illetve gazdaságpolitikájában erősen jobbra tolódott (Hainsworth et al., 2005: 40). Az RPR-en belül azonban a De Gaulle-i örökséghez jobban ragaszkodó és így euroszkeptikus szárny – elsősorban Charles Pasqua későbbi belügyminiszter és Philippe Séguin későbbi házelnök vezetésével – továbbra is erős maradt (Ivaldi, 2006: 53).

A Szocialista Párton (PS) belül szintén az 1970-es évek hozták el a változást nem csak az Európa-politikában, de alapvetően az ideológiát tekintve is. François

---

²³ A párt neve rövidesen Népi Mozgalom Unió lett.

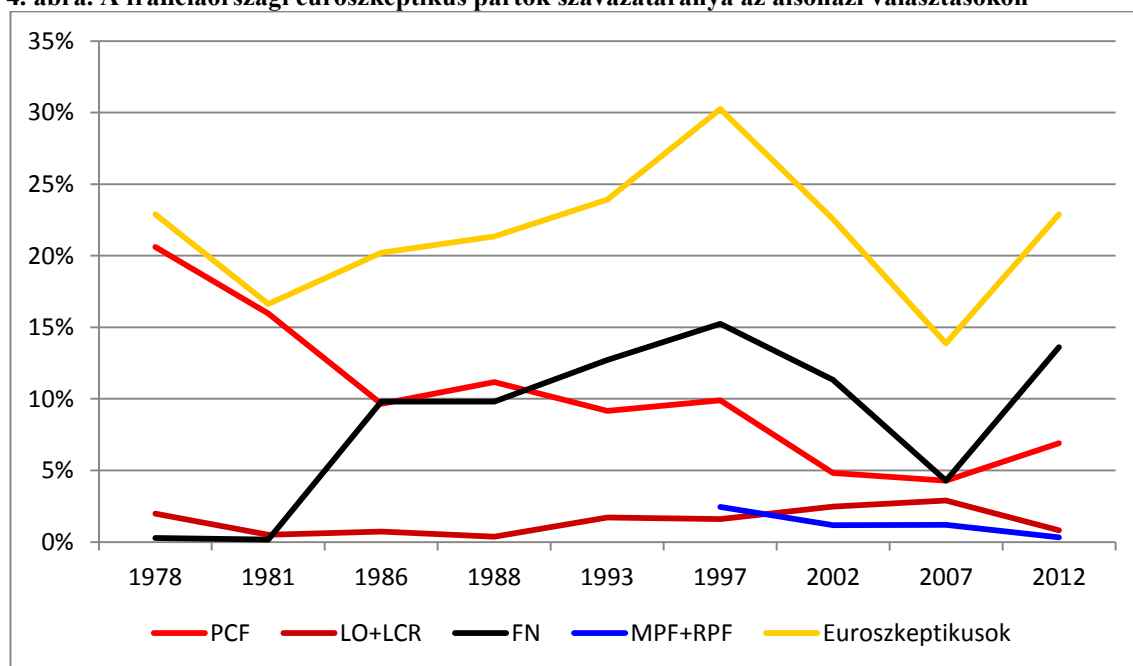
²⁴ Unió az Új Köztársaságért (UNR), Az V. Köztársaság Demokratikus Uniója (UDVR), Unió a Köztársaság Védelméért, illetve Demokraták Uniója a Köztársaságért (UDR)

²⁵ A gaullista párt Európa-politikájáról részletesen lásd Shields, 1996

Mitterrand, a párt vezetője 1973-ban háttérbe szorította az antikapitalistákat (Grunberg, 2008: 40), ám a PS-en belül mindig volt néhány prominens vezető, aki euroszkeptikus nézeteket hangoztatott (Crespy, 2008: 26). Emellett néha maga Mitterrand is kritikusabban fordult az Európai Közösségek felé, mint a korábbi szocialista vezetők (Cole, 1996: 72).

Noha az európai kérdés a francia politikában sem tartozott a fontosabb ügyek közé, az 1984-es EP-választáson komoly sikert ért el a bevándorlásellenes programmal fellépő, ám euroszkeptikus nézeteket is hangoztató Nemzeti Front (5. ábra). Eredményét a párt nemzeti szinten is meg tudta ismételni (4. ábra), ez azonban mandátumot nem eredményezett. Az első, kifejezetten európai ügyekre fókuszáló szervezet az 1989-es EP-választáson még Vadászat, Halászat, Hagyomány (CPT) néven szereplő, ám röviddel ezt követően Vadászat, Halászat, Természet, Hagyomány (CPNT) néven megalakuló tömörülés volt. A CPNT a francia és a regionális identitás védelmét tűzte zászlajára (Grunberg, 2008: 45), komoly sikert azonban egyetlen alkalommal, az 1999-es EP-választáson tudott elérni.

4. ábra. A franciaországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

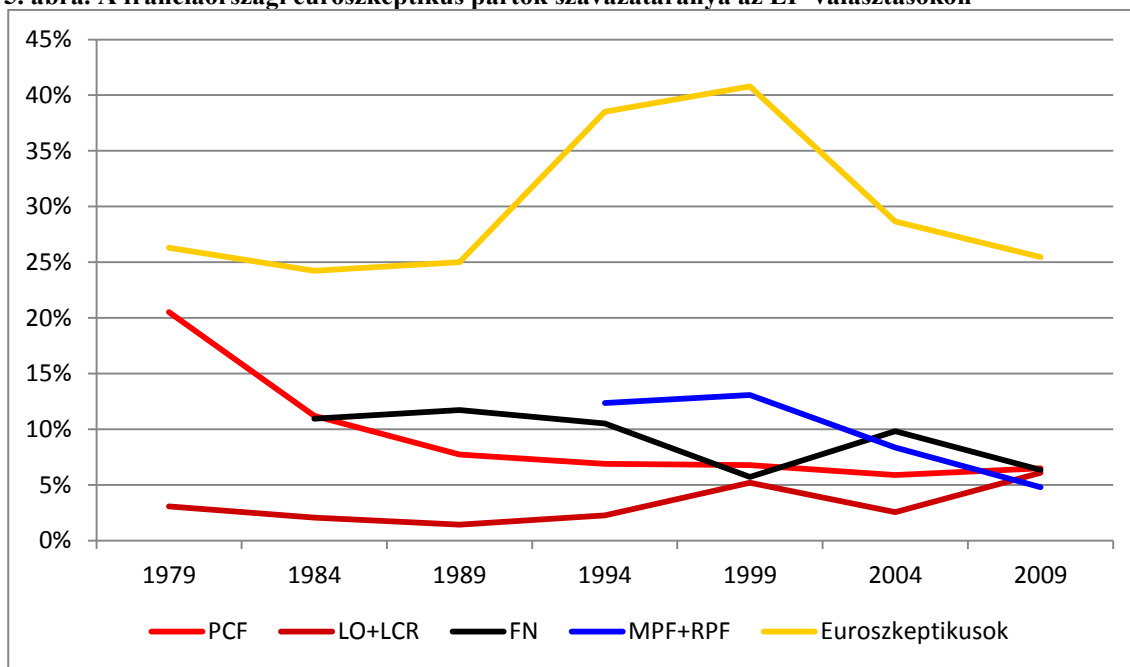
Forrás: Nohlen, 2010: 697-702; helyi választási iroda honlapja

A francia pártrendszer újabb átrendeződését a Maastrichti Szerződés elfogadása hozta el. A dokumentumról szóló népszavazáson – amely végül a Maastricht-párti tábor győzelmét hozta – nem csak a Nemzeti Front és a Francia Kommunista Párt kampányolt az elutasítás mellett, de az RPR két vezető személyisége, Pasqua és Séguin (Taggart,

1997: 8) is. Emellett éppen pártja Unió-párti álláspontja miatt távozott az UDF-ből Philippe de Villiers, illetve a Szocialista Pártból Jean-Pierre Chevènement (Taggart, 1997: 8; Grunberg, 2008: 43). Előbbi 1994 végén a Franciaországért Mozgalmat (MPF), utóbbi 1993-ban a Polgárok Mozgalmát (MDC)²⁶ hozta létre, ugyanakkor az országos politikában egyik pártnak sem sikerült tartós sikert elérnie. Emellett – némileg meglepő módon – a Zöldek (Verts) is felvettek egyfajta euroszkeptikus arcukat (Taggart, 1997: 8), ám ez viszonylag hamar megváltozott.

Az 1994-es EP-választás a Maastrichti Szerződésről szóló referendum utóöngéjévé vált. A Nemzeti Front és a PCF képes volt megtartani szavazói többségét, ugyanakkor a Más Európáért Mozgalom (MAE) néven induló, Villiers vezette jobbközép euroszkeptikus lista a szavazatok 12 százalékát kapta. A Nemzetek Európájának koncepcióját, a nemzeti identitás és szuverenitás védelmét zászlajára tűző (Grunberg, 2008: 43) MDC-nek ugyanakkor nem sikerült mandátumhoz jutnia.

5. ábra. A franciaországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections France-EU, 2013
Az RPR 1979-es eredménye az ábrán nem szerepel.

Az Amszterdami Szerződést a Nemzetgyűlésben kizárólag az MDC és a Zöldek utasították el, még a – kormányon lévő, így az európai ügyet semlegesítő – kommunisták is megszavazták (Evans, 2003: 157). Noha Lionel Jospin szocialista miniszterelnök is felemelte szavát a dokumentum ellen (Grunberg, 2008: 42), a kormánypártok a fenti

²⁶A párt neve 2002-ben Republikánus Pólus (PR), majd 2003-ban Republikánus és Polgári Mozgalom (MRC) lett.

kivételektől eltekintve támogatták a további mélyítést. Az MDC képviselői a szuverenitás további csorbulása és a katonai akciók miatt voksoltak nemmel, míg a Zöldek a túl kevés környezetvédelmi és emberi jogi rendelkezés miatt (Evans, 2003: 158). Az RPR euroszkeptikus csoportja ugyanakkor egyre inkább marginalizálódott: a párt 113 képviselője szavazott igennel, 18 nemmel, 5 pedig tartózkodott (Evans, 2003: 157).

Az 1999-es EP-választást megelőzően Pasqua és Séguin is távozott az RPR-ből és megalapították a Tömörülés Franciaországért (RPF) nevű pártot, amely Villiers MPF-jével közösen indult a voksoláson és lett a legerősebb jobboldali lista, megelőzve a Nicolas Sarkozy vezette RPR-t (Grunberg, 2008: 45). Az RPR-en belüli euroszkeptikus frakció ezzel minimálisra csökkent, bár Nicolas Dupont-Aignan ekkor még a párt keretein belül fejtette ki euroszkeptikus tevékenységét (Haegel, 2002: 574), később Fel a Köztársaságért (DLR) néven pártot alapított. Ugyanakkor a gyenge parlamenti választási eredményeket követően az RPF és később a DLR is az UMP szövetségévé vált (Haegel, 2004: 188).

Szintén az 1999-es EP-választáson érte el legnagyobb sikerét a két trockista párt, a Munkások Harca (LO) és a Forradalmi Kommunista Liga (LCR).²⁷ A két párt a liberális Európa és a nacionalizmus elleni küzdelemmel indokolja euroszkepticizmusát. Olivier Besancenot, az LCR és később az NPA vezetője az integrációban a globalizáció trójai falovát látja (Milner, 2005: 72-73).

Mindezzel szinte párhuzamosan a Szocialista Párton belül Jean-Luc Mélenchon alakított euroszkeptikus csoportot 2002-ben (Crespy, 2008: 26), amely aktív szerepet játszott a párton belül 2005-ben az Európai Alkotmányról lefolytatott belső vitában és később az országos népszavazás kampányában is. Mélenchon szerint az Európai Alkotmány Maastricht neoliberais Európájának folytatása, amely nem hű a köztársaság eszméjéhez (Crespy, 2008: 30). Emellett a PS belső ellenzéke antikapitalista érvkészletet is használt a kampány során (Wagner, 2008: 30). Mélenchon 2008 végén elhagyta a pártot és Baloldali Párt (PG) néven alakított szervezetet, amely a kommunistákkal összefogva megalakította a Baloldali Frontot (FDG).

A 2005-ös, az Európai Alkotmányról szóló népszavazás kampányában a „Nem”-tábor annak ellenére is sikerre vitte az elutasítást, hogy nem tudott egységesen fellépni. A baloldal, a jobbközép és a Nemzeti Front is külön kampányt folytatott. A baloldali ellenzök táborának egyik vezetője Laurent Fabius (PS) volt miniszterelnök volt, rajta kívül az ekkor még szintén szocialista párti Mélenchon és Henri Emmanuelli játszottak fontos szerepet. Az UMP-n belül Nicolas Dupont-Aignan (a DLR későbbi elnöke) volt

---

²⁷Utóbbi párt alapjain jött létre később az Új Antikapitalista Párt (NPA).

az ellenzök táborának első embere, illetve Philippe de Villiers (MPF) volt a kampány másik vezetője a jobbközép oldalon (Ivaldi, 2006: 51-53). A politikai paletta két végén lévő pártok (FN, PCF, LO, LCR) természetesen szintén az Európai Alkotmány ellen foglaltak állást, hasonlóan Jean-Pierre Chevènementhez (Ivaldi, 2006: 55-56).

Az 5. táblázatban látható, hogy a mérsékelt jobboldal euroszkepticizmusa mára kiszorult az UMP-ből és marginalizálódott (MPF, DLR). A Szocialista Párton belül ugyanakkor még a szavazás előtt is jelentős volt, noha a nemmel szavazó és tartózkodó képviselők egy része később a Mélenchon által alapított Baloldali Pártba távozott. A föderalizmust elutasító euroszkeptikus tábort azonban mára három párt alkotja: a Francia Kommunista Párt (illetve kibővülve a Baloldali Front), a Nemzeti Front és a Franciaországért Mozgalom.

5. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló francia alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Nemzetgyűlés				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
UMP	210	3	3	103	16	0	0	1
PS	120	22	14	40	23	1	1	6
PRG	2	2	2	2	-	-	-	-
MRC	0	1	0	0	-	-	-	-
PCF	0	20	0	0	0	3	0	0
Zöldek	2	0	2	0	5	0	0	1
NC	6	0	0	16	1	0	0	0
MoDem	0	1	0	2	8	0	0	2
MPF	0	1	0	0	0	3	0	0
DLR	0	1	0	0	-	-	-	-
FN	-	-	-	-	0	7	0	0
független	1	1	0	0	-	-	-	-
Összesen	341	52	21	163	53	14	1	10

Forrás: Assemblée Nationale, 2008; Európai Parlament, 2008

Mára a Nemzeti Front és a Francia Kommunista Párt kivételével valamennyi euroszkeptikus erő marginalizálódott, az eurózóna válságának következtében nem tűntek fel új euroszkeptikus pártok. A 2009-es EP-választáson az euroszkeptikusok közül e két tömörülésen kívül csak a Franciaországért Mozgalomnak sikerült (egyetlen) mandá-

tumhoz jutnia. A trend egyértelmű: a '90-es évek vége óta a *single-issue* euroszkeptikus pártok gyengülőben vannak. Kérdés, hogy egyrészt a 2012-es elnökválasztáson rekordmennyiségű szavazatot kapó új FN-vezér, Marine Le Pen mennyiben lesz képes az euroszkepticizmust ismét központi témává tenni, másrészt a Nemzeti Front mennyiben fog a bevándorlás és a közbiztonság helyett/mellett az európai ügyre koncentrálni.

4.2.1. Nemzeti Front

Az 1972-ben alapított Nemzeti Front gyökerei a IV. Köztársasáig nyúlnak vissza. Ekkor lett ugyanis képviselő a párt alapítója és 2011-ig vezetője, Jean-Marie Le Pen a Poujade vezette adóellenes protestpárt színeiben (Kitschelt és McGann, 1995: 92). Le Pen már ekkor, 1957-ben a Római Szerződések ellen szavazott a Nemzetgyűlésben (Neller és Thaidigsmann, 2009: 218).

Ez a mozzanat rányomta bélyegét az 1980-as évek közepétől az európai integrációt is támadó párt Európa-politikájára. Noha az 1984-es EP-választáson való sikerét az FN sokkal inkább annak köszönheti, hogy nem a bal-jobb, hanem a nemzetikozmopolita megosztottság mentén határozta meg magát (Grunberg, 2008: 39), 1985-ben Le Pen az akkor még létre sem jött EU-t utópiának vélte, és mindössze néhány közös politikát, így pl. közös bevándorláspolitikát akart (Mudde, 2007: 159). A párt mindig is a Nemzetek Európája koncepció mellett állt ki (Mudde, 2007: 165), így meglátásom szerint téves kemény euroszkeptikusnak kategorizálni.

A Maastrichti Szerződésről szóló referendum kampányában a francia szociális modell feloldódásától való félelmet, illetve a nemzeti elsőbbséget és szuverenitást hangsúlyozták (Szabó, 2011: 41; 58). A párt egyértelműen a bel- és igazságügyi együttműködés (Europol, Eurojust) ellen van (Szabó, 2011: 59).

Az FN részletes programjában (FN, 2012) – noha a rövid kivonatban utolsóként szerepel – meglehetősen alaposan taglalja az Európai Unióval szembeni kritikáit. E szerint az Unió eltávolodott eredeti céljától, a nép nélkül döntenek senki által meg nem választott vezetők (demokráciaalapú euroszkepticizmus). A dokumentum szerint az EU végleg elvesztette legitimitását azzal, hogy azok után, hogy három nép (francia, holland, ír) nemet mondott az Alkotmányra, illetve a Lisszaboni Szerződésre, mégis tovább folyik az integráció mélyítése.

Ugyanakkor komoly kritikát kap a jogkörátadás, illetve ezzel összefüggésben az, hogy a párt állítása szerint a törvények 80 százalékát az uniós standardok szerint kell

meghozni. A Nemzeti Front a Nemzetek Európája koncepció pártján áll, és nem kívánja nemzeti szuverenitását feladni. Ennek részeként a párt azonnal vissza akarja vezetni a nemzeti valutákat az euró helyett.

A *Front National* programjában a redisztribúció alapú euroszkepticizmus is fontos helyet foglal el. A párt felhívja a figyelmet arra, hogy Franciaország az EU második legnagyobb nettó befizetője Németország mögött, miközben szerintük az Unió jelenlegi rendszere tönkretette a francia acélipart és mezőgazdaságot is.

A Nemzeti Front euroszkepticizmusa alapjaiban nem változott meg a válság hatására, noha érveiket részben aktuális kérdésekkel (pl. az eurót a görög válsággal) támasztják alá. A párt ideológiájában központi szerepet játszó szuverenitás fontos alapját képezi az euroszkepticizmusnak, ugyanakkor – vélhetően a nemzeti kérdésekre kevésbé fogékony szavazók miatt – nyitottak a gazdasági és szociális kérdések felé is.

4.2.2. Francia Kommunista Párt

A Francia Kommunista Párt – noha jelentős támogatottsággal rendelkezett a két világháború között is – fénykorát egyértelműen a IV. Köztársaság (1946-1958) időszakában élte. Ebben az időszakban egyetlen választás kivételével valamennyi alkalommal a PCF kapta a legtöbb szavazatot (általában 20% feletti szavazataránnyal), az arányos választási rendszernek köszönhetően pedig ez tekintélyes mennyiségű mandátumot is eredményezett. A párt hanyatlásához az 1958-as választáson bevezetett többségi választási rendszer nagymértékben hozzájárult: noha a szavazatok közel 20 százalékát kapták, az 546 fős Nemzetgyűlésben mindössze 10 mandátumhoz jutottak. Ezt követően a kommunisták a '70-es évek végéig ugyan fenn tudták tartani támogatottságukat, ám alacsony mandátumszámuk miatt belpolitikai jelentőségük csökkent, a baloldal vezető ereje a Szocialista Párt lett. Az 1981 és 1984 közötti kormányzati részvételt követően a párt integrálódott a baloldali blokkba, amelynek a mai napig – immáron a Baloldali Párttal (PG)szövetségben – része.

A PCF – a Szovjetunió Kommunista Pártjának iránymutatásai szerint – ideológiai okokból ellenzett mindenféle nyugat-európai együttműködést, egyértelműen kemény euroszeptikus volt (Benedetto és Quaglia, 2007: 482). Az '50-as és '60-as évek retorikájára mi sem jellemzőbb, mint hogy a kommunista párt a „kapitalisták Európája” megnevezést alkalmazta az éppen csak beinduló európai integrációra (Grunberg, 2008: 38). Ennek megfelelően a PCF ellene volt mind a Schuman-tervnek, mind az Európai Szén-

és Acélközösség, mind pedig az Európai Gazdasági Közösség létrehozásának (Benedetto és Quaglia, 2007: 484).

Az 1970-es évektől kezdődően a kommunisták eltávolodtak az SZKP-től, majd 1981-84 között – a kormányzati szerepvállalásnak köszönhetően – enyhült az euroszkepticizmusuk is (Grunberg, 2008: 41). A koalícióból való távozást követően ismét az EK-tagság ellen volt a PCF (Benedetto és Quaglia, 2007: 483), amely elutasította az Egységes Európai Okmányt és a Maastrichti Szerződést is. Robert Hue főtitkársága (1994-2001) idején megindult a párt modernizációja, elhagyták a marxista-leninista dogmát (Benedetto és Quaglia, 2007: 489). A Jospin-kormány (1997-2002) tevékenysége alatt az európai ügy semlegesített téma volt mind a PCF, mind a szocialisták euroszkeptikusai számára (Grunberg, 2008: 42), ezidőtájt a párt euroszkepticizmusa puhult (Benedetto és Quaglia, 2007: 482), megszavazták például az Amszterdami Szerződést is. A párt 2002 után ismét felerősítette euroszkepticizmusát, amely az antikapitalista érvrendszeren és különösen a szabadkereskedelem ellenzésén nyugszik (Benedetto és Quaglia, 2007: 490).

A 2012-es választásokra a PCF nem készült önálló választási programmal, miután a PG-vel és több kisebb baloldali párttal szövetségben Baloldali Front néven indult. A szövetség vezető erejét természetesen továbbra is a PCF jelenti: a 10 képviselőből 7 a párthoz kötődik. Az FDG pártjai szerint a Lisszaboni Szerződés által teremtett Európai Unió a szabadverseny Európája, amelyet meg kell szüntetni és egy alternatív integrációt kell felépíteni. A fő probléma a szövetség szerint abban van, hogy a megszorításokra épülő, az Európai Központi Bank által bátorított neoliberais gazdaságpolitika nem veszi figyelembe az emberek érdekeit és a szociális szempontokat.

A program (FDG, 2012) kitér arra is, hogy melyek azok a területek, amelyeken szükséges egyfajta európai minimum. Ilyen az európai minimálbér, illetve a szociális jogok. A szövetség szerint az egyenlőség, az európai méltóság Európájáért kell harcolni, amelyben nincs kirekesztés, szegénység és megkülönböztetés.

Alapvetően megállapítható, hogy a PCF euroszkepticizmusának háttere nem változott, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a kormányra kerülés mindkét alkalommal visszafogta a párt euroszkepticizmusát. Kérdés, hogy mindez így marad-e a 2012 óta hatalmon lévő baloldali koalíció esetében is.

4.2.3. Franciaországért Mozgalom

A Franciaországért Mozgalmat Philippe de Villiers az 1994-es, számára rendkívül sikeres EP-választás (12,3%) után alapította. Az arisztokrata származású Villiers éppen a Maastrichti Szerződés elutasítása miatt távozott az UDF-ből, aktívan kampányolt a dokumentum elfogadása ellen (Grunberg, 2008: 45). A párt az 1999-es EP-választon közösen indult a Pasqua által vezetett RPF-fel, amely a legtöbb szavazatot kapó jobboldali listává vált.

Az MPF-et önmagában az hozta létre, hogy fellépjen a föderalizmus és az euró ellen (Grunberg, 2008: 45). A párt egyértelműen a francia szuverenitás védelmével indokolja euroszkepticizmusát (Ivaldi, 2006: 55).

A párt legutóbbi – elérhető – programja 2007-re datálódik.²⁸ Az Európáról szóló fejezet már címében is tartalmazza az MPF legfontosabb prioritásait: a nemzetállamok (*patries*) Európája Törökország nélkül (MPF, 2007: 21). A párt a nemzetállamok kooperációját tartja megfelelő formának, hangsúlyozva, hogy ne 25, az európai nép által nem megválasztott biztos kormányozza Európát (MPF, 2007: 21). Az MPF euroszkepticizmusa az idők során mit sem változott: egyértelműen a szuverenitásra és a demokráciadeficitre kerül a hangsúly, amelyet aktuális kérdésekkel (török csatlakozás) egészített ki.

4.3. Euroszeptizmus az olasz pártrendszerben

Az olasz pártrendszert 1946 és 1993 között a szélsőséges pluralizmus (Sartori, 1976) fogalmával lehet leírni. Alapvetően a Kereszténydemokrácia (DC) vezetésével, öt párt valamilyen koalíciójával alakultak meg a kormányok. Emellett a bal-jobb skála mindkét szélén rendszerellenes pártok voltak jelen: a fasizmus örökségét vállaló Olasz Szociális Mozgalom (MSI) a jobbszélén, míg a – nem ritkán 30 százalék feletti támogatottsággal rendelkező – Olasz Kommunista Párt (PCI) a balszélén.

A pártrendszer az ún. Tangentopoli botrány idején – a '90-es évek első fele – teljes egészében átalakult. A PCI előbb 1991-ben Baloldali Demokrata Párttá (PDS),²⁹ majd Baloldali Demokratákká (DS), végül – több kisebb pártot magába olvasztva – Demokrata Párttá nevezte át magát, politikáját pedig lényegesen mérsékelte. Az MSI

---

²⁸ Gyakorlatilag Villiers 2007-es elnökválasztási programjáról van szó.

²⁹ A párt keményvonalasai megalakították a Kommunista Újjászületés Pártját (PRC)

Gianfranco Fini vezetésével az átalakulás folyamán a széteső DC-ből és liberális pártokból szívtott fel politikusokat, és nacionalista, illetve konzervatív alapon szervezte újjá pártját Nemzeti Szövetség (AN) néven. Az AN később egyesült Berlusconi Hajrá, Olaszország (FI) pártjával, megalakítva a Szabadság Népe (PdL) tömörülést.

A verseny logikája is megváltozott, leginkább a fragmentált bipolarizmussal (D'Alimonte, 2005) volt leírható. Ennek lényege, hogy két nagy blokk, egy bal- és egy jobboldali jött létre, a blokkokon belül azonban rendkívül sok párt jutott parlamenti képviselőhez, amely megnehezítette a stabil kormányzást.³⁰ Ezváltozott meg 2013-ra az Ötcsillag Mozgalom (M5S) váratlanul jó (25%) szereplésével. Beppe Grillo humorista mozgalma támogatottságban felvette a versenyt mind a bal-, mind a jobboldali koalíciókkal, sikerét pedig az általános kiábrándultság és a populista üzenetek mellett a web 2.0-s felületek eredményes használatának köszönhető (Bordignon és Ceccarini, 2013: 1).

Az olaszországi euroszkepticizmust az első köztársaság (1947-1992) idején egyértelműen a rendszerellenes pártok testesítették meg. Az Olasz Kommunista Párt (PCI) – a Szovjet Kommunista Párt politikájának megfelelően – ellenezte az európai integrációt (Benedetto és Quaglia, 2007: 482). Éppen ezért a párt az Olasz Szociális Mozgalommal (MSI) és az – 1956-ig a kommunistákkal szövetséget ápoló – Olasz Szocialista Párttal (PSI) együtt az Európai Szén- és Acélközösség ellen volt (Haas, 1958: 140).

Az 1960-as évektől a kommunisták az EGK belső megváltoztatására kezdtek törekedni (Benedetto és Quaglia, 2007: 483), 1978-ban pedig felemelték szavukat az Európai Monetáris Rendszer (EMS) ellen (Quaglia, 2008: 60). Éles váltást a politikájukban az 1979-es év hozott: a PCI meghirdette az eurokommunizmust és egyértelműen az európai integráció mellett tette le voksát, amit a párt 1991-es arculat- és névváltását követően is megtartott (Benedetto és Quaglia, 2007: 482-483). Ennek megfelelően a Maastrichti Szerződést az MSI és a kezdetben integrációpárti Északi Liga ellenezte, előbbi a nemzeti szuverenitás elvesztése, utóbbi pedig az Európai Parlamentnek juttatott túl kevés hatalom okán (Fieschi et al., 1996: 249). Így természetesen az Északi Ligát nem lehet ezidőtájt euroszkeptikusnak tekinteni, hiszen kevesellte, nem pedig sokallta az integrációt.

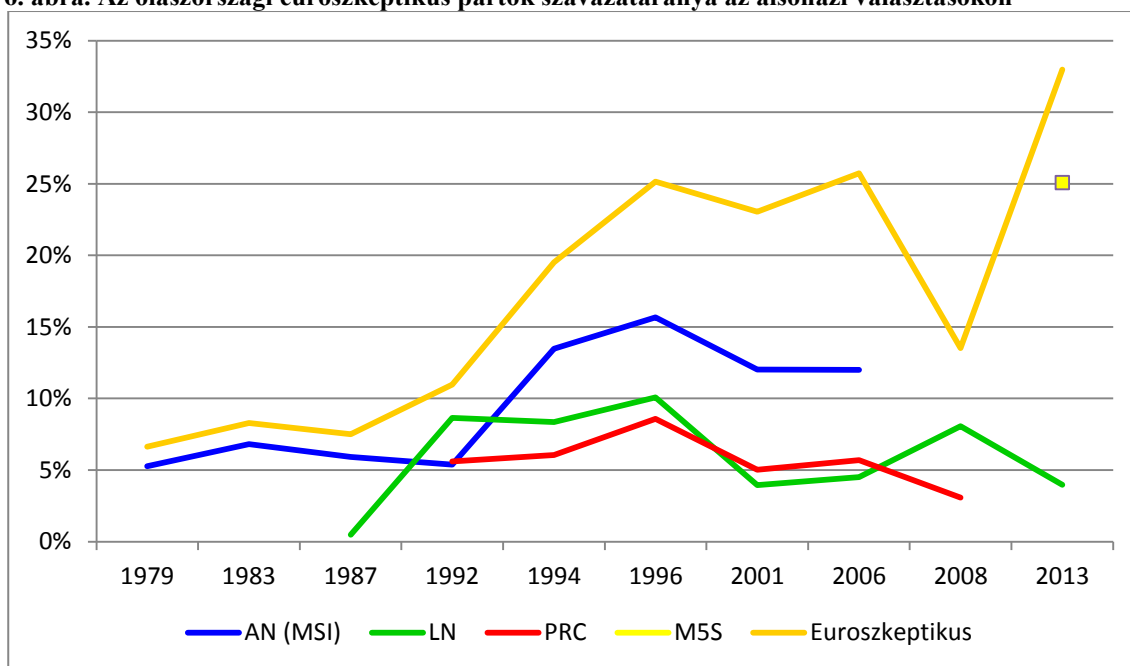
A pártrendszer teljes átalakulását követően megnőtt az euroszkeptikus pártok támogatottsága (6. és 7. ábra). 1994-ben Berlusconi pártja, a Hajrá, Olaszország – nevezetesen Martino külügyminiszter – neokonzervatív alapokon kritizálta a Gazdasági és Monetáris Uniót, ugyanakkor maga Berlusconi újra akarta tárgyalni a Maastrichti

---

³⁰Egyedül Silvio Berlusconi sikertelenül miniszterelnökként egyszer (2001-06) kitöltötte ciklusát.

Szerződést, hogy Olaszország a kritériumok nélkül csatlakozzon az EMU-hoz (Quaglia, 2008: 64). A kormányt alkotó másik két párt közül az Északi Liga (LN) integrációpárti állásponton volt, ám hangsúlyozta, hogy Olaszország nem érett az EMU-csatlakozásra, így oda csak Padániát (Észak-Olaszország) lenne szabad beengedni (Quaglia, 2008: 67-68). A Liga emellett azért is vallott EU-párti nézeteket, mert akkori meglátásuk szerint az Unió lett volna a garanciája az északi gazdák délektől való megvédésének (Chari et al., 2004: 427). A másik koalíciós partner, a Nemzeti Szövetség (AN) 1995-ös dokumentuma ezzel szemben a De Gaulle-i Nemzetek Európája koncepció pártján állt (Quaglia, 2008: 66).

6. ábra. Az olaszországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

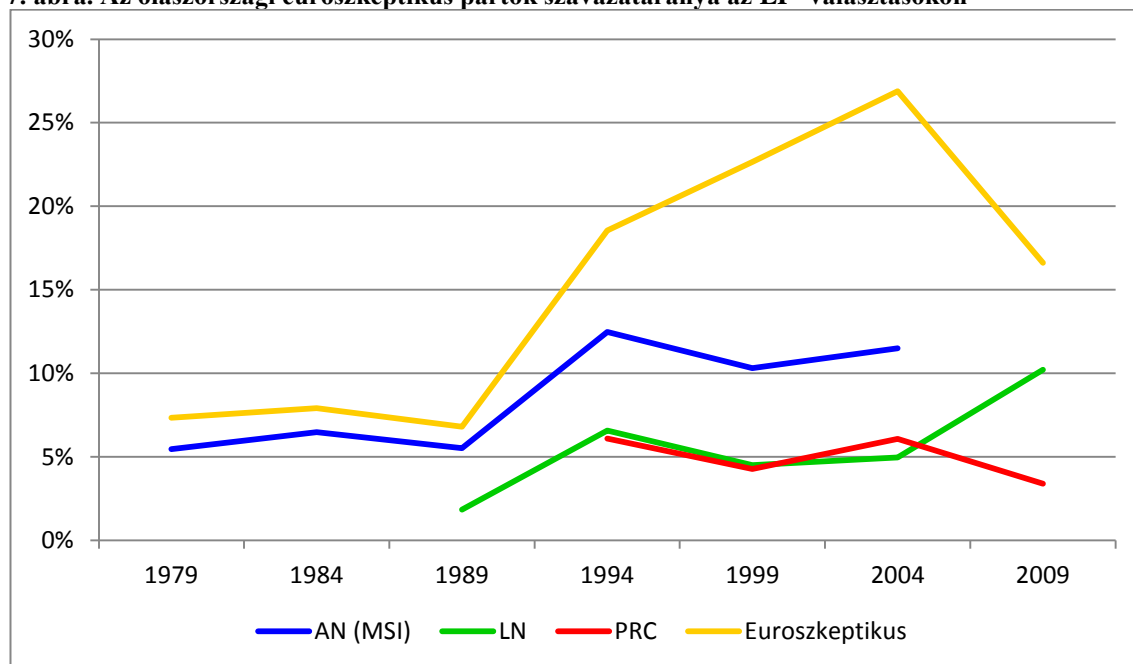
Forrás: Caciagli, 2010: 1078-1081; helyi választási iroda honlapja

Az 1998-as év, azaz az olasz EMU-csatlakozás végül döntő jelentőséggel bírt a pártpolitika terén. Miután Olaszországot beengedték a „klubba”, a *Lega Nord* vezetői számára világossá vált, hogy Padánia nem szakadhat olyan könnyen el, így bírálni kezdték az Európai Uniót (Albertazzi és McDonnell, 2005: 965). Az LN szerint ettől kezdődően Olaszországnak kevés lehetősége nyílt a döntések EU-s szinten történő befolyásolására (Chari et al., 2004: 442). Ez tovább növelte az olaszországi pártalapú euroszkepticizmus támogatottságát.

Emellett kettészakadt az ügy mentén a Kommunista Újjászületés Pártja (PRC). A Prodi-kabinettel szemben, az eurózóna-csatlakozás kapcsán tervezett a párt bizalmatlanságot szavazni, ugyanakkor a pártelit és a képviselők megosztottá váltak, amely vé-

gül a mérsékelték kiválásához és az Olasz Kommunista Pártjának (PdCI) megalakulásához vezetett (Benedetto és Quaglia, 2007: 491). Ezzel párhuzamosan azonban a Nemzeti Szövetség – célja, azaz egy mérsékelt jobbközép párt arculatának kialakítása – érdekében – egyre inkább Európa-barát álláspontot vett fel: a párt különösen a költségvetés terén az Európai Unió erősítését, illetve az Európai Parlament jogköreinek szélesítését javasolta, a piaci nyitás és a termékek egységesítése miatt viszont kritizálta az EU-t (Quaglia, 2008: 66).

7. ábra. Az olaszországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP- választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Italy, 2013

Amint az a 6. táblázatból is látható, az egyetlen releváns euroszkeptikus erő az Északi Liga volt a legutóbbi (2013-as) parlamenti választások előtt. A Nemzeti Szövetség egyre inkább integrációpárti vonalat vett fel, majd be is olvadt Berlusconi pártjába. Ez átmenetileg jelentősen csökkentette az euroszkeptikus pártok össztámogatottságát (6. ábra). A kommunista és radikális baloldali pártok 2008-ra szavazóik döntő többségét elvesztették. A *Lega Nord* képviselőinek viselkedése ugyanakkor mindenképpen magyarázatra ad okot: míg az otthoni Képviselőházban támogatták a Lisszaboni Szerződést, az Európai Parlamentben elutasították azt. Vélhetően ennek oka az, hogy az LN a frissen alakult negyedik Berlusconi-kormányban fontos szerepet töltött be, így euroszkeptizmusát – a hazai politikai arénában – kénytelen volt háttérbe szorítani.

6. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló olasz alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Képviselőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
PdL*	239	0	0	34	14	1	0	12
PD	195	0	0	23	10	0	0	9
LN	51	0	0	9	0	4	0	0
UDC	32	0	0	3	1	0	0	2
IdV	23	0	0	5	0	0	0	1
MpA	8	0	0	0	-	-	-	-
SVP	0	0	0	2	1	0	0	0
PRC	-	-	-	-	0	5	0	0
SD	-	-	-	-	3	0	0	0
PSI	-	-	-	-	2	0	0	1
PdCI	-	-	-	-	0	1	1	0
Verdi	-	-	-	-	2	0	0	0
RI	-	-	-	-	1	0	0	1
PP	-	-	-	-	1	0	0	0
MRE	-	-	-	-	0	0	0	1
AS	-	-	-	-	0	0	0	1
MSFT	-	-	-	-	0	1	0	0
független	3	0	0	3	2	0	0	0
Összesen	551	0	0	79	37	12	1	28

Forrás: Camera dei Deputati, 2008; Európai Parlament, 2008

* Az Európai Parlamentben a Hajrá, Olaszország és a Nemzeti Szövetség képviselői külön frakcióban ültek, voksaikat azonban a táblázatban együtt tüntettem fel. Az FI 18 képviselője közül 9 igen szavazatot adott le, 9 pedig hiányzott, míg az AN 9 képviselője közül 5 igen és 1 nem szavazatot adott le, 3 pedig nem jelent meg.

Az olasz euroszkepticizmusnak új lendületet a 2013-as parlamenti választás adott, amikor is 25 százalékos támogatottsággal bekerült az Ötsillag Mozgalom, illetve a baloldali koalíció részeként a Baloldal, Ökológia, Szabadság (SEL). Az egyelőre meglehetősen képlékeny programmal és szavazói bázissal rendelkező ötsillagosok hosszú távú politikai túlélése bizonytalan, ugyanakkor 2013 végén az Északi Liga – ismét – irányt váltott Európa-politikájában, újfent határozottan euroszkeptikus álláspontokat alakítva ki.

4.3.1. Ötcsillag Mozgalom

Az Ötcsillag Mozgalmat 2009-ben alapította Beppe Grillo olasz humorista és blogger, noha a mozgalom alapjai, a találkozók, illetve a Grillo által szervezett tüntetések már 2005-ben elkezdődtek. A párt első sikereit a 2010-12 közötti helyi és regionális választásokon érte el, átütő eredményt először 2012-ben Szicíliában, majd a 2013. februári parlamenti választáson tudott produkálni.

A párt – mindössze 15 oldalas – programja (M5S, 2012) egyetlen szót sem ír az Európai Unióról, illetve az integrációhoz való viszonyról, ugyanakkor Grillo néhány megnyilatkozásából lehet következtetni arra, hogy mit is gondolnak az ötcsillagosok Európáról. Grillo kifejezetten a román csatlakozás ellen volt (Bordignon és Ceccarini, 2013: 7). Emellett nem támogatja Olaszország euróvezeti tagságát sem, ugyanakkor az erről való döntést a népre bízna referendum formájában (Bartlett et al., 2013: 27).

4.3.2. Északi Liga

Az Északi Ligát az 1989-es EP-választások után alapította Umberto Bossi több kisebb, az észak-olasz régiókban aktív párt és szervezet összefogásával. Első felfutását (1992-96) elsősorban a Tangentopolinak köszönheti. A párt szerepet vállalt Berlusconi első, 1994-ben megalakult kormányában, ugyanakkor a Nemzeti Szövetséggel való nézeteltérések miatt a koalíció hamar szétesett. A Lega a '90-es évek végére meggyengült, ám így is Berlusconi fontos koalíciós partnere lett a 2001 és 2006 között hatalmon lévő jobboldali kormányban. Az LN második felfutása nem csak az általuk teremtett és képviselt regionális (padán) identitásnak, de bevándorlás ellenzésének is köszönhető (Albertazzi és McDonnell, 2010).

Ahogy arról korábban már volt szó, az Északi Liga kezdetben kifejezetten integrációpárti tömörülésnek számított, a fordulatot az olasz EMU-csatlakozás (1998) hozta. Ezzel világossá vált, hogy a párt legfőbb célkitűzése, Padánia kiszakítása Olaszországból nem válhat valóra. Az LN így elkezdte élesen támadni az Európai Uniót, különösen annak működési mechanizmusait. A *Lega* ekkor az Uniót bürokraták és kommunisták antidemokratikus uniójának nevezte (Albertazzi és McDonnell, 2005: 966), amelynek bürokráciáját a nem túl hatékonyan működő olaszhoz hasonlította (Huysseune, 2010: 69). A párt Európa-képe egy Törökország nélküli (Albertazzi és McDonnell, 2005:

966), bikamerális rendszerben, meglehetősen korlátozott központi hatalommal működő régiók Európájában nyilvánul meg (Huysseune, 2010: 69-70).

A pártnál egyértelmű irányváltást jelzett Roberto Maroni 2012-es főtitkárrá választása. Maroni alatt az LN mérsékelte euroszkepticizmusát. A *Lega* 2013-as választási programja nem tartalmaz a fentiekhez képest túlzottan sok újdonságot. Az Északi Liga a népek Európája és a kevesebb bürokrácia pártján van, ugyanakkor felgyorsítaná az uniót politikai, gazdasági, pénzügyi és bankszektori vonalon. Az LN azonban kritizálja is az EU-t, mivel az szerinte nem demokratikus és a döntési jogkörök is rosszul vannak telepítve: a közvetlenül választott bizottsági elnök mellett az Európai Parlament törvényhozói hatalmát növelné a párt (LN, 2013: 3). A program alapján a *Lega* Európapolitikájában újabb váltás figyelhető meg, amely egyértelműen rendszerkonform, demokrácia alapú euroszkepticizmus felé mutatott. Ez ugyanakkor 2013 végén véget ért, amikor Matteo Salvini személyében a pártnak új főtitkára lett. Salvini vezetésével az Északi Liga ismét euroszkeptikus fordulatot vett és a holland Szabadságpárttal, valamint a francia Nemzeti Fronttal kezdett együttműködni.

4.3.3. Baloldal, Ökológia, Szabadság

A Baloldal, Ökológia, Szabadság gyökerei 2009-ig nyúlnak vissza, amikor is több kisebb baloldali párt (pl. Baloldalért Mozgalom, Zöldek, Olasz Szocialista Párt, Demokratikus Baloldal) úgy döntött, hogy Baloldal és Szabadság néven közösen indul az európai parlamenti választásokon. Noha a lista nem lépte át a 4 százalékos küszöböt, megindultak a tárgyalások a pártok egyesüléséről. Ebben végül sem az új vezetőt választó, majd éppen az egyesülés kérdése miatt kettészakadó Zöldek, sem pedig a PSI nem vettek részt. 2009 decemberében alakult meg a SEL, amely a 2013-as választásokon a Demokrata Párt által vezetett pártszövetség második legjelentősebb erejévé vált.

A SEL elképzelései Európáról egybecsengenek a legtöbb radikális baloldali párt programjával: a jelenlegi, megszorításokra épülő Európa helyett olyan együttműködést kell kialakítani, amely a javakat úgy osztja újra, hogy az mindenki számára jólétet hozzon. Éppen ezért a komplett európai uniós szerződésrendszert felülvizsgálná. Ugyanakkor alapvetően a párt szoros integráció mellett van, jószerivel a hangsúlyokat tenné teljesen máshová, egy egalitáriánus demokrácia létrehozása céljából (SEL, 2013: 44-45).

4.4. Euroszkepticizmus a belga pártrendszerben

A klasszikusan három részre (kereszténydemokrata, szocialista, liberális) tagolódott belga pártrendszert az 1960-as évektől folyamatosan kihívások érték előbb a szeparatista és regionalista pártok feltűnésével, majd 1968-tól kezdődően a főbb pártok kettéválásával, végül a zöld és nacionalista tömörülések megjelenésével. Mára valamennyi párt kettévált a flamand-vallon törésvonal mentén, a pártrendszert a szélsőséges pluralizmus állapotába helyezve.

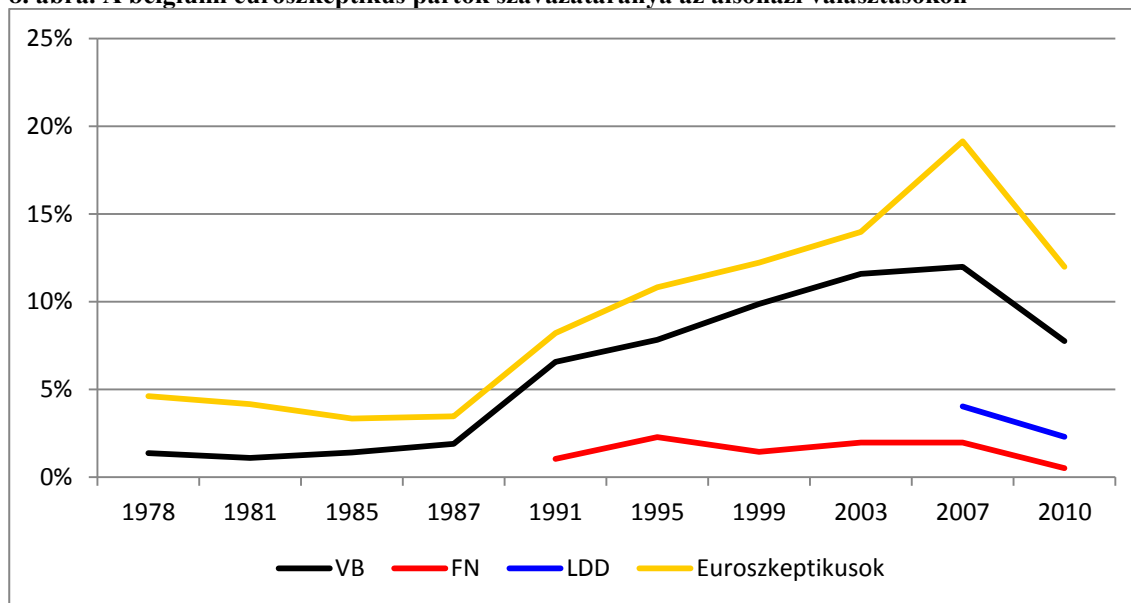
A föderális berendezkedés és a speciális koalíciós szabályok a főbb pártokat eleve együttműködésre kényszerítették, amely – ha nem is problémamentesen, de – működött. 2010-ben azonban a szeparatista Új Flamand Szövetség (N-VA) nyerte a választásokat, amit követően az ország több mint 600 napig ügyvezető kormánnyal működött.

Belgiumban az euroszkepticizmus soha nem tudott mobilizáló erővé válni, emiatt az európai parlamenti választások sem hoztak érdemben eltérő eredményt, mint a regionális vagy nemzeti parlamenti voksolások. Az európai integrációt a főbb pártok részéről alapvető egyetértés övezte (Deschouwer és Van Assche, 2008: 75-76). Ennek egyetlen – viszonylag korai ellenpéldája – a Belga Szocialista Párt (BSP/PSB) megosztottsága volt az Európai Szén-és Acélközösség kérdésköre kapcsán (Haas, 1958: 144).

A későbbiek folyamán az európai integrációt leginkább az 1978-ban alapított Flamand Blokk (VB), a vallon Nemzeti Front, illetve a flamand nacionalista mozgalom pártja, a Népi Unió (VU), valamint a zöld pártok (AGALEV, Écolo) bírálta. A Maastrichti Szerződés ellen szólaltak fel a VU, a zöldek és a VB képviselői is, a Népi Unió elsősorban azt kritizálta, hogy nem a régiókba kerül a hatalom, míg a zöldek kevesellték az integrációt (Deschouwer és Van Assche, 2008: 80-82). Az Amszterdami Szerződés esetében a képlet hasonló volt. A zöldek nem tartották elég európainak, a VU a demokráciadeficitet, második és harmadik pillér elégtelenségét bírálta, a Flamand Blokk érvkészlete pedig nagyobb tagállamok dominanciájának kritizálásával bővült (Deschouwer és Van Assche, 2008: 85-86).

Az euroszkeptikus pártok össztámogatottsága a Flamand Blokk szavazatarányával szinte teljesen együtt mozgott (8. és 9. ábra), mivel a vallon pártok közül a legjelentősebb euroszkeptikus pártnak számító Nemzeti Front is csak csekély, országosan minden esetben 3 százalék alatti országos eredményt tudott elérni. 2007-ben, a Dedecker Listájának megjelenésével változott meg az euroszkepticizmus képe: az „egyeduralkodó” Flamand Érdek mellett megjelent egy olyan euroszkeptikus tömörülés, amelyet az intézményesült pártok is elfogadtak.

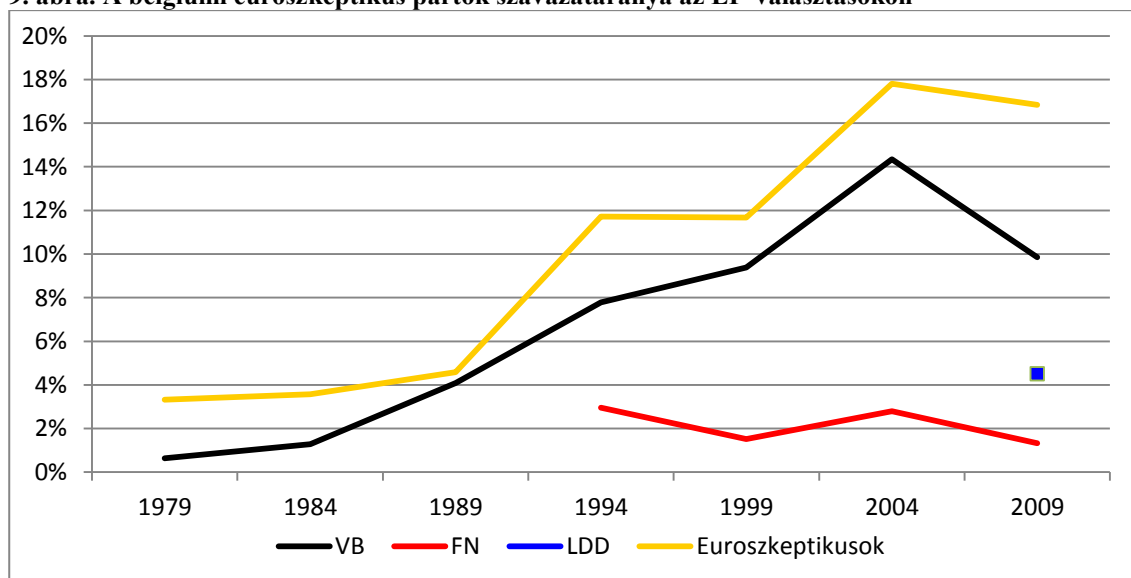
8. ábra. A belgiumi euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: Trefs, 2010: 299-301; helyi választási iroda honlapja

A Nizzai Szerződés esetében a széthullott Népi Unió legjelentősebb utódja, az Új Flamand Szövetség (N-VA) már tartózkodott, a két zöld párt pedig igennel szavazott, ugyanakkor a vallon kereszténydemokraták (CDH) elutasították a dokumentumot, mivel az szerintük nem jelentett igazi előrelépést az integrációs folyamatban. A Flamand Blokk és a Nemzeti Front szintén nemmel szavazott (Deschouwer és Van Assche, 2008: 87). Utóbbi párt mindenfajta mélyítésre nemet mond, mivel szerintük ahatárok nélküli Európai Unióultraliberális (Mudde, 2007: 164).

9. ábra. A belgiumi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Belgium, 2013

A 7. táblázatból látható, hogy a Lisszaboni Szerződés ellen már sem a zöldek, sem pedig az N-VA nem emeltek kifogást. Ennek oka vélhetően az, hogy a pártok rájöttek: az integráció irányát nem képesek azzal befolyásolni, hogy ellene szavazzanak, ha annak néhány részlete nem egyezik az elképzeléseikkel. 2008-ra tehát a nacionalista pártokon (VB, FN) kívül csak a 2007-es választás előtt néhány hónappal alapított Dedecker Listája (LDD) nem támogatta az integráció mélyítését.

7. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló belga alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Képviselőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
CD&V	23	0	0	0	3	0	0	0
MR	21	0	0	2	1	0	0	2
PS	18	0	0	2	4	0	0	0
VLD	16	0	0	2	2	0	0	1
VB	0	17	0	0	0	3	0	0
SP.A	12	0	0	2	3	0	0	0
CDH	10	0	0	0	2	0	0	0
Écolo*	7	0	1	0	0	0	0	1
N-VA	6	0	0	1	1	0	0	0
LDD	0	0	5	0	-	-	-	-
Groen*	3	0	1	0	1	0	0	0
FN	0	1	0	0	-	-	-	-
Összesen	116	18	7	9	17	3	0	4

Forrás: De Kamer, 2008; Európai Parlament, 2008

* A Képviselőházban a két zöld párt közös képviselőcsoportot tart fenn.

Mára a helyzet annyiban megváltozott, hogy a Nemzeti Front megszűnt, a 2010-es választásokon pedig a Flamand Érdek és az – időközben nevet változtató – LDD jelentősen meggyengültek. A Belgiumban nem túl jelentősnek számító európai ügyet felülírta a flamand szeparatizmus kérdése, amely a választókat a VB-től és az LDD-től az Új Flamand Szövetség felé terelte.

4.4.1. Flamand Érdek

A Flamand Érdeket Flamand Blokk néven alapították több kisebb, a Népi Unióból kiszakadt párt összefogása révén. A pártot a kezdetektől *cordon sanitaire* vette körül, azaz egyetlen másik releváns tömörülés sem volt hajlandó velük együttműködni. A Flamand Blokkot végül 2004-ben feloszlatták, deklarált utódja – ugyanazokkal a politikusokkal – a Flamand Érdek lett.³¹

Ahogy arról már korábban volt szó, a Flamand Blokk elutasított mindenfajta, a kormányközi együttműködésnél szorosabb integrációt célzó szerződést. A Maastrichti Szerződés vitájában a párt a döntés elhalasztását kérte, egyúttal öt kritériumot állított fel az európai integráció kapcsán. A VB Népek Európája mellett érvelt, ugyanakkor elutasította az európai állampolgárságot, az uniós kompetenciákat a kultúra és az oktatás területén, a közös külpolitika (*foreign policy*) szükségességével érvelt és ellenezte a nyitott határokat (Deschouwer és Van Assche, 2008: 83-84). Később ez az érvekészlet bővült a nagyobb tagállamok (Franciaország) dominanciájának bírálataival (Deschouwer és Van Assche, 2008: 85).

A Flamand Blokk programjaiban mindig is hangsúlyozta, hogy számára az európaiság fontos, ez azonban nem azonos az Európai Unióval: az együttműködés konföderatív modelljét támogatják, a szuverenitás feladását nem (Hartleb, 2009: 64-66). A szuverenitás kérdése már csak azért is érdekes a VB esetében, mert a párt alapvetően Belgium kettészakítására törekszik. Ugyanakkor – vélhetően – egy önálló Flandria nemzeti szuverenitását védené, így csupán „előre” gondolkodik. A párt a kezdetektől bírálta a brüsszeli bürokráciát és túlszabályozást – elsősorban – a bevándorláspolitiká miatt (Taggart, 1997: 7).

A bevándorlás kérdésköre a párt ideológiájában – a flamand szeparatizmus mellett – központi szerepet tölt be (Pauwels, 2011). A migráció miatt ellenzi a Flamand Érdek Törökország csatlakozását (Hartleb, 2009: 66). Ugyanakkor az európai együttműködést a VB fontosnak tartja az Amerikai Egyesült Államok ellensúlyozása érdekében (Pauwels, 2011: 124).

A Flamand Érdek Európa-politikáját, illetve annak változásait leginkább a 2012-es és 2013-as alapidokumentumain keresztül lehet leírni. A párt szerint az Európai Unió maga is csak egy utópia, hiszen nincs közös európai nyelv, identitás és nép (VB, 2012: 138). A VB szerint az EU ugyanaz nagyban, mint Belgium kicsiben (VB, 2013: 7).

---

³¹A párt történetéhez és átalakulásához részletesen lásd Erk, 2005

A Flamand Érdek politikájának középpontjában e téren is az önálló Flandria gondolata áll: Flandriának teljes mértékben részt kell vennie a döntéshozatalban, ezért függetlenedni kell (VB, 2012: 139-140). A VB Európa-képe a konföderatív európai együttműködésben és a szuverén flamand állam létrejöttében ölt testet (VB, 2013: 9), amelynek alapját – a szabadkereskedelem biztosítása mellett – önkéntes egyezmények jelentik, amelyek határokon átnyúló problémákat oldanak meg (VB, 2012: 139).

A párt legutóbbi dokumentumaiban központi szerepet kap az eurózóna kérdésköre. A VB szerint az euró megmentése címén nyomásgyakorlás, a demokrácia redukálása folyik. Noha a Flamand Érdek alapvetően az euró megtartása mellett van, nem minden áron: amennyiben az EU-n belül a helyzet a belgiumihoz hasonló marad, azaz a gazdag régiók fizetik a szegényebbeket (Belgiumon belül Flandria a vallonokat, az Unión belül pedig az északiak a görögök „hamisított statisztikáit”), úgy a párt nemet mond a közös valutára (VB, 2012: 141-143). Ez kétségtelenül a Flamand Érdeket a redisztribúció euroszkeptikusok közé is sorolja. Az eurózóna azonban a VB vélekedése szerint nem működhet radikális jogkörátrendezés nélkül sem (VB, 2013: 8).

Az euró kapcsán élesedik leginkább fel a Flamand Érdek demokrácia alapú euroszkepticismusa. A párt szerint az eurokraták mindent megtesznek, hogy élve tartsák az eurót, akár antidemokratikus eszközökkel is (VB, 2013: 9). A VB ugyanakkor piaci alapon is támadja az Uniót: a túl sok szabályozás ugyanis szerinte káros a flamand kis- és középvállalkozások számára (VB, 2012: 148). A párt továbbra is nemet mond Törökország uniós tagságára (VB, 2012: 139) és visszaállítaná a belső határellenőrzést is (VB, 2012: 148).

A Flamand Érdek euroszkepticismusának középpontjában a jelenleg nem létező flamand szuverenitás áll, ugyanakkor az eurózóna kapcsán fontossá vált a redisztribúció és a demokrácia alapú euroszkepticismus is.

4.4.2. Libertáriánus, Közvetlen, Demokratikus (LDD)

Az LDD-t Dedecker Listája néven nem sokkal a 2007-es parlamenti választások előtt alapított Jean-Marie Dedecker, aki korábban a rendkívül sikeres belga cselgáncsválogatott edzője volt. Dedecker politikai karrierje a Flamand Liberálisok és Demokraták (VLD) színeiben kezdődött, amikor 1999-ben beválasztották a belga Szenátusba. Dedecker egyike volt azoknak, akik elleneztek a Flamand Blokk köré vont *cordon sanitaire*-t, ám hivatalosan nem ezért, hanem a 2006-os önkormányzati választási ku-

dar, illetve az ezt követő, a szocialistákkal való koalíciót elutasító nyilatkozata miatt kellett a VLD-ből távoznia. Miután sikertelenül próbált az Új Flamand Szövetség (N-VA) tagjává válni, új pártot alapított Dedecker Listája néven, mellyel – nagy meglepetésre – nem csak a 2007-es parlamenti, de a 2009-es EP- és regionális választásokon is komoly sikereket ért el, többek közt a Flamand Érdektől is jelentős számú szavazót elvonva (Pauwels, 2010). A párt 2011-ben változtatta nevét a jelenlegire.

A flamand pártok közül az LDD-nél volt a legfontosabb tényező az európai ügy a szavazásnál, bár még ez esetben is jelentéktelen mértékben (Pauwels, 2010: 1014). Az LDD összességében pozitívan tekint az európai integrációra (LDD, 2009: 3), noha azzal szemben komoly kritikákat fogalmaz meg. A párt alapvetően az együttműködés konföderatív modellje mellett van (LDD, 2009: 5), legfeljebb néhány területre koncentrálhatna az Unió (LDD, 2009: 6).

Az LDD szerint az Európai Unió legnagyobb hibája, hogy a döntéshozatalból az európai polgárokat kihagyják, sőt akaratukat figyelmen kívül hagyják (népszavazások) (LDD, 2009: 4-5). Ez egyértelműen a demokrácia alapú euroszeptikusok közé sorolja. A párt az euró megtartása, de feltételeink szigorítása mellett van (LDD, 2009: 13-14), elutasítja ugyanakkor Törökország csatlakozását (LDD, 2009: 16).

4.5. Euroszepticismus a holland pártrendszerben

A holland pártrendszer alapját az ún. pilléresedés (*verzuiling*) jelentette (Lijphart, 1968), amely egészen az 1970-es évekig meghatározta a pártok és a szavazók közti viszonyt. 1967-ig ötpárti struktúra volt jellemző két nagy (katolikusok és szociáldemokraták), illetve két protestáns (ARP, CHU) és egy liberális (VVD) párttal (Sartori, 1976), noha már ekkor voltak további kisebb tömörülések a parlamentben. Az 1990-es években azonban populistának tartott pártok erősödtek meg,³² amelyek – változó intenzitással – jelentősen befolyásolták és befolyásolják a mai napig a holland politikát.

A holland euroszepticismust alapvetően a kis-, illetve újonnan feltörekvő pártok határozták meg. Noha mind a liberális Szabadság és Demokrácia Néppártja (VVD), mind a két református tömörülés, a Forradalomellenes Párt (ARP) és a Keresztyén Történeti Unió (CHU) gyanakvóan tekintett az integrációra, az ESZAK megalakulását támogatták (Haas, 1958:150). Egyedül a Hollandiai Kommunista Párt (CPN) volt az in-

---

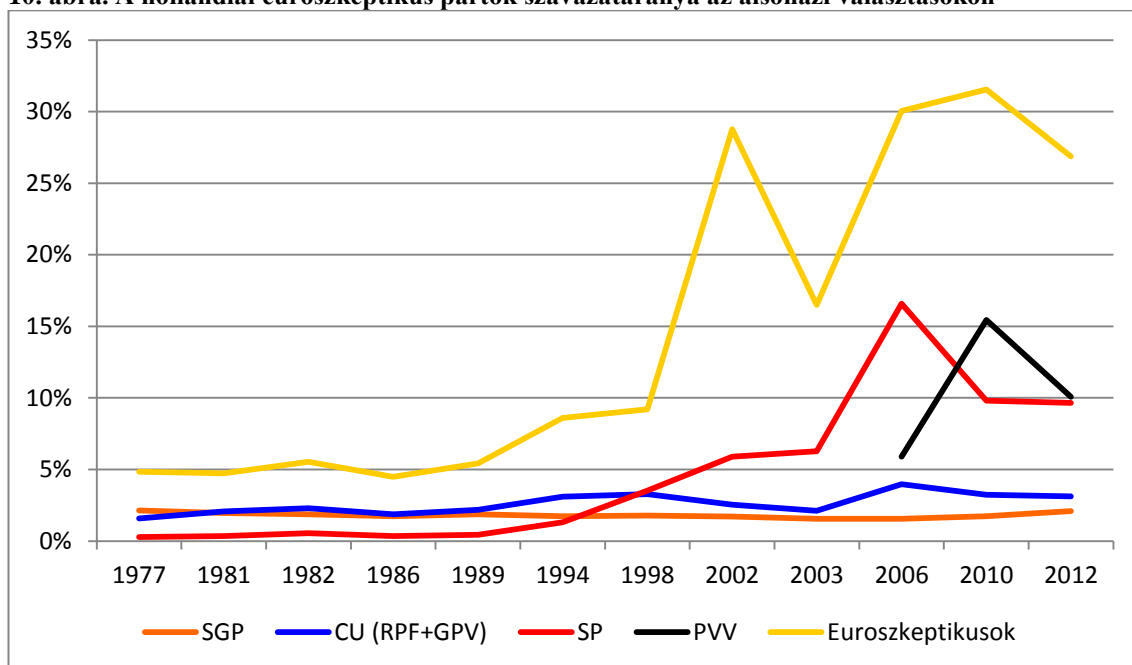
³²E pártok sikereiről részletesen lásd van Kessel (2011)

tegrációs törekvések ellen, mivel abban a német imperializmus visszatérését látta (Bell, 1996: 224).

A Maastrichti Szerződés ellen a nacionalista Centrum Demokraták (CD) mellett a később EU-baráttá váló Zöld Baloldal (GL), a Szocialista Párt (SP) és a kis kálvinista pártok – Református Politikai Párt (SGP), Református Politikai Szövetség (GPV), Református Politikai Föderáció (RPF) – voltak (Taggart, 1997: 7). Ugyanakkor a '90-es években a jobboldali liberális VVD-n belül is feléledtek euroszkeptikus hangok. Ilyen volt Frits Bolkestein, a párt vezetője (1990-98), később európai biztos (1999-2004), aki a további német és francia dominanciájú integráció ellen (pl. EMU) volt (Startin és Krouwel, 2013: 67), de Geert Wilders is részben az európai ügy miatt szakított a párttal.

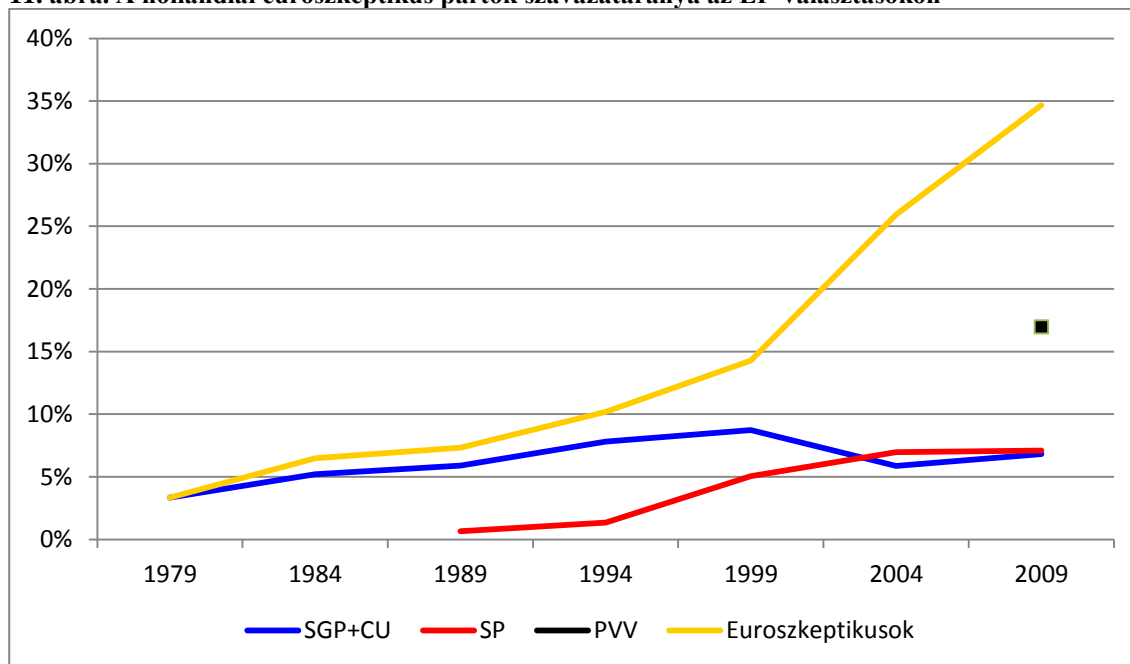
10. ábra. A hollandiai euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: Andeweg et al., 2010: 1408-1411; helyi választási iroda honlapja

A pártalapú euroszkepticizmus felerősödése (10. ábra) a 2002-ben átütő sikert (17%) elérő, a 2003-as választásokra visszaeső Pim Fortuyn Listájának (LPF)köszönhető, amely azonban a 2004-es EP-választásokon már nem szerzett mandátumot, ellenben feltűnt egy – rövid életű – euroszkeptikus *single-issue* tömörülés, az Átlátható Európa (ET) (11. ábra). A szervezet végül két EP-képviselőt küldhetett az Európai Parlamentbe, ám végül viszonylag gyorsan feloszlott. A legnagyobb euroszkeptikus párt szerepét 2009-től a Szabadságpárt vette át.

11. ábra. A hollandiai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Netherlands, 2013

Az Európai Alkotmány ellen a népszavazási kampányban az LPF, a SP és a református pártok (CU, SGP) voltak (Crum, 2007: 71), a LPF szuverenitásfeladása és a törökök csatlakozása ellen kampányolt (Startin és Krouwel, 2013: 68). A holland választók végük – a franciákhoz hasonlóan – elutasították a dokumentumot.

Amint az a 8. táblázatból is látszik, a Szocialista Párt, a Szabadságpárt, a Református Politikai Párt (SGP), az Állatok Pártja (PvdD) és Rita Verdonk korábbi VVD-s képviselő, belügyminiszter, a Büszke Hollandia (ToN) alapítója szavazott a Lisszaboni Szerződés ellen. Az egyetlen meglepő fordulatot a Keresztyén Unió (CU) támogatása jelenti, a párt EP-képviselője ugyanis – a párt korábbi irányvonalának megfelelően – elutasította a dokumentumot. A CU támogatásának hátterében – minden bizonnyal – a párt kormányzati szerepvállalása van.

8. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló holland alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Második Kamara*				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
CDA	41	0	0	0	6	0	0	1
PvdA	33	0	0	0	5	0	0	2
SP	0	25	0	0	0	1	0	1
VVD	21	0	0	0	4	0	0	0
PVV	0	9	0	0	-	-	-	-
GL	7	0	0	0	2	0	0	0
CU	6	0	0	0	0	1	0	0
D66	3	0	0	0	1	0	0	0
PvdD	0	2	0	0	-	-	-	-
SGP	0	2	0	0	0	1	0	0
ToN	0	1	0	0	-	-	-	-
ET	-	-	-	-	1	1	0	0
Összesen	111	39	0	0	19	4	0	4

Forrás: Parlament.com, 2008; Európai Parlament, 2008

* A Második Kamara házszabálya lehetővé teszi, hogy a képviselőcsoport jelen nem lévő tagjai helyett is szavazzanak a képviselők, így lehetséges az, hogy nem volt kiszavazás a frakciókból, illetve nem volt hiányzás a szavazáson.

A holland pártalapú euroszkepticizmus mindeddig legkomolyabb sikerét egyértelműen a 2009-es EP-választás jelenti, amelyen a Szabadságpárt a második helyen végezve közel 17 százalékos eredményt ért el, emellett a Szocialista Párt a szavazatok 7 százalékát kapta, a CU-SGP közös lista pedig kevéssel maradt el ettől az eredménytől. A 2010-es választásokon a Szabadságpárt harmadik erővé vált és kívülről támogatta a jobbközép kormányt, euroszkepticizmusát azonban nem mérsékelte. A párt radikális politikája vezetett a 2012 tavaszán a költségvetés körül kialakult vitához és az első Rutte-kabinet bukásához. Noha a 2012. őszi választásokon a PVV visszaesett, továbbra is a harmadik legjelentősebb politikai erő a Második Kamarában.

4.5.1. Szabadságpárt

A Szabadságpártot Geert Wilders VVD-s képviselő alapította 2006-ban. Wilders már 2004-ben szakított pártjával, mivel nézeteltérés alakult ki közte és a pártvezetés között Törökország EU-csatlakozásának kérdésében (van Kessel, 2011: 75). A török

EU-tagság elutasítása azóta is központi szerepet játszik a PVV ideológiájában, többek közt ennek okán utasították el az Európai Alkotmányt is (Lubbers, 2008: 60). A Szabadságpárt ezt követően határozottan ellenezte a Lisszaboni Szerződést is. A párt később, a kisebbségi Rutte-kormány (2010-12) külső támogatójaként sem vett vissza euroszkepticizmusából.

A Szabadságpárt programjában is kiemelt szerep jut az európai ügynek. A 2012-es választási dokumentum már címében is euroszkeptikus üzenetet hordoz (Az ő Brüsszelük, a mi Hollandiánk). Emellett a program első témája az európai integráció. A párt kiléptetné az EU-ból és az eurózónából is Hollandiát (PVV, 2012: 15). Ennek oka többértű, a programban leghangsúlyosabban a szuverenitás kérdésköre jelenik meg: a PVV szerint az Unió erodálja a szabadságot és a függetlenséget (PVV, 2012: 10), a parlament hatalom nélkül maradt, ezért nem tudja szabályozni a bevándorlást (PVV, 2012: 11), és magát a kilépést is a szuverenitás visszaszerzésével indokolja (PVV, 2012: 17). Emellett megjelenik a redisztribúció alapú euroszkepticizmus is: a Szabadságpárt szerint Hollandiának nem kellene 7 milliárd eurót fizetnie a közös kasszába, és ellenzi azt is, hogy Hollandiának kell megmentenie a szegényebb államokat (PVV, 2012: 11-12).

A dokumentum kiemeli, hogy Hollandiának érdeke a gazdasági együttműködés, ugyanakkor a hollandok 2005-ben egyszer már nemet mondtak a szuperállamra (PVV, 2012: 11). Alternatívaként a PVV az EFTA-tagságot jelöli meg, illetve bilaterális egyezményeket kötne az EU-val a szabadkereskedelem érdekében. Amíg Hollandia EU-tag, minden jogkörátadásról népszavazást írna ki a Szabadságpárt, csökkentené a befizetéseket (lehetőleg nullára), feloszlathá az Európai Parlamentet, leállítani a török csatlakozási tárgyalásokat és *opt-out*ot harcolna ki a bevándorlás szabályozása érdekében (PVV, 2012: 17).

Összességében a programból is jól kirajzolódik a Szabadságpárt kemény euroszkepticizmusa, amely – értelemszerűen – a föderális berendezkedés elutasításával is jár. A párt alapvetően a nemzeti szuverenitás, kisebbrészt pedig a holland befizetések miatt támadja az Uniót.

4.5.2. Szocialista Párt

A korábban maoista ideológiát valló Szocialista Párt felfutása csak a '90-es években kezdődött, legnagyobb sikerét (16,6%) a 2006-os parlamenti választásokon érte el. A párt végig ellenzékben politizált, 2010 óta stabilan 10 százalék körüli támogatott-

sággal rendelkezik. Elutasítja Hollandia eurózónás tagságát (Harmsen, 2005: 121), és – ahogy arról korábban szó volt – ellene volt az Európai Alkotmánynak és a Lisszaboni Szerződésnek is.

Az SP szinte végig baloldali és demokrácia alapú euroszkeptikus érvekkel támadta az Uniót. A párt úgy véli, az EU neoliberális, üzleti érdekek mentén szerveződő (Harmsen, 2005: 121) kapitalista projekt (Startin és Krouwel, 2013: 68). Emellett az Európai Unió szervezetrendszerét átláthatatlannak és bürokratikusnak tartja (Harmsen, 2005: 121).

A Szocialista Párt legutóbbi programjában az Európa-politikát illetően a hangsúly az együttműködés szóra került. A párt szerint az Unió továbbra is neoliberális, a nagyvállalatok érdekeit védi. A verseny helyett azonban együttműködésre van szükség, ezért meg kell regulálni a gazdaságot pénz helyett meg kell védeni a békét (SP, 2012: 59-60). Mindez alátámasztja, hogy a párt alapvetően baloldali euroszkeptikus tömörülésnek tekinthető. Az SP úgy véli, a döntések esetében több szereplő, kiemelten a szak-szervezetek bevonása és az EP hatásköreinek kiterjesztése szükséges (SP, 2012: 59). Emellett a demokrácia alapú euroszkepticizmus mellett azonban a szocialisták ellene vannak a nemzeti szuverenitás feladásának is.

4.5.3. Keresztyén Unió

A Keresztyén Uniót (CU) 2000-ben hozta létre két kicsi református felekezeti párt, a Református Politikai Szövetség (GPV) és a Református Politikai Föderáció (RPF). A CU támogatottsága azonban soha nem lépte át a 4 százalékot, a 3-4 százalékos sávban stabilizálódni látszik. A párt Hollandia önálló entitása megtartásának szükségessége mellett érvelt a kezdetek óta (Harmsen, 2005: 102), ugyanakkor euroszkepticizmusát kormányon (2006-10) mérsékelte (8. táblázat).

A CU programja – a kormányzati pozíciót követően – visszatért a föderális Európa elutasításának gondolatához. A párt szerint semmilyen további lépést nem szabad tenni a politikai unió felé, az EU-nak független államok együttműködésén kell alapulnia (CU, 2012: 72). A dokumentum igen szűkszavú az euroszkepticizmus okait illetően, kizárólag annyit ír, hogy a nemzeti parlamenteknek nagyobb hatalmat kell adni (CU, 2012: 73), ami szuverenitás alapú euroszkepticizmusra utal. A protestánsok szerint vissza kell térni az európai alapértékekhez: a piac promotálásához és a határokon átnyúló kezdeményezések segítéséhez (CU, 2012: 72). Emellett csökkenteni kell a közös költ-

ségvetés összegét, Törökországot pedig nem szabad beengedni az Európai Unióba (CU, 2012: 73).

A CU elutasítja az euróövezet jelenlegi formáját is. A párt ellene volt a monetáris rendszernek, mondván, hogy különböző kultúrák nehezen tudnak egyazon valutaövezeten belül hasonló politikát folytatni. Ennek megfelelően a CU szerint az eurózónát fel kell osztani (CU, 2012: 73).

4.5.4. Református Politikai Párt

A Református Politikai Párt a legrégebb óta létező parlamenti párt Hollandiában. A tömörülést a Forradalomellenes Párt néhány tagja hívta életre 1918-ban, mert ellenezték az ARP irányvonalában a női szavazati jog terén beállt változást. Az SGP később sem támogatta soha a női szavazati jogot. Ahogy arról fentebb már volt szó, a párt mindig elutasította az integráció mélyítését, a politikai unió ellen van, mert az sérti a nemzeti szuverenitást (Harmsen, 2005: 102).

Az SGP legutóbbi programja szerint az európai integrációs folyamat jelenleg is túl gyors, és az integráció önmagában nem is lehet cél. Az együttműködésnek néhány határokon átnyúló ügyre kellene fókuszálnia, mint például a környezetvédelem, a nemzetközi bűnözés, a terrorizmus elleni harc, a bevándorlás kérdése (SGP, 2012: 47). A párt szerint integráció csak Istennel való harmóniában lehetséges, ezért a modern, szekuláris forma nem megfelelő, így a párt a szuverenitás átruházását mindkét ház kétharmados többségének támogatásához kötné (SGP, 2012: 48). Az SGP tehát alapvetően szuverenitás alapú euroszeptikus párt.

A Református Politikai Párt szerint az EU-nak nem kellene ekkora mértékben finanszíroznia Dél-Európát, alternatív utat kell keresni, Hollandiának pedig kevesebbet kéne befizetnie a közös kasszába (SGP, 2012: 48). Ez jól érzékelhetően redisztribúció alapú euroszepticismus. Az SGP a török csatlakozás ellen van (SGP, 2012: 48).

4.5.5. Állatok Pártja³³

Az Állatok Pártját 2002 végén alapította Marianne Thieme, aki azóta is a PvdD vezetője és egyik parlamenti képviselője. A PvdD először a 2006-os választásokon szerzett mandátumot, az akkori két helyet ezt követően 2010-ben és 2012-ben is képes volt megtartani.

A PvdD alapvetően rendszerkonform, euroszkepticizmusa egyértelműen demokrácia alapú. A párt – e téren meglehetősen szűkszavú – programja szerint amíg az EU döntéshozatala ennyire antidemokratikus, nem szabad további jogkörátadást engedélyezni (PvdD, 2012: 28).

4.6. Euroszepticizmus a luxemburgi pártrendszerben

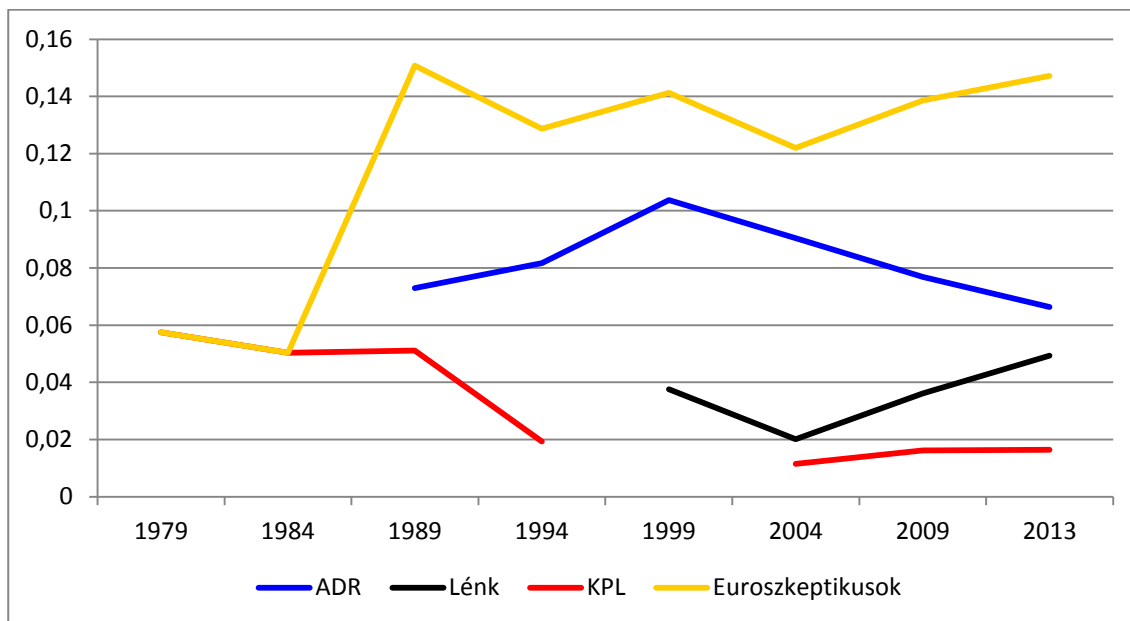
A luxemburgi pártrendszert a második világháborút követően négy párt határozta meg: a Keresztényszociális Néppárt (CSV), a Luxemburgi Szocialista Munkáspárt (LSAP), a liberális Demokrata Párt (DP) és a Luxemburgi Kommunista Párt (KPL). Ezt egészítette ki később a Zöldek és a kezdetben kizárólag a nyugdíjak ügyére fókuszáló, később jobboldali programmal fellépő Alternatív Demokrata Párt (ADR). A '90-es évekre a kommunisták kiestek a parlamentből, helyüket a balszélén a Baloldal (Lénk) vette át (Schulze, 2006: 812-816).

Luxemburgban az euroszepticizmust nagyon sokáig a mára marginalizálódott Luxemburgi Kommunista Párt (KPL) jelenítette meg. A párt azonban csak korlátozott mértékben volt képes sikereket elérni, majd a Baloldal létrehozását követően marginalizálódott. Ugyanakkor a kezdetben kizárólag a nyugdíjasok érdekképviselését ellátó ADR egyre inkább használni kezdte – többek között – a luxemburgi nyelv és az európai integráció témáját, amivel képes volt a nem nyugdíjaskorú szavazók között is népszerűvé válnia (12. ábra).

---

³³A párt nevének szó szerinti fordítása Párt az Állatokért (*Partij voor de Dieren*), a magyar sajtóban és szakirodalomban azonban több változat is napvilágot látott: Állatok Pártja, Állatokért Párt, Párt az Állatokért, Állatvédők Pártja.

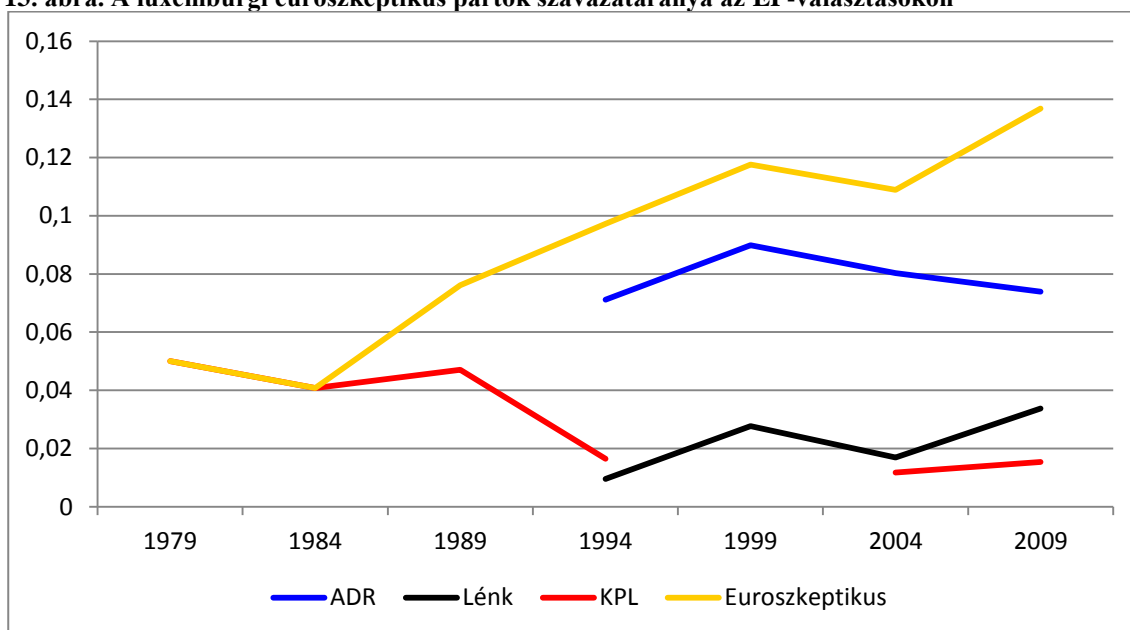
12. ábra. A luxemburgi euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Thiltgen, 2010: 1257-1259; helyi választási iroda honlapja

A luxemburgi euroszepticizmusról a legtöbbet az a tény mondja el, hogy az Európai Parlament 6 luxemburgi képviselője között soha nem volt euroszeptikus. Legközelebb ehhez az ADR állt az 1999-es EP-választáson (13. ábra), ám a kereszténydemokraták, a szocialisták és a liberálisok mögött végül – nem túl nagy különbséggel – a Zöldek végeztek a negyedik helyen és szerezték meg a mandátumot.

13. ábra. A luxemburgi euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Luxembourg, 2013

A Lisszaboni Szerződéssel szemben (9. táblázat) kizárólag az ADR-ből kiszakadt Polgári Lista egyetlen képviselője szavazott, ugyanakkor az ADR képviselői tartózkodtak. A 2009-es választásokkal az ADR mellé visszakerült a Baloldal is, így a Képviselőházban jelenleg két euroszkeptikus erő van jelen.

9. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló luxemburgi parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Képviselőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
CSV	24	0	0	2	2	0	0	1
LSAP	12	0	0	1	1	0	0	0
DP	7	0	0	2	0	0	0	1
Gréng	4	0	0	3	1	0	0	0
ADR	0	0	3	1	0	0	0	0
BL	0	1	0	0	0	0	0	0
Összesen	47	1	3	9	4	0	0	2

Forrás: Chambre des Députés, 2008; Európai Parlament, 2008

4.6.1. Alternatív Demokrata Reformpárt

Az ADR eredetileg a nyugdíjakra fókuszáló pártként jött létre 1987-ben. A választási kampányokat az ügy egy évtizeden át uralta, ennek megfelelően a párt számottevő bázisra tudott szert tenni. Miután azonban legtöbb követelése e téren megvalósult, új ügyeket keresett (Schulze, 2006: 814).

A párt programja szerint a Nemzetek Európája koncepció mellett van, elutasítja a föderális Európai Uniót (ADR, 2009: 3). Ennek oka elsősorban a luxemburgi szuverenitásban keresendő (ADR, 2009: 6), az ADR elfogadhatatlannak tartja, hogy a törvények 80 százaléka Európából érkezik (ADR, 2009: 3), emellett minden mélyítést népszavazáshoz kötne (ADR, 2009: 8). Csupán néhány közös politikát engedélyeznének, azt is kormányközi együttműködés szintjén.

Az ADR kritizálja az Unió nem átlátható döntéshozatalát (ADR, 2009: 3), amivel demokrácia alapú euroszkeptikusnak is tekinthető, valamint elutasítja Törökország csatlakozását (ADR, 2009: 7).

4.6.2. Baloldal

A Baloldalt eredetileg az 1999-es parlamenti választásokra hozta létre több kisebb baloldali szervezet, köztük a Luxemburgi Kommunista Párt. A KPL ugyanakkor röviddel a választás után ismét önálló útra lépett, a *Lénk* azonban a 2000-es évek voksolásain erősebbnek bizonyult nagymúltú vetélytársánál és a radikális baloldal elsősorú erejévé lépett elő, 2009-ben visszakerülve a Képviselőházba.

A Baloldal programja szerint a válságot az Európai Unió helytelen, neoliberális jellege okozta. A párt szerint az EU gazdaságpolitikája egyenlőtlenséget és szegénységet okozott, a Lisszaboni Szerződés pedig lehetőséget ad a közös európai hadsereg felállítására, azaz az Európai Unió felfegyverzésére (Lénk, 2009: 47). A párt emellett az Unió antidemokratikus jellegét is bírálja: három nemzet utasította el a mélyítést (Hollandia, Franciaország, Írország), az mégis megtörtént (Lénk, 2009: 47). További kritikaként említhető, hogy a Baloldal bírálja a környezetvédelmi politika hiányát és a közös bevándorláspolitikát (Lénk, 2009: 48).

A *Lénk* egyértelműen baloldali euroszkeptikus pártnak tekinthető, amelynek kritikájában szerepet kap a demokrácia alapú euroszkepticizmus is.

4.7. Euroszkepticizmus az Egyesült Királyság pártrendszerében

Az Egyesült Királyság pártrendszerét nagyban meghatározta az egyfordulós, egyéni választókerületekre épülő relatív többségi választási rendszer (*first past the post*). Ennek megfelelően kvázi kétpártrendszer alakult ki: a konzervatívok és a Munkáspárt mellett – különösen a második világháború után – a liberálisok nem igazán tudtak érvényesülni, új pártok pedig végképp nem tudtak érdemi mennyiségű szavazathoz jutni. A kormányt rövid időszakoktól – 1945-51, 1964-70, 1974-79 – eltekintve a '90-es évek végéig a konzervatívok irányították, ekkor kezdődött a Munkáspárt történelmi sikersorozata, amely 13 évi *Labour*-kormányzást eredményezett.

Mindez a 2000-es évekre megváltozott: a Liberális Demokraták (LD) szavazataránya az 1920-as évek eredményeit idézte. Emellett 2010-re megerősödtek egyes kispártok is: a Zöld Párt (GPEW) először szerzett mandátumot, az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP) a szavazatok több mint 3, a Brit Nemzeti Párt (BNP) alig kevesebb mint két százalékát szerezte meg, az effektív választási pártszám 3,7 lett (Curtice

és Fischer, 2011: 237). 2010-ben – először a második világháborút követően – koalíciós kormány alakult.

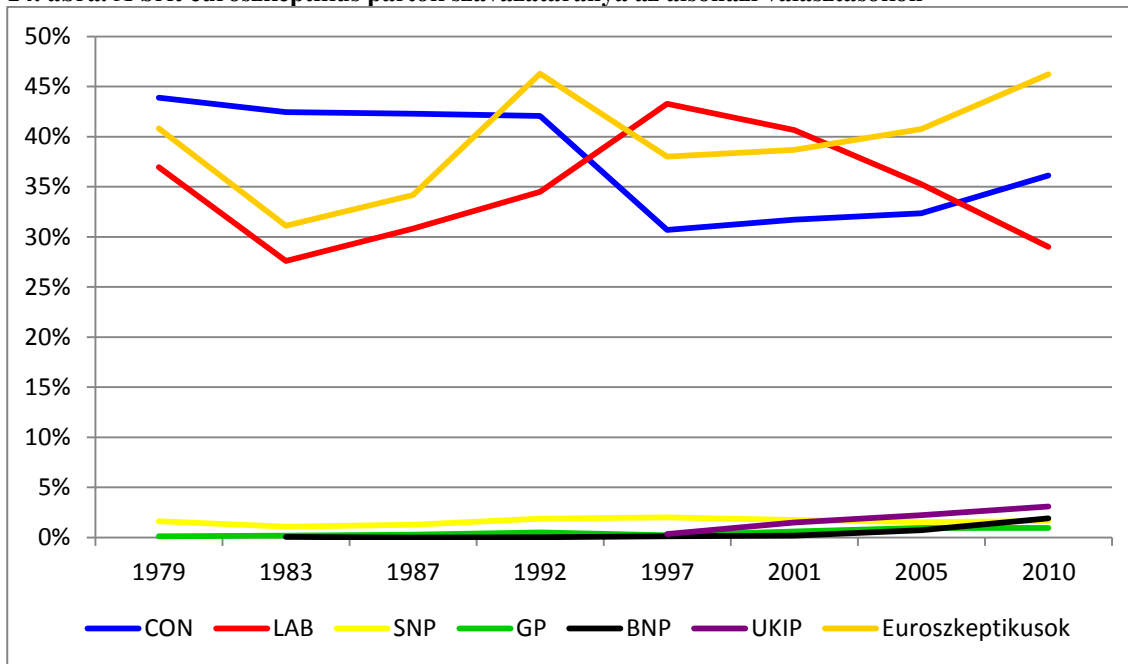
A brit euroszkepticizmus mélyen és több helyen gyökerezik. A Munkáspárt a 2. világháborúkövetően Európa-ellenes álláspontot vett fel, aminek okai elsősorban a németellenesség és az államosítások voltak (Forster, 2002: 299). Ezt az euroszkeptikus álláspontot a *Labour* rövidebb megszakításokkal egészen a '80-as évekig megőrizte. Az 1960-as években a Munkáspárt a kapitalizmus trójai falovát látta az EGK-ban, amely veszélyezteti a nemzeti szuverenitást és átrendezi az ország kapcsolatait a Brit Nemzetközösségen belül (Baker et al., 2008: 95).

A világháború lezárását követően a másik nagy párt, a Konzervatív és Unionista Párt is meglehetősen integrációellenes álláspontot képviselt. A párt két, egymást követő vezetője Winston Churchill (1940-55) és Anthony Eden (1955-57) is nemetmondott az integrációra, sőt 1961-ig hasonló álláspontot képviselt Eden utódja, Harold Macmillan (Morris, 1996: 125). Macmillan 1961-től egyre inkább Európa-pártivá vált, de a párt nem mindig állt ki a pártvezető – és a későbbi vezetők, például Ted Heath – álláspontja mellett (Baker et al., 2008: 97).

A munkáspárti Wilson-kormány (1964-70) – felülvizsgálva a párt korábbi álláspontját – nyitni kezdett az EGK felé (George és Haythorne, 1996: 110). Ez a közeledés a Ted Heath vezette konzervatív kormány alatt sem szűnt meg: maga Heath nyilvánította a torykat Európa pártjának (*party of Europe*) (Baker et al., 2002: 400). A csatlakozást végül nem támogatta 33 konzervatív és 6 ulsteri unionista (UUP) képviselő (Morris, 1996: 126).

Az ellenzékbe szoruló Munkáspárt 1971-től megint euroszkeptikus lett (Baker et al., 2008: 95), 1974-es programjukban bejelentették, hogy hatalomra kerülésük esetén – ez megtörtént – újratárgyalják a feltételeket és népszavazásra bocsátják azt (George és Haythorne, 1996: 110). Az 1975-ös népszavazáson azonban mind a *Labour*, mind a – Thatcher vezette – konzervatív párt a tagság mellett kampányolt, az ellentábor a szeparatista pártokra (pl. Skót Nemzeti Párt) és jelentéktelen tömörülésekre korlátozódott (Baker et al., 2008: 100).

14. ábra. A brit euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: Rose és Munro, 2010: 2027-2028; helyi választási iroda honlapja

Az 1980-as években lezajlott a két nagy párt álláspontjának felcserélődése. A konzervatívok az 1979-es EP-választás kampányában is EK-barát programmal léptek fel, noha a föderalizmust már ekkor elutasították, azonban a szabadkereskedelem kiterjesztése és a regionális érdekvédelem a pártot egyértelműen a tagság melletti álláspont megtartására ösztönözte (Morris, 1996: 130). Thatcher alatt folyamatosan eltávolodtak a szorosabb integrációt szorgalmazó európai kereszténydemokrata pártoktól, sőt Thatchernek sikerült kiharcolnia a brit visszatérítést (*rebate*) is (Baker et al., 2002: 400). Az Egységes Európai Okmány (SEA) ellen kevés konzervatív képviselő szavazott (Baker et al., 2008: 98), mert az az integrációt még kormányközi szinten tartotta és nem akadályozta a szabadkereskedelmet (Morris, 1996: 131). Az irányváltás Thatcher 1988-as bruggei beszédéhez köthető (Morris, 1996: 134), amelyben az akkori miniszterelnök a független nemzetállamok aktív együttműködésében látta az Európai Közösség építésének legjobb útját.

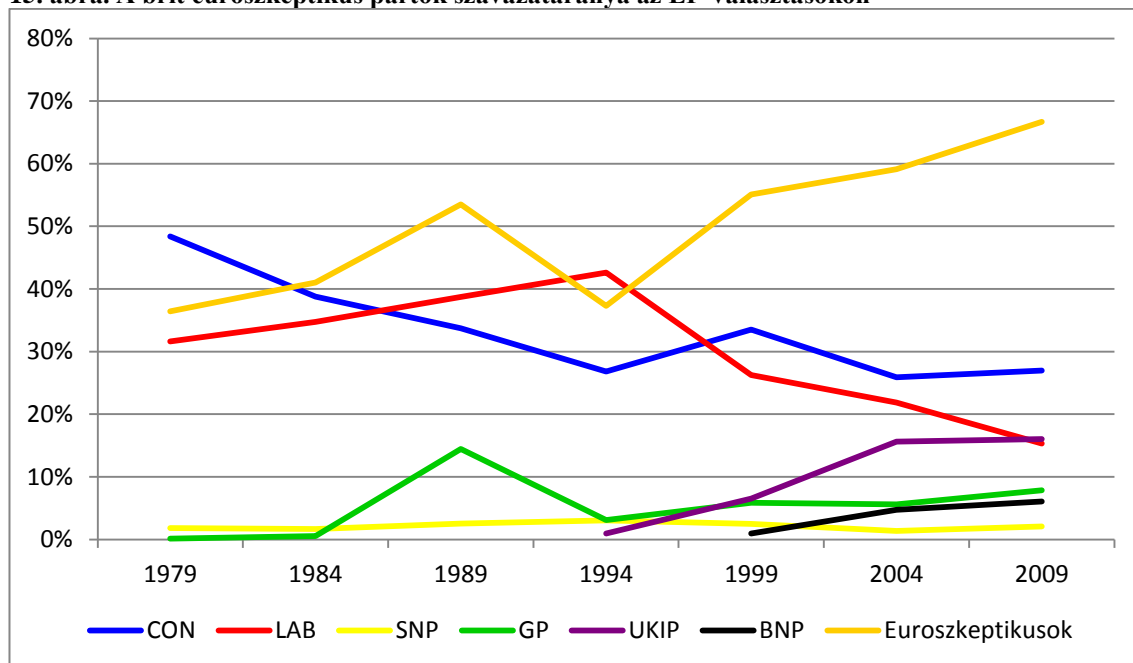
Ezzel szemben a Munkáspárt 1980-ra a tagságot is elutasította, csak az 1983-as választási vereség után puhított euroszkeptícizmusán (Baker et al., 2008: 96). A Laboura '80-as évek második felében semlegesítette az európai ügyet, a program is kevés konkrétumot tartalmazott (George és Haythorne, 1996: 111). 1988-tól vált egyre inkább Európa-, és föderalizmuspártivá, majd elfogadta az ERM-et és a közös valuta gondolatát is (Baker et al., 2008: 96). Részben ez a bizonytalanság, részben a liberálisok átalakulása, részben a protest, részben pedig a párt sikeres kampánya eredményezte azt,

hogy az 1989-es EP-választáson – szavazatszámában – áttörést ért el a Zöld Párt, mandátumra váltani azonban – az ekkor még itt is többségi elven működő választási rendszer miatt – nem tudta.

A Maastrichti Szerződés elfogadása gyakorlatilag az utolsó, integrációpárti politikához való visszatérést célzó konzervatív kísérletnek tekinthető. A pártot 1990-től vezető John Major és kormánya sokkal kevésbé konfrontatívan állt Brüsszelhez, aminek eredménye – nagyon komoly belső lázadások után – a Maastrichti Szerződés ratifikálása lett. A dokumentumot a főbb pártok egyike sem ellenezte, noha a Munkáspárt kritizálta a Szociális Fejezet miatt (George és Haythorne, 1996: 111), s 22 tory képviselő a vég-szavazásnál is a pártálláspont ellen szavazott, illetve Thatcher a Lordok Házában kijelentette: soha nem írta volna alá (Morris, 1996: 132).

Az 1997-es kormányváltást követően mindkét párt egységessé vált az európai kérdésben. Blair alatt a Munkáspárt kifejezetten Európa-párti lett (Cowley and Stuart, 2010: 137), a Major-korszak pro-EU álláspontját követően William Hague-gel új euroszkeptikus korszak kezdődött a konzervatívok történetében (Baker et al., 2008: 98-99). A konzervatívok visszaesése a nemzeti választásokon a pártalapú euroszkeptizmus visszaesését is jelentette (14. ábra).

15. ábra. A brit euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-UK, 2013

1999-től a brit euroszkeptizmus új szakaszba lépett (15. ábra): először szerzett európai parlamenti mandátumot a kizárólag az EU-ból való kilépést hirdető Egyesült

Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP). A párt 2004-re harmadik, 2009-re pedig második erővé vált az EP-választásokon, és ha hozzá vesszük, hogy valamennyi alkalommal a – szintén euroszeptikus – konzervatívok kapták a legtöbb szavazatot, valamint hogy 2009-ben már nem csak a szeparatista tömörülések és a Zöld Párt, de a Brit Nemzeti Párt is brüsszeli képviselethez jutott, nyugodtan lehet a brit euroszepticismus eddigi legnagyobb sikeréről beszélni.

A 10. táblázatból látható, hogy a Lisszaboni Szerződés elfogadása az Egyesült Királyságban nagyban köszönhető az aktuális erőviszonyoknak. Az Európai Parlamentben ugyanis a brit képviselők abszolút többsége volt a dokumentum ellen, ami jól jelzi az euroszepticismus erejét az országban. Érdekes megfigyelni a Plaid Cymru meglehetősen ellentmondásos álláspontját a kérdésről: míg az általános trend azt rajzolja ki, hogy az EP-ben a pártok elutasítóbbak, mint a hazai politikai szintéren, ez a walesieknél éppen fordítva történt.

10. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló brit alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Képviselőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
LAB	296	10	0	50	16	0	0	2
CON	3	176	0	18	1	22	1	3
LD	45	2	0	15	10	0	0	1
SNP	0	5	0	1	0	1	1	0
PC	0	3	0	0	1	0	0	0
RES	0	0	0	1	-	-	-	-
UKIP	-	-	-	-	0	10	0	0
GPEW	-	-	-	-	1	1	0	0
DUP	0	8	0	1	-	-	-	-
SF	0	0	0	5	0	1	0	0
SDLP	2	0	0	1	-	-	-	-
UUP	0	0	0	1	0	1	0	0
független	0	2	0	0	0	4	0	1
Összesen	346	206	0	93	29	40	2	7

Forrás: House of Commons, 2008; Európai Parlament, 2008

A 2010-es választásokat követően konzervatív-liberális kormánykoalíció alakult, amelynek nagyobbik pártja egyértelműen euroszkeptikus, ez megnehezíti a britek hozzájárulását a további mélyítésekhez. A választáson ráadásul kifejezetten jól szerepelt a UKIP (3,1%) is, amelynek erősödése szintén a brit euroszkepticizmus további térnyerését vetíti előre.

4.7.1. Konzervatív és Unionista Párt

A konzervatív párt Európa egyik legrégebb óta működő pártja, kezdetektől fogva az Egyesült Királyság egyik legfontosabb politikai ereje. Az első világháborúig a Liberális Párttal, 1918 után a Munkáspárttal váltották egymást a hatalomban. A konzervatívokhoz kötődik a 20. században leghosszabb ideig regnáló miniszterelnök Margaret Thatcher személyében. 13 év ellenzékiesség után 2010-ben – a Liberális Demokratákkal kötött koalíció eredményeként – ismét kormányra kerültek.

Ahogy az előző alfejezetben szó volt, a konzervatívok a második világháború után nem, 1961-től viszont kifejezetten támogatták az Egyesült Királyság EGK-csatlakozását. A belépés melletti elkötelezettség elsősorban a párt antikommunizmusához köthető: a konzervatívok a hidegháborúban úgy gondolkodtak, hogy csak egy erős Nyugat-Európa képes ellensúlyozni a Szovjetuniót, ez változott meg 1989 után, a kétpólusú Európa felbomlásával (Baker et al., 2002: 401). Thatcher kormányzása alatt a szuverenitás, a nemzetállam szentsége jellemezte a konzervatív Európa-politikát. (Baker et al., 2002: 400). Emellett a britek attól is féltek, hogy a franko-germán tengely háttérbe tolja őket (Baker et al., 2002: 401).

A konzervatív politika szerint a nemzetállamból ered a demokrácia és a legitimitás, ez az alapja a legitim demokratikus politizálásnak (Baker et al., 2002: 402), ami a szuverenitás mellett a pártot a demokrácia alapú euroszkeptikusok közé is besorolja. Noha Major alatt a toryk sokkal inkább EU-pártivá váltak, 1997-es történelmi vereségüket követően euroszkeptikus fordulatot vettek: William Hague árnyékkormányából a párt integrációpárti tagjait kiszorították, a helyükre bekerült fiatalok pedig euroszkeptikusak voltak (Baker et al., 2002: 404). Ezt az irányvonalat érdemben azóta sem változtatta meg sem Iain Duncan Smith (2001-03), sem Michael Howard, sem pedig 2005 után David Cameron.

A párt programjában nincs túl sok szó az európai ügyről, azt azonban rögtön a fejezet elején leszögezik, hogy elleneznek minden további hatalomátadást és az

eurózónához való csatlakozást (CON, 2010: 103). Minden hasonló intézkedésről népszavazást írnának ki, a Lisszaboni Szerződés záradékainak életbe léptetését pedig parlamenti jóváhagyáshoz kötnék (CON, 2010: 114). Mindemellett több területen is szükségesnek tartják a hatalom Londonba történő visszatelepítését: ilyen a foglalkoztatás, a jogi ügyek és az igazságszolgáltatás. A párt kifejezetten a föderális Európa ellen van (CON, 2010: 113).

A konzervatívok – mivel nem rendelkeznek parlamenti többséggel – legkevésbé az Európa-politika területén tudják akarataikat végrehajtani. Mindazonáltal további terveket fogalmaztak meg arra az esetre, ha a 2015-ös választáson sikerülne abszolút többséget szerezniük. A párt új egyezséget szeretne kötni az Európai Unióval, amely a brit EU-tagság feltételeinek megváltoztatásán alapulna, ezt követően pedig az új keretek figyelembe vételével népszavazást tartana az uniós tagságról (CON, 2013)

A konzervatív párt egyértelműen szuverenitás alapú euroszeptikus tömörülés, amely elutasítja a föderális Európát. Ugyanakkor a toryknál fellelhető –noha az utóbbi időben háttérbe szorult – egyfajta demokrácia alapú euroszepticismus is. Kormányon a párt korábban (1961, 1990) mérsékelte álláspontját, ám ez elsősorban taktikai és 1990-ben vezetőváltásnak tudható be, 2010 után például a konzervatívok euroszepticismusa egyre inkább erősödött és a párt politikájának sarokkövévé kezdett válni.

4.7.2. Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja

Az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártját (UKIP) 1993 alapították az Antiföderalista Liga (AFL) tagjai. A párt programja eleinte kizárólag az Európai Unióból való kilépésről szólt (Baker et al., 2008: 102), és noha ma már nem tekinthető *single-issuetömörülésnek*, a UKIP-ra való szavazás legkomolyabb motivációja még mindig az euroszepticismus (Ford et al., 2012).

A UKIP kritikái leginkább a szuverenitás és a demokrácia alapú euroszepticismus érvkészletére építkeztek. Ebbe egyaránt beletartozott a centralizált, bürokratikus, elszámoltathatatlan, korrupt intézmény bírálata, illetve szuverenitást erodáló és soha senki által meg nem szavazott politikákat (Közös Agrárpolitika, Közös Hálózati Politika) diktáló Európai Unió képe (Baker et al., 2008: 103) is.

A párt 2010-es westminsteri programjában viszonylag kevés szó esik az Európai Unióról. Természetesen a fő cél továbbra is a kilépés és a svájci típusú, a szabadkereskedelemre épülő együttműködés. A UKIP továbbra is korruptnak, elszámol-

tathatlannak és antidemokratikusnak tartja az Uniót. A párt szerint az uniós tagság a briteknek gazdaságilag sem éri meg, ugyanakkor – némileg meglepő módon – nem a redisztribúcióval, hanem az uniós tagság által keletkezett „egyéb” költségekkel – szakszervezetek növekvő befolyása, a londoni City jelentőségének csökkenése, a kkv-kat érintő túl sok járulékos költség, a szociális rendszer fenntarthatatlansága, az eurózóna csődje – érvelnek. A szuverenitásra való legjelentősebb veszélyt a Lisszaboni Szerződés által tovább csökkentett vétőlehetőségekben és az újabb uniós kompetenciákban látják (UKIP, 2010).

A UKIP alternatíváját a Svájc-hoz hasonló státusz – az Unión kívül, de azzal együttműködve – jelenti, ugyanakkor a párt sokkal inkább tekinti valós partnereknek a Brit Nemzetközösség tagjait. A párt euroszkepticizmusának középpontjában a szuverenitás és a demokrácia alapú euroszkepticizmus van, ugyanakkor nehéz egyetlen olyan témát is találni, amelyben a UKIP ne lenne kritikus az EU-val szemben.

4.7.3. Brit Nemzeti Párt

A Brit Nemzeti Párt klasszikus szélsőjobboldali, a fehér felsőbbrendűséget hirdető pártként alakult 1982-ben. A párt sikereit azonban elsősorban az irányváltást követően, Nick Griffin³⁴ vezetése (1999-) alatt érte el. A BNP legfontosabb kitörési lehetőségét az európai parlamenti választások adták, a pártnak azonban e téren versenytársa akadt a mérsékelt UKIP-ban (Copsey, 2007: 71).

A Brit Nemzeti Párt mindig is kemény euroszkeptikus pártnak számított, folyamatosan ellenezte az Egyesült Királyság uniós tagságát, aminek alapja a szuverenitás elvesztése és a gazdasági protekcionizmus mellett az euró ellenzése volt (Baker et al., 2008: 102). Jól érzékelhető, hogy a BNP – szemben a konzervatívokkal és a UKIP-pal – nem a szabadkereskedelem kevesellése, hanem pont hogy sokallása miatt kritizálta az EU-t.

A párt programja leszögezi, hogy a BNP igentmond Európára, de nem az Európai Unióra. Ennek fejében továbbra is kiléptetné az Egyesült Királyságot az EU-ból, mert az megsemmisíti a brit szuverenitást például azáltal, hogy jog 75 százaléka Brüsszelből érkezik (BNP, 2010: 27). A szuverenitás alapú euroszkepticizmus mellett azonban a BNP szerint gazdaságilag sem éri meg az uniós tagság, amely 1998

---

³⁴A Griffin által vezetett BNP irányváltásáról és sikereiről részletesen lásd Bíró Nagy, 2011.

óta 4912 fontba került háztartásonként (BNP, 2010: 27-28). Így fontos szerepet játszik a redisztribúció alapú euroszkepticizmus is.

A Brit Nemzeti Párt euroszkepticizmusának harmadik pillérét a demokrácia alapú euroszkepticizmus jelenti. Az EU-t orwelli szuperállamnak (BNP, 2010: 27) tekinti a párt, amellyel kizárólag kereskedni lenne szabad (BNP, 2010: 28), a törököket pedig nem engedné be az Európai Unióba (BNP, 2010: 29).

4.7.4. Angliai és Walesi Zöld Párt

Az Egyesült Királyságban 1990-ig egységes Zöld Párt működött, ekkor vált szét az országos szervezet három tömörüléssé, melyek közül messze a legjelentősebb erő az Angliai és Walesi Zöld Párt lett. A zöldek 1997-ig utasították el az Egyesült Királyság EU-tagságát, a kritikák középpontjában pedig elsősorban a centralizáció, az elszámoltathatatlanság, a multinacionális cégek érdekeinek kiszolgálása és környezeti fenntarthatóság hiánya álltak (Baker et al., 2008: 102).

A zöldek programja alapvetően továbbra is a demokrácia alapú euroszkepticizmust helyezi a középpontba, ugyanakkor egyre kevésbé tekinthető föderalizmusellenesnek. Noha a párt nemet mond az európai szuperállamra (GPEW, 2010: 44), szerintük megfelelő alkotmány kell, amely az értékeket, célokat, döntéshozatalt meghatározza (GPEW, 2010: 45). Emellett azonban a Zöld Párt is használja a baloldali euroszkeptikus érveket: a szabadkereskedelem ellenzését (GPEW, 2010: 44), a szociális igazságosság hangsúlyozását és az EU militarizálásának ellenzését (GPEW, 2010: 45).

4.7.5. Skót Nemzeti Párt

A Skót Nemzeti Pártot 1934-ben alapították skót szeparatisták azzal a céllal, hogy propagálják és elérjék az északi országrész elszakadását Nagy-Britanniától. A párt első komolyabb sikereit az 1970-es években érte el, amit az 1980-as években visszaesés, a 2000-es években pedig újabb előretörés követett. Jelenleg Skócia miniszterelnökét Alex Salmond személyében az SNP adja.

A párt az 1975-ös, a brit EK-tagságról szóló népszavazáson a tagság ellen kampányolók táborát erősítette, melynek okai között a skót szuverenitás elvesztése mellett halászat és az olajkészletek feletti rendelkezés elvesztésének félelme állt (Baker et

al.,2008: 100). Az SNP 1983-ban adta fel akemény euroszeptikus álláspontját, amit 1988-ban az *independence in Europe* koncepciójának elfogadása követett (Baker et al., 2008: 100). Ennek lényege, hogy a párt politikájának középpontját a függetlenség európai keretek közti kivívása jelenti.

Az SNP azonban ettől nem szűnt meg euroszeptikus lenni: a párt ellene volt az euró bevezetésének és elutasította a föderalizmust a potenciális (sikeres függetlenedést követő) szuverenitás elvesztése miatt (Baker et al., 2008: 101).

Az elmúlt évek pártokumentumai nem különösebben részletezték az SNP Európai Unióhoz való viszonyát, és erre igaz a 2009-es európai parlamenti választási program is, noha ebben legalább néhány konkrétum található arra nézve, hogy mik lehettek az okai a Lisszaboni Szerződés elutasításának (10. táblázat). E szerint a Lisszaboni Szerződésről népszavazást kellett volna tartani, mert messze került Európa a polgáraitól (SNP, 2009: 5).

További kritika, hogy Skóciának is helyet kell szorítani az uniós döntéshozatalban (demokrácia alapú euroszepticismus), ugyanakkor a Közös Halászati Politika nem jó, a halászat feletti rendelkezést vissza kell telepíteni skót szintre (szuverenitás alapú euroszepticismus) (SNP, 2009: 3). Változás (és mérséklődés) az SNP politikájában, hogy a párt immár az euró mellett foglal állást (SNP, 2009: 5).

A Skót Nemzeti Párt Európai Unióhoz való viszonyát a mérséklődés jellemezte. Noha az SNP még jelenleg is euroszeptikusnak tekinthető, az euróhoz való viszony megváltozása, illetve az európai ügy semlegesítése³⁵ mindenképpen azt jelzi, hogy a párt – noha a teljesen föderális Európát továbbra is elutasítja – egyre pozitívabban áll az EU-hoz.

4.7.6. Plaid Cymru

A Plaid Cymru³⁶ – kevésbé sikeresen – hasonló pályát futott be, mint a Skót Nemzeti Párt. 1925-ben alapították, igazán komoly sikert azonban az 1970-es évekig nem tudtak elérni. Ekkortól állandósul a párt 2-3 westminsteri helye, amely az 1990-es években 4-re emelkedett. Az SNP-vel ellentétben azonban a Walesi Gyűlésben soha nem sikerült a legnagyobb frakciót adniuk.

---

³⁵Konkrétum sem a 2010-es westminsteri, sem 2011-es skót parlamenti választási programban nem található.

³⁶A párt neve Walesi Pártot jelent, gyakran egyszerűen csak Plaid, azaz Párt néven emlegetik.

A Plaid Cymru euroszkepticizmusa is hasonló utat járt be, mint a Skót Nemzeti Párté. Elutasították 1969-ben a Római Szerződéseket, 1975-ben a népszavazáson a tagság ellen kampányoltak, majd álláspontjuk az 1980-as években puhult fel, ekkor fogadták el az *independence in Europe* koncepcióját is (Baker et al., 2008: 101).

A párt programja nem tulajdonít nagy jelentőséget az Európai Uniónak. Noha kritikaként felrója, hogy az EU demokratikus reformraszorul (PC, 2011: 8), ennél több szó nem esik róla. A demokrácia alapú euroszkepticizmus a párt kapcsán egyértelműnek tűnik, ugyanakkor a párt álláspontja ellentmondásos: miközben a westminsteri képviselők elutasították a Lisszaboni Szerződést, a párt vezetője, Jill Evans az Európai Parlamentben támogatta azt.

4.7.7. Északír unionista pártok³⁷

Az északír politikát a mai napig az Egyesült Királysághoz való viszony határozza meg, amely egybeesik a vallási törésvonallal és – többé-kevésbé – a bal-jobb megosztottsággal is. A legerősebb északír pártnak hagyományosan az Ulster Unionista Párt számított, amely európai kérdésekben mindig is a konzervatív párttal működött együtt. Mára egyértelműen a Demokratikus Unionista Párt jelenti a legnagyobb támogatottsággal bíró protestáns tömörülést, sőt az EP-választásokon 2009 kivételével mindig Ian Paisley és pártja kapta a legtöbb első preferenciás szavazatot.

A Demokratikus Unionista Párt az EU-t elsősorban azért támadta, mert abban az Antikrisztusnak tekintett katolikus egyház eszközét látták (Ganiel, 2009: 576). Ennek leginkább ismert megnyilvánulása II. János Pál pápa 1988-as Európai Parlamentben tett látogatása volt, amikor Paisley bekiabálta, hogy a pápát az Antikrisztusnak tartja. A DUP euroszkepticizmusának alapja a szuverenitás elvesztése (Ganiel, 2009: 581).

Az unionista pártok programjukban elsősorban a szuverenitás alapú euroszkepticizmus érvkészletét használják. Az UUP szerint a törvények 65-70 százaléka az EU-ból érkezik, amit ellenőrizni kellene, és értékelni, hogy egyáltalán szükség van-e rá, mivel az északír érdekeket meg kell védeni (UUP, 2011: 36). A DUP érvkészlete hasonló: a párt szerint túl sok hatalom került az EU-hoz, a Lisszaboni Szerződésről népszavazást kellett volna kiírni, az eurózónához pedig egyszerűen nem szabad csatlakozni (DUP, 2010: 65).

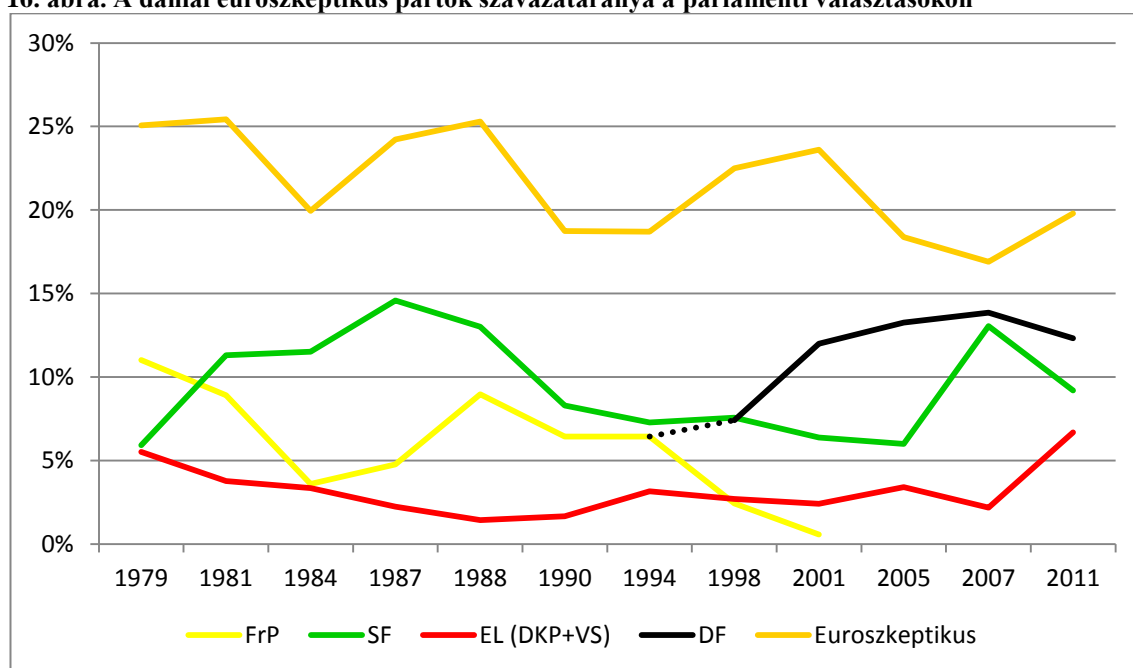
³⁷Az északír politikában jelentős szerepet betöltő, ír republikánus Sinn Féin szintén euroszkeptikus, ám a pártról az ír alfejezetben írok.

4.8. Euroszkepticizmus a dánpártrendszerben

A dán pártrendszert az 1970-es évekig az ötpártrendszer kifejezéssel illették (Berglund-Lindström, 1978), ez változott meg az 1973-as „földrengés” jelzővel illetett választással. A dán pártrendszer azóta rendkívül fragmentált, amit csak fokoz az, hogy az európai parlamenti választásokon külön erre az ügyre koncentráló, *single-issue* euroszkeptikus listák is indulnak. Ennek oka, hogy noha a főbb pártok – Szociáldemokraták (S), Venstre (V),³⁸ Konzervatív Néppárt (KF), Radikale Venstre (RV)³⁹ – Európa-pártiak, a szavazóikról ez már korántsem minden esetben mondható el.

A dán politikai rendszer másik sajátossága, hogy a szuverenitást érintő kérdések esetében a parlament öthatodos támogatása vagy népszavazás kiírása szükséges (Lauring Knudsen, 2008: 155).

16. ábra. A dániai euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Elklit, 2010: 545-550; helyi választási iroda honlapja

A dán euroszkepticizmus gyakorlatilag egy napon született meg azzal az elhatározással, hogy az ország az EGK-hoz folyamodott tagságért. Az 1972-es, a csatlakozásról szóló népszavazás kampányában alakult meg a pártok felett álló Népi Mozgalom

³⁸ A párt neve szó szerinti fordításban Baloldalt jelent, ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomban csak Liberális Pártként emlegetik. Jelenleg a jobboldali blokk vezető ereje.

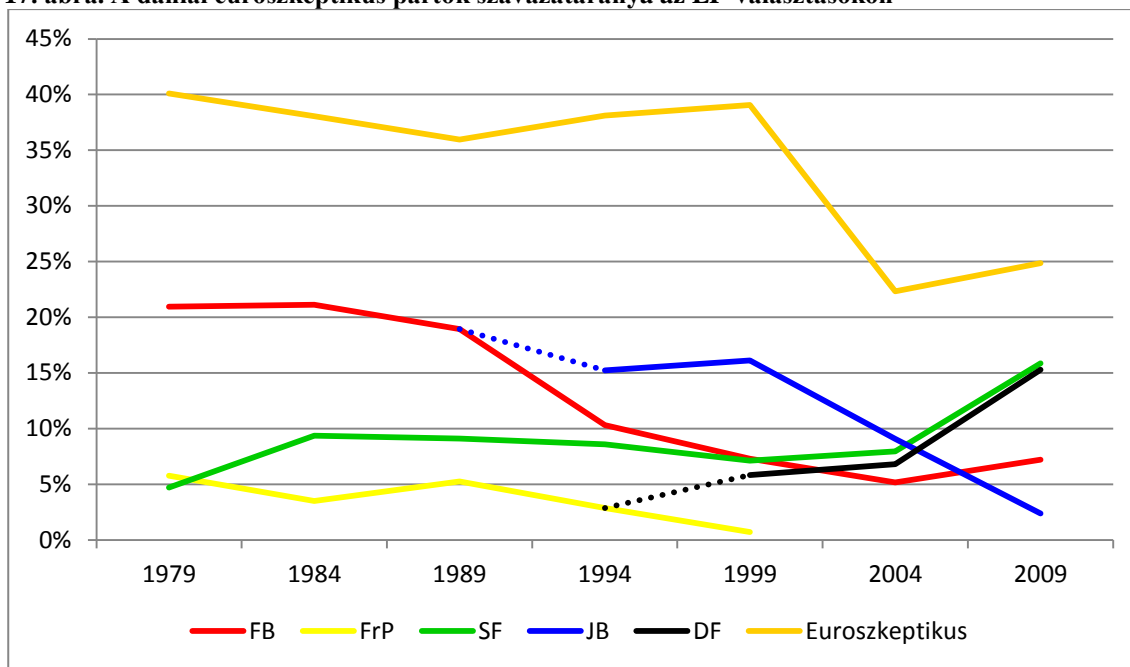
³⁹ A párt elnevezése tükörfordításban Radikális Baloldal lenne, ám a párt profilja és nemzetközi elnevezése is indokoltabbá teszi a Szociálliberális Párt megnevezést.

(FB),⁴⁰ amely – a Szocialista Néppárttal (SF) karöltve – a dán EK-tagság legfőbb ellenzőjének számított (Lauring Knudsen, 2008: 156). A szocialisták a kapitalista érdekek kiszolgálóját látták az EK-ban, a dán tagságot pedig később is ellenezték, ezzel a Népi Mozgalom egyik támaszává válva (Lauring Knudsen, 2008: 158).

A balközép pártok, így a Szociáldemokraták és a Szociálliberális Párt (RV) megosztottak voltak a kérdésben (Sitter, 2001: 29). A népszavazási kampány minden bizonnyal hatással volt a következő évi „földrengés”, azaz az 1973-as parlamenti választás eredményére, s segíthette a Haladás Párt megerősödését (Rydgren, 2004: 492) is.

Az 1979-es, 1984-es és 1989-es EP-választáson is egyaránt négy mandátumot szerzett a Népi Mozgalom (a 16 dánból), amely jelezte az FB stabil támogatottságát a dán választók körében (17. ábra). Az 1980-as években a Szocialista Néppárt feladta tagságellenes álláspontját (Lauring Knudsen, 2008: 159). Az Egységes Európai Okmányt azonban ellenezte, ellentétben a Haladás Párttal, amely – a szabadpiac kiteljesedésére hivatkozva – támogatta a dokumentumot (Sitter, 2001: 31).

17. ábra. A dániai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Denmark, 2013

A következő rendkívül fontos dátum a dán euroszepticismus történetében 1992. június 2-a, amikor a dán választók – rendkívül szűk többséggel – elutasították a Maastrichti Szerződést. Ekkor változott meg a Keresztény Néppárt (KrF) álláspontja az euró-

⁴⁰A szervezet teljes neve az idők során változott (lásd a róla szóló alfejezetet), ezért az alfejezetben végig ezen a néven utalok rá.

pai integrációt illetően: a Gazdasági és Monetáris Unió, illetve az állampolgárság kérdése miatt a párt az elutasítás mellett kampányolt, akárcsak a Szocialista Néppárt és a Haladás Párt (Lauring Knudsen, 2008: 159).

Noha a Szociáldemokraták és a jobboldali kormánypartok is a Maastrichti Szerződés elfogadása mellett voltak, a szociáldemokrata helyi szervezeti tagok többsége ellene kampányolt, aminek köszönhetően a baloldali párt szavazóinak kétharmada a dokumentum ellen szavazott (Svåsand és Lindström, 1996: 212-213). Emellett kettészakadt a Népi Mozgalom is: a szervezet mérsékeltebb szárnya Jens-Peter Bonde EP-képviselő vezetésével már nem a tagság, hanem csak a föderális Európai Unió ellen emelte fel a hangját, új szervezetet alapítottak, amely a referendum időpontja miatt a Június Mozgalom (JB) nevet vette fel.⁴¹

Dánia több területen is *opt-out*ot kapott, azaz az Európai Unió nem minden intézményi és politikai megoldását volt köteles átültetni. Az erről szóló Edinburgh-i Egyezményvel kiegészített Maastrichti Szerződésről szóló 1993-as népszavazást már elfogadták a dán választópolgárok. Az ellenzők tábora is szűkült: a Szocialista Néppárt immár a szerződés mellett volt (Lauring Knudsen, 2008: 159).

Az SF belső megosztottságát jól mutatja, hogy az Amszterdami Szerződés elfogadásakor (1998-as népszavazás) már nem csak a dokumentumra, de a tagságra is – ismételtelen – nemet mondott, amely pozíciót egy évvel később – az újabb pártbéli változásoknak köszönhetően – megint feladott (Lauring Knudsen, 2008: 159). Az Amszterdami Szerződés mellett kampányolt a KrF, ellene a Haladás Párt és a belőlük kiszakadt Dán Néppárt (DF).

A következő mérföldkövet az euróról szóló 2000-ben megtartott referendum jelenti. A kampány során az ellentábort – a két euroszeptikus *single-issue* tömörülés mellett – az SF és az – időközben nevüket Kereszténydemokratákra (KD) változtató – korábbi KrF, valamint a két nacionalista párt, a DF és az FrP, illetve az antikapitalista Egységlista (EL) alkották (Lauring Knudsen, 2008: 159). Itt kell azonban megjegyezni, hogy a KD a kérdésben megosztott volt, a belső szavazáson csak szűk többséggel győzött az elutasító álláspont (Sitter, 2001: 31).

A Nizzai Szerződésnél kezdődött a Szocialista Néppárt európai integrációs kérdésekben mutatott éles irányváltása: a párt támogatta a dokumentumot, aminek következtében a parlamentben megvolt az öthatodos támogatás, nem volt szükség népszava-

---

⁴¹A Június Mozgalom egészen a 2009-es EP-választásig sikeresebbnek bizonyult, mint testvérszervezete, ám ekkor a korábbi sikerek (1994-ben 2, 1999-ben 3, 2004-ben 1 mandátum) után képtelen volt EP-mandátumhoz jutni, majd még abban az évben meg is szűnt.

zás kiírására (Lauring Knudsen, 2008: 159). Ez később a Lisszaboni Szerződésről szóló szavazáskor (11. táblázat) megismétlődött, noha a 3 SF-től érkező nem szavazat jelzi, hogy euroszkeptikus csoport még mindig található a párton belül. Látható, hogy egyértelműen euroszkeptikus tömörülésnek csak a Dán Néppárt és az Egységlista, illetve az EP-ben a Népi Mozgalom és a 2009-ben megszűnt Június Mozgalom maradt meg.

11. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló dán parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Folketing				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
V	31	0	0	16	3	0	0	0
S	29	0	0	16	5	0	0	0
DF	0	20	0	5	0	1	0	0
SF	11	3	0	9	1	0	0	0
KF	11	0	0	6	1	0	0	0
RV	6	0	0	3	1	0	0	0
EL	0	2	0	2	-	-	-	-
NA	1	0	0	2	-	-	-	-
JB	-	-	-	-	0	1	0	0
FB	-	-	-	-	0	1	0	0
független	1	0	0	5	-	-	-	-
Összesen	90	25	0	64	11	3	0	0

Forrás: Folketing, 2008; Európai Parlament, 2008

A 2011-es parlamenti választásokon ugyanakkor a Dán Néppárt enyhe visszaesése mellett rendkívüli mértékben előretört az Egységlista, ezzel ismételten blokkoló kisebbségbe kerültek a parlamentben az euroszkeptikus tömörülések. A baloldali kormány parlamenti többsége pedig úgy függ 2011 óta az Egységlista támogatásától, mint korábban tíz évig a jobboldali koalíció függött a Dán Néppárttól.

4.8.1. Dán Néppárt

A Dán Néppártot 1995-ben alapította a Haladás Pártból kivált néhány képviselő Pia Kjaersgaard vezetésével.⁴² A DF alapításával a dán radikális jobboldal elsőszámú

⁴²A Haladás Párt és a Dán Néppárt részletes elemzéséhez lásd Polgár, 2011.

erejévé lépett elő, amely pozíciót a Haladás Párt eltűnésével kizárólagossá tett. Támogatottságát 2001-re kényelmesen 10 százalék felettire duzzasztotta, ugyanakkor a 10-15 százalékos sávon mindaddig nem tudott átlépni, sőt 2011-ben – története folyamán először – szavazatot veszített, ami azonban elsősorban a párt kvázi kormányzati szerepvállalásának (a konzervatív-liberális koalíció 10 éven át tartó külső támogatásának) tudható be.

A párt alapításától kezdődően a kormányközi gazdasági integráció híve (Lauring Knudsen, 2008: 159). Az intézményi integrációt a szuverenitás csorbulása miatt ellenzik (de Vreese és Tobiasen, 2007: 91). A párt a bevándorlás miatt elutasítja Dánia tagságát a Schengeni Övezetben (Lauring Knudsen, 2008: 160) és aktívan kampányolt valamennyi uniós szerződés, illetve az euró bevezetése ellen.

A Dán Néppárt legutóbbi programjában sem szakít korábbi ideáival. A DF szerint az Uniót csak szabad és független országok nyitott és demokratikus együttműködése mellett érdemes fenntartani. Euroszkepticizmusának középpontjában azonban nem csak a szuverenitás kérdésköre áll: a jelenlegi EU-t antidemokratikusnak tartja, amely még inkább antidemokratikus irányba halad. Ennek megfelelően az Európai Uniót néhány területre korlátozná a párt: határokon átívelő együttműködésekre vagy arra, amit a tagállamok másképp nem tudnak megoldani. A DF szerint a közös európai hadsereg létrehozása helyett megfelelő védelmet biztosít a NATO.

A Dán Néppárt a szuverenitás és a demokrácia alapú mellett redisztribúció alapú euroszkeptikus érveket is felhoz. A párt szerint csökkenteni kell az uniós büdzsét és a 15 régi tagállam hozzájárulását. Emellett ellenzik a török EU-csatlakozást és az euró bevezetését (DF, 2009).

4.8.2. Egységlista – Vörös-Zöldek

Az Egységlistát antikapitalista és szocialista szervezetek alapították 1989-ben abból a célból, hogy a szétforgácsolódó kommunista és radikális baloldali szervezeteket – köztük a Dániai Kommunista Pártot (DKP), a Baloldali Szocialistákat (VS) és a Szocialista Munkáspártot (SAP) – összefogják. A párt a legutóbbi, 2011-es választásokig elsősorban a kétszázalékos parlamenti küszöb átlépésével küszködött, noha ez – egyetlen alkalmat leszámítva – mindig sikerült neki. 2011-ben azonban megtriplázták támogatottságukat és a szavazatok közel 7 százalékát szerezték meg.

A párt antikapitalista természetéből fakadóan mindig is kemény euroszeptikus volt (Lauring Knudsen, 2008: 160), amely szorosán együttműködött a Népi Mozgalommal: míg az EL nem állított jelölteket az EP-választásokon, addig az FB – folytatva alapításakor megkezdett politikáját – nem szállt be a nemzeti parlamenti helyekért folyó küzdelembe. Ugyanakkor az FB egyetlen EP-képviselője, Søren Søndergaard az Egységlistának is tagja, sőt 2005-ig annak parlamenti képviselője volt.

A párt alapprogramja a baloldali euroszepticismus tipikus érvkészletét használja. Eszerint az Európai Unió a burzsoá globális liberalizációs terv része, egy kapitalista szuperhatalom, amelynek ellenzése a kapitalizmussal szembeni ellenállás része. Az EU-t neoliberalisnak festik le, amelynek alternatívája egy baloldali értékeken alapuló szocialista együttműködés (EL, 2003).

4.8.3. Népi Mozgalom az EU Ellen⁴³

A Népi Mozgalmat 1972-ben alapították a dán EK-tagság ellenzői. Ez volt az első EK-ellenes szervezet (Hix és Lord, 1997: 45). A tömörülés 1979 és 1989 között mindhárom EP-választáson a mandátumok negyedét szerezte meg, EP-képviselői a Szocialista Néppárt, a Szociálliberális Párt, a Dániai Kommunista Párt, az Egységlista és az Igazság Szövetség⁴⁴ tagjai közül kerültek ki. A Mozgalom 1992-es kettészakadását követően a Június Mozgalom lett az ország elsőszámú euroszeptikus ernyőszervezete, az FB azonban képes volt 1994-ben kettő, azóta pedig valamennyi alkalommal egy-egy mandátumot szerezni.

A Népi Mozgalom legfőbb célja – mint azt neve is mutatja – Dánia kiléptetése az Európai Unióból. Alternatívaként egy szorosabb északi együttműködést javasol (Lauring Knudsen, 2008: 156). A szervezet érvkészlete – pártok felettségéből adódóan eklektikus, ám legtöbbször az EU antidemokratikus, protekcionista és kizsákmányoló mivoltát emelik ki (de Vreese és Tobiasen, 2007: 92).

A szervezet alapcéljai között Dánia felszabadítása az első. Az FB szerint ezt azért kell megtenni, mert az EU antidemokratikus, ugyanakkor a dokumentum maga az ellenzésről kevés konkrétumot tartalmaz, aminek oka vélhetően a tömörülés pártok felettsége.

---

⁴³A szervezet neve 1972 januárja és áprilisa között Közös Bizottság a Dán EK-tagság Ellen, 1972. áprilistól októberig Népi Mozgalom a Dán EK-tagság Ellen, 1972. októbertől 1994-ig Népi Mozgalom az EK Ellen, 1994 és 1998 között Népi Mozgalom az EK-Unió Ellen volt.

⁴⁴Más források szerint Dán Jogpárt, dánul *Retsforbundet*

4.9. Euroszkepticizmus az ír pártrendszerben

Az ír politika – és ebből kifolyólag a pártrendszer – az egyik legsajátosabb képződménynek számít Európában. A fő törésvonalat – szemben a legtöbb országban tapasztalható bal-jobb felosztással – az 1922-es államszerződéshez való viszony jelenti. Ennek megfelelően a *Sinn Féin* (SF) szakadásából származó két, korábban nagynak számító párt, *Fianna Fáil* (FF) és a *Fine Gael* (FG)⁴⁵ között nem ideológiai, sokkal inkább stratégiai különbségek fedezhetők fel. Az 1980-as évekig ez a két párt és a 10 százalékos körüli támogatottsággal bíró Ír Munkáspárt (ILP) jelentették az ír politika frontvonalát (Holmes, 1996: 191-193). Ekkor lépett be a politikai arénába a radikális baloldal több szervezete – így a Munkáspárt,⁴⁶ a *Sinn Féin* és más, kisebb pártok – mellett a Zöld Párt (GP) és az FF-ből kilépő Progresszív Demokraták (PD) is.

Mindez a 2011-es választásokkal változott radikálisan meg: 1927 után először nem a *Fianna Fáil* kapta a legtöbb szavazatot, sőt a párt a *Fine Gael* és a *Labour* mögött a harmadik helyre szorult. Hosszú idő után kikerült a Zöld Párt, előretört a *Sinn Féin* és jelentősen megnőtt az alternatív baloldali pártok, valamint a függetlenek mandátumszáma is. Ugyanakkor változatlanul nagy marad az országban a népszavazások jelentősége, ugyanis valamennyi alkotmánymódosításhoz ki kell kérni a választópolgárok véleményét.

Az ír euroszkepticizmust sokkal inkább határozták meg a referendumok (12. táblázat), semmint a pártok, noha euroszkeptikus tömörülés mindig is volt az ír pártpolitikában. Az 1973-as csatlakozás ellen volt példának okáért az Ír Munkáspárt, mert az EK-t kapitalista gazdagok klubjának tartotta, amely sérti az ország semlegességét és munkanélküliséget okoz. Az 1979-es EP-kampánytól kezdődően ugyanakkor már a *Labour* is a tagság mellett volt, noha kritizálta a Közös Agrárpolitikát, illetve a regionális és szociális támogatásokat, valamint újfent felemelte szavát az ír semlegesség érdekében (Holmes, 1996: 194-196).

---

⁴⁵A *Sinn Féin* Mi Magunkat jelent. A *Fianna Fáil*t Végzet Katonáinak vagy Fál Harcosainak, míg a *Fine Gael*t Írek Családjának vagy Törzsének szokás fordítani, ám a dolgozatban maradok az eredeti elnevezésnél.

⁴⁶A magyar szakirodalom a szociáldemokrata irányultságú *Irish Labour Party* és a kommunista *Workers' Party* elnevezést is Munkáspártnak fordítja. Jelen dolgozatban előbbire az Ír Munkáspárt és a *Labour*, utóbbira pedig a Munkáspárt elnevezést használok.

12. táblázat. Az európai uniós szerződésekről szóló írországi népszavazások

Év	Szerződés	Részvétel (%)	Igen (%)	Ellenző pártok*
1987	Egységes Európai Okmány	44,09	69,92	WP
1992	Maastricht	57,31	69,05	WP, GP, DL
1998	Amszterdam	56,20	61,74	DL, GP, SF, SP
2001	Nizza I	34,79	46,13	GP, SF
2002	Nizza II	49,47	62,89	GP, SF
2008	Lisszabon I	53,13	46,60	SF
2009	Lisszabon II	59,00	67,13	SF

Forrás: ElectionsIreland, 2012

* Csak az éppen parlamenti képvisellel bíró pártok vannak feltüntetve

Az Egységes Európai Okmány kapcsán az ILP megosztott volt (Gilland, 2008: 121), noha a párt vezetői a dokumentum mellett foglaltak állást, ellentétben a Munkáspárttal (Holmes, 1996: 194). A Maastrichti Szerződés ellen azonban – két ILP-képviselőt leszámítva – már csak a kis baloldali tömörülések – Demokratikus Baloldal (DL), Munkáspárt, Zöld Párt, *Sinn Féin* – tiltakoztak (Taggart, 1997: 8).

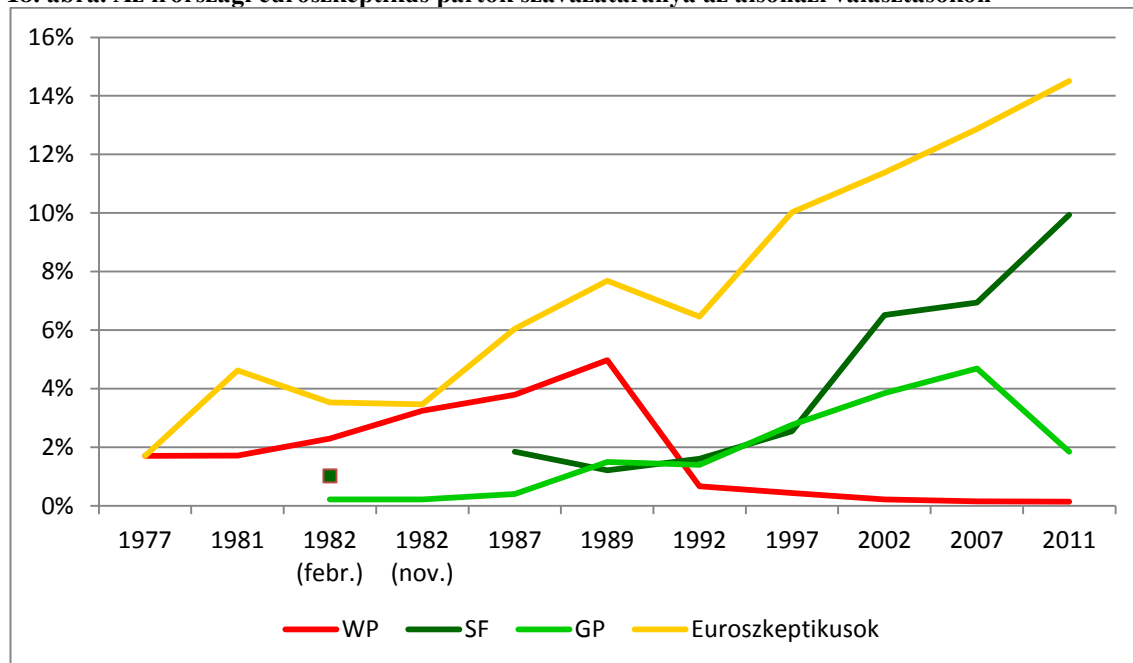
A WP érvkészlete – nem meglepő módon – a baloldali euroszkepticizmus jegyeit hordozta magán: az Európai Uniót kapitalistának nevezte, de a szuverenitást is féltette, ugyanakkor kiállt az EU-tagság mellett (Gilland, 2008: 124). A Zöld Párt euroszkepticizmusa ezzel szemben hagyományosan demokrácia alapú volt, a brüsszeli központosítás ellen szólt (Bolleyer és Panke, 2009: 549). A Zöldek alapvetően a föderalizmus ellen voltak, és a demokrácia alapú euroszkepticizmus mellett a britektől való függetlenség, tehát egyfajta nacionalista attitűd is fontos érvként jelent meg, (Gilland, 2008: 125-126). A pártalapú euroszkepticizmus erősödése nyomon követhető a WP, a zöldek és az SF szavazatarányán (18. ábra).

Az Unió-párti és euroszkeptikus pártok közötti „frontvonal” ezzel megmerevedett, és csak a Lisszaboni Szerződés körüli viták változtattak rajta. Ekkor két komolyabb fejlemény is történt. Egyrészt elmozdult az antiföderalista álláspont a Zöld Párt (Benoit, 2009: 451), noha támogató véleményt nem hangoztatott. Az GP euroszkepticizmusának továbbpuhulására több magyarázat is lehetséges. Egyrészt az, hogy kormányon voltak (Quinlan, 2009: 108), másrészt az, hogy maga a párt is elkezdett egyre inkább kormányképes, *mainstream* pártként viselkedni,⁴⁷ harmadrészt pedig az, hogy a tagok megosztottak voltak a dokumentum kapcsán. Az a tény azonban, hogy

⁴⁷A Zöld Párt irányváltásáról részletesen lásd Bolleyer, 2010.

a tagság 63 százaléka a Lisszabon Szerződés mellett volt, jól jelzi a zöldek közeledését az európai főáramhoz, noha a párt hivatalos irányvonalának elfogadásához kétharmados támogatás lett volna szükséges (Bolleyer és Panke, 2009: 552-553).

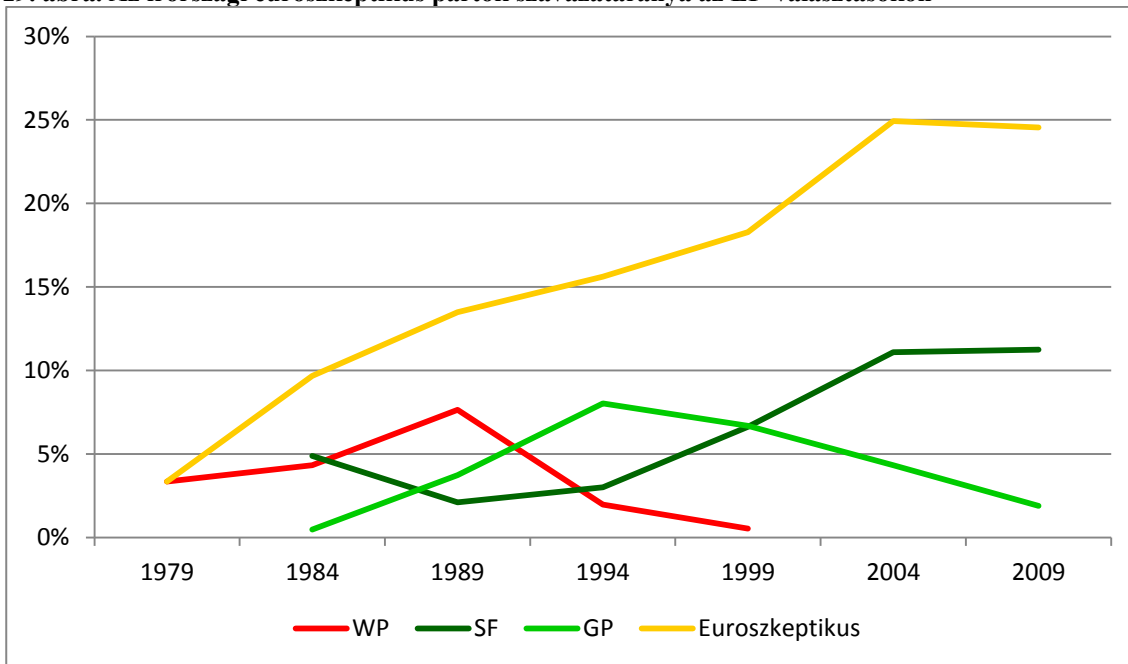
18. ábra. Az írországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: Gallagher és Weeks, 2010: 1013-1015; helyi választási iroda honlapja

A népszavazási kampányhoz köthető a David Ganley üzletember által irányított *Libertas* felfutása is. A lobbicsoportnak induló szervezetet az első népszavazás után alakította először európai szintű szervezetté, majd ír politikai párttá Ganley. A szervezet azonban 2009-es európai parlamenti választáson csúfos kudarcot vallott: magát Ganley-t sem választották EP-képviselőnek, és az egész európai szövetség is mindössze egyetlen képviselői helyet tudott szerezni Philippe de Villiers, a Franciaországért Mozgalom vezetőjének személyében. Annak, hogy Ganley-t nem választották meg, a fő oka az, hogy a kampány során a szavazók a jelöltekre koncentráltak és a kormányzó pártokat (FF, GP) büntették (Quinlan, 2010). Ebből a körzetből jutott be az EP-be Joe Higgins, a Szocialista Párt (SP) vezetője, aki – pártja alacsony támogatottsága ellenére – rendkívül népszerű figurája az ír politikának. A népszerű jelöltek azonban függetlenként is képesek voltak többször is EP-mandátumhoz jutni, közülük egyértelműen euroszkeptikus üzenetekkel kampányolt a 2004-ben megválasztott Kathy Sinnott, növelve ezzel az euroszkeptikus program leadott szavazatarányt (19. ábra).

19. ábra. Az írországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Ireland, 2013

A Lisszaboni Szerződés elfogadását a fentiek mellett a *Sinn Féin* és számtalan civil szervezet is opponálta, ugyanakkor a 2009-es európai parlamenti választásokon – meglepetésre – Ganley mellett a legnagyobb euroszkeptikus pártnak, a *Sinn Féin*nek sem sikerült mandátumhoz jutnia. Az SF-nek ugyanakkor sikerült megőriznie helyét az északír választási körzetben, így a párt az Egyesült Királyság helyein keresztül mégis képviselve van az Európai Parlamentben.

4.9.1. Sinn Féin

A *Sinn Féin* létrehozása még a 20. század első éveikig, egészen pontosan 1905-ig nyúlik vissza. A pártnak komoly szerepe volt abban, hogy Írország fokozatosan elszakadt az Egyesült Királyságtól, a *Sinn Féin* pedig a függetlenedő Írország legnagyobb politikai erejévé vált. Ez azonban a párt „végzete” is lett: az 1922-es brit-ír szerződés megosztotta a nacionalistákat, e mentén a megosztottság mentén szakadt ketté előbb az SF, majd az egész ír politika. A *Sinn Féin* pedig hosszú időre marginalizálódott.

A modern párt jelenlegi formáját 1970-ben nyerte el, az ír politikában azonban csak az 1990-es évektől vált ismét releváns erővé. 1997-ben szerezte vissza parlamenti képviseletét, amelyet a legutóbbi, 2011-es választásokon 14 főre duzzasztott a 166 fős *Dáil*ban.

A modern *Sinn Féin* eleinte jóformán teljes egészében EK-ellenes párt volt (Maillot, 2009: 560). Az Amszterdami Szerződést több szempontból is bírálta. Aszuverenitás csorbulását látta a semlegesség és független külpolitika elvesztésében, miközben kritizálta az EU antidemokratikus voltát is (Gilland, 2008: 126). A Nizzai Szerződés kapcsán pacifista érvelés, tehát egy baloldali kritika is előjött a párt kommunikációjában (Gilland, 2008: 127).

A *Sinn Féin* euroszkepticizmusát mindig is az a fajta összetettség jellemezte, amely jellemezhet egy nacionalista, de egyben radikálisan baloldali pártot. A nemzeti szuverenitás hangsúlyozása mellett (Benoit, 2009: 451) a párt az EU-t imperialista klubnak (Maillot, 2009: 560) nevezte, hiányolta a demokratikus eljárásokat és felrótta az Uniónak, hogy pazarló és korrupt (O'Malley, 2008: 969). Azaz egyszerre volt jelen a szuverenitás alapú, a demokrácia alapú és a baloldali euroszkepticizmus is. Ezen az alapon utasította el a párt a Nizzai és a Lisszaboni Szerződést is (Maillot, 2009: 567).

A párt a nemzeti és szubnacionális szintű választási anyagaiban (ír és brit alsóház, északír gyűlés) nem említi az Európai Unióhoz való viszonyt. Sok esetben azonban a 2009-es európai parlamenti választási program sem feltétlenül az Európai Unióval, mint inkább a hazai problémákkal foglalkozik. Így itt is kiemelt szerepet kap az ír újraegyesítés és a rengeteg szociális téma. Az SF továbbra is ellenzi a Lisszaboni Szerződést, ugyanakkor az északír területeken is bevezetné az eurót (SF, 2009: 3)

A *Sinn Féin* euroszkepticizmusa továbbra is rendkívül összetett. A közös európai hadsereg és külpolitika ellenzése (az ír semlegesség miatt), illetve a Közös Halászati Politika kapcsán a döntési jogkörök egy részének visszatelepítése (SF, 2009: 3-4) egyértelműen a szuverenitás alapú euroszkeptikusok közé sorolná a pártot. A párt demokrácia alapú euroszkepticizmusa részben a Lisszaboni Szerződés, illetve az – akkor még jövő időnek számító – második népszavazás megrendezése ellen irányul, mert antidemokratikusnak és Írországra nézve előnytelennek tartja (SF, 2009: 3). Emellett a bizottsági jogkörök csökkentése és nemzeti parlamentek szerepének növelése szerepel a párt tervei között (SF, 2009: 3).

A *Sinn Féin* baloldali euroszkepticizmusa egyenesen következik a párt alapvetően baloldali agendájából. Szabályoznák a piaci liberalizmust (SF, 2009: 3), ellenzik az EU militarizálását (SF, 2009: 5). Emellett az egész programot áthatják a szociális érzékenység és az egyenlőség ihlette pontok: a munkások jogainak védelme, a gazdasági egyenlőtlenségek és a szegénység felszámolása, a környezetvédelem stb.

4.9.2. Szocialista Párt

A Szocialista Pártot 1972-ben az Ír Munkáspárt (*Labour*) néhány tagja hozta létre, mai nevét azonban 1996-ban vette fel. A párt első választási sikereire azonban egészen az 1990-es évekig kellett várni. Ekkor sikerült először alsóházi képviselőnek jutni, noha az SP-nek a 2011-ben szerzett 2-nél több mandátuma soha nem volt. Az elmúlt években a szocialisták sikereiket vezetőjüknek, Joe Higginsnek köszönhetik, aki először 2009-ben európai parlamenti, majd 2011-ben Dáil-mandátumot szerzett.

Noha a Szocialista Párt alapvetően elutasítja a jelenlegi Európai Uniót, Higgins a Nizzai Szerződés mellett érvelt, mert – úgy vélte – az szabályozza a piacot, bővíti az együttműködést, de baloldali euroszkeptikus érveket hangsúlyozott, és jelezte, hogy pártja másfajta európai együttműködésben gondolkodik (Gilland, 2008: 127).

A párt 2011-es választási anyagában nem foglalkozik az Európai Unióval, ugyanakkor az SP alapértékei erre is utalnak. Leszögezik, hogy ellenzik a nagy üzletek által dominált Európai Uniót, illetve annak militarizálását. Az európai munkásosztály közötti szolidaritást támogatják, ami egyenlő a szemükben a szocialista Európával (SP, 2011).

4.10. Euroszepticismus a görög pártrendszerben

A görög pártrendszert az 1970-es évek demokratizálási folyamatát követően a konzervatív Új Demokrácia (ND) és a Pánhellén Szocialista Mozgalom (PASZOK) dominálta. A 2012. májusi, majd júniusi választásokig általában 80-90 százalék között volt az ND és a PASZOK együttes támogatottsága (Ellinas, 2013: 2). A két párton kívül az állandóságot a Görögországi Kommunista Párt (KKE), majd az 1990-es évek elejétől a Baloldali és Haladó Koalíció (SZIN) képviselte. Utóbbi később a Radikális Baloldali Koalíció (SZIRIZA) alappillért képezte.

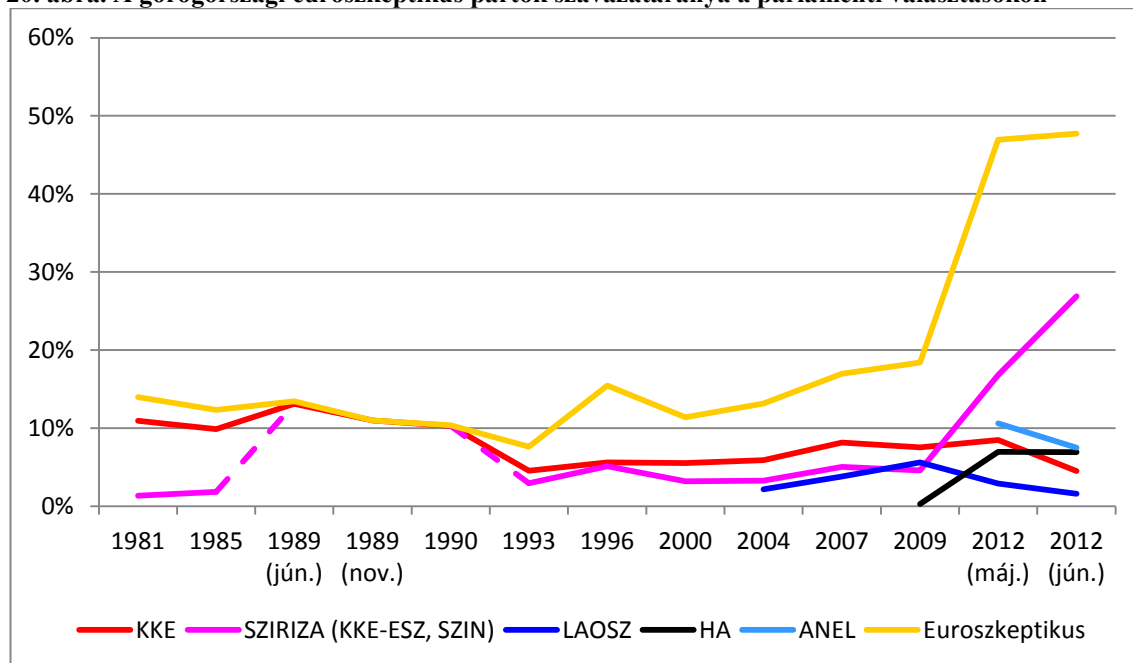
A pártrendszer további fragmentálódása csak a 2000-es évek második felében kezdődött el: 2007-ben a Népi Ortodox Tömörülés (LAOSZ), majd 2012-ben jónéhány újabb párt bekerülésével, illetve a PASZOK jelentős visszaesésével, aminek köszönhetően a baloldal vezető erejévé a SZIRIZA lépett elő. 2012-től a pártrendszer logikája a Trojka mentőcsomagjához való viszony mentén alakult ki.

A görög euroszepticismust nagyon sokáig kizárólag baloldali pártok jelenítették meg. A demokratikus átmenetet követően az 1980-as évekre kialakult a két nagy párt és a kommunisták dominanciája. A KKE mellett azonban ekkor még az EK-

csatlakozás ellen volt a legnagyobb baloldali párt, a PASZOK is. A szocialisták csak 1980-ban röviddel a csatlakozás és a párt hatalomra jutása (mindkettő 1981) előtt mérsékeltek álláspontjukat, ami pártszakadásokhoz vezetett (Verney, 1996: 172). A pártalapú euroszkepticizmust így sokáig kizárólag a radikális és szélsőbaloldali pártok jelentették meg (20. ábra).

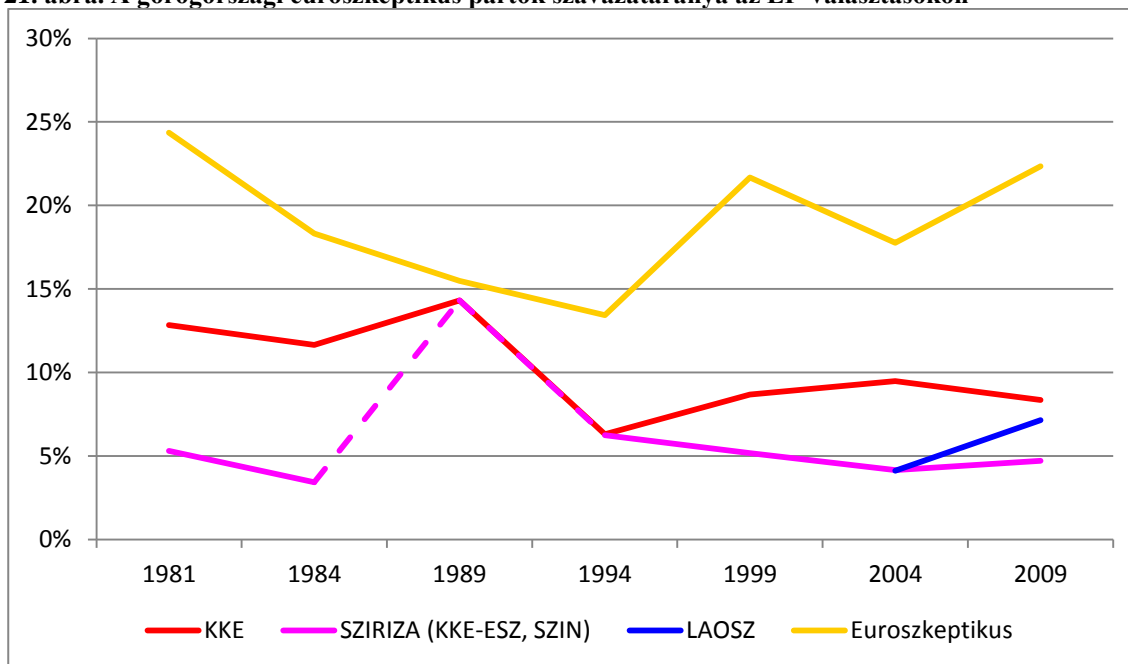
20. ábra. A görögországi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Pantelis et al., 2010: 846-851; helyi választási iroda honlapja

A Maastrichti Szerződés legfőbb ellenzőjének a kommunista párt számított (Taggart, 1997: 7). Az 1991-től a KKE nélkül, önállóan politizáló Baloldali és Haladó Koalíció ennél lényegesen mérsékeltebb álláspontot képviselt: a népek egyesítése, határok lebontása mellett kardoskodott a párt, amely csak az integráció jellegével nem értett egyet, de nem magával az integrációval (Bomberg, 2002: 33). Ezt mutatja a Nizzai Szerződésről szóló görög parlamenti szavazás is: a dokumentum esetében a Baloldali és Haladó Koalíció képviselői tartózkodtak, míg a KKE reprezentánsai, illetve az Új Demokrácia frakciójából kilépő, a Népi Ortodox Tömörülést megalapító Jorgosz Karacaferisz elutasították azt (Voulí ton Ellínon, 2002). A LAOSZ-nak a 2004-es EP-választáson már sikerült mandátumot szereznie (21. ábra).

21. ábra. A görögországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Greece, 2013

A Lisszaboni Szerződésről szóló szavazás (13. táblázat) kapcsán látszik az, hogy az akkor még kisebb alternatív baloldali párt, a SZIRIZA euroszkepticizmusa is határozottabbá vált. A KKE és a LAOSZ elutasításában – különösen a Nizzai Szerződésről szóló szavazás ismeretében – semmi meglepő nincsen.

13. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló görög parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Hellén Parlament				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
ND	149	0	0	3	11	0	0	0
PASZOK	101	0	0	1	7	0	0	1
KKE	0	22	0	0	0	1	0	2
SZIRIZA	0	10	0	4	0	1	0	0
LAOSZ	0	10	0	0	0	1	0	0
Összesen	250	42	0	8	18	3	0	3

Forrás: Vouli tón Ellinon, 2008; Európai Parlament, 2008

A 2012-es választások teljesen átrendezték az addig stabilnak hitt görög pártrendszert: a korábbi 5 helyett 7 párt jutott be, amiből 3 új volt, miközben a LAOSZ kiesett. A három új pártból kettő az európai törésvonal mentén alakult: a Demokratikus Baloldal (DIMAR) elsősorban a SZIRIZA integrációpárti szárnyából, míg a Független

Görögök (ANEL) az Új Demokrácia euroszeptikusaiból. Emellett a LAOSZ helyét egy sokkal radikálisabb nacionalizmust hirdető párt, az Arany Hajnal (HA) vette át. Fontos fejlemény, hogy a PASZOK váltópárti státusa megszűnőben van, mind a májusi, mind a júniusi voksoláson a SZIRIZA végzett a második helyen.

4.10.1. Radikális Baloldali Koalíció

A Radikális Baloldali Koalíció gyökerei egészen messzire, a Görögországi Kommunista Párt (KKE) junta alatti megosztottságáig nyúlnak vissza. A KKE ún. „belső” (*Interior*) része az eurokommunista irányvonalat követte, majd szakadások után a baloldali egység helyreállítása érdekében a keményvonalas KKE-vel és több más párttal együtt alapították meg a Baloldali és Haladó Koalíciót. A keményvonalas KKE távozása után, 1991-ben a pártszövetség párttá alakult, amely 2004-ben újabb baloldali szövetségekkel kiegészülve hívta életre a Radikális Baloldali Koalíciót, mely párttá csak a 2012. júniusi választások előtt vált.

A SZIN kezdetekben még kifejezetten Európa-párti tömörülésnek számított. A népek egyesítése és határok lebontása mellett (Bomberg, 2002: 33) foglalt állást, jelezve, hogy az integrációval igen, csupán annak megvalósulási formájával nem értenek egyet. Ennek oka az volt, hogy az EU-t neoliberálisnak tartották, a kapitalista globalizációval szemben pedig fel kellett lépni (Gemenis és Dinas, 2010: 191). Ezzel szemben a 2009-es EP- és parlamenti kampányban a SZIRIZA már euroszeptikusabb álláspontot vett fel (Kovras, 2010: 294). A párt tovább erősödő euroszepticismusának jele az, hogy 2004-hez képest már a gazdasági integrációt is elutasítják (Halikiopoulou et al., 2012: 521).

Ahhoz képest, hogy a SZIRIZA egyre euroszeptikusabbá vált, illetve az európai ügy a görög politikában a válság kapcsán egyre inkább előtérbe került, a párt programja vajmi keveset árul el az Európához fűződő viszonyról. A SZIRIZA felmondaná a gazdasági és pénzügyi memorandumot, ugyanakkor az eurózónából nem léptetné ki Görögországot, csupán „egyenlő feltételeket” követel az ország számára (SZIRIZA, 2012: 1), mivel ez jelenleg a párt álláspontja szerint nem teljesül (periféria alapú euroszepticismus). Emellett a katonai együttműködés mélyítését pacifista alapokon ellenzik, ami tipikus jele a baloldali euroszepticismusnak.

4.10.2. Független Görögök

A Független Görögök rendkívül fiatal párt. A tömörülést az Új Demokrácia második memorandum ellen szavazó képviselői alapították 2012 februárjában (Ellinas, 2013: 15). Az ANEL a májusi választásokon a szavazatok több mint 10 százalékát szerezte meg, amivel a parlament negyedik legnagyobb frakcióját adta. Júniusra támogatottságuk visszaesett (7,5%), ám ez is elegendő volt – a frakció létszámának jelentős csökkentése mellett – az erőssorrendben elfoglalt helyük megtartásához.

A párt az általuk pénzügyi diktatúrának nevezett rendszer, azaz a memorandum ellen szeretne fellépni, mivel véleményük szerint az európai szerződések jelentősen visszavetik a demokráciát (ANEL, 2012: 2). Ennek megfelelően az ANEL elsősorban a görög szuverenitás és demokrácia védelmét hangsúlyozza.

4.10.3. Arany Hajnal⁴⁸

Noha az Arany Hajnal alapítása egészen az 1980-as évekig nyúlik vissza, a párt első komolyabb sikereit a 2010-es helyhatósági választásokon érte el, a LAOSZ-hoz hasonlóan Athénban. Áttöréséhez minden bizonnyal hozzájárult, hogy a legfőbb nacionalista⁴⁹ erő, a Népi Ortodox Tömörülés támogatta a memorandumot, majd szerepet vállalt a 2011 őszén felálló átmeneti kormányban is (Ellinas, 2013: 5). A párt alapvetően nem ismeri el a görög demokráciát, azt pszeudo-demokráciának tartja és elutasít minden autoritást (Ellinas, 2013: 8)

Az Arany Hajnal kifejezetten a memorandum és a *bailout* megállapodás ellen van (Ellinas, 2013: 9), amiben jelentősen különbözik a LAOSZ-tól. Ugyanakkor a párt explicit nem érvel az EU-tagság ellen, de a HA szerint az agrárium és az ipar megsemmisüléséhez vezetett a tagság (Ellinas, 2013: 10). Az Arany Hajnal szerint vissza kell vezetni a drachmát, mert az az alapja a függetlenségnek. Leszögeznek viszont azt is, hogy erőszakosan nem lehet kitenni Görögországot az eurózónából. A párt szerint a németekkel szemben fel kell lépni, mert a kölcsöneikkel megszállták Európát (HA, 2012). Az Arany Hajnal politikájában a szuverenitás mellett tehát elsősorban a periféria alapú euroszkepticizmus érvkészlete játszik fontos szerepet.

---

⁴⁸ A párt rövidítése a görög khi és alfa betűket tartalmazza, amit a fonetikus átírásnak megfelelően HA-nak rövidíték magyarul.

⁴⁹ A görögországi nacionalista pártokról lásd Ellinas, 2010.

4.10.4. Görögországi Kommunista Párt

A Görögországi Kommunista Pártot 1918-ban alapították. A KKE kezdettől fogva a marxista-leninista ideológiát vallja magáénak. A párt aktív szerepet játszott a két világháború közötti görög politikában, majd az ellenállásban és a görög polgárháborúban is, utóbbi eredményeként a szervezetet be is tiltották. Ezt követően a KKE az Egyesült Demokratikus Baloldalt (EDA) támogatta a görög demokrácia 1967-es fel számolásáig.

Az 1974-es demokratikus átmenet után a kommunisták a görög politika egyik legfontosabb erejévé nőttek ki magukat. Az 1980-as évektől kezdődően a két nagy párt mögött a harmadik erőt általában a KKE jelentette. A párt rendelkezik a legstabilabb szavazóbázissal az országban, ugyanakkor a 2012-es két választás során elvesztette hegemóniáját a PASZOK-tól balra elhelyezkedő tömörülések között.

A kommunista párt mindig is Görögország uniós, illetve korábban EK-tagsága ellen foglalt állást (Taggart, 1997: 7). Ennek megfelelően egyetlen mélyítést célzó szerződést sem támogattak a párt képviselői, mivel mindegyikben a kapitalizmus újabb állomását és Dél-Európa gyarmatosítását látták (Bell, 1996: 229). Ez a radikálisan antikapitalista hangvétel a párt Unióhoz való viszonyát végig jellemezte: az Európai Alkotmány ellen is azért voltak, mert az egész Európai Unió kapitalista (Gemenis és Dinas, 2010: 191), a párt véleménye szerint azEU-t az imperializmus szülte (Halikiopoulou et al., 2012: 523).

Ennek megfelelően a KKE legutóbbi programja is a szocializmus bevezetése mellett tesz hitet, melyet később a kommunizmus szakasza követ majd. Ezeket azonban a párt összeegyeztethetetlennek látja a kapitalista és imperialista Európai Unióval és NATO-val, mivel meglátásuk szerint a csatlakozás az imperialista és kapitalista gazdaságokba integrálta az országot (KKE, 2013).

4.10.5. Népi Ortodox Tömörülés⁵⁰

A Népi Ortodox Tömörülést Jorgosz Karacaferisz hozta létre 2000-ben, miután kilépett az Új Demokráciából, amelynek parlamenti képviselője volt. A párt a 2002-es helyhatósági választásokon érte el első sikereit Athénban, amelyet 2004-ben európai parlamenti, majd 2007-ben görög parlamenti mandátumok követtek. A 2009-es EP-,

---

⁵⁰Más fordítások szerint a Ortodox Népi Gyűlés vagy Ortodox Népi Riadó.

majd nemzeti parlamenti választáson a LAOSZ tovább erősödött (Ellinas, 2012). A párt ugyanakkor nem jött jól ki abból, hogy 2010 után támogatta az egyetértési memorandumot és belépett a kormányba, előbb a 2012. májusi választásokon éppen a küszöb alatti támogatottságra tett szert, majd akkori szavazói felét is elvesztette júniusra (Ellinas, 2013: 5).

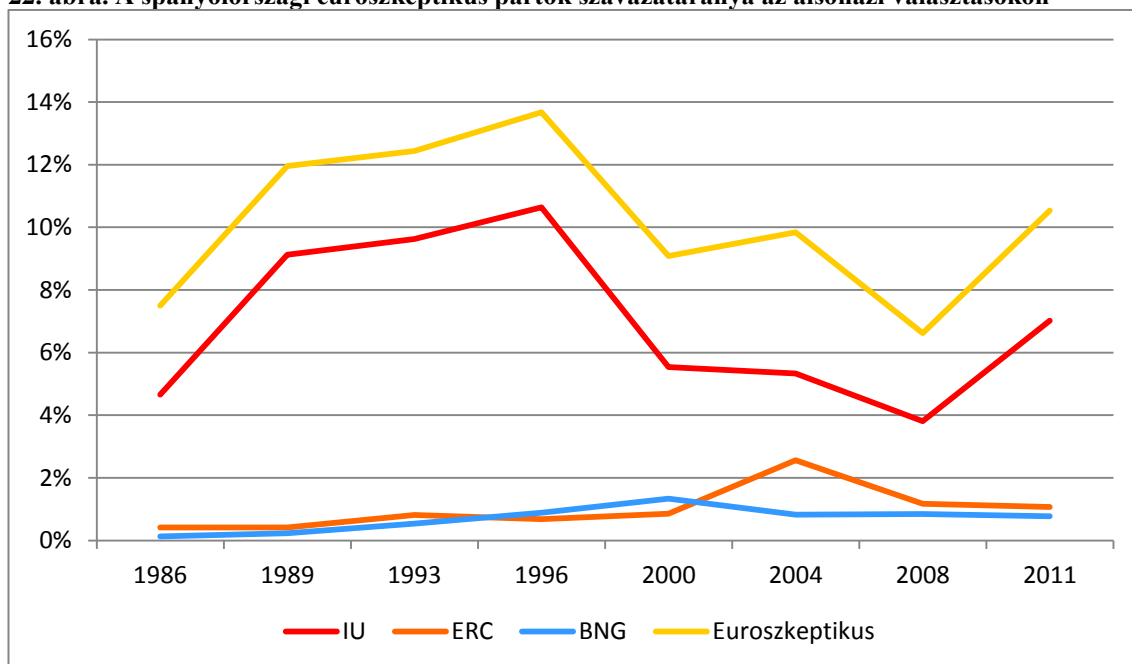
A LAOSZ mindig is a konföderatív Európát tartotta helyesnek. Ennek megfelelően a Karacaferisz a Nizzai Szerződés ellen voksolt, majd a párt képviselői elutasították az Európai Alkotmányt is, aminek oka a nemzeti szuverenitás elvesztésétől való félelem volt, ezért a párt felemelte szavát mindennemű hatalomátadás ellen (Gemenis és Dinas, 2010: 191). A pártnak jelenleg nincs hivatalos programja a honlapon, egy 2007-es dokumentum pedig csupán annyit említ, hogy az európai együttműködést konföderatív formában képzelel el (LAOSZ, 2007: 23). A rendelkezésre álló adatok szerint tehát a LAOSZ szuverenitás alapú euroszeptikus párt.

4.11.Euroszepticismus a spanyol pártrendszerben

A demokratikus átmenetet követően spanyol pártrendszert 1977-től 1982-ig két választás erejéig a Demokratikus Centrum Unió (UCD) és a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) határozták meg, előbbi támogatottsága azonban az 1982-es választásra összeomlott. Ezt követően nagyjából tíz éven át a PSOE egyeduralma, illetve a jobbközép Népi Szövetség, mai nevén Néppárt (PP) megerősödése, azóta pedig a PSOE és a PP váltogazdálkodása jellemzi a pártversenyt. A két nagy párt és a regionalista tömörülések mellett egyetlen szervezet, a Spanyolországi Kommunista Párt (PCE), illetve a köré szerveződő Egyesült Baloldal (IU) volt képes hosszú távon is megmaradni.

A spanyolországi pártalapú euroszepticismus alapvetően marginális jelenség (22. és 23. ábra). Az európai ügyet a nagypártok konszenzusa jellemezte és jellemzi a mai napig (Gómez-Reino et al., 2008: 136). Az integrációval szemben néhány kisebb regionális párt mellett alkalmanként az Egyesült Baloldal emelte fel a szavát. A Maastrichti Szerződéssel szemben a Galíciai Nacionalista Blokk (BNG) és az IU tiltakozott, mellettük a baszk szeparatista baloldal tekinthető még euroszeptikusnak (Gómez-Reino et al., 2008: 136), noha a Baszkföldi Gyűlés (*Euskal Herria Bildu*) programja nem szolgál konkrétumokkal az európai integrációt illetően.

22. ábra. A spanyolországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

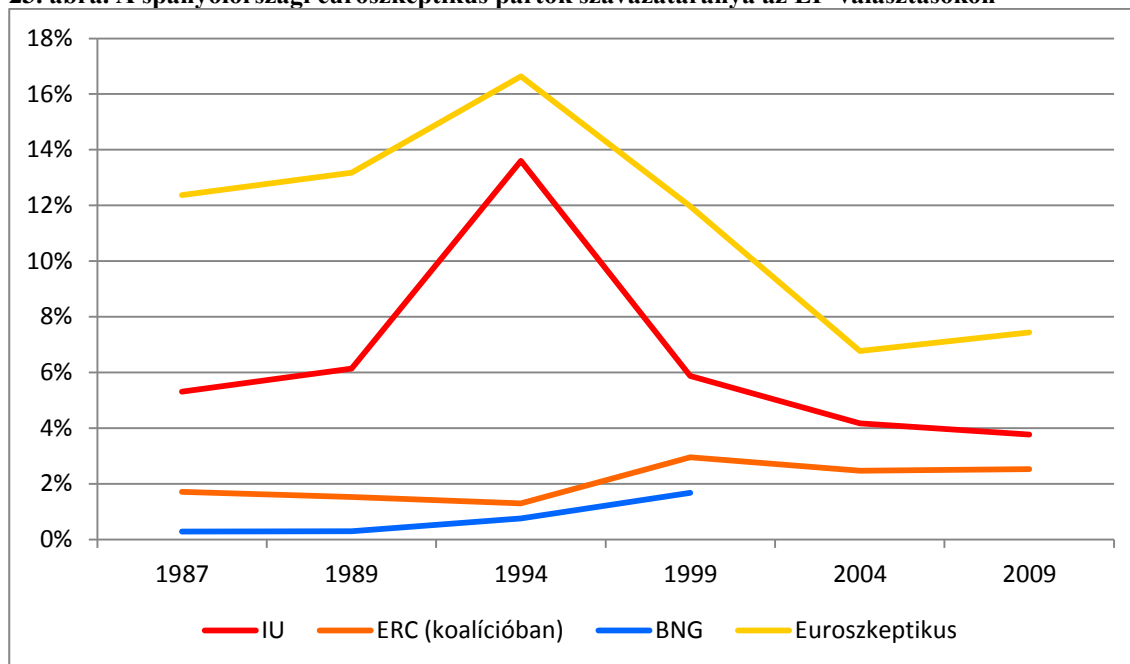

Forrás: Vallès és Nohlen, 2010: 1827-1830; helyi választási iroda honlapja

A két párton kívül a Katalóniai Köztársasági Baloldal (ERC), illetve az Egyesült Baloldallal együttműködő Kezdeményezés Katalóniáért Zöldek (ICV) tekinthető euroszkeptikusnak. A fent felsorolt pártok voltak a 2005-ös, az Európai Alkotmányról rendezett népszavazás ellenzői is. Jól mutatja azt a tényt, hogy az euroszkeptikus pártok elsősorban a regionális tömörülések közül kerülnek ki, hogy az igen-szavazatok aránya Baszkföldön és Katalóniában volt a legalacsonyabb.

A Lisszaboni Szerződésről szóló parlamenti szavazás eredménye 322 igen, 6 nem és 2 tartózkodás volt, ugyanakkor a képviselők, illetve frakciók szerinti bontás nem érhető el. A sajtóhírek azonban arról szóltak, hogy az ERC, az IU és a BNG képviselői szavaztak a dokumentum ellen, míg az ICV és a Navarra Igen (Na-Bai) képviselői tartózkodtak (ABC, 2008). A fenti pártok összesen 6+2 mandátumot szereztek a 2004-es választáson, a leadott voksok száma (330) pedig megközelítette a Kongresszus létszámát (350), így bizonyosságot megközelítő valószínűséggel állítható, hogy a kizárólag ezen pártok képviselői nem támogatták a dokumentumot.

23. ábra. A spanyolországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Spain, 2013

A BNG 2004-ben egy pro-EU koalíció, 2009-ben pedig az ERC által vezetett koalíció tagjaként indult.

4.11.1. Egyesült Baloldal

A Spanyolországi Kommunista Pártot, amely a mai napig az Egyesült Baloldal legfontosabb erejének számít, 1921-ben alapították. Noha a párt nem ért el kiemelkedő választási sikereket, a Franco-érában az ellenállás egyik legfontosabb szervezete volt. A demokratikus átmenet után a PCE a harmadik legjelentősebb erővé vált, az 1980-as évek elejére azonban jelentősen vesztett támogatottságából. A további visszaesést elkerülendő, 1986-ban a PCE vezetésével baloldali pártok koalíciójaként létrejött az Egyesült Baloldal, amelynek mára szinte csak a kommunista párt és pártfüggetlen baloldali személyiségek a tagjai (Gómez-Reino et al., 2008: 140), illetve Katalóniában az ICV-vel működik együtt az IU.

A PCE és az IU soha nem ellenezte magát az integrációt, de fenntartásokkal viseltetett iránta (Benedetto és Quaglia, 2007: 483). A Maastrichti Szerződést kapitalistának bélyegezte, ugyanakkor a tömörülés egy belső csoportja az integráció mélyítése mellett volt (Gómez-Reino et al., 2008: 142). Noha az Amszterdami Szerződést az Egyesült Baloldal támogatta, az Európai Alkotmányt már nem (Benedetto és Quaglia, 2007: 483).

Az IU euroszkepticizmusa alapvetően baloldali érveken nyugszik. Az együttműködés mellett vannak, de szerintük szociálisabb integrációra van szükség, amibe semmilyen szinten nem folyhatna bele az Egyesült Államok (Gómez-Reino et al., 2008: 142). A párt programja nem cáfol rá a fenti állításra. Az IU szerint a közös kül- és biztonságpolitika (CFSP) a líbiai háborúval szétesett, az EU pedig már korábban diktátorokat támogatott. A jelenlegi Európai Unió az Egyesült Baloldal szerint nem a békét és a szociális Európát, hanem a fegyverkezést szolgálja (IU, 2011: 82)

4.11.2. Katalóniai Köztársasági Baloldal

A Katalóniai Köztársasági Baloldalt 1931-ben alapították. A párt célja fő célja deklaráltan a független Katalónia létrehozása köztársasági keretek között. Az ERC-t Franco betiltotta, a demokratikus átmenet után pedig a párt katalóniai támogatottsága egészen a 2000-es évek elejéig elmaradt a 10 százalékostól. A párt programja nem tekinthető konkrétan az európai ügyekben: az ERC szerint erős Európa kell és közös politikák (ERC, 2011: 140). Az egyetlen kritika az Európai Parlament túl kevés jogkörét érinti, ennek fényében még kevésbé érthető, hogy miért utasították el képviselői az Európai Alkotmányt és a Lisszaboni Szerződést.

4.11.3. Galíciai Nacionalista Blokk

A Galíciai Nacionalista Blokkot galíciai regionalista és szeparatista pártok koalíciójaként alapították 1982-ben. A blokk fénykorát az ezredforduló tájékán élte, ekkor a tartományi voksok negyedét-ötödét kapta a regionális, országos és európai parlamenti választásokon. Támogatottsága azóta visszaesett, ám helyi szinten továbbra is jelentős erőt képvisel.

A BNG a Maastrichti Szerződés elutasítását azzal indokolta, hogy az az állam nélküli nemzeteket hátrányosan érinti (Gómez-Reino et al., 2008: 136). Ugyanakkor a koalíció szerint már a csatlakozás is hátrányos volt a tejipar, a halászat és a hajógyártás számára, amit csak tetéz az, hogy az európai integráció a német-francia-benelux érdekek mentén szerveződik. A galíciai nacionalisták szerint olyan Európa kell, ahol a régióknak és népeknek is van szavuk (Gómez-Reino et al., 2008: 143).

A BNG programja az Európai Uniót neoliberálisnak tekinti, ellenzi a szuverenitásátadást és hangsúlyozza a multinacionális cégek túlsúlyát, illetve az EU döntéshozá-

tali mechanizmusának kevésbé demokratikus voltát (BNG, 2011: 7). A tömörülés anti-kapitalizmusából következik, hogy támogatja a szorosabb gazdasági felülvizsgálatot, de az „európai pénzügyi hatalomhoz” több szuverenitás nem adna át (BNG, 2011: 8)

A BNG euroszkepticizmusa ennek megfelelően több lábon áll: a döntő szerepet természetesen a baloldaliság kapja, ám megjelenik a (nem létező) szuverenitás és a demokrácia alapú euroszkepticizmus is.

4.12. Euroszeptizmus a portugál pártrendszerben

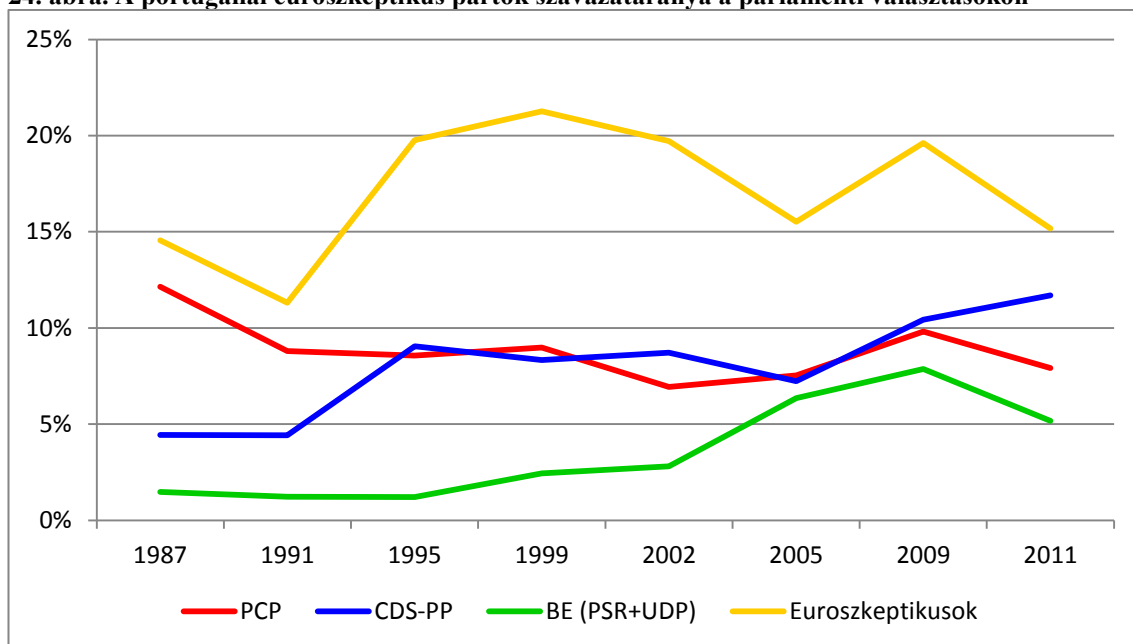
A portugál pártrendszert az 1970-es évek demokratizálási folyamata óta ugyanaz a négy párt határozza meg. A két fő erőnek a baloldali Szocialista Párt (PS) és a jobbközép Szociáldemokrata Párt (PSD) számít. Mellettük mindig is jelentős szerepet játszott a Portugál Kommunista Párt (PCP) és a Demokratikus Szociális Centrum, amely később a Néppárt nevet vette fel (a párt rövidítése CDS-PP). Az ezredfordulóig ezen pártok mellett csak elvétve szereztek más tömörülések is mandátumot,⁵¹ 1999-ben jutott be először az azóta a pártrendszer stabil részét képező Baloldali Blokk (BE).

A portugál euroszeptizmust nagyon sokáig kizárólag a kommunista szervezetek, élükön a PCP-vel képviselték (24. és 25. ábra). Az 1980-as évek végére azonban a jobbközép CDS támogatottsága is megcsappant, amit euroszeptikus irányváltás követett: kiléptek az Európai Néppártból és a gaullista frakció felé orientálódtak. A párt a Maastrichti Szerződés ellen volt, mivel a CDS-PP szerint nem szabad föderális Európát építeni, a nemzeti parlamentek hatásköreit kell növelni. Emellett a Szociáldemokrata Párton belül is akadt egy euroszeptikus csoport (Taggart, 1997: 7).

---

⁵¹Ilyen szervezet volt a Ramalho Eanes korábbi államfő (1976-86) által 1985-ben alapított Demokratikus Megújulás Pártja (PRD), amely a kezdeti sikerek (közel 18%) ellenére is tiszavirág-életűnek bizonyult.

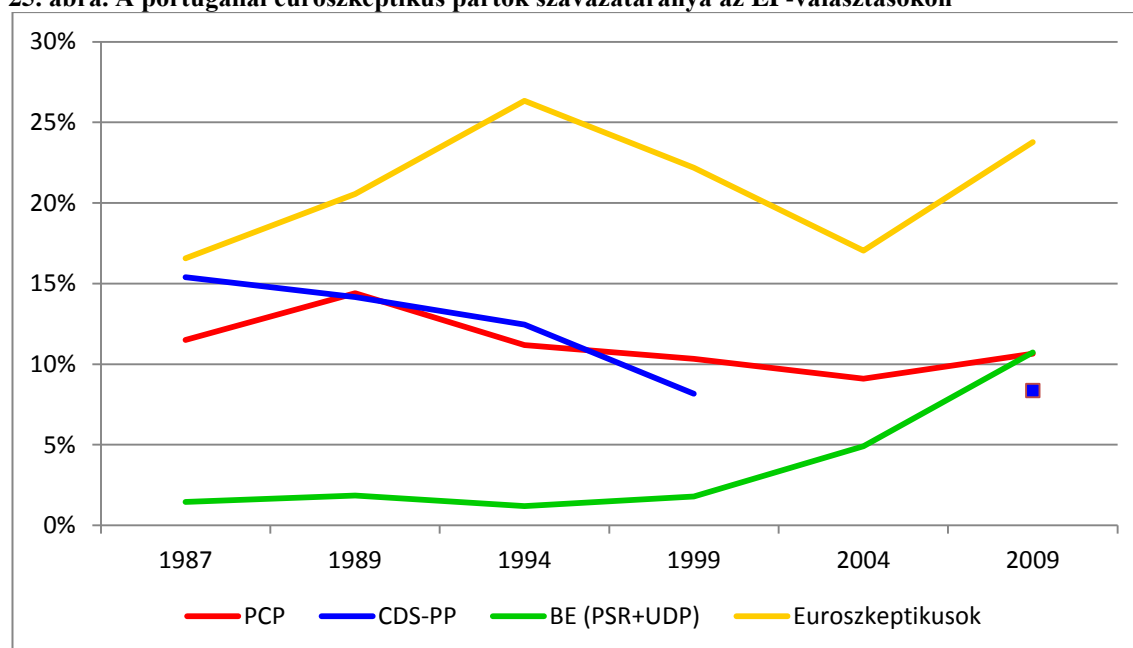
24. ábra. A portugáliai euroszeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Tavares de Almeida, 2010: 1554-1555; helyi választási iroda honlapja

A CDS-PP 2004-ben visszaült a néppárti frakcióba, amit az integrációpárti vonal újbóli előtérbe helyezése követett. 2009-11 között a PSD és a CDS-PP ellenzékéből is segítette a megszorításokat (Fernandes, 2011: 1297), amivel egyrészt nagy szolgálatot tettek a kisebbségi szocialista kormánynak, másrészt pedig az integrációpártiságot is hangsúlyozták vele.

25. ábra. A portugáliai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Portugal, 2013

Jól látszik a CDS-PP irányváltása a Lisszaboni Szerződésről szóló szavazás esetében. A párt valamennyi jelenlévő képviselője támogatta a dokumentum elfogadását, így a portugál euroszkepticizmus már csak két tömörülést, a Demokratikus Egység Koalíciót (CDU) alkotó PCP-t és zöldeket (PEV), illetve a Baloldali Blokkot (BE) jelent. A Szociáldemokrata Párton belül meglévő euroszkeptikus csoport is marginalizálódott: egyetlen ellenszavazat, illetve az EP-ben egy tartózkodás érkezett a Lisszaboni Szerződéssel szemben.

14. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló portugál parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Köztársasági Gyűlés				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
PS	107	0	0	14	11	0	0	1
PSD	61	1	0	13	6	0	1	0
CDS-PP	9	0	0	3	1	0	0	1
PCP	0	10	0	1	0	2	0	0
BE	0	8	0	0	0	0	0	1
PEV	0	2	0	0	-	-	-	-
független	0	1	0	0	-	-	-	-
Összesen	177	22	0	31	18	2	1	3

Forrás: Assembleia da República, 2008; Európai Parlament, 2008

A PCP támogatottsága az elmúlt években rendkívül stabilnak mutatkozott, a Baloldali Blokk ellenben folyamatosan szélesíteni tudta szavazóbázisát a 2011-es választásokig, amikor is visszaesés állt be a párt szavazatarányában. Összességében a portugáliai euroszkepticizmus ismételten szinte kizárólag a radikális baloldalra korlátozódik.

4.12.1. Portugál Kommunista Párt

A Portugál Kommunista Pártot 1921-ben alapították, ám 1926-ban már be is tiltották. A diktatúra évei alatt kizárólag illegálisan működhetett, így első igazi megméretetésére több mint 50 évvel alapítása után, az 1975-ös parlamenti választáson került sor. A párt ekkor élte fénykorát, támogatottsága többször is meghaladta a 15 százalékot. A hidegháború végével azonban a kommunisták szavazóbázisa is zsugorodott és 7-8 szá-

zalék körül beállni látszik. A PCP az 1970-es évek óta soha nem indult önállóan a választásokon, noha szövetségesei mindig jóval kisebb politikai súllyal bírtak. 1987 óta a zöldekkel (PEV) indulnak közös listán, ám utóbbi kettőnél több mandátumot még soha nem szerzett az együttműködésnek köszönhetően, éppen ezért indokolt a Portugál Kommunista Pártot és nem a Demokratikus Egység Koalíciót vizsgálni.

A PCP a Maastrichti Szerződés elutasítását azzal indokolta, hogy az a bankárok és bürokraták Európáját hozza létre, amely elveszi a nemzeti szuverenitást (Taggart, 1997: 7). A párt szerintnépszavazást kellett volna tartani a dokumentumról (Bell, 1996: 229). A kommunisták euroszkepticizmusa ezt követően a baloldali, antikapitalista érvek mellett kicsit átalakult, a hangsúly arra került, hogy Portugália periférikus pozícióban van (Bell, 1996: 227).

A párt programja szerint a mélyítéssel független külpolitika lehetőségének vége. Az ország fejlődésének gátját az euróban, az EMU-ban és az EU-ban látják, mivel így az európai hitelezők diktálnak, Portugália a militarizmus miatt imperialista projekteken is kénytelen részt venni és elveszíti nemzeti szuverenitását (PCP, 2011). Jól látható, hogy a PCP euroszkepticizmusa a klasszikus antikapitalista érvek mellett a periféria és a szuverenitás alapú euroszkepticizmus gondolatvilágából táplálkozik.

4.12.2. Baloldali Blokk

A Baloldali Blokkot 1999-ben hozta létre több parlamenten kívüli baloldali marxista és trockista szervezet. A BE még abban az évben parlamenti mandátumokat szerzett a választásokon, majd fokozatosan növelte támogatottságát. A párt legnagyobb sikerét a 2009-es évben érte el, amikor mind a parlamenti, mind az EP-választáson 10 százalék körüli támogatottságra tett szert. Ezekben a kampányokban a BE még azzal érvelt, hogy néhány helyen lehet mélyíteni az EU-t, de nem a mostani liberális irányban (Lisi, 2010: 384).

A Baloldali Blokk programja szerint a jelenlegi válságot is az Európai Unió okozta, mivel a kelet-európai bővítés és az eurózónához való csatlakozás, azaz a rögzített valuta bevezetése két, az exportra kifejezetten negatívan ható, rendkívül kedvezőtlen tényező (BE, 2011: 11). Így aztán nem országonkénti, hanem globális megoldás kell az adósságválságra (BE, 2011: 12). A BE euroszkepticizmusa tehát – a várt baloldali érvek helyett/mellett – részben redisztribúció alapú.

4.13. Euroszkepticizmus az osztrák pártrendszerben

Ausztriában az 1955-ös államszerződés deklarálta az ország semlegességét (ez a mai napig így van), ami a hidegháború alatt megnehezítette volna az EK-csatlakozást. Demokratikus választásokat ugyanakkor 1945-től kezdve tartottak, az 1960-as évekre kialakult az a két és fél párti struktúra, amely az ország hagyományos három táborán (katolikus, szocialista, nagynémet/liberális) alapult, és amely az 1980-as évekig meghatározta az osztrák politikát, illetve amelynek pártjai ma is a legfontosabb politikai erőknek számítanak. A két nagy párt, az Ausztriai Szociáldemokrata Párt (SPÖ)⁵² és az Osztrák Néppárt (ÖVP) döntően nagykoalícióban kormányzott,⁵³ az Ausztriai Szabadságpárt (FPÖ) pedig sokáig kormányképtelennek számított.

A pártrendszer az 1980-as években kezdett átalakulni, amikor bekerültek a parlamentbe a Zöldek, illetve Jörg Haider vezetésével jelentősen megnőtt az FPÖ támogatottsága. Az 1990-es években az FPÖ liberálisai által alapított Liberális Fórum (LIF) csak rövid ideig játszott szerepet, a 2000-es években viszont feltűnt a Haider által alapított Szövetség Ausztria Jövőjéért (BZÖ) is.

Az osztrák euroszkepticizmus a kommunista párt (KPÖ) eltűnése után kizárólag az Ausztriai Szocialista Pártban volt jelen. Az SPÖ az 1980-as évekig euroszkeptikusnak számított, e téren a fordulat Vranitzky-vezetése alatt állt be (Fallend, 2008: 201). Korábban a szocialisták kapitalista kartellként tekintettek (Fallend, 2008: 208) az EK-ra.

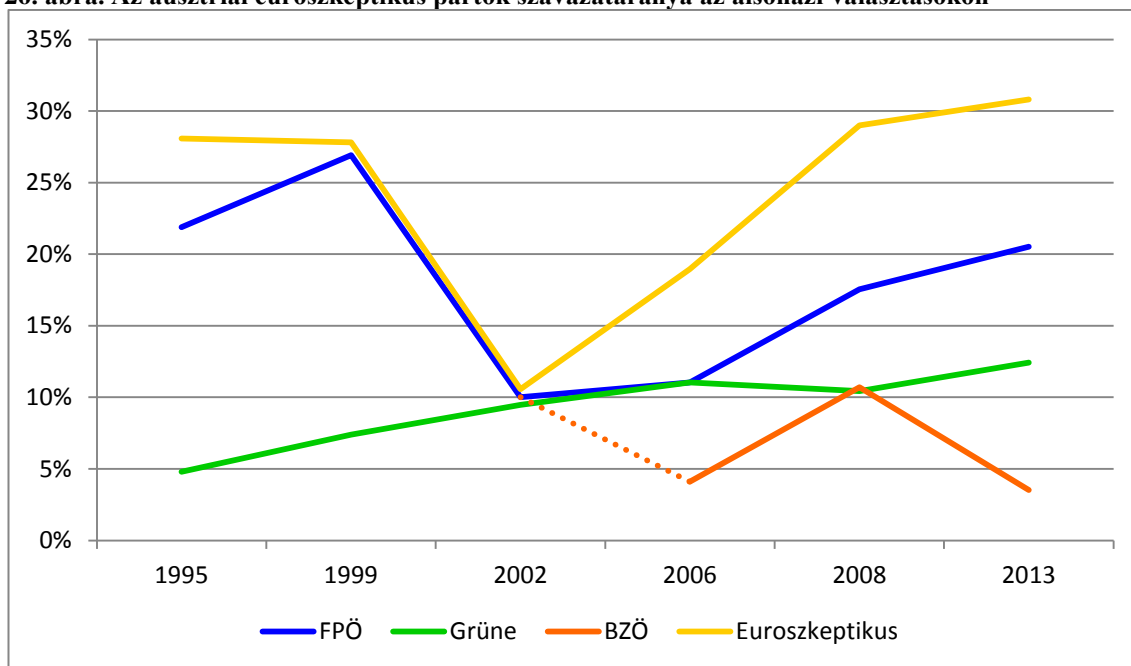
Az 1980-as években azonban nem csak az SPÖ irányváltása következett be, hanem a Zöldek megjelenésével új euroszkeptikus párt tűnt fel. A párt ellene volt az osztrák csatlakozásnak, mivel az szerinte sértette az osztrák semlegességet (Taggart, 1997: 5). A környezetvédők azzal érveltek, hogy ők igent mondanak Európára, nem a maastrihti EU-ra, a csatlakozást követően azonban belülről küzdöttek a zöld érdekekért, ami a gyakorlatban a párt egyre inkább EU-párti jellegét jelentette (Fallend, 2008: 209).

Noha a Szabadságpárt elsők között ajánlotta a belépést, 1992-ben megváltozott a helyzet, amire számos magyarázat létezik. Az egyik szerint az FPÖ szembe akart menni a nagypártok konszenzusával (Kaiser, 1995: 414-415). Nehéz ugyanakkor eldönteni, hogy tisztán stratégiai irányváltásról vagy valóban a Maastrichti Szerződés okozta „törésről” van szó. A pártalapú euroszkepticizmust viszont a hazai politikai színtéren 2013-ig kizárólag az FPÖ és a belőle kiszakadt BZÖ testesítette meg (26. ábra).

⁵²A párt neve 1991-ig Ausztriai Szocialista Párt volt

⁵³A nagykoalíciókról, az ún. Proporz-rendszerrel és az osztrák politikáról lásd Luther és Müller, 1992.

26. ábra. Az ausztriai euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

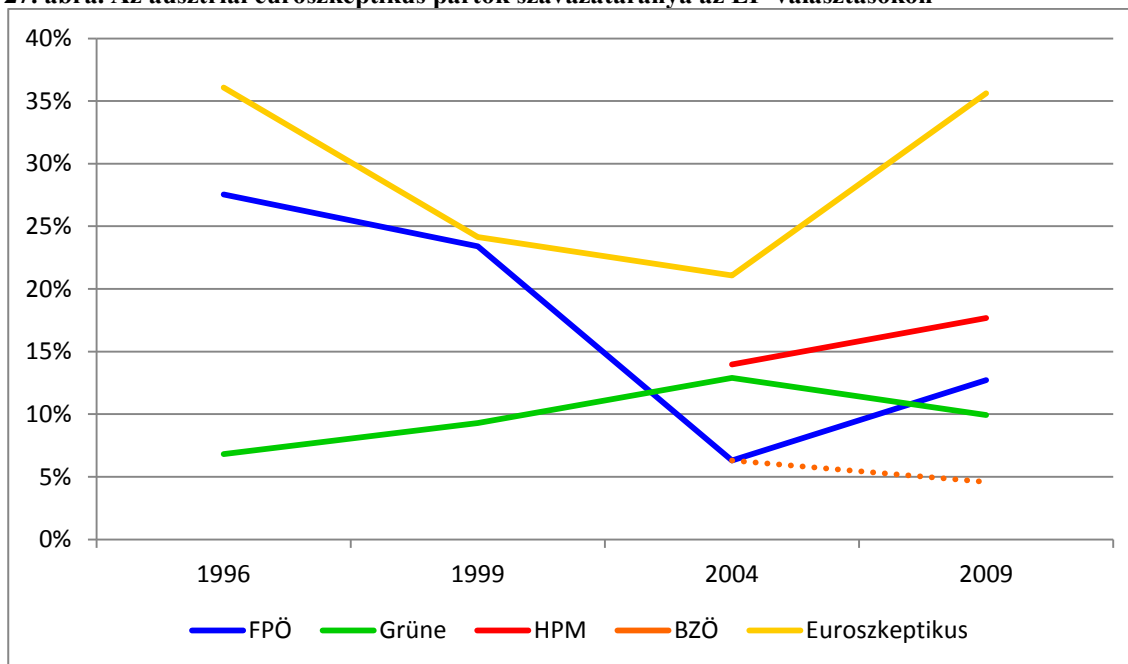
Forrás: Poier, 2010: 216-217; helyi választási iroda honlapja

1998-ban az Amszterdami Szerződést az FPÖ és Zöldek ellenezték, legfőképpen a semlegesség további csorbulása miatt (Fallend, 2008: 214). Az 1999-es választásokon a Szabadságpárt megelőzte a Néppártot és második helyen végzett, amit követően 2000-ben nem nagykoalíció, hanem ÖVP-FPÖ-kormány alakult. Ezt követően az Európai Unió szankciókkal sújtotta Ausztriát, amely azonban nem igazán érte el célját.⁵⁴ Ugyanakkor a Szabadságpárt kormányon támogatta a Nizzai Szerződést, amelyet egyhangúlag fogadott el a törvényhozás (Blanck, 2006: 35).

2004-ben új szereplő lépett be az osztrák politikába, Hans-Peter Martin, aki 1999 és 2004 között az SPÖ európai parlamenti delegációjának vezetője volt. Martin a 2004-es EP-választási kampányban saját listát – Hans-Peter Martin Listája (HPM) – indított és élesen bírálta a brüsszeli bürokráciát. A sajtó támogatásának és feltűnő stílusának köszönhetően a HPM – nem kis meglepetésre – két mandátumot is szerzett. Martin a 2009-es EP-választáson képes felülmúlni korábbi sikerét, 3 mandátumhoz juttatva listáját (27. ábra).

⁵⁴A szankciókról és annak hatásairól, illetve következményeiről lásd Leconte, 2005.

27. ábra. Az ausztriai euroszeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Austria, 2013

A Lisszaboni Szerződést illetően már korántsem volt ekkora egyetértés az osztrák pártok között. 2006-tól visszaállt a nagykoalíciós kormányzás, ami mind az FPÖ, mind a 2005-ben Haider vezetésével belőle kiszakadt, és 2007 januárjáig a Néppárt koalíciós partnereként működő BZÖ számára lehetőséget biztosított arra, hogy álláspontját kööttségek nélkül fejtse ki (15. táblázat).

15. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló osztrák alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Nemzeti Tanács				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
SPÖ	66	0	0	2	7	0	0	0
ÖVP	65	0	0	1	6	0	0	0
Zöldek	20	0	0	1	2	0	0	0
FPÖ	0	20	0	1	0	1	0	0
BZÖ	0	7	0	0	-	-	-	-
HPM	-	-	-	-	0	1	0	0
LIF	-	-	-	-	1	0	0	0
Összesen	151	27	0	5	16	2	0	0

Forrás: Nationalrat, 2008; Európai Parlament, 2008

A 2008-as választásokat követően mind az FPÖ (17,5%), mind a BZÖ (10,7%) jelentősen megerősödött, utóbbi párt azonban Haider halála és az azt követő pártszakadások után elvesztette szavazói többségét. 2012 őszén feltűnt, 2013-ban pedig bekerült a parlamentbe egy új, szinte kizárólag az európai dimenzióra, egészen pontosan az eurózónából való kilépésre fókuszáló párt, a Team Stronach (Heinisch, 2013: 48-49).

4.13.1. Ausztriai Szabadságpárt

A Szabadságpárt a nagynémet eszméket és a liberalizmust összekapcsoló harmadik tábor pártjaként és a Függetlenek Szövetsége (VdU) utódjaként alakult 1956-ban, jelentős sikereket azonban az 1980-as évekig, Jörg Haider pártvezetővé választásáig nem tudott elérni. Ugyanakkor a szociáldemokratákkal való koalíció eredményeként (1983-86) kormányra kerültek. Haider vezetése (1986-2000) alatt az FPÖ folyamatosan növelte támogatottságát, aminek eredményeképp 1999-ben a párt a parlamenti választásokon a második helyen végzett, megelőzve az Osztrák Néppártot. Kormányon azonban a Szabadságpárt meggyengült, majd 2005-ben ketté is szakadt, Haider és a frakció többsége megalapította a Szövetség Ausztria Jövőjéért (BZÖ) elnevezésű tömörülést. Az FPÖ új vezetőjével, Hainz-Christian Strachéval visszaszerezte harmadik helyét a pártok erőssorrendjében (Hajdú, 2011).

FPÖ elődje, a VdU Európa mellett volt, az integrációban az *Anschluss* (Ausztria Németországgal való egyesülése) tiltásáért járó kárpótlást látták, és felemelték szavukat a semlegesség ellen (Fallend, 2008: 210). Ezt az irányvonalat képviselte a későbbiekben a Szabadságpárt is, amely az elsők között ajánlotta Ausztria EK-csatlakozását. A párt irányváltása 1991-92-re tehető, azt azonban nehéz megmondani, hogy valóban a Maastrichti Szerződés elfogadása (Haider, 1993: 261-265) vagy stratégiai okok (Fallend, 2008: 211) miatt történt.

A Szabadságpárt 1997-ben már a konföderatív Európai Unió mellett érvelt (Fallend, 2008: 212), ugyanakkor a 2000-es kormányzati szerepvállalás után az FPÖ mérsékelte euroszkepticismusát: Nizza mellett szavaztak a párt képviselői (Blanck, 2006: 35). A kormányzás azonban a párton belül is komoly ellentéteket szült az európai kérdésben is: az új vezető, Susanne Riess-Passer mérsékeltebb politikát hirdetett, amit a Karintiába visszavonult, ám a pártot ténylegesen még mindig irányító Haider nem igazán engedett, ez pedig kettejük adóreformról, illetve a keleti bővítésről való nézetkülönbségeikben csúcsosodott ki (Fallend, 2008: 217).

A párt legutóbbi, 2011-es grazi programjában is a konföderatív modell mellett foglal állást. Az FPÖ szerint önálló, szuverén népek együttműködése szükséges, az európai projekt pedig nem lehet egyenlő az Európai Unióval. Ez egyértelműen a szuverenitás alapú euroszeptikusok közé sorolja a Szabadságpártot. A párt népszavazást tartatna a mélyítésekről, és – szemben korábbi, NATO-barát álláspontjával – továbbra is fenntartaná Ausztria semlegességét (FPÖ, 2011: 17).

4.13.2. Team Stronach Ausztriáért

A Team Stronachot Frank Stronach kanadai-osztrák üzletember alapította 2012-ben. Szinte azonnal az alapítás után sikerült egy szociáldemokrata, egy BZÖ-s és két független parlamenti képviselőt megnyernie, így a pártnak rövidesen frakciója is alakulhatott az alsóházban. Stronach gazdasági kérdésekben liberális és euróellenes programot hirdetett meg.

A Team Stronach elutasít mindennemű szuverenitásátadást. Ezt egyfelől a túl sok Uniótól származó joganyaggal, másfelől az EU antidemokratikus voltával, harmadrészt pedig az integráció hatásaival magyarázza a párt (TS, 2013: 28). A program EU-ról szóló részének leghangsúlyosabb részét azonban a közös valuta, az euró kritikája adja. Az egyenlőtlen gazdasági és kulturális feltételek mellett előjönnek közgazdasági érvek is a versenyképesség és a rögzített árfolyam kapcsán (TS, 2013: 28). Az euróval szembeni érvek között a párt redisztribúció alapú euroszepticismusa a déli tagállamok gyenge teljesítőképességének bírálatában jelenik meg (TS, 2013: 29).

4.13.3. Szövetség Ausztria Jövőjéért

A Szövetség Ausztria Jövőjéért nevű pártot Jörg Haider korábbi FPÖ-vezér alapította 2005-ben. A BZÖ – amelyhez a szabadságpárti képviselők többsége csatlakozott – a 2006-os választásokig a Néppárt koalíciós partnereként működött. A 2006-os választáson – épphogy – sikerült megugrania a küszöböt, 2008-ban pedig – miután Haider átvette a párt vezetését – kiugróan jó eredményt, 10,7 százalékot értek el. Haider halála után azonban a pártot nem lehetett egyben tartani: a BZÖ legerősebb tartományi szervezete, a karintiai 2009 végén önálló párttá alakult Karintia Szabadságpártiak (FPK) né-

ven, majd 2010-től az FPÖ-vel kezdett együttműködni (Hajdú, 2011: 77), végül 2013-ban be is olvadt az anyapártba, a BZÖ pedig a választásokon kiesett az alsóházból.

A BZÖ önmagát Európa-barát, ám EU-kritikus pártként definiálja. A párt a többsebességes Unió mellett van, ahol semelyik ország számára nem írnak elő kötelező együttműködést, ugyanakkor szükségesnek látja egy „mag-Európa” megteremtését. A BZÖ célja egy konföderatív együttműködés, amely együtt járna bizonyos hatáskörök újbóli nemzeti szintre telepítésével. Ennek legbelső szintje lenne a mag-Európa, amely gazdasági, monetáris és biztonsági együttműködés lenne (BZÖ, 2012: 12).

Az emberek bizalmának visszaszerzése érdekében a BZÖ növelné azokat a területeket, amelyekben az átlagpolgárnak is beleszólási joga lenne, illetve minden szerződést népszavazásra bocsátana (BZÖ, 2012: 13), ami a párt demokrácia alapú euroszkepticizmusát tükrözi.

4.13.4. Hans-Peter Martin Listája (HPM)

Hans-Peter Martin korábbi SPÖ-s európai parlamenti képviselő először a 2004-es európai parlamenti választásokon indult önálló listája élén. A számára nagy sikert hozó voksolást követően a 2006-os parlamenti választáson is elindult, ekkor azonban képtelen volt átlépni a 4 százalékos küszöböt, amit követően a 2008-as parlamenti választást listája már ki is hagyta. 2009-ben azonban – a 2004-es sikert is felülmúlva – 3 mandátumot szerzett a 19 osztrák EP-helyből. Sikereiben nagy szerepet játszott a *Krone Zeitung* nevű napilap, amelyet Martin szavazóinak 70 százaléka olvas (Fallend, 2009: 10).

Martin Listája igazi *one-man show*. Mind a 2004-es, mind a 2009-es EP-választást követően elidegenítette magától azokat az embereket, akik listáján rajta kívül még mandátumot szereztek. Martin elsősorban az átláthatóság és a demokrácia szélesítése mellett kampányol, klasszikus demokrácia alapú euroszkeptikus személynek számít. Ellenzi a török EU-csatlakozást (Fallend, 2009: 7).

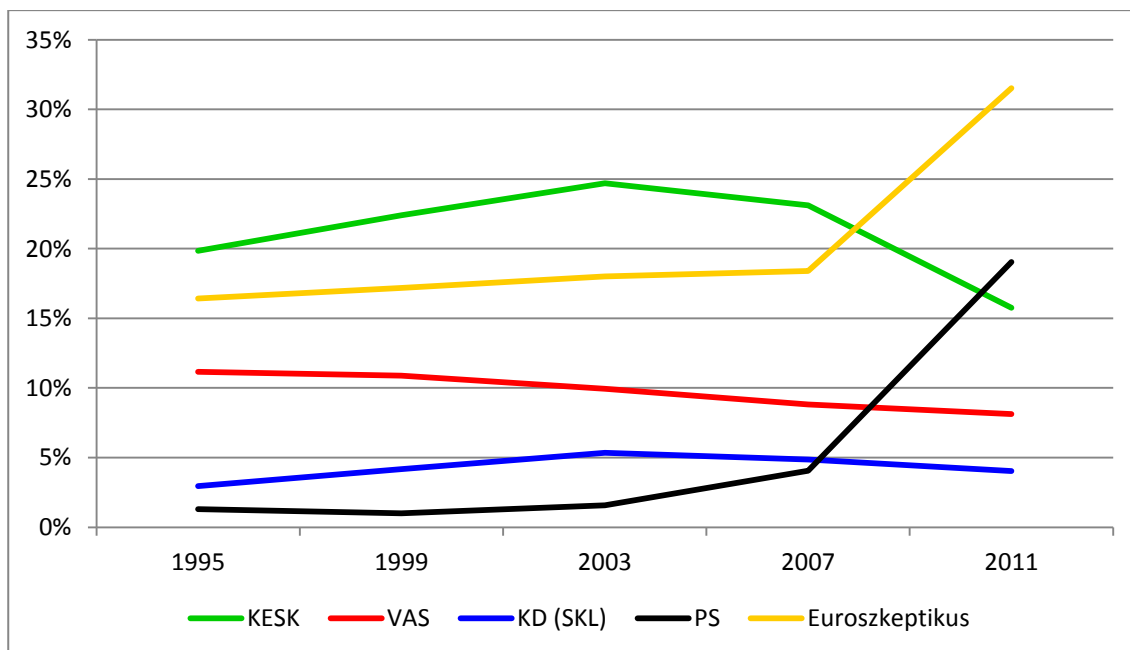
A tömörülés programjában teljes átláthatóságot, a közvetlen demokrácia eszközeinek kiterjesztését követeli, mivel az Európai Unió Martin szerint nem rendelkezik kellő demokratikus legitimitással és átláthatatlan (HPM, 2006).

4.14. Euroszkepticizmus a finn pártrendszerben

A finn pártrendszert a skandináv ötpártrendszer modelljének némileg módosított változatával lehet leírni. Ennek oka az, hogy a hidegháború időszakában négy párt – a szociáldemokraták (SDP), az agrárpárt, későbbi nevén Centrum (KESK), a konzervatívok (KOK) és a kommunisták (SKDL) – nagyjából hasonló erőt képviseltek, noha utóbbiak a hidegháború végével szétestek, majd az újraszervezett Baloldali Szövetség (VAS) fokozatosan visszaszorult. Emellett a liberális párt helyét idővel a svéd kisebbséget képviselő Svéd Néppárt (SFP/RKP) foglalta el, illetve bekerültek új pártok: a Kereszténydemokraták (KD) és a Finn Vidék Párt (SMP), később az Igaz Finnek (PS). Az európai uniós csatlakozás a hidegháború alatt nem valósulhatott meg, mivel Finnországra elég komoly hatást gyakorolt a Szovjetunió (Svåsand és Lindström, 1996: 207).

A finn euroszkepticizmus sokáig az intézményesült pártokon belül jelen lévő marginális jelenségnek számított. A csatlakozást a Kereszténydemokraták (KD) elődszervezetének számító Finn Keresztény Liga (SKL) (Svåsand és Lindström, 1996: 207) mellett a Finn Vidék Párt is ellenezte (Raunio, 2008: 170). Komolyan megosztotta a Finnországi Centrumot, a Baloldali Szövetséget és a Zöld Szövetséget (VIHR) a kérdés. Utóbbi kettő végül azzal oldotta fel az ellentéteket, hogy nem foglalt állást a csatlakozás kérdésében (Raunio, 2008: 170).

28. ábra. A finnországi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon.

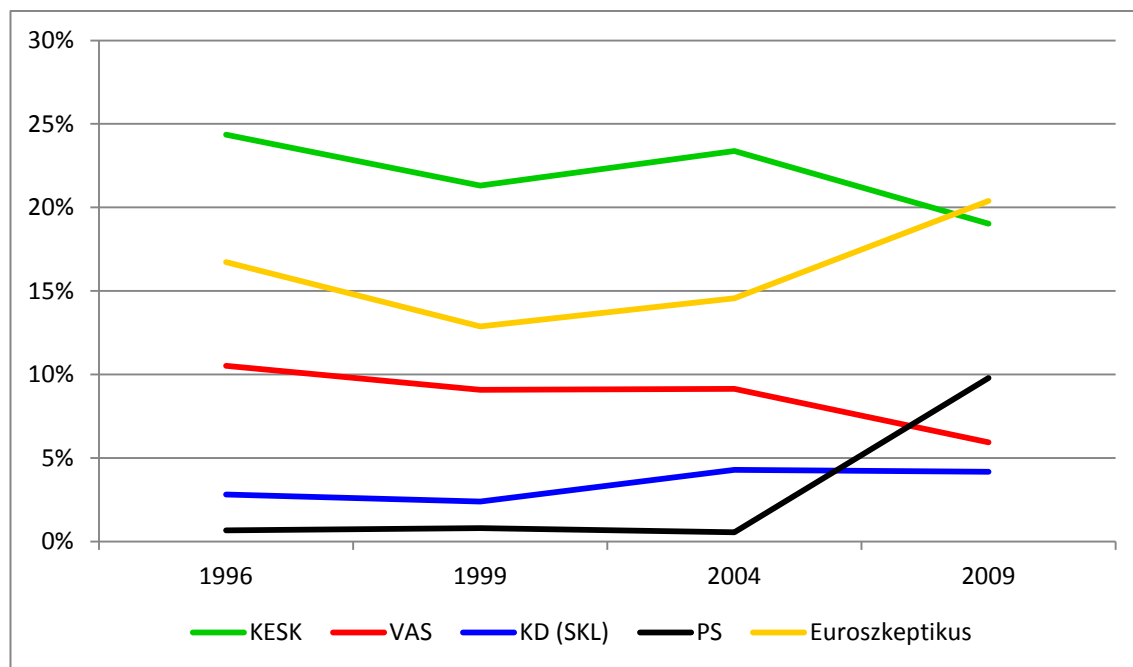

Forrás: Anckar és Anckar; 2010: 618-619; helyi választási iroda honlapja

A Centrumon – amelynek támogatottsága folyamatosan 20 százalék körül mozgott (28. és 29. ábra) – belül az európai ügy a mai napig igen komoly megosztottságot szül. A tagság kérdése a párton belül komoly konfliktushoz vezetett (Taggart, 1997: 6): előbb 1992-ben az 55 parlamenti képviselőből 22 a csatlakozási kérelem ellen szavazott, majd 1994-ben a pártkongresszuson a küldöttek csupán 1607:834 arányban támogatták Finnország uniós tagságát (Raunio, 2008: 173). Az akkori miniszterelnök, Esko Aho nyomására végül a Centrum képviselői a parlamenti szavazáson támogatták Finnország csatlakozását (Arter, 1995: 376). A párt szavazóinak többsége ugyanakkor a tagság ellen szavazott az erről kiírt referendumon (Svåsand és Lindström, 1996: 213). A párt elsősorban az agrártámogatások, illetve a mezőgazdaság helyzete kapcsán fogalmazott meg fenntartásokat az Európai Unióval szemben (Taggart, 1997: 6).

A Centrumon belüli euroszkeptikus csoport Paavo Väyrynen körül csoportosult, aki korábbankülgügyminiszter és kormányfőhelyettes is volt. A párton belül azonban egyre inkább marginalizálódni látszik ez a csoport: míg a KESK korábban a föderális Európaés az euró ellen volt (Raunio, 2008: 173), mára a hivatalos irányvonal már mindkét projektet támogatja.

29. ábra. A finnországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon.

Forrás: Parties and Elections EU-Finland, 2013

A Lisszaboni Szerződés elfogadásakor egyértelműen a dokumentum ellen volt az Igaz Finnek párt, de a frakció többsége a Kereszténydemokraták és a Baloldali Szövetség esetében is elutasító volt (16. táblázat). Számottevő párton belüli euroszkeptikus

csoport jelenlétét lehet ugyanakkor felfedezni a Finnországi Centrum és kisebbrészt a Szociáldemokrata Párt esetében is.

16. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló finn parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Eduskunta				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
KESK	39	3	9	0	2	0	1	1
KOK	45	0	5	0	4	0	0	0
SDP	36	3	6	0	3	0	0	0
VAS	5	12	0	0	0	1	0	0
VIHR	13	0	1	1	1	0	0	0
SFP	10	0	0	0	1	0	0	0
KD	3	4	0	0	-	-	-	-
PS	0	5	0	0	-	-	-	-
Összesen	151	27	21	1	11	1	1	1

Forrás: Eduskunta, 2008; Európai Parlament, 2008

A finnországi euroszkepticizmus felfutása leginkább az Igaz Finnek lőretörésének köszönhető. A párt a 2009-es EP-választáson közel 10 százalékos eredményt ért el, majd a 2011-es parlamenti voksoláson – nagyban az euróválságnak és a *bailout*ot elutasító álláspontjának köszönhetően – a szavazatok 19 százalékát kapta (28. és 29. ábra). Ezzel az ország 1945 utáni történetében először fordult elő az, hogy parlamenti választáson a négy legtöbb szavazatot kapó párt nem a Centrum, a Nemzeti Koalíció, a Szociáldemokrata Párt és a Baloldali Szövetség, illetve elődje, a Finn Népi Demokratikus Liga (SKDL) volt.

4.14.1. Igaz Finnek

Az Igaz Finnek pártot 1995-ben alapították az akkorra marginalizálódott Finn Vidék Párt vezető politikusai: Raimo Vistbacka akkori SMP-elnök és Timo Soini főtítkárs. A párt sikerei ettől függetlenül is csak a 2000-es években kezdődtek: előbb a 2003-as választásokon 3-ra, majd 2007-ben – 4 százalékos eredménnyel – 5-re nőtt a PS parlamenti képviselőinek száma. Utóbbi voksolástól kezdve valamennyi választás áttörésnek tekinthető az Igaz Finnek esetében: 2009-ben az első EP-mandátumát is elnyerte a

tömörülés, majd 2011-ben 15 százalékponttal 19 százalékosra nőtt a párt támogatottsága. A pártnak kifejezetten jót tett, hogy a kampányban vita kerekedett a déli eurózóna-tagok megsegítéséről, ebből ugyanis a PS profitált igazán (Raunio, 2012: 12).

Az Igaz Finneket alapvetően a radikális jobboldali pártcsaládba szokás sorolni. A párt antipárt, de nem demokráciaellenes (Arter, 2010: 488-489). A PS az EU-t mint független nemzetek társulását látná szívesen, minden szuverenitás-átruházást népszavazáshoz kötne (Raunio, 2008: 171). A párt szerint az Európai Unió elitvezérelt, bürokratikus, ami a nemzetállamot támadja. Éppen ezért a megoldást a nemzetállamokhoz való visszatérésben és a népszavazások útján meghozott döntésekben látja (Raunio, 2012: 16), ami egyértelműen a szuverenitás, kisebbrészt a demokrácia alapú euroszeptikus érvrendszerbe tartozik. Az Igaz Finnek redisztribúció alapú euroszepticismusa is megjelenik a finnek befizetésének csökkentését szorgalmazó programpontjukban (Raunio, 2012: 17).

A párt programja részletesen taglalja az Európai Unió kritikáját, amelynek fókuszában annak antidemokratikus működési mechanizmusai és a finn szuverenitás elvesztése állnak. Az Igaz Finnek álláspontja szerint a megoldás a demokráciadeficit problémájára a független nemzetállamok kormányközi együttműködése, amelyben az EU csak mint kereskedelmi és gazdasági övezet van jelen. A PS szerint nem lehet további szuverenitást átadni az Unió felé, sőt rengeteg területen szükséges a döntési jogkörök nemzeti hatáskörbe történő visszaemelése. (PS, 2011: 32).

Az Igaz Finnek szerint amennyiben a Gazdasági és Monetáris Unió változatlan formában marad fenn, úgy Finnországnak el kell gondolkodnia azon, hogy elhagyja az eurózónát (PS, 2011: 33). Emellett megjelenik a redisztribúció alapú euroszepticismus érvkészlete is: a párt sokallja Finnország hozzájárulását mind az uniós költségvetéshez, mind pedig a déli államok megmentéséhez (PS, 2011: 35-36).

4.14.2. Baloldali Szövetség

A Baloldali Szövetséget 1990-ben alapították a Finn Népi Demokratikus Liga, a Finnországi Kommunisták Pártja (SKP), a Demokratikus Alternatíva (DEVA) és több kisebb baloldali szervezet egyesülésével. A párt gerincét adó SKDL a hidegháború alatt Finnország négy nagy pártjának egyikeként működött, az 1980-as évekre azonban támogatottsága 10 százalékosra csökkent. Ezt az új párt sem tudta érdemben növelni, sőt a VAS szavazataránya 1995 óta választásról választásra alacsonyabb.

A Baloldali Szövetség az európai integráció kérdésében a mai napig alapvetően megosztott. A csatlakozásról a pártnak nem volt hivatalos álláspontja (Raunio, 2008: 170), ugyanakkor a tagság többsége ellenezte azt (Dunphy, 2007: 42). Kezdetben a VAS az euró ellen volt, ám álláspontját kormányon mérsékelte (Raunio, 2008: 174), míg a párt belső szavazásán a tagok 52,4 százaléka a közös valuta melletti álláspontot támogatta (Dunphy, 2007: 42). A tömörülést 1998 és 2006 között vezető Suvi-Anne Siives támogatta az európai integrációt, kiállt az EU védelmi politikája mellett is, ezt azonban elsősorban a kormányra kerülés motiválta. A frakció ugyanakkor végig ellenséges maradt, az EU-t militáns, antidemokratikus, piacvezérelt, a semlegességre veszélyt jelentő intézményrendszernek látta (Dunphy, 2007: 47-50). A VAS új vezetője, Paavo Arhinmäki viszont a Lisszaboni Szerződés ellen szavazott (Eduskunta, 2008).

A párt 2011-es programja meglehetősen szűkszavú az Európai Uniót illetően, aminek oka vélhetően a belső megosztottság és így az ügy semlegesítése lehet. A Baloldali Szövetséget angol nyelven bemutató dokumentum alapján azonban a VAS egyértelműen baloldali euroszeptikusnak tekinthető. A párt szerint a globális kapitalizmus – és ezen belül az Európai Unió – fenyegetést jelent a jóléti államra, mert versenyzteti azokat, az adócsökkentésekkel pedig a gazdagoknak kedvez. A Baloldali Szövetség éppen ezért a „neoliberális” Európai Uniót a szolidaritás északi modellje szerint kívánja megreformálni (VAS, 2007)

4.14.3. Finn Kereszténydemokraták

A Finn Kereszténydemokratákat 1958-ban alapította a Nemzeti Koalíció Párt néhány tagja Finn Keresztény Liga (SKL) néven. A párt első mandátumait az 1970-es években szerezte, ettől kezdve folyamatosan tagja a parlamentnek, noha 5 százalékos meghaladó támogatottságra egyetlen alkalommal (2003) tudott szert tenni. A párt a független nemzetállamok széleskörű kooperációja mellett van, elutasítja az euró bevezetését és az EU hatalmának növekedését (Raunio, 2008: 173).

Legutóbbi programjában a KD már nem érvel direkt az euró ellen, viszont továbbra sem támogatja az Európai Unió hatalmának komolyabb bővítését. A további mélyítés ellenzése nyilvánul meg az Unió költségvetésének alacsony szinten tartásában (GNI 1 százaléka) is. A Kereszténydemokraták euroszepticismusa redisztribúció alapú érveket is felvonultat: a párt szerint nem szabad megengedni, hogy a jól gazdálkodó országok fizessék a felelőtlen tagállamok által okozott károkat (KD, 2011: 49). A tagál-

lamok szerepét erősíték a közös kül- és biztonságpolitikában (CFSP) is (KD, 2011: 50). A KD euroszkepticizmusa tehát döntően szuverenitás alapú, amely redisztribúció alapúval egészül ki.

4.15. Euroszepticizmus a svéd pártrendszerben

A skandináv ötpártrendszer (Berglund-Lindström, 1978) mintapéldáját egészen az 1980-as évekig a svéd pártrendszer jelentette. A radikális baloldal, a szociáldemokraták, a centrista agrárpárt, a liberálisok és a konzervatívok mellé ekkor került a Riksdagba a zöld párt, majd nem sokkal később a kereszténydemokraták. A klasszikus jobboldali protestpártok nem tekinthetők sikeresnek: 1991-ben egy ciklus erejéig voltak képviselői az Új Demokráciának (NyD), amit követően „csak” 2010-ben került be a Svéd Demokraták (SD) párt. A pártrendszer blokkosodott, a baloldali szövetségbe a Szociáldemokrata Munkáspárt (SAP), a Baloldali Párt (VP) és a zöldek (MP) tartoznak, a polgári-jobboldali blokkot pedig a Mérsékelt Gyűjtőpártja (M), a Liberális Néppárt (FPL), a Centrum Párt (CP) és a Kereszténydemokraták (KD) alkotják.

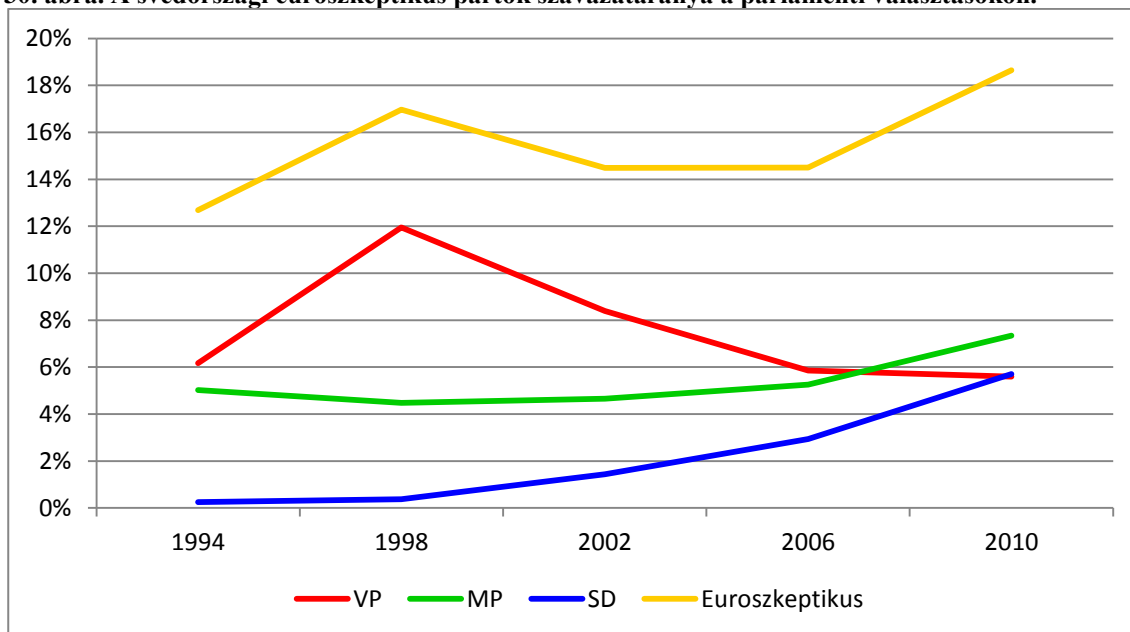
Svédországban az euroszepticizmus sokáig szinte kizárólag a baloldalhoz, illetve a politikai centrumhoz volt köthető. Az 1960-70-es években a tagság ellen foglalt állást a Szociáldemokrata Munkáspárt, a Svédországi Kommunista Párt (SKP)⁵⁵ és a Centrum Párt (Kite, 1996: 118-131). A szociáldemokraták vezetőjük, Erlander doktrínája alapján a semlegességgel összeegyeztethetetlennek tartották az európai integrációt (Sitter, 2001: 29), és ez az érvelés egészen a hidegháború végéig megmaradt (Aylott, 2008: 188). A Centrum Párt szerint a csatlakozás az agrárium önellátását veszélyeztette volna (Kite, 1996: 119-120).

Az 1990-es évekre a tagság ellen már csak a Baloldali Párt és a zöldek foglaltak állást, ezzel azonban meg is erősítették magukat (30. és 31. ábra). A Centrum Párt hosszasan hezitálás után a csatlakozás mellett kötelezte el magát (Svåsand és Lindström, 1996: 208). A párt egy belső csoportja, az 1992-ben alakult Centrum Nem az EU-ra azonban a csatlakozás ellen kampányolt (Aylott, 2008: 184).

---

⁵⁵A párt nevét az 1960-as években Kommunista Baloldali Pártra (VPK), majd a hidegháború után Baloldali Pártra (VP) változtatta.

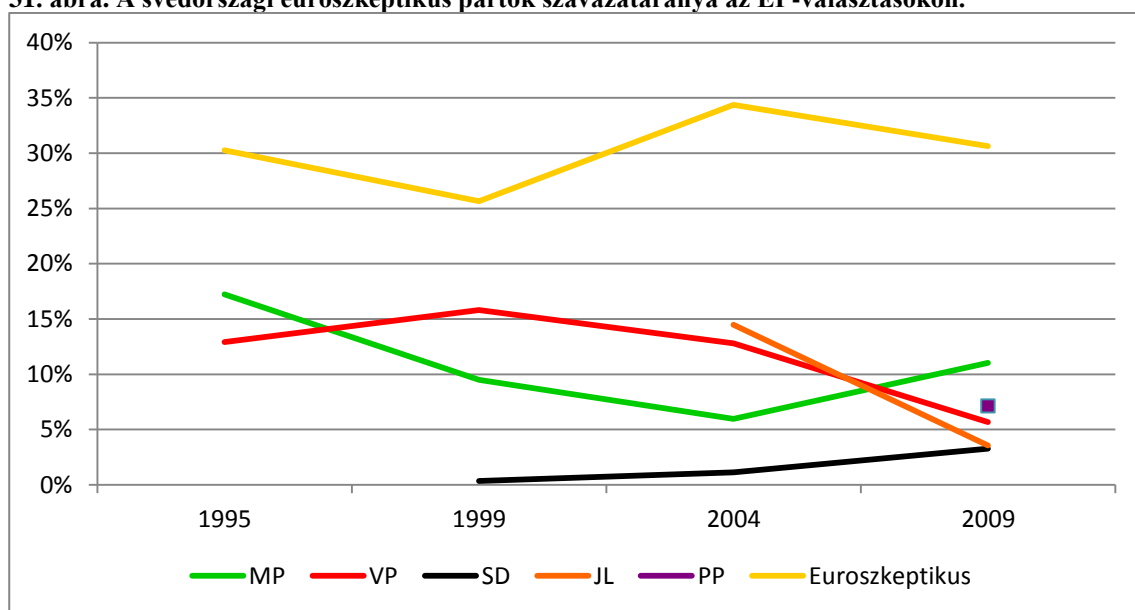
30. ábra. A svédországi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon.

Forrás: Widfeldt, 2010: 1870-1871; helyi választási iroda honlapja

A szociáldemokraták soraiban kisebbségbe került az euroszkeptikus csoport (Taggart, 1997: 6), a tagság mellett azonban nehéz volt mozgósítani az aktivistákat (Svåsand és Lindström, 1996: 212). A csatlakozásról szóló népszavazáson a Centrum, a kereszténydemokraták és az SAP szavazóinak azonban mintegy fele a tagság ellen foglalt állást (Svåsand és Lindström, 1996: 213). A referendum rendkívül szoros eredményt hozott: megjelentek 52 százaléka támogatta Svédország belépését az Európai Unióba.

31. ábra. A svédországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon.

Forrás: Parties and Elections EU-Sweden, 2013

Az euró bevezetéséről szóló 2003-as népszavazás során a Baloldali Párt és a zöldek mellé a Centrum Párt is felsorakozott az euroszkeptikus oldalon, a domináns szerepet azonban az Európa Igen, Euró Nem nevű ernyőszervezet játszotta (Aylott, 2005: 555), amely később Június Lista (JL) néven elindult a 2004-es európai parlamenti választásokon is. A „nem”-tábor defenzív volt, a nacionalista és gazdasági érvek domináltak, különösen utóbbiak miatt vált ismertté Nils Lundgren (Widfeldt: 2004: 510), aki később a Június Lista vezetője lett. A JL a népszavazási kampányban szerzett ismertséget jól ki tudta használni, ami közel 15 százalékos szavazatarányt és 3 EP-képviselőt biztosított a szervezet számára a 2004-es európai parlamenti választásokon. A siker után azonban képtelen volt stabil szervezeti hálót kiépíteni, aminek eredménye a 2009-es voksoláson komoly kudarc volt: egyetlen mandátumot sem szerzett a lista (31. ábra).

Az euróról szóló népszavazás és a Lisszaboni Szerződésről szóló parlamenti és EP-szavazás még egy fontos tényezőre rámutatott, ez pedig az, hogy a konzervatívokon és a liberálisokon kívül valamennyi, hivatalos irányvonalát tekintve EU-párti tömörülésen belül is található számottevő euroszkeptikus csoport. A Centrum Párt alapvetően nem euroszkeptikus (Sitter és Batory, 2008: 66), a párt ugyanakkor megosztott, egy-egy állásfoglalása nagyban függ a belső viszonyoktól (Aylott, 2008: 195).

17. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló svéd parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Riksdag				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
SAP	95	0	8	27	4	1	0	0
M	88	0	0	9	3	0	0	1
CP	22	1	2	4	1	0	0	0
FPL	23	0	0	5	2	0	0	0
KD	15	0	3	6	0	1*	0	1
VP	0	20	0	2	0	2	0	0
MP	0	18	0	1	0	1	0	0
JL	-	-	-	-	0	2	0	0
Összesen	243	39	13	54	10	7	0	2

Forrás: Riksdag, 2008; Európai Parlament, 2008

* A Lisszaboni Szerződésre nemmel szavazó kereszténydemokrata képviselő eredetileg a Június Lista tagjaként szerzett mandátumot.

A Lisszaboni Szerződés megszavazása óta a svédországi euroszkepticizmus részben átalakult: a Kalóz Párt 2009-es sikere (7,1%) elsősorban a demokrácia alapú

euroszkeptikusok táborát erősítette: a párt a Lisszaboni Szerződést és a jelenlegi EU-t is annak nem elég demokratikus volta miatt bírálja (Aylott, 2009: 6). Noha a Kalóz Párt a 2010-es parlamenti választáson nem hogy nem szerzett mandátumot, de még csak 1 százaléknyi támogatottságra sem tudott szert tenni, az euroszkeptikus pártok jelenléte a Riksdagban megnőtt: a zöldek előretörése mellett ugyanis bekerült a nacionalista Svéd Demokraták (SD) nevű párt is.

4.15.1. Környezetvédő Párt – A Zöldek

A Környezetvédő Párt születésében a legfontosabb szerepet az atomenergiáról szóló 1980-as svédországi népszavazás játszotta: a nukleáris energiát ellenző tábor 1981-ben alapította meg pártját. Az MP ugyanakkor 1988-ban tudott először mandátumhoz jutni, majd az 1991-es kudarcot követően 1994 óta folyamatosan vannak képviselői a Riksdagban. A párt legjobb parlamenti választási eredményét 2010-ben érte el.

A zöldek folyamatosan Svédország uniós tagsága ellen voltak, ezt az álláspontot végül 2008-ban egy belső népszavazáson adták fel (Aylott, 2009: 6). Az MP alapvetően azzal érvelt az Európai Unióval szemben, hogy az sérti Svédország semlegességét, ellene van a decentralizációnak és veszélyes lehet a brüsszeli szuperállam kiépítése is (Aylott, 2008: 189).

A párt demokrácia alapú és baloldali euroszkepticizmusa legutóbbi programjában is megjelenik. A zöldek a decentralizáció mellett állnak, így ellenzik az Európai Unió szerintük túlcentralizált rendszerét (MP, 2013: 32). Ez az oka annak is, hogy a párt a föderális Európai Unió ellen van, helyette a kormányközi együttműködést támogatja. Az MP továbbra is ellene van az euró bevezetésének (MP, 2013: 33).

A baloldali euroszkeptikus érvek elsősorban az EU militarizálásának elutasításában, illetve a korlátlan globális tőkeozgás kritizálásában jelennek meg. Emellett kifejezetten környezetvédelmi szempontok is megjelennek: az EU ne finanszírozzon olyan projekteket, amelyek rombolják a környezetet (MP, 2013: 33).

4.15.2. Svéd Demokraták⁵⁶

A Svéd Demokraták 1988-ban jött létre több kisebb nacionalista szervezet egyesülésével. Az első bevándorlás- és elitellenes párt azonban, amely sikert tudott Svédországban elérni, nem az SD volt, hanem az Új Demokrácia, amely 1991 és 1994 között volt parlamenti párt, ezt követően azonban marginalizálódott. A Svéd Demokraták feljutása elsősorban a jelenlegi elnöknek, Jimmie Åkessonnak köszönhető, aki 2005 óta irányítja a pártot. Az ő vezetésével az SD nem csak mérsékelte politikáját, de eredményesen tudta bővíteni szavazóbázisát, amely végül 2010-ben meghozta a parlamenti küszöb átugrását (Klein, 2013: 117-118). A párt elutasít minden szupranacionális entitást (Klein, 2013: 120), mert abban a nemzeti függetlenségre és identitásra leselkedő veszélyt lát (Aylott, 2008: 185).

A párt alapvetően a nemzeti szuverenitás elvesztését kritizálja. Az SD szerint a kormányközi együttműködés az ideális a szuverén európai népek számára, éppen ezért újra kell tárgyalni a tagság feltételeit, majd azt népszavazásra bocsátani – brit példa szerint. A Svéd Demokraták programja kitér a török EU-csatlakozásra és az eurózóna-tagságra is: mindkettőt elutasítják a nacionalisták (SD, 2013).

4.15.3. Baloldali Párt

A pártot 1917-ben alapították Svédországi Szociáldemokrata Balpárt (SSV) néven, és azóta is tagja a svéd törvényhozásnak. Az SSV 1919-ben a Comintern alapítótagja lett, majd nevét 1921-ben Svédországi Kommunista Pártra (SKP) változtatta. A két világháború között a párt kettészakadt, ám a Szocialista Párt 1948-as feloszlását követően a szociáldemokratáktól balra ismét az SKP lett az egyeduralmodó. A párt irányváltásával és az eurokommunista ideológia követésével párhuzamosan 1967-ben nevét Baloldali Párt – Kommunistákra (VPK) változtatta. 1990-ben végleg feladta a kommunista ideológiát, nevét szimplán Baloldali Pártra (VP) változtatva).

Az SKP már az 1960-as években a tagság ellen volt, ezen álláspontjuk azóta sem változott (Aylott, 2008: 187). Jelenlegi programjában a VP kiemeli, hogy a patriarchális struktúrák meghaladása csak a baloldali haladó szervezetek szoros együttműködésével lehetséges. Az Európai Unió jelenlegi, neoliberális formájában a kapitalista rend része, amelyet a párt nem fogad el (VP, 2012). A Baloldali Párt euroszkepticizmusának másik

---

⁵⁶A párt neve *Sverigedemokraterna*, ami szó szerinti fordításban Svédország Demokraták.

alapját a demokrácia alapú euroszkepticizmus jelenti. E szerint az EU úgy halad a föderális szuperállami forma felé, hogy közben a demokratikus eljárásmodokat nem tartja tiszteletben (VP, 2012)

4.15.4. Kalóz Párt

A Kalóz Pártot 2006-ban alapították svéd fiatalok abból a célból, hogy liberalizálják a szerzői jogokról, illetve az információszabadságról szóló törvényeket, legalizálva az internetes letöltéseket is. A párt sem a 2006-os, sem a 2010-es parlamenti választáson nem tudott még egyszázalékos eredményt sem elérni, legnagyobb sikerének egyértelműen a 2009-es EP-választáson elért 7,1 százalékos eredmény, és az ezzel járó előbb 1, majd a Lisszaboni Szerződést életbe lépését követően 2 mandátum tekinthető.

A párt egyértelműen a demokrácia alapú euroszkeptikusok közé tartozik. Az átláthatóság miatt szeretne több döntési jogkört is visszaadni a nemzeti parlamenteknek, emellett pedig átláthatóvá tenni az uniós szinten meghozott döntéseket is. Emellett a választott tisztségviselőknek adna több hatalmat, a mostani delegált vezetőkkel (pl. az Európai Bizottság) szemben. A Kalóz Párt elutasítja az euró bevezetését (PP, 2012).

4.16. Euroszeptizmus a ciprusi pártrendszerben

Ciprus az Európai Unió egyetlen országa, amelynek kormányformája elnöki. A ciprusi pártrendszert az 1980-as évek eleje óta ugyanaz a négy párt dominálja. Az első két helyen jellemzően a jobbközép irányultságú Demokrata Tömörülés (DISZI) és a kommunista Dolgozó Nép Haladó Pártja (AKEL) végez. A politikai centrumban, alapvetően a baloldali pártok szövetségeseként a Demokrata Párt (DIKO) helyezkedik el. Klasszikus szociáldemokrata pártnak a Szociáldemokrata Mozgalom (KISZOSZ) tekinthető. A négy párton kívül két kis tömörülés, az Európai Párt (Evroko) és az Ökológiai és Környezetvédő Mozgalom (KOP) rendelkezik több ciklus óta parlamenti képviselőkkel.

A ciprusi euroszeptizmust egyedül az AKEL testesíti meg, valamennyi más releváns párt pro-EU irányvonallal rendelkezik (Charalambous, 2009: 4). Az AKEL támogatottsága – a 2004-es EP-választást leszámítva – az utóbbi húsz évben 30 százalék felett van, a ciprusi pártok erőssorrendjében rendre az első vagy második helyen szerepel.

A Lisszaboni Szerződést egyedül a párt képviselői nem támogatták (18. táblázat). Az AKEL már a hidegháború idején is teljes egészében az európai integráció ellenzőjének számított, mert azt szovjetellenesnek, kapitalistának és a NATO kiterjesztésének látta (Dunphy és Bale, 2007: 298). A párt a társulási szerződés aláírását is ellenezte, később, a kommunista rendszerek összeomlásával azonban álláspontot váltott: támogatta Ciprus uniós tagságát, mivel az megvédheti az országot a törököktől. A kommunisták elutasították az Európai Alkotmányt is (Charalambous, 2007: 437-438).

18. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló ciprusi parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Képviselőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
AKEL	0	17	1	0	0	0	0	2
DISZI	140	0	0	3	0	0	0	2
DIKO	9	0	0	2	0	0	0	1
KISZOSZ	4	0	0	1	-	-	-	-
Evroko*	3	0	0	0	0	0	0	1
KOP	1	0	0	0	-	-	-	-
Összesen	31	17	1	0	0	0	0	6

Forrás: Vouli ton Antiprosopon, 2008; Európai Parlament, 2008

* Az Evrokonak nem volt európai parlamenti képviselője, ám a 2004-ben EP-mandátumot szerző Európáért (GtE) koalíció később beolvadt a pártba.

A válság kitörésekor az elnöki pozíciót – a párt története során először – AKEL-hez tartozó személy, Dimitrisz Hrisztofiasz töltötte be. Noha a párt ettől nem lett kevésbé euroszkeptikus, a megszorító intézkedéseket a kormánynak meg kellett hoznia. A párt kiterjedt társadalmi kapcsolatait elsősorban arra használta fel, hogy a ciprusi állampolgárok részéről érkező elégedetlenséget csillapítsa (Tsakatika és Lisi, 2013: 14-15).

4.16.1. Dolgozó Nép Haladó Pártja

A Ciprusi Kommunista Pártot (KKK) 1926-ban alapították, ám 1931-ben illegálisba kényszerült. Mai nevét 1941-ben vette fel. Az ország függetlenné válását (1960) követően az AKEL az egyik legfontosabb politikai erővé vált, amely pozícióját a mai napig tartja. A párt ideológiailag rugalmas, együttműködik a balközép és centrista erőkkel is, sőt maga is a centrum felé mozdult (Dunphy és Bale, 2007).

Ahogy arról már szó volt, a párt a társulási szerződés ellen volt, mert az szerint nem fér össze Ciprus a semleges státuszával, tönkreteszi az ipart és a mezőgazdaságot, ami munkanélküliséghez vezet. Emellett nem egyezik az AKEL hosszútávú ideológiai orientációjával sem (Dunphy és Bale, 2007: 298). Később a kommunisták EU-pártibbakk lettek, elfogadták a tagságot, amely szerintük megvédi Ciprust a törököktől (Charalambous, 2007: 437). A kommunisták szerint az EU neoliberais természetét belülről kell megváltoztatni (Dunphy és Bale, 2007: 298), hogy a népek Európája legyen (Charalambous, 2007: 438)

Az AKEL programja szerint a Lisszaboni Szerződésen nyugvó neoliberális Európai Unió a kapitalista integráció előrehaladott formája, amelyet a párt nem fogad el. Célja a népek, a munkások, a szolidaritás, a szociális igazságosság és a béke Európája, valamint a ciprusi érdekek előtérbe helyezése (AKEL, 2010: 5). A fentiekből is jól kitűnik, hogy az AKEL euroszkepticizmusa határozottan baloldali.

4.17. Euroskepticizmus a máltai pártrendszerben

A máltai politikát az ország függetlenné válása (1964) óta két párt, a jobbközép Nacionalista Párt (PN) és a Munkáspárt (PL) dominálja. A két párt nem csak ideológiailag, de külpolitikailag is rendkívül különböző nézeteket vall. Míg a Nacionalista Párt hagyományosan a független Málta és az európai integráció híve, a Munkáspárt korábban a brit érdekeket védte, ma pedig a semleges Málta mellett érvel.

A máltai euroskepticizmus szinte kizárólag a Munkáspárthoz, illetve ma már inkább csak néhány személyéhez köthető. A párt 1996-ban – hatalomra kerülve – felüggesztette a csatlakozási folyamatot (Pace, 2011: 143), amely csak 1998-ban, a baloldali kormány bukása után indult újra. A 2003-as népszavazáson még a csatlakozás ellen kampányolt a PL, ám ezt követően a párt hivatalos irányvonala elfogadta a tagságot (Pace, 2011: 151). A Munkáspárt a 2004-es európai parlamenti választáson pro-EU programmal kampányolt, ugyanakkor jelentős szerepet kapott a tagságot továbbra is elutasító csoport is (Pace, 2004: 5-7). A párt támogatta az Európai Alkotmányt (Pace, 2009: 2) és a Lisszaboni Szerződést (19. táblázat) is, sőt az euró máltai bevezetése elé sem gördített akadályt (Pace, 2011: 152).

19. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló máltai parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Képviseelőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
PN	33	0	0	2	2	0	0	0
PL	13	0	0	17	1	0	0	2
Összesen	46	0	0	19	3	0	0	2

Forrás: Kamra tad-Deputati, 2008; Európai Parlament, 2008

Azt azonban, hogy a Munkáspárton belül nem mindenki fogadta el a politikaváltást, jól jelzi az, hogy a PL képviselőinek több mint fele nem volt hajlandó részt venni a szavazáson. Sharon Ellul-Bonici, akit a párt egyik legismertebb, az EU-tagságot elutasító tagjaként tartanak számon, jelölt volt a 2009-es európai parlamenti választásokon, ám nem választották meg (Pace, 2009: 5).

4.17.1. Munkáspárt

A Munkáspárt hagyományosan a máltai semlegességet propagálta, ezen az alapon ellenezte az ország csatlakozását bármilyen szorosabb együttműködéshez. A semlegesség alapját azonban nem csak a nemzeti szuverenitás védelme, de a párt pacifizmusa is táplálta. A párt politikájában bekövetkezett irányváltást azzal szokás magyarázni, hogy a PL csatlakozott az Európai Szocialisták Pártjához (PES), amely viszont megkövetelte a pro-EU álláspontot. A Munkáspárt így a CFSP támogatójává is vált, hangsúlyozva, hogy addig a pontig teszi mindezt, amíg az nem sérti Málta szuverenitását (Pace, 2011: 134).

A PL európai uniós kérdésekben nem túl bőbeszédű programja hangsúlyozza, hogy az Európai Uniónak szociális és környezetvédő dimenziót is fel kell vállalnia, nem csak gazdaságát. Emellett javítani kell az átláthatóságot és a fiskális politikát nemzeti hatáskörben kell tartani (PL, 2013: 171).

4.18. Euroszkepticizmus azézt pártrendszerben

A rendszerváltás után rendkívül változékonynak mutakozó észt pártrendszer az elmúlt közel 10 évben nagyfokú stabilitást mutat. A Hazáért Szövetség (IL) és a Köztársaság Párt (RP) egyesülése (2006), illetve az Észtországi Zöldek (ER) parlamentbe jutá-

sa (2007) óta a pártrendszer gyakorlatilag ugyanaz a 4-6 párt dominálja. A jobboldalon a Hazáért és Köztársaságért Szövetség (IRL), illetve a liberális Észtt Reformpárt (RE), a baloldalon pedig az Észtt Centrum Párt (KE) és a Szociáldemokrata Párt (SDE) jutott 2011-ben parlamenti képviselőhöz, nem sikerült ez a zöldeknek és az akkor még Észtt Népi Szövetség (ERL) néven szereplő Észtt Konzervatív Néppártnak (EKRE) sem.

Egyes szerzők szerint Észtországban az euroszkepticizmus mind a pártok, mind szavazóik között nagy mértékű (Taggart és Szczerbiak, 2004: 17), ezt azonban mások (Vetik, 2003) vitatják. Az 1990-es években konszenzus a pártok között az EU-csatlakozásról, ez azonban később megborult (Mikkel és Kasekamp, 2008: 298-300). A 2000-es évekre az Észtt Népi Unió (ERL) puha euroszkeptikus álláspontot vett fel (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10), és a Centrum is elmozdult a pro-EU pozícióból, ám ezt kormányon (2002-03) végül visszafogta (Mikkel és Kasekamp, 2008: 302).

A 2003-as népszavazáson a csatlakozás ellen kampányolt a Centrum Párt abból a célból, hogy begyűjtse az euroszkeptikus szavazókat. Emellett az ERL is szkeptikus volt, főleg a csatlakozás körülményei miatt, de végül az EU-tagság mellett kötelezte el magát. A Reform Párton belül is voltak csoportok, akik szerint az Európai Unió túlszabályozott, a párt azonban következetesen az uniós csatlakozás pártját fogta (Mikkel és Kasekamp, 2008: 308-309). A Centrum Párt a referendumot követően szinte azonnal elhagyta euroszkeptikus retorikáját, így a jelenlegi észt politikai elit egységesen EU-pártinak számít (20. táblázat)

20. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló észt parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Országgyűlés				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
RE	30	1	0	0	1	0	0	0
KE	24	0	0	5	1	0	0	0
IRL	19	0	0	0	1	0	0	0
SDE	9	0	0	1	2	0	0	1
ER	6	0	0	0	-	-	-	-
ERL	3	0	0	3	-	-	-	-
Összesen	91	1	0	9	5	0	0	1

Forrás: Riigikogu, 2008; Európai Parlament, 2008

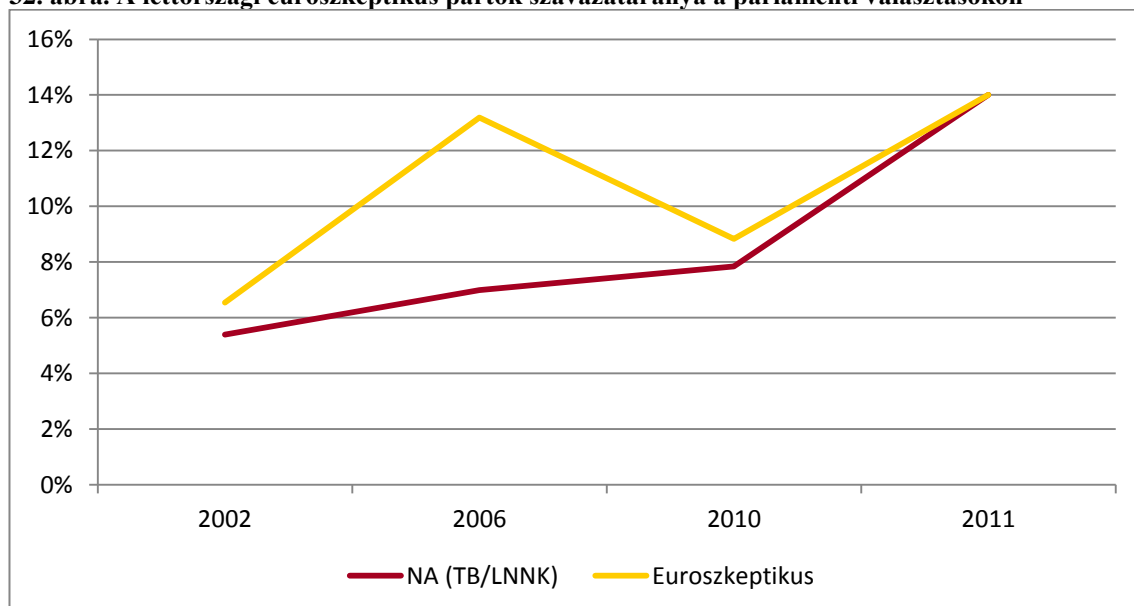
4.19. Euroszkepticizmus a lett pártrendszerben

A lett pártrendszer az egyik, ha nem a leginkább változékony pártrendszer az Európai Unióban. Noha a jelenlegi politikai pártok és szövetségek elődszervezetei szinte kivétel nélkül a rendszerváltásig visszavezethetőek, azóta számos alkalommal változtak, miközben jónéhány korábban releváns párt szűnt meg. A pártverseny logikáját az orosz-lett szembenállás adja, amely egyben a bal-jobb megosztottságot is lefedi.

A lett euroszkepticizmus az egyik legerősebb az ezredforduló után csatlakozott tagállamok között. A 2003-as népszavazást megelőzően voltak olyan pillanatok, amikor a tagság ellenzői többen voltak a csatlakozás támogatóinál (Pridham, 2003: 5). A népszavazási kampány során végül valamennyi releváns párt az „igen” mellett foglalt állást, aminek köszönhetően Lettország lakossága végül megszavazta az ország EU-tagságát.

A pártalapú euroszkepticizmust Lettorszában a 2000-es évek első felében a Hazáért és Szabadságért – Lett Nemzeti Függetlenségi Mozgalom (TB/LNNK) és a történelmi Lett Szociáldemokrata Munkáspárt (LSDSP) testesítette meg (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10), utóbbi azonban 2002-ben elvesztette parlamenti mandátumait (32. ábra). Emellett euroszkeptikus párt az 1995-ben saját jogon, azóta különböző párt-szövetségek tagjaként a parlamentbe jutó Lettországi Szocialista Párt (LSP) is.

32. ábra. A lettországi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Pabriks és Valtenbergs, 2010: 1142; helyi választási iroda honlapja

A népszavazási kampány során felvett támogató álláspontok a későbbiekben is kitartónak bizonyultak, sőt az európai integráció menetével szemben is jellemzően csak

a retorika szintjén léptek fel pártok. Jó példa erre a 2004-es európai parlamenti választás, amelyet a TB/LNNK euroszeptikus üzeneteinek köszönhetően nagy fölényrel nyert meg (Pridham, 2004: 6), ám 4 EP-mandátumból 3-at a 2009-es szavazáson elveszített. A Lisszaboni Szerződés ellen egyedül a Mindent Lettországért (VL) szavazott (21. táblázat). A Lettországi Szocialista Párt képviselői – a Harmónia Közép (SC) frakciójának részeként – nem vettek részt a szavazáson.

21. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló lett parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Szejm				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
TP	18	0	0	4	1	0	0	0
JL	9	1	0	4	2	0	0	0
ZZS	14	0	0	3	-	-	-	-
SC	11	0	0	6	-	-	-	-
LPP/LC	8	1	0	1	1	0	0	0
TB/LNNK	4	0	0	1	4	0	0	0
PCTVL	0	0	0	6	1	0	0	0
PS	5	0	1	1	-	-	-	-
VL	0	1	0	0	-	-	-	-
SCP	1	0	0	0	-	-	-	-
Összesen	70	3	1	26	9	0	0	0

Forrás: Saeima, 2008; Európai Parlament, 2008

A 2010-es választáson a Hazáért és Szabadságért és a Mindent Lettországért választási szövetségben indultak, majd a 2011-es voksolás előtt Nemzeti Szövetség (NA) néven egyesültek is. Az új pártot a VL tagjai dominálják: már a 2010-ben megalakult 8 fős frakcióban is 6-an a VL képviselői voltak.

4.19.1. Nemzeti Szövetség

A Nemzeti Szövetség alapvetően három párt – nem egyidejű – összeolvadásából jött létre. A Lett Nemzeti Függetlenségi Mozgalmat 1988-ban, a Hazáért és Szabadságért pártot pedig 1993-ban alapították, utóbbit több kisebb szervezet egyesülésével. Mindkét párt nagy hangsúlyt helyezett a lett nemzeti függetlenség megtartására, illetve szigorú

állampolgársági törvényt követelt. A TB emellett erőteljesen piacpárti gazdaságpolitikai elképzelésekkel lépett fel. A két párt mind 1993-ban, mind 1995-ben eredményesen szerepelt a választásokon, majd 1997-ben egyesült. Az 1998-as kormányzást követően 2002-re a TB/LNNK támogatottsága a korábbi 14-15 százalékról alig több mint 5 százalékra esett vissza, amit érdemben 2006-ban sem tudtak növelni. A Mindent Lettországért pártot 2006-ban alapították, az az évi parlamenti választáson elért 1,5 százalékos eredmény után 2010-ben közösen indulta TB/LNNK-val, 2011-ben a két párt egyesült.

A TB/LNNK puha euroszeptikus pártként működött (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10). A párt azért támogatta Lettország uniós csatlakozását, mert félt az ország elszigetelődésétől (Pridham, 2003: 2-3). A 2004-es európai parlamenti választásokon győztes Hazáért és Szabadságért sikerét annak köszönheti, hogy kampányában a nemzeti szuverenitás kérdését tolta előtérbe (Pridham, 2004: 6). A TB/LNNK elviekben a föderális Európa ellen volt. Ennek a lett állampolgársági törvény – és ezáltal az oroszoktól való félelem – volt az oka. Ugyanakkor az Európai Alkotmány és Lisszaboni Szerződés elfogadható kompromisszum volta párt számára (Bale et al., 2010: 94). A Nemzeti Szövetség támogatja Lettország csatlakozását az eurózónához (Auers, 2012: 8).

A Nemzeti Szövetség programja nem tartalmaz túl sok konkrétumot az Európai Uniót illetően. A párt szerint Lettországnak akkor is aktívan rész kell vennie az uniós szerződések tárgyalásában, ha azok továbbra is az NA által nem kívánt föderáció irányába mutatnak (NA, 2012: 36), ugyanakkor arról nincsen szó, hogy ezeket a mélyítéseket támogatni is kell. A Nemzeti Szövetség szuverenitás alapú euroszeptikus.

4.19.2. Lettországi Szocialista Párt

A Lettországi Szocialista Párt 1994-ben a betiltott kommunista állampárt utódjaként alakult. A párt 1995-ben saját jogon jutott a parlamentbe, ezt követően az oroszajkú pártokkal szövetségben került be a törvényhozásba.⁵⁷ Az LSP következetesen az Európai Unióból való kilépés mellett van (Pridham, 2003: 3). A párt nem ért egyet az EU-val, mert abban a kapitalizmus megtestesülését látja, ami pedig ellentétes az LSP fő céljával, a szocializmus megvalósításával (LSP, 2005: 40). Figyelembe véve, hogy az LSP célja a szocializmus, a párt egyértelműen kemény euroszeptikus, hiszen törekvései szöges ellentétben állnak a jelenlegi európai integrációval.

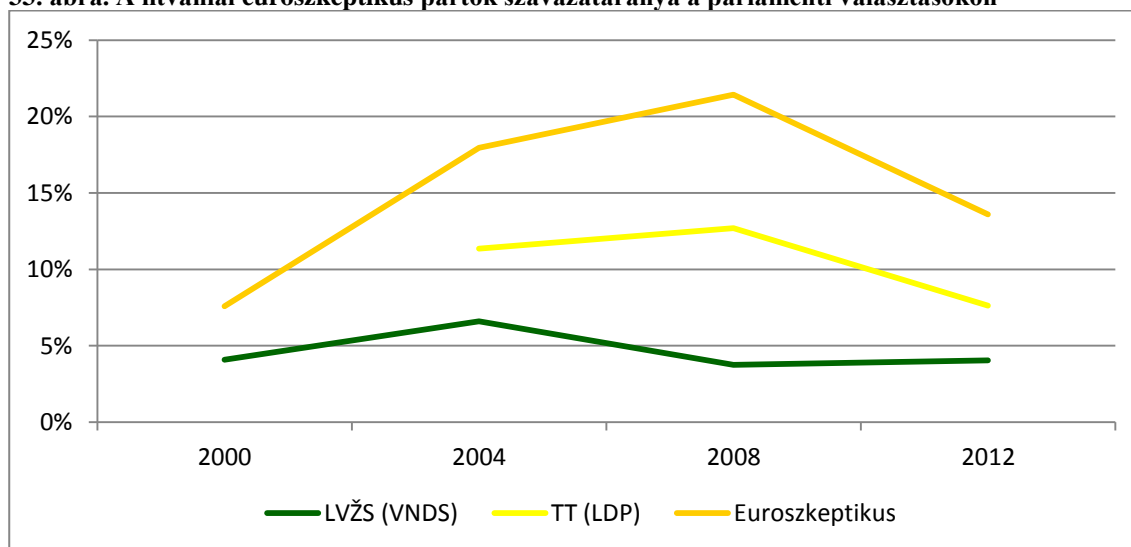
⁵⁷1998-tól folyamatosan a Nemzeti Harmónia Párttal (TSP), illetve jogutódjával, a Harmónia Szociáldemokrata Párttal (SDPS) indult szövetségben előbb Emberi Jogokért az Egységes Lettországból (PCTVL), majd Harmónia Közép (SC) néven.

4.20. Euroszkepticizmus a litván pártrendszerben

A litván pártverseny talán legfőbb jellemzője a nagy mértékű szavazói volatilitás. Ez több alkalommal is újonnan alakult párt előretörésével járt: 2004-ben a Munkáspárt (DP) 28, 2008-ban az azóta megszűnt Nemzeti Felemelkedés Pártja (TPP) 15 százalékos eredményt ért el. A 2012-es választásra a pártrendszer némi stabilizációt mutatott: a baloldalt a Litvániai Szociáldemokrata Párt (LSDP), a jobboldalt pedig a Szülőföld Szövetség (TS-LKD) dominálja. A centrumban elhelyezkedő pártok (DP, Litván Köztársaság Liberális Mozgalma) mellett csupán három pártnak, a stabil támogatottsággal rendelkező Rend és Igazságosságnak (TT) és Litvániai Lengyelek Választási Akciójának (AWPL), illetve az újonnan alakult, korrupcióellenes Bátorság Útjának (DK) sikerült átlépnie a választási küszöböt.

A litván euroszkepticizmus egészen más képet mutat, mint a másik két balti országé. A 2003-as népszavazáson – a legfontosabb pártok támogatása mellett – 91 százalékos arányt tettek ki az „igen” szavazatok, így a 2004-es belépők között Litvaniában volt a legmagasabb az EU-csatlakozást támogatók aránya (Mažylis – Unikaitė, 2003: 9). Mindez nem támasztja alá azt az állítást, amely szerint az országban alacsony pártalapú, ám nagyfokú közvéleményben jelenlévő euroszkepticizmus van (Taggart és Szczerbiak, 2004: 17). Az euroszkeptikus pártok alapvetően jól szerepelnek a hazai parlamenti választásokon (33. ábra), ám euroszkepticizmusuk kifejezetten rendszerkonform.

33. ábra. A litvániai euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Clarke és Jakniūnaitė, 2010: 1216-1217; helyi választási iroda honlapja

Noha a szakirodalomban vannak olyan vélekedések, amelyek szerint a 2003-ig létező Litvániai Centrum Szövetség (LCS), illetve a 2001-ben megszűnő Litván Parasztpárt (LVP) puha euroszkeptikus pártok voltak (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10), ezt az irányvonalat a fentebb említett tömörülések utódszervezetei (Liberális és Centrum Szövetség, Litvániai Paraszt és Zöld Szövetség) biztosan nem folytatták. A litván pártalapú euroszkepticizmus megtestesítőjének a Rend és Igazságosság (TT) számít. Ugyanakkor a Lisszaboni Szerződés kapcsán nem egyedül a TT-nek voltak fenntartásai: a Munkáspárt és a Litvániai Paraszt Népi Unió (LVLS) képviselői is megosztottak voltak a kérdésben (22. táblázat). Ez azonban magyarázható azzal, hogy a valamennyi párt ellenzékben volt a fenti időszakban.

22. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló litván parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Szejm				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
DP	3	3	10	7	3	0	0	1
TS	22	0	0	3	1	0	0	0
LSDP	32	0	0	6	2	0	0	0
LiCS	6	0	0	4	1	0	0	0
NS	6	0	1	3	-	-	-	-
TT	4	1	5	1	1	0	0	0
LVLS	4	1	5	1	1	0	0	0
AWPL	1	0	0	1	-	-	-	-
LRLS	3	0	2	4	1	0	0	0
független	2	0	0	0	2	0	0	0
Összesen	83	5	23	30	12	0	0	1

Forrás: Saeimas, 2008; Európai Parlament, 2008

4.20.1. Rend és Igazságosság

A párt eredendően liberális, liberál-konzervatív agendával alakult 2002-ben Liberális Demokrata Párt (LDP) néven (Krupavicius, 2006). Rolandas Paksas, a párt mindezidáig egyetlen tényleges vezetője korábban miniszterelnök (1999) és elnök is volt (2003-04). Paksas a 2003-as elnökválasztási kampányban kinyilvánította, hogy támogatja Litvánia EU- és NATO-csatlakozását (Krupavicius, 2003). Az LDP végül 2006-

ban változtatta nevét Rend és Igazságosságra, ami egyúttal a konzervatívabb irányvonal kezdetét is jelzi.

A pártot hagyományosan nem szokták euroszeptikusnak tekinteni (Ramonaité és Ratkevičiūtė, 2013: 264). Ennek némileg ellentmond, hogy a TT EP-képviselői a leginkább euroszeptikus EFD-frakcióhoz csatlakoztak 2009-ben. Legfrissebb programjában a Rend és Igazságosság nem fordít túlzottan nagy figyelmet az Európai Uniót érintő témákra. A TT az euró mellett van és hangsúlyozza, hogy jobban ki kellene használni az EU-t (TT, 2012). A párt 2009-es programja szerint viszont a függetlenség alapja az önálló döntéshozatal, éppen ezért nem tudják feltétel nélkül támogatni az európai integráció további mélyülését (TT, 2009: 1). A TT euroszepticismusa így egyértelműen szuverenitás alapú.

4.21. Euroszepticismus a lengyel pártrendszerben

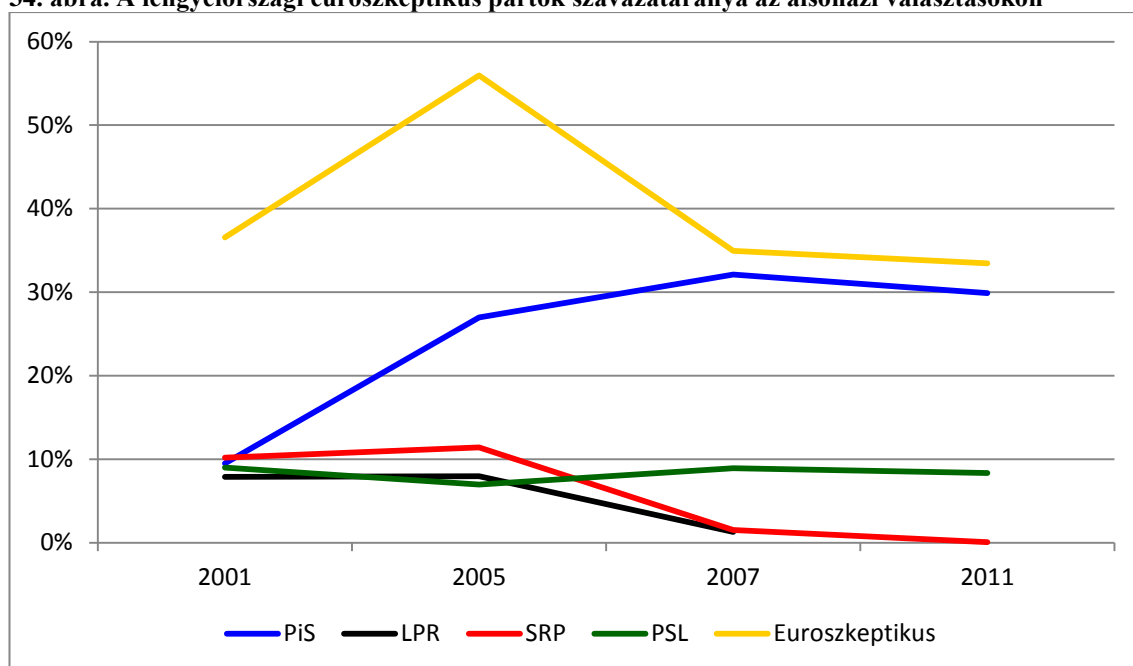
A lengyel politika legfontosabb törésvonalainak a kommunista-posztkommunista törésvonal, illetve az egykori Szolidaritáson belüli liberális-nacionalista megosztottság tekinthetők. Ez a két szembenállás végig meghatározta a rendszerváltás utáni Lengyelország történetét: a Demokratikus Baloldali Szövetség (SLD) és a Lengyel Néppárt (PSL) szövetsége egészen 2003-ig szinte állandónak bizonyult. A baloldal 2000-es évek közepi összeomlását követően a liberális-nacionalista törésvonal került előtérbe, ami két nagy, jobbközép párt versengésére redukálta a pártversenyt (Enyedi-Bértoa, 2010: 16): a mérsékelt, gazdasági kérdésekben liberális Polgári Platform (PO) és a nacionalista retorikával fellépő konzervatív Jog és Igazságosság (PiS) lettek a két fő párt. E pártstruktúra a 2005-ös parlamenti választásokkal alakult ki és – néhány más szereplő felbukkanásával és eltűnésével – tart a mai napig.

A 2000-es éveket megelőzően az elit körében meglehetősen széleskörű konszenzus uralkodott az európai integráció helyességéről. Az alacsony párt alapú euroszepticismus azonban nem jelentette azt, hogy a közvéleményben ne lett volna jelen az Európai Unió kritikus szemlélete (Taggart és Szczerbiak, 2004: 17). Az uniós csatlakozásra azonban az akkori parlamenti pártok közül kizárólag a nacionalista Lengyel Családok Ligája (LPR) mondott nemet, mondván, hogy az EU gyarmatosítja Lengyelországot, sérül a nemzeti szuverenitás és gazdaságilag sem éri meg a tagság (Szczerbiak, 2008: 226-227).

A tagság lehetséges elutasításának kérdése három másik pártban megosztottságot szült. Az agrár-populista Lengyel Köztársaság Önvédelme (SRP) nem foglalt állást a kérdésben, mert bár a párt elveikben az integráció híve volt, de egyenlő feltételeket kívánt a gazdaság és az agrárium terén (Markowski és Tucker, 2010: 527). Végül hosszas belső vita után támogatta a csatlakozást a másik agrárpárt, a Lengyel Néppárt (Riishøj, 2007: 517). A Szolidaritásból kinövő Jog és Igazságosság ugyan szinte végig a tagság mellett volt, ám a kormány tárgyalási stratégiáját kritizálta, illetve Jaroslaw Kaczyński egyszer megpendítette, hogy ezekkel a feltételekkel nem lenne szabad Lengyelországnak csatlakoznia (Szczerbiak, 2008: 231-232).

34. ábra. A lengyelországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

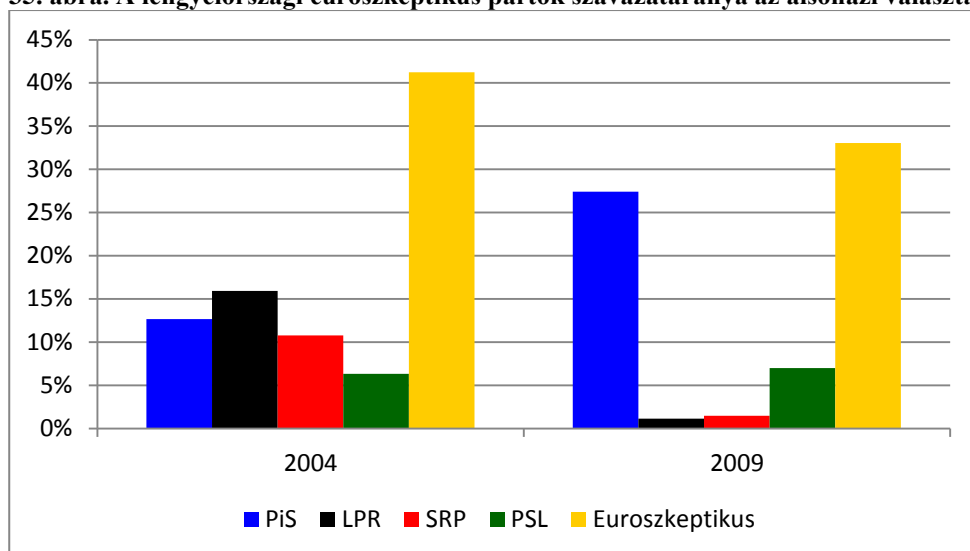

Forrás: Materska-Sosnowska, 2010: 1504-1505; helyi választási iroda honlapja

A baloldal összeomlása után, a 2005-ös választásokon előretörték az euroszkeptikus pártok, sőt ilyen kormány is alakult és maga az elnök is euroszkeptikus volt. A PiSvezette kormánykoalíció 2007-es szétesését követően azonban az euroszkeptikus pártok támogatottsága visszatért a 2001-es szintre, ugyanakkor a PiS szinte egyeduralmódóvá lépett elő e téren (34. és 35. ábra).

Az Európai Alkotmány kérdése a lengyel jobboldalon széleskörű elutasítást hozott. Az Alkotmány ellen volt a PiS, az LPR és PSL, miközben az Európai Parlamentben tartózkodtak az Önvédelem és a PO képviselői (Gaisbauer, 2007: 64). Mindez jól jelzi, hogy az SRP kemény euroszkepticizmusként való kategorizálása (Szczerbiak, 2008: 221) nem tűnik helyénvalónak.

35. ábra. A lengyelországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Poland, 2013

A Lisszaboni Szerződés kapcsán (23. táblázat) már változtak az álláspontok. A PiS megosztottsága mellett az európai parlamenti voksoláskor a PSL sem foglalt egyértelműen állást (noha később kizárólag az igennel szavazó képviselő nem távozott a pártból), ellenben az Önvédelem megmaradt képviselői támogatták a dokumentumot.

23. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló lengyel alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Szejm				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
PO	206	0	0	3	13	0	0	0
PiS	89	56	12	2	0	0	8	0
SLD+UP	37	0	0	3	4	0	0	1
SdPL	10	0	0	0	2	0	0	0
PD	3	0	0	0	3	0	0	1
PSL	31	0	0	0	1	1	1	0
LPR	-	-	-	-	0	2	0	0
SRP	-	-	-	-	2	0	0	0
PSL Piast	-	-	-	-	1	1	0	0
NP	-	-	-	-	0	3	0	0
SD	-	-	-	-	0	0	0	1
MN	1	0	0	0	-	-	-	-
független	7	0	0	0	3	5	0	1
Összesen	384	56	12	8	29	12	9	4

Forrás: Sejm, 2008; Európai Parlament, 2008

Az LPR és az SRP 2007-es visszaszorulásával a pártalapú euroszkepticizmus PiS-re, illetve a később a pártból kiszakadt, ám nem túl jelentős, a PiS korábbi mérsékelt szárnyát alkotó Lengyelország az Elsőre (PjN) és a korábban a katolikus-nacionalista szárnyat megtestesítő Szolidáris Lengyelországra (SP) korlátozódott. A PjN azonban nem tudott mandátumhoz jutni a 2011-es parlamenti választáson, míg az SP képviselői éppen e voksolás után váltak ki a PiS-ből, támogatottságuk azonban egyetlen felmérés szerint sem közelíti meg az 5 százalékot, így a későbbiekben kizárólag a Jog és Igazságosságról lesz szó.

4.21.1. Jog és Igazságosság

A Jog és Igazságosságot 2001-ben a széteső Szolidaritás néhány képviselője alapította a Kaczyński-ikrek (Jarosław és Lech) vezetésével. 2005 őszén a párt meglepetésre megnyerte a parlamenti választásokat, majd Lech Kaczyńskit választották az ország elnökének. Ezt követően a PiS kisebbségi kormányzásba kezdett, amely 2006-ban bővült ki az LPR-rel és az Önvédelemmel. Utóbbi két párt folyamatos botránnyainak köszönhetően azonban a koalíció 2007-ben összeomlott, és – noha a PiS növelni tudta szavazói számát – végül elvesztette a választásokat. 2010-ben Lech Kaczyński halálát követően az elnökválasztáson veszített fivére, Jarosław, majd 2011-ben ismét vereséget szenvedett a párt a parlamenti választáson.

A PiS ellenzi a föderalizmust, az Unióval szembeni érvrendszere pedig két pilléren nyugszik: az állam szuverenitásának csorbulásán és azon, hogy Lengyelország – a többi kelet-közép-európai országhoz hasonlóan – csak másodrendű tagja az Európai Uniónak (Szczerbiak, 2008: 233.). A másodrendűség érzését fokozza a párt németellenessége is. Ennek megnyilvánulása volt az, amikor a PiS képviselői nem a „németek dominálta” Európai Néppárthoz csatlakoztak 2004-ben az Európai Parlamentben (Dakowska, 2010: 261).

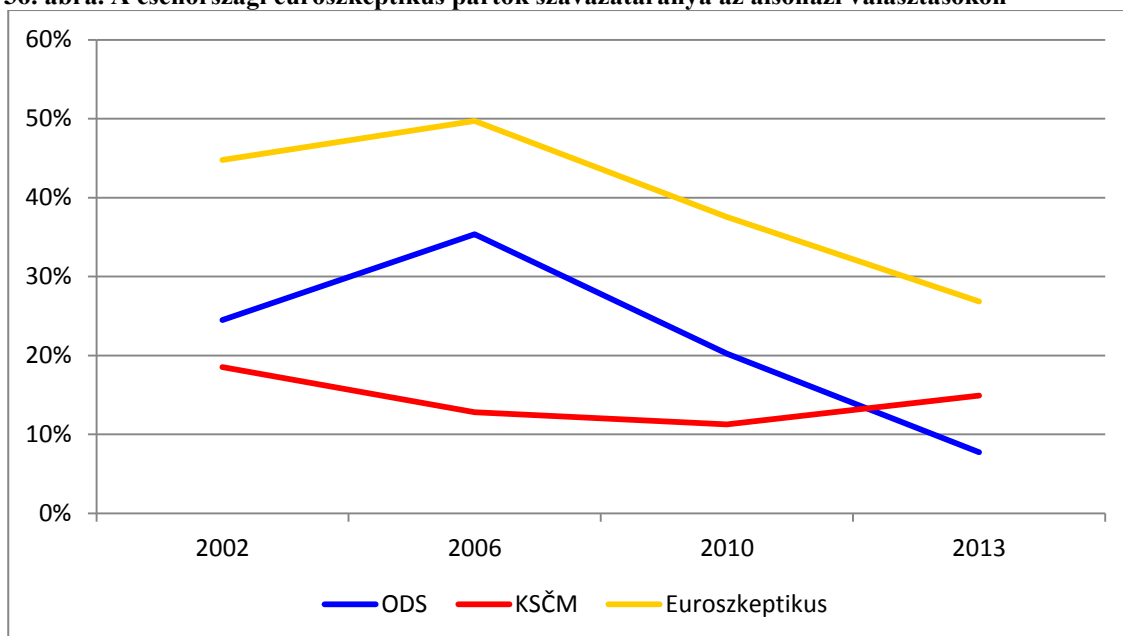
Legújabb programjában a PiS a két pillérből kizárólag a szuverenitás védelmét hangsúlyozza, kiemelve, hogy a párt ellenez minden, a föderalizmus irányába mutató intézkedést. Ennek oka az, hogy az uniós jog felülírja a lengyelt, így a párt addig nem engedne semmilyen uniós jogot a lengyel jogrendszerbe, ameddig azt a területet Lengyelország nem szabályozta. Kiemeli ugyanakkor, hogy a Lisszaboni Szerződés egy elfogadható kompromisszum, hiszen Lengyelországnak néhány esetben sikerült engedményeket elérnie (PiS, 2011: 217-218). A program külön figyelmet fordít a párt

atlantista külpolitikai orientációjára (bár a NATO szerepét hangsúlyozza), ugyanakkor nem hangsúlyozza ennek összefüggését a PiS euroszkepticizmusával, holott ez a nemzeti szuverenitás mellett mára az Unióval szembeni fenntartások alapelemévé vált (Riishøj, 2007: 516.).

4.22. Euroszepticismus a cseh pártrendszerben

A cseh pártrendszert az 1990-es évek közepétől négy párt határozta meg: a konzervatív Polgári Demokrata Párt (ODS) és a Cseh Szociáldemokrata Párt (ČSSD) számított a két legnagyobb tömörülésnek, rajtuk kívül pedig két pártnak volt állandó helye a Képviselőházban: a Cseh- és Morvaországi Kommunista Pártnak (KSČM) és a Keresztény és Demokrata Unió – Csehszlovák Néppártnak (KDU-ČSL). E négy párton kívül mindig voltak átmeneti szereplői a cseh politikának, ám 2010-ig ezen tömörülések számítottak relevánsnak. A 2010-es és 2013-as választás azonban átrendezni látszik a cseh politikai életet, egy ciklusra kikerültek a kereszténydemokraták, illetve bekerült, majd stabilizálta magát az ODS-hez hasonló, ám Európa-párti programmal fellépő Hagyomány, Felelőség, Prosperitás (TOP09).⁵⁸

36. ábra. A csehországi euroszeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

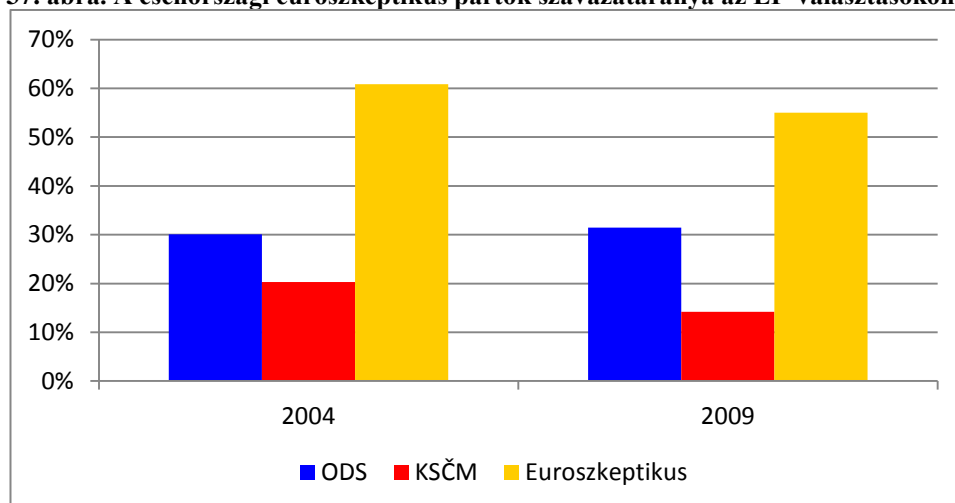
Forrás: Lebeda, 2010: 482-483; helyi választási iroda honlapja

⁵⁸A cseh pártrendszer átrendeződéséről lásd Hanley, 2012

Csehországban a rendszerváltás után a politikai elit prioritása a NATO- és az EK-csatlakozás felé fordult (Hanley, 2004a: 692). Az euroszkepticizmus csak 1992-93 körül jelent meg az akkori cseh miniszterelnök, Václav Klaus személyében. Klaus és pártja, az ODS elsősorban piacpárti indokokkal kritizálta az Európai Uniót. Az ODS mellett ekkor a kommunisták és a nacionalista Szövetség a Köztársaságért – Csehszlovákiai Republikánus Párt (SPR-RSČ) is euroszkeptikusak voltak (Hanley, 2004: 693).

Érdemi változást a Klaus-kormány 1997-es bukása hozott a cseh euroszkepticizmus történetében. Az előrehozott választás előtt az európai ügy miatt szakadt az ODS: az européer, liberális szárny végül megalapította a Szabadság Uniót (US) (Neumayer, 2008: 149). Az ODS elvesztette az 1998-as választást, a republikánusok pedig kiestek a parlamentből. A polgári demokraták a 2002-es választást is elvesztették, amit követően Klaus távozott a pártelnöki székből, 2003 elején a parlament államfővé választotta.

37. ábra. A csehországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Czech Republic, 2013

A 2003-as, uniós csatlakozásról szóló népszavazás kampányában sem Klaus, sem az ODS nem buzdított nyíltan a tagság elutasítására. Az államfő kétértelmű üzeneteket fogalmazott meg, ugyanakkor kijelentette, hogy a mostani EU-nak nincs alternatívája. Az ODS az igenre buzdított, de nem volt túl aktív a kampány során. A kommunisták megosztottak voltak, a párt hivatalos álláspontja végül a tagság elutasítása volt (Hanley, 2004a: 702-704).

A cseh euroszkeptikus pártok eredményei alapvetően jobbak az EP-választásokon (37. ábra), mint az alsóházban, ám a két eredmény igazán élesen csak 2004-ben vált el egymástól, amikor két EP-mandátumot szerzett a Függetlenek Moz-

galma (NEZ) nevű szervezet, amely korábban az egyszázalékos támogatottságot sem tudta soha elérni. Az Európai Alkotmány ellen is ugyanazok a politikai szereplők emeltek fel hangjukat, amelyek korábban is euroszeptikus üzeneteket fogalmaztak meg: Klaus, az ODS és a kommunisták (Rakušanová, 2007).

Lisszaboni Szerződéshez való ODS-es hozzáállás (24. táblázat) több euroszeptikus szervezet megalakulásához vezetett, ezek azonban nem tudtak megerősödni (Hanley, 2012: 133). Elleneztek a dokumentumot a kommunisták és a Függetlenek Mozgalma (NEZ) által bejuttatott két EP-képviselő is: Vladimír Železný volt szenátor, aki a Független Demokraták (NEZ/DEM) alapítója lett, illetve Jana Bobošíková, aki később több kisebb euroszeptikus szervezet összefogásával hozta létre Szuverenitás (SBB) nevű pártját.

24. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló cseh alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Képviselőház				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
ODS	33	37	9	0	0	0	8	1
ČSSD	71	0	0	0	2	0	0	0
KSČM	0	23	2	1	0	4	0	2
KDU-ČSL	12	0	0	1	1	0	1	0
SZ	4	0	0	0	-	-	-	-
SNK-ED	-	-	-	-	2	0	0	1
NEZ	-	-	-	-	0	1	0	0
NEZ/DEM	-	-	-	-	0	1	0	0
független	5	1	0	1	-	-	-	-
Összesen	125	61	11	3	5	6	9	4

Forrás: Poslanecká Sněmovna, 2009; Európai Parlament, 2008

A Lisszaboni Szerződés parlamenti szavazását követően sem oldódott azonban meg a dokumentum ratifikációja, mivel azt Václav Klaus egészen a 2009-es írországi népszavazás eredményéig vonakodott aláírni. A 2010-es választást követően az ODS a jobboldalon erős, pro-EU versenytársat kapott a 2010-es választásokon a TOP09 megjelenésével. A polgári demokraták a 2013-as év politikai botrányainak köszönhetően szavazóik jelentős részét elvesztették és az októberi előrehozott alsóházi választásokon mindössze 7,7 százalékot értek el (36. ábra).

4.22.1. Cseh- és Morvaországi Kommunista Párt

A Cseh- és Morvaországi Kommunista Pártot a Csehszlovákiai Kommunista Párt (KSČ) cseh és szlovák pártra történő szétválásakor alapították 1989-ben, mai nevét az 1990. őszi pártkongresszuson kapta. A kommunistákkal országos szinten egyetlen releváns párt sem volt hajlandó együttműködni, így a rendszerváltást követően folyamatosan ellenzékben politizált. Támogatottsága minden alkalommal 10 és 20 százalék között volt.

A párt a kezdetektől fogva kritikusan viszonyult az Európai Unióhoz, ugyanakkor kritikáinak középpontjában sokkal inkább a NATO állt (Hanley, 2008: 252). Részen ennek is köszönhető, hogy a 2003-as, uniós tagságról szóló népszavazáson a kommunisták nem tudtak határozottan állást foglalni, aminek következtében nem is igazán kampányoltak. Noha a csatlakozás elutasítására buzdítottak, a párt korántsem volt egységes (Hanley, 2004a: 703-704), a fiatalabb vezetők inkább az uniós tagság mellett voltak (Handl, 2005: 129).

A KSČM a 2000-es évek első feléig kemény euroszkeptikus volt (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10), az ezredfordulót – és különösen a csatlakozást – követően puhulás figyelhető meg Európa-politikájában (Neumayer, 2008: 147). A párt a konföderális vagy mérsékelt föderális Európai Uniót mint realitást el tudja fogadni (Handl, 2005: 133), ám a jelenlegi integrációt több oldalról is bírálja.

A kommunisták kritikáinak középpontjában természetesen a baloldali euroszkepticizmus érvkészlete áll. A párt gyakran hangsúlyozza az EU neoliberais voltát (Handl, 2005: 124), illetve a külföldi tőke térnyerését (Neumayer, 2008: 144). Emellett fontos szerepet játszik a periféria alapú euroszkepticizmus is. A KSČM előszeretettel érvel azzal, hogy nem az Európai Uniót és az integrációt, hanem a gazdasági annexiót és az egyirányú (unilaterális) függést utasítja el, és az egyenlő tagállami jogok mellett van (Strmiska, 2002: 228). Ezen felül a „konzervatív” kommunisták szuverenitás alapú euroszkeptikusak is (Handl, 2005: 133).

A párt 2013-as programja meglehetősen szűkszavú az Európai Uniót illetően. A dokumentumban a KSČM leszögezi, hogy az EU-tagok számára teljes egyenlőséget kell biztosítani, elutasítja a további bürokratizálást és csökkentené a democráciadeficitet (KSČM, 2013).

4.22.2. Polgári Demokrata Párt

A Polgári Demokrata Pártot Václav Klaus akkori csehszlovák pénzügyminiszter a Polgári Fórum (OF) piacpárti szárnyából. Az ODS – noha támogatottsága soha nem tudta megközelíteni az OF 1990-es eredményét – megnyerte az 1992-es és az 1996-os alsóházi választást is, aminek eredményeképp Klaus mindkét alkalommal koalíciós kormányt alakíthatott. A kormány bukását és az 1998-as előrehozott választást követően a konzervatívok ellenzékbe szorultak, Klaus pedig előbb házelnök (1998-2002), majd 2003-tól 10 évig köztársasági elnök volt.⁵⁹

A párt 2006-os hatalomra kerülését követően azonban Mirek Topolánek miniszterelnök, illetve az ODS és Klaus között egyre markánsabb különbségek jelentkeztek, aminek eredményeképp Klaus szakított a párttal. A Polgári Demokrata Párt támogatottsága a 2006-os csúcs után esni kezdett, ám 2010-ben Petr Nečas vezetésével ismét képesek voltak koalíciós kormányt alakítani. Nečas azonban politikai botrányba keveredett, aminek eredményeképp az ODS 2013-ra – legalább átmenetileg – kispárttá vált.

A Polgári Demokrata Párt euroszkepticizmusa erősen ideologikus (Riishøj, 2007: 529), Klaus vezetése alatt egyértelműen a Margaret Thatcher nevével fémjelzett, elsősorban a túlszabályozottságot és a szuverenitásvesztést bíráló euroszkepticizmus jellemezte (Hanley, 2004a: 692). Noha 1992-ben – első programjában – az ODS az Európai Közösségekhez tartozást még célként jelölte meg, Klaus már ekkor is tett negatív megjegyzéseket az integrációt illetően (Hanley, 2004c: 517-518).

Később a polgári demokraták euroszkepticizmusa alapvetően három pilléren nyugodott. A túlszabályozott Európai Unió bírálata egyértelműen a demokrácia alapú euroszkepticizmus kategóriája. Itt nem csak a túlbürokratizált EU képe jelent meg a kritikákban, de a gazdaságot korlátozó Unióé is (Hanley, 2004a: 693). A Közép-Európával szemben rosszhiszemű és önérdékkövető EU (Hanley, 2004c: 526) a periféria alapú euroszkepticizmust testesíti meg az ODS ideológiájában. Ez gyakran kiegészül germanofóbiával is: az EU-ról azt állította a párt – és különösen Klaus –, hogy a németek kezében, az eurót pedig egyértelműen politikai projektként értékelte (Riishøj, 2007: 528). Noha előtérbe csak a 2001-es, nacionalista irányú váltást követően került a szuverenitás védelme, érvként már az 1996-os programban megjelent, bár a fő cél ekkor is az EU-tagság elnyerése volt (Hanley, 2004c: 518).

---

⁵⁹A párt történetéről részletesen lásd Hanley, 2004b

Ellenzékbe kerülve már a nemzeti érdek védelme és németek dominálta euroföderalizmus jelentette az ODS euroszkepticizmusának alapját (Hanley, 2004a: 693), ami összhangban volt a 2001-es irányváltással. Ugyanakkor a pártot ekkor is puha euroszkeptikusként lehetett csak kategorizálni (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10). A 2003-as népszavazási kampányban a Topolánek vezette ODS az igenre buzdított, aktív kampányt azonban nem folytatott. Topolánek pragmatikus politikusként viselkedett, de az ODS külügyeit irányító Jan Zahradil az euroszkeptikus szárnyhoz tartozott, ugyanakkor mindketten úgy vélték – és kommunikálták –, hogy jobb „belülről védeni” a cseh érdekeket (Hanley, 2004a: 702).

Az ODS euroszkepticizmusának felpuhulása Topolánek vezetése (2002-10) alatt kezdődött el. Mind Topolánek, mind az őt követő, korábban Klaus emberének tartott, ám egyértelműen önálló politikát folytató Petr Nečas igennel szavazott a Lisszaboni Szerződésre, Nečas bukása után azonban a párt azt a Miroslava Němcová házelnököt jelölte miniszterelnöknek, aki ellenezte a dokumentum elfogadását. Ez egyben az euroszkeptikusabb vonal visszatérését is jelezheti.

A párt 2013-as programjában is a nemzeti érdekek védelmét tekinti elsődleges feladatának, hangsúlyozva, hogy az ODS a szabad piacgazdaságban, nem pedig a túlbürokratizált EU-ban látja a jövő integrációját. A Polgári Demokrata Párt továbbra is az euró bevezetése ellen van, mert egyrészt a cseh gazdaságot szerinte rendkívül hátrányosan érintené, másrészt pedig ellene van az effajta európai felügyeletnek. A polgári demokraták a szabadkereskedelem bővítését támogatják, sőt azt transzatlanti szintre emelnék, ellenben a túlszabályozott gazdasági környezetet bírálják, mert az túl sok terhet ró a kis- és közepes vállalkozásokra (ODS, 2013: 29).

4.23. Euroszeptikizmus a szlovák pártrendszerben

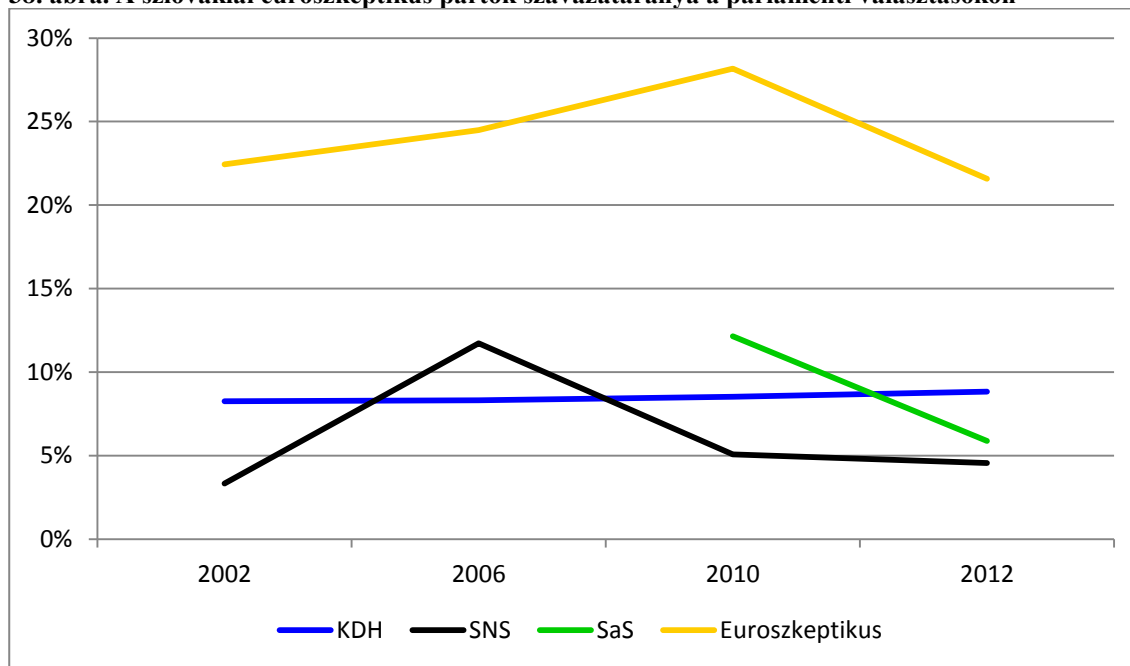
A szlovák pártrendszert az 1990-es években az 1990 és 1998 között három alkalommal is miniszterelnök Vladimír Mečiar személye határozta meg. A két politikai blokk az ő személye körül, illetve ellen alakult ki, a 2000-es években azonban a Robert Fico vezette Smer átvette Mečiar pártjának, a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalomnak (HZDS) a helyét, így a szlovák pártrendszert ma a liberális-kereszténydemokrata és a populista tábor szembeállása határozza meg (Enyedi és Bértoa, 2010: 15).

Szlovákia volt az az ország, ahol az európai uniós csatlakozást az erről kiírt népszavazáson a választók a legnagyobb arányban támogatták. Ez rendkívül sokat elmond

arról, hogy az országban mekkora mértékben van jelen az euroszkepticizmus, illetve arról is, hogy ez mennyire kemény. Noha az 1998-ig hatalmon lévő Mečiar-kormányokat szokás euroszkeptikusnak tekinteni (pl. Henderson, 1998), maga a HZDS – véleményem szerint – nem tekinthető euroszkeptikus pártnak. Noha retorikájában a párt többször hangsúlyozta a szlovák identitás védelmét, és a csatlakozási folyamat is akadozott ebben az időszakban, a párt kifejezetten pártolta Szlovákia uniós tagságát.

Euroszeptikus pártnak ezidőtájt a Szlovák Nemzeti Pártot (SNS), az 1994-től egy ciklus erejéig parlamenti képviselőhez jutó Szlovákiai Munkásszövetséget (ZRS) és a 2002-től szintén mindössze négy évig parlamenti frakcióval rendelkező Szlovákiai Kommunista Pártot (KSS) szokás tekinteni (Henderson, 2008: 281). Utóbbi 2 párt támogatottsága azonban a későbbiekben elhanyagolhatóvá vált (38. ábra).

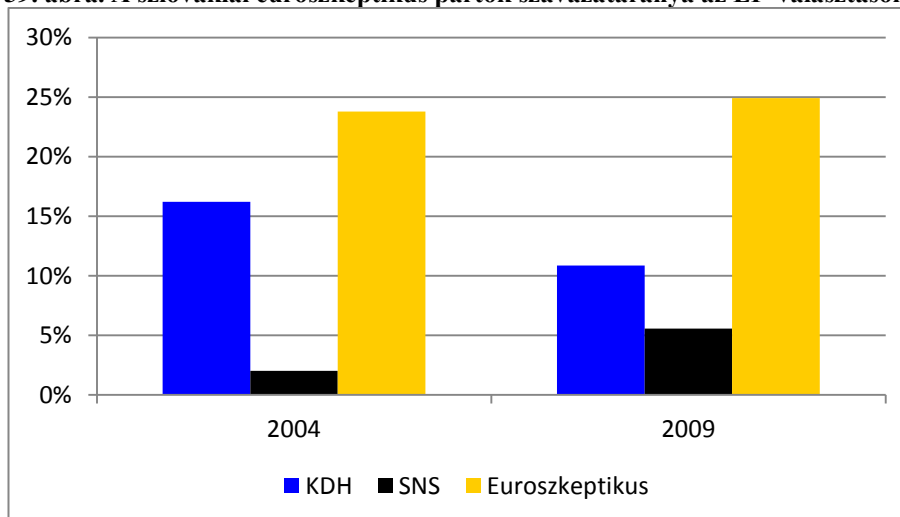
38. ábra. A szlovákiai euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Rybář, 2010: 1753-1754; helyi választási iroda honlapja

Noha az EU-tagság támogatása körül konszenzus alakult ki a politikai elit tagjai között, az SNS és a KSS-t mégis szokás kemény euroszkeptikusnak tekinteni (Henderson, 2008: 279). Előbbivel már csak azon egyszerű oknál fogva is nehéz egyetérteni, mert a nacionalisták nem hogy nem kampányoltak az uniós tagság ellen, de pl. a Lisszaboni Szerződést támogatták is (25. táblázat).

39. ábra. A szlovákiai euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Slovakia, 2013

Az SNS, a KSS és a Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) sokáig meghatározták a szlovákiai euroszkepticizmust. A Lisszaboni Szerződésről szóló parlamenti szavazás azonban kormány-ellenzék megosztottságba ment át. Miközben az euroszkeptikusnak számító SNS támogatta a dokumentum elfogadását, a jobbközép pártok közül a KDH és a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (SDKÚ) is távol maradt a szavazástól, ugyanerre kérve a Magyar Koalíció Pártját (MKP) is, utóbbi azonban a dokumentum elfogadásához szükséges minősített többséget biztosítandó részt vett a szavazáson (25. táblázat).

25. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló szlovák parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Nemzeti Tanács				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
Smer	50	0	0	0	3	0	0	0
SDKÚ	0	0	0	30	3	0	0	0
MKP	19	0	0	1	2	0	0	0
SNS	18	0	0	1	-	-	-	-
HZDS	14	0	1	0	3	0	0	0
KDH	0	0	0	9	0	0	3	0
KDS	0	4	0	0	-	-	-	-
független	2	1	0	0	-	-	-	-
Összesen	103	5	1	41	11	0	3	0

Forrás: Národná Rada, 2008; Európai Parlament, 2008

A szlovák euroszkepticizmus megváltozását a 2010-es választás hozta el. Ekkor került be a parlamentbe a Szabadság és Szolidaritás (SaS). A rendkívül törékeny, négy pártból (SDKÚ, KDH, Híd, SaS) álló Radičová-kormány bukását végül a liberálisok euroszkeptikus hozzáállása idézte elő 2011 őszén (Mesežnikov, 2013: 65). A KDH ugyanakkor feladta euroszkepticizmusát, amihez minden bizonnyal hozzájárult a Szlovákiai Konzervatív Demokratákat (KDS) megalapító, a KDH leginkább euroszkeptikus szárnyát alkotó politikusok 2008-as távozása a pártból. A Kereszténydemokrata Mozgalom támogatta az EFSF ratifikációját, 2012-es programjában pedig határozottan kiállt az Európai Unió erősítése mellett.

4.23.1. Szabadság és Szolidaritás

A Szabadság és Szolidaritást 2009-ben alapította Richard Sulík, aki korábban a Dzurinda-kormány tanácsadója volt. A 2009-es EP-választáson még – nem sokkal – az 5 százalékos küszöb alatt maradt a párt, ám a 2010-es parlamenti voksoláson 12 százalékos eredménnyel került be az SaS a Nemzeti Tanácsba, sőt egyből a kormánykoalícióba is. Ugyanakkor a kormány bukását is a Szabadság és Szolidaritás idézte elő: az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszközzel (EFSF) szülő parlamenti szavazást ugyanis Iveta Radičová kormányfő bizalmi szavazáshoz kötötte. Az SaS képviselői – és a Híd listáján mandátumot nyert polgári konzervatívok (OKS) – azonban nem támogatták a javaslat elfogadását, amely a kormány bukását jelentette (Gyárfášová és Bútorová, 2013: 93).

Alapvetően a párt vezetői az EU közös politikái mellett vannak, de fellépnek a gazdasági homogenizáció ellen (Mesežnikov, 2013: 65). Az EFSF ellenzése a redisztribúció alapú euroszkeptikusok közé sorolja az SaS-t.

Programjában a Szabadság Szolidaritás hangsúlyozza, hogy elutasítja a mélyítés növekvő nyomását, mert az nagymértékben korlátozná Szlovákia szuverenitását. Szintén ellene vannak az Európai Stabilitási Mechanizmusnak. A szuverenitás alapú euroszkepticizmus mellett azonban a régi tagállamok újakat sújtó intézkedéseinek bírálatán keresztül a periféria alapú euroszkepticizmus is megjelenik (SaS, 2012: 56).

4.23.2. Szlovák Nemzeti Párt

A Szlovák Nemzeti Párt gyökerei 1871-ig nyúlnak vissza. Legnagyobb sikereit azonban az SNS egyértelműen a rendszerváltás után, az 1990-es és 2000-es években érte el. A „populista” tábor tagjaként a Mečiar-, majd az első Fico-kormányoknak is tagja volt. A 2002-es választást megelőző pártszakadás következtében négy évre (2002-06) elvesztette parlamenti frakcióját, majd 4 év kormányzás és 2 év ellenzékiesség után 2012-ben ismét kiesett a parlamentből.⁶⁰

A párt puha euroszeptikus (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10), a föderalizmus ellenvan, a nemzeti érdek védelmét tartja elsődleges feladatának (Henderson, 2008: 282), noha kormányon egyértelműen mérsékelte euroszepticismusát. Az SNS programjában ismét keményen fellép az Európai Unió Szlovákia szuverenitását korlátozó volta ellen (SNS, 2012: 1-2).

4.24. Euroszepticismus a magyar pártrendszerben

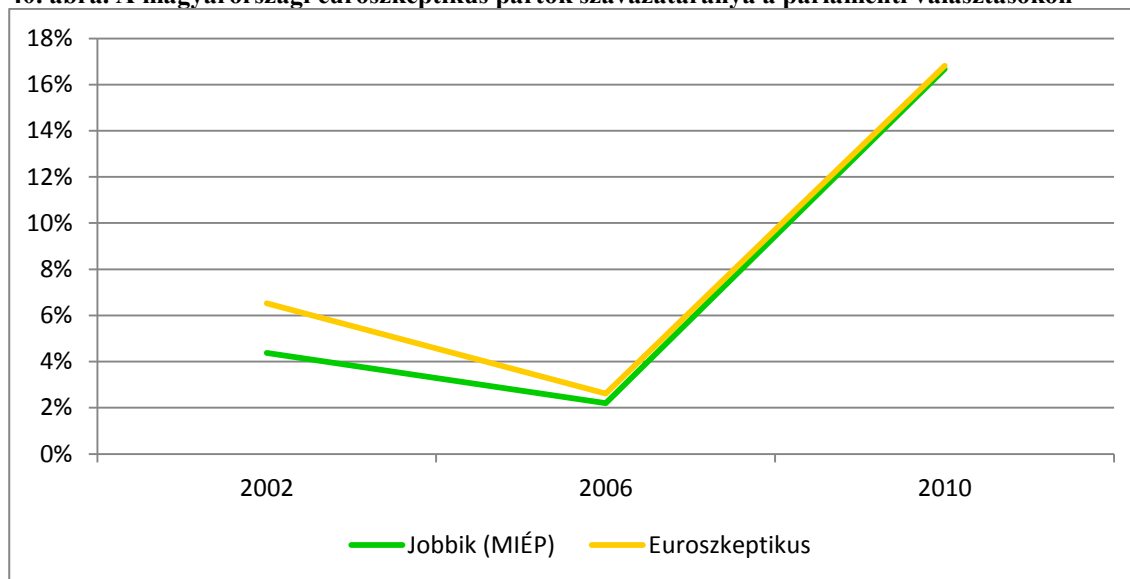
A magyar pártrendszert az első két választást követően felálló kormányok szövetségekötési stratégiái egészen 2010-ig meghatározták. Két blokk alakult ki: a jobboldalon 1998-tól a Fidesz vezetésével jött létre balra rendkívül zárt tábor, amelyet a párton kívül a Független Kisgazdapárt (FKgP) és a Magyar Demokrata Fórum (MDF) alkotott. Az FKgP 2002-ben kiesett a parlamentből, az MDF pedig a 2006-os választást követően a két oldal közé próbálta pozicionálni magát, egyedül hagyva a Fideszt a hagyományos jobboldalon. A baloldali tábort az állampárt jogutódjaként létrejött Magyar Szocialista Párt (MSZP) és a 2010-es választáson – az MDF-hez hasonlóan – parlamenti mandátumait elveszítő, liberális Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) alkotta.

2010-ben merőben új felállás jött létre: a Fidesz – és szövetségese, a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) – megszerezte a mandátumok több mint kétharmadát. A 2002 és 2010 között előbb koalícióban, majd egyedül kormányzó MSZP jelentősen visszaesett, miközben két új párt, a nacionalista Jobbik és az ökopolitikát hirdető, a bal- és a jobboldaltól is távolságot tartó Lehet Más a Politika (LMP) is bekerült.

---

⁶⁰A párt részletes történetéről ld. Dobos, 2011a

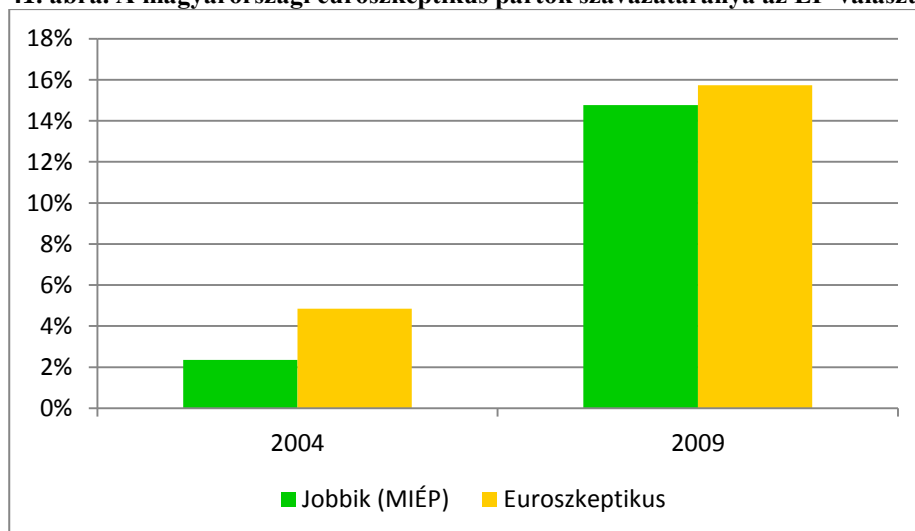
40. ábra. A magyarországi euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Grotz és Hubai, 2010: 927-928; helyi választási iroda honlapja

A 2003-as népszavazási kampányban valamennyi akkori parlamenti párt (MSZP, Fidesz, SZDSZ, MDF) a csatlakozás mellett kampányolt, egyedül a nacionalista pártok, a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) és a Jobbik Magyarországért Mozgalom utasították azt el. Még az egyértelműen euroszkeptikus, kommunista ideológiát valló Munkáspárt (mai neve Magyar Munkáspárt) is az uniós tagság mellett foglalt állást, hangsúlyozva azonban, hogy kapitalista klub az EU (Bátory, 2008: 274).

41. ábra. A magyarországi euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Hungary, 2013

Noha a csatlakozást a MIÉP elutasította („így nem”), a későbbiek folyamán a párt nem érvelt a kilépés mellett, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az uniós tagság a nemzeti függetlenségre veszélyes (Neumayer, 2008: 147). A Lisszaboni Szerződés kap-

csán a fontosabb pártok között kompromisszum alakult ki (26. táblázat): a minősített többséghez kötött ratifikáció kapcsán nem merült fel a Fidesz ellenzése, a KDNP ugyanakkor megosztottnak bizonyult a kérdésben. Noha a párt a Fidesz közeli szövetségesének számít, attól ezidőtájt enyhén jobbra kívánta pozicionálni magát a radikális szavazók megszólítása céljából, ez a kísérlet azonban a Jobbik megjelenése miatt sikertelennek bizonyult.

26. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló magyar parlamenti és EP-szavazás

Frakció	Országgyűlés				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
MSZP	184	0	0	6	8	0	0	1
Fidesz	114	1	5	19	12	0	0	0
KDNP*	1	3	8	11	-	-	-	-
SZDSZ	19	0	0	1	2	0	0	0
MDF	6	1	1	3	1	0	0	0
független	1	0	0	2	-	-	-	-
Összesen	325	5	14	42	23	0	0	1

Forrás: Országgyűlés, 2007; Európai Parlament, 2008

* A 2004-es európai parlamenti választáson a KDNP nem indult a Fidesszel szövetségben sem, egyik tagja, Surján László azonban a Fidesz listáján mandátumot szerzett.

A magyarországi euroszkepticizmust meglátásom szerint a szakirodalomban jelentősen túlbecsülik. Ennek oka az euroszkepticizmus egyes definícióinak nehéz operacionalizálhatósága. Éppen ezért – szerintem helytelenül – olyan pártokat is euroszkeptikusnak tekintenek, mint a Fidesz (Bátory, 2008: 270; Taggart és Szczerbiak, 2004: 17) vagy a Lehet Más a Politika (Bátory, 2010: 6). Utóbbi esetében az Európai Unió további demokratizálása nem a kevesebb, hanem a több integráció irányába mutat, ezért helytelen euroszkeptikusnak tekinteni.

A Fidesz kapcsán a kép jóval árnyaltabb, ám itt sem arról van szó, hogy konkrétan a párt az integráció irányát kritizálná. Orbán Viktor több mint egy évtizedes retorikai fogása („az Európai Unió kívül is van élet”) mellett a földtulajdonlás kapcsán a külföldiek kizárásnak szorgalmazása (Bátory, 2008: 270-271) sem tekinthető euroszkeptikus magatartásnak. Utóbbi miatt a Magyar Szocialista Párt is euroszkeptikus kellene, hogy legyen, hiszen a baloldali kormány is kérte a földmoratórium meghosszabbítását. Tény ugyanakkor, hogy – különösen a 2010-es választások óta – retorikai szinten – amelyet korábban jeleztem, hogy nem tartok szerencsésnek vizsgálni – több esetben is megjele-

nik a legnagyobb jobboldali pártnál néhány Brüsszelt bíráló üzenet. Ezek döntő hányada azonban nem az integráció állásával, végcéljával, irányával kapcsolatos, hanem jellemzően hatásköri összeütközés, ilyen viszont valamennyi tagállam és az EU között fennáll (pl. a legtöbb kötelezettségzegési eljárás sem Magyarországgal szemben folyik). Másrészt nem csak a Fidesz sajátja retorikai szinten kritizálni az Európai Uniót.⁶¹ E retorikai váltásnak köze lehet a kifejezetten euroszeptikus Jobbik megerősödéséhez: a Jobbik már 2010-ben is jelentős mennyiségű szavazót szívott el a Fidesztől (Bíró Nagy és Róna, 2011), ami után nem meglepő, ha utóbbi párt ily módon igyekszik „kifogni a szelet” a nacionalisták „vitorlájából”.

A párt 2009-es EP-programjában ugyanakkor hitet tesz az Európai Unió mélyítése mellett: „[m]i egy, a tagállamok együttműködését elmélyítő, belső kohézióját növelő, szolidáris, a politikai integráció irányába továbblépő, hatékony, a problémákra koncentrálni uniót szeretnénk látni” (Fidesz, 2009: 32). Emellett a Fidesz képviselőinek döntő többsége – a KDNP-frakcióval egyetemben – támogatta a fiskális paktum – mint a válság alatti legfontosabb, az EU-hoz kapcsolódó dokumentum – ratifikációját (Parlament, 2013). Mindezek alapján úgy gondolom, hogy bár a Fidesz kétségtelenül nem osztja a föderális Európáról alkotott víziót, a Flood által alkotott, 2.2.2. alfejezetben részletezett kategorizálás alapján semmiképp nem esik az első három, euroszeptikusnak számító kategóriába, hiszen támogatja az európai integráció mélyítését. Ez alapján a fontolva haladó (*gradualist*) vagy reformista (*reformist*) kategóriába illik a párt.

4.24.1. Jobbik Magyarországért Mozgalom

A Jobbikot 1999-ben egyetemi ifjúsági szervezetként alapították, párttá 2003-ban szerveződött. A 2004-es EP-választásokon ideológiai okok miatt nem indult, a 2006-os parlamenti voksoláson pedig a MIÉP-pel szövetségben mérettette meg magát. Legnagyobb sikereit a 2009-es EP-, majd a 2010-es parlamenti választáson elérte, 15

---

⁶¹A nagyobb, euroszeptikusnak semmiképp nem tekintett pártok és politikusaik többször tettek az európai föderalizmussal szembeni nyilatkozatot. Ilyen volt az, amikor Nicolas Sarkozy volt francia elnök 2008-ban az Európai Parlamentben arról beszélt, hogy hiba lenne a nemzetállamokkal szemben építeni Európát (BBC, 2008). Angela Merkel német kancellár egy 2013-as interjújában adott hangot véleményének, hogy egyelőre nem lát okot arra, hogy további jogokat adjanak át a tagállamok Brüsszelnek (Spiegel, 2013). A holland Szabadság és Demokrácia Néppártjának volt vezetője, Frits Bolkestein korábbi uniós biztos például egyetértett a párt európai szövegével abban, hogy a föderalisták, mint Guy Verhofstadt, nagyobb veszélyt jelentenek az integrációra nézve, mint az euroszeptikusok, így például Marine Le Pen (NOS, 2013).

százalék körüli eredmények jelentik.⁶²A Jobbik a Nemzetek Európája koncepció pártján áll (Bátory, 2010: 6). Az Európai Unió jelenlegi struktúráját elsősorban a nemzeti szuverenitás és a kelet-európai kis államok gyenge érdekérvényesítési potenciálja miatt támadja (Bíró Nagy és Róna, 2011: 262-263). 2010-es választási programjában még nincs szó kilépésről (Jobbik, 2010: 73), ugyanakkor 2012 elején a párt több vezető politikusa (Vona Gábor pártelnök, Balczó Zoltán alelnök és Gyöngyösi Márton, a párt külpolitikájának egyik irányítója) is amellet érvelt, hogy Magyarország uniós mérlegét meg kell vonni, népszavazást kell tartani az ország EU-tagságáról (Jobbik, 2012), adott esetben tehát a párt nem utasítja el az Unióból való kilépést sem.

4.25. Euroszkepticizmus a szlovén pártrendszerben

A szlovén pártrendszert⁶³ 1990 és 2004 között alapvetően ugyanazok a pártok dominálták: a baloldalt a Szlovéniai Liberális Demokrácia (LDS), a jobboldalt pedig kezdetben a Szlovén Néppárt, később a Szlovén Demokrata Párt (SDS). Noha alapvetően meg lehet különböztetni a jobb- és baloldali kormányokat, a politikai centrumban lévő pártok mindkét oldallal való együttműködésre nyitottak. 2008-ban a Szociáldemokraták (SD) vették át a baloldalon a vezető pozíciót, majd a 2011-es választásokon a szlovén pártrendszer radikálisan átrendeződött: az LDS és a Szlovén Nemzeti Párt (SNS) kiesése mellett két teljesen új formáció került be a törvényhozásba: a Pozitív Szlovénia (PS) és a Polgári Lista (DL)

A szlovén pártalapú euroszkepticizmus alapvetően egyetlen, 2011 óta parlamenten kívüli pártban nyilvánult meg: a Szlovén Nemzeti Pártban (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10). Az SNS-en kívül szinte kizárólag elhanyagolható támogatottságú, jelentős szerepet nem játszó tömörülések tekinthetők euroszkeptikusnak, így az euroszkeptikus pártok támogatottsága szinte teljes egészében megegyezik a nacionalistákéval. Az SNS volt az egyetlen parlamenti erő, amely elutasította a Lisszaboni Szerződést (27. táblázat).

---

⁶²A párt történetéről és profiljáról részletesen lásd Bíró Nagy és Róna, 2011

⁶³A szlovén pártrendszerről részletesen lásd Krašovec és Lajh, 2008

27. táblázat. A Lisszaboni Szerződésről szóló szlovén alsóházi és EP-szavazás

Frakció	Nemzeti Tanács				Európai Parlament			
	I	N	T	H	I	N	T	H
SDS	28	0	0	1	2	0	0	0
LDS	16	0	0	7	2	0	0	0
SD	8	0	0	2	1	0	0	0
NSi	9	0	0	0	2	0	0	0
SLS	7	0	0	0	-	-	-	-
SNS	0	6	0	0	-	-	-	-
DESUS	4	0	0	0	-	-	-	-
kisebbségi	2	0	0	0	-	-	-	-
Összesen	74	6	0	10	7	0	0	0

Forrás: Državni Zbor, 2008; Európai Parlament, 2008

Szlovéniában a 2011-es választás átrendezte a pártrendszert, bekerült két új párt, a balközép Pozitív Szlovénia (PS) és a liberális, ma már Polgári Lista (DL) néven futó Gregor Virant Listája. Mindkét párt elkötelezett az európai integráció mellett, így a pártalapú euroszkepticizmus nem erősödött fel az országban.

4.26. Euroszeptizmus a román pártrendszerben

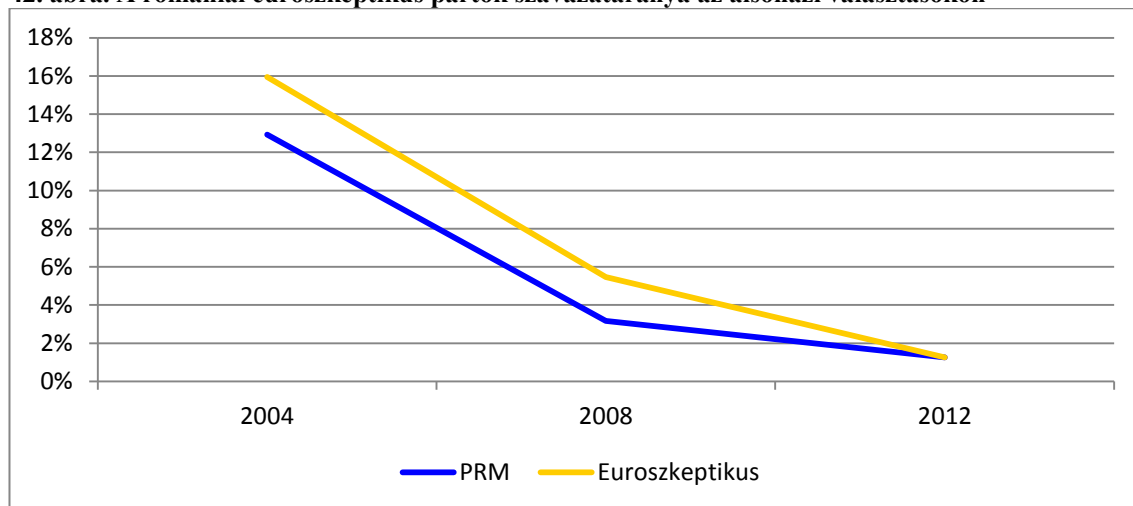
A román pártrendszert alapvetően az 1990-es évek elejétől a jobb- és a baloldali blokk szembenállása határozta meg, ám a táborok közötti átjárásra azonban számos példát látunk. A kommunista utódpártból kinövő Szociáldemokrata Párt (PSD) a baloldalt, míg a Román Demokratikus Konvenció (CDR) összeomlása után a jobboldalt a Demokrata Párt (PD)⁶⁴ és a Nemzeti Liberális Párt (PNL) szövetsége, majd a PD dominálta 2012-es összeomlásáig, amikor is a PSD és a PNL közösen alkotmányozó többséget szerzett a parlamentben. A román politika sajátossága az erős etnikai párt jelenléte: a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége (RMDSZ) 5-8 százalékos közötti támogatottságával stabil szereplője a pártrendszernek.

Romániában az euroszeptizmus mind a szavazók, mint a pártok szintén kevésbé jelenik meg (Taggart és Szczerbiak, 2004: 17). Noha az ezredforduló környékén a

⁶⁴2007-től – a Liberális Demokrata Párttal (PLD) való egyesülést követően – Demokrata-Liberális Párt (PD-L) néven működik

Nagy-Románia Párt (PRM) kiugró eredményeket volt képes elérni, a párt euroszkepticizmusa is tele van önellentmondással. Ennek legékesebb példája, hogy a korábban az Uniót támadó Corneliu Vadim Tudor akkori pártelnök 2004-ben lemondott posztjáról, hogy a párt csatlakozhasson az integrációpárti Európai Néppárthoz (EPP), ezt az együttműködést azonban utóbbi fél határozottan elutasította (Dobos, 2011b: 313).

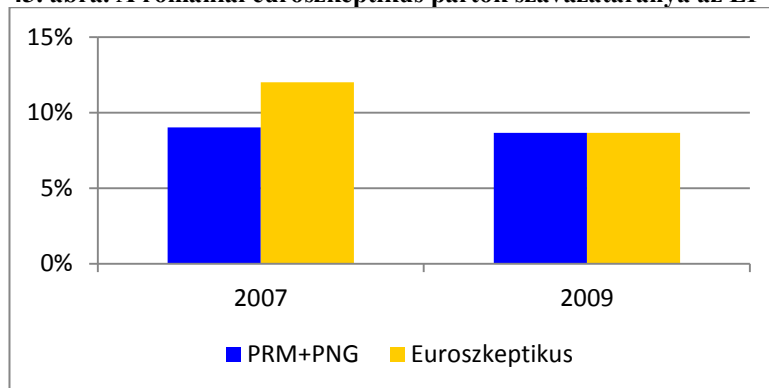
42. ábra. A romániai euroszkeptikus pártok szavazataránya az alsóházi választásokon

Forrás: de Nève, 2010: 1607-1608; helyi választási iroda honlapja

A PRM az általa is támogatott uniós csatlakozást követően jelentősen visszaesett, sőt 2008-ban kiesett a parlamentből, és 2012-ben sem sikerült visszakerülnie (42. ábra). A 2000-es évek második felében a George Becali vezette Új Generáció Párt (PNG) révén a PRM komoly riválist kapott, a 2007-es EP-választásokon a két párt egymást ütötte el a mandátumszerzéstől (43. ábra). 2009-ben Becali a PRM listáján indulva jutott európai parlamenti székhez, miközben a Nagy-Románia Párt támogatottsága szinte teljesen megegyezett a PNG és a PRM 2007-es együttes szavazatarányával.

43. ábra. A romániai euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Romania, 2013

A román parlamentben a két ház együttes ülésén valamennyi parlamenti frakció támogatta a Lisszaboni Szerződést, egyetlen ellenszavazat és egyetlen tartózkodás mellett (Camera, Deputaţilor, 2008). A 2012-es választásokon egy új párt, a Néppárt – Dan Diaconescu (PPDD) jutott parlamenti képviselőhez. A saját televíziós csatornát működtető Diaconescu nehezen meghatározható ideológiájú pártja azonban – egyelőre – nem mutatott jelentős euroszkeptikus magatartást.

4.26.1. Nagy-Románia Párt

A Nagy-Románia Pártot 1991-ben alapította Corneliu Vadim Tudor. Az 1992-es választásokon a PRM bekerült a parlamentbe, majd egy rövid ideig (1993-95) kormányzati szerepet is vállalt. Legnagyobb sikereit a jobboldali kormányzást követően, 2000-ben érte el, ekkortájt a párt a román politika második legerősebb szereplőjének számított. Az európai uniós csatlakozást követően azonban a PRM jelentősen visszaesett, 2008-ban kiesett a parlamentből és a 2009-es EP-választáson is csak a nacionalista szereplők összefogásának köszönhetően sikerült.⁶⁵

A PRM egyértelműen puha euroszkeptikus párt (Taggart és Szczerbiak, 2004: 10), amely szerint az EU-tagság addig előnyös, amíg a román nemzeti érdek érvényesíthető (Beichelt, 2004: 40). A párt a nemzetállamokon nyugvó európai együttműködést pártolja (Dobos, 2011b: 319), Európa-politikájában azonban többször voltak látványos és kevésbé látványos fordulatok. A pártnak jelenleg nincs elérhető programja.

4.27. Euroszepticismus a bolgár pártrendszerben

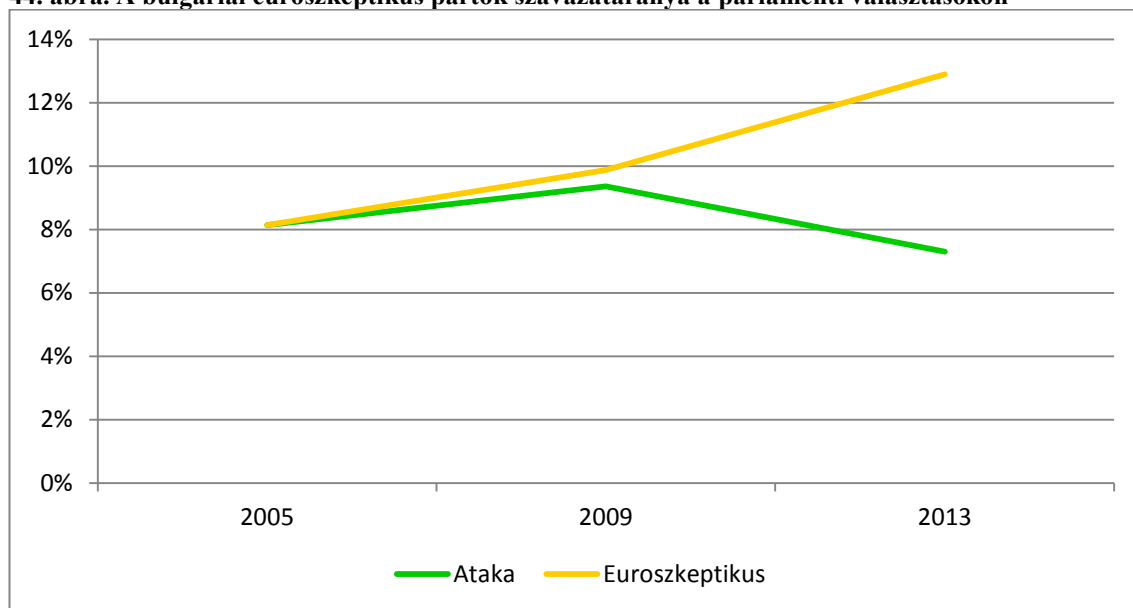
A bolgár politikát a jobb- és baloldal szembenállása közel egy évtizedig meghatározta. A Bolgár Szocialista Párt (BSZP) a bal-, a Demokratikus Erők Szövetsége (SZDSZ) pedig a jobboldalt dominálta egészen az ezredfordulóig, amikor is II. Szimeon Nemzeti Mozgalma (NDSZV) képes volt átmenetileg felborítani a pártrendszer logikáját. A 2006 végén alakult Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért (GERB) révén 2007-től ismét meghatározó jobboldali szereplő tűnt fel Bulgáriában, amely „helyreállította” a politika bal-jobb megosztottságát is. 1990 óta jelentős szereplője a bolgár pártrendszer-

---

⁶⁵A párt történetéről részletesen lásd Dobos, 2011b

nek a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért (DPSZ) nevű, elviekben liberális, a gyakorlatban a török kisebbséget képviselő szervezet.

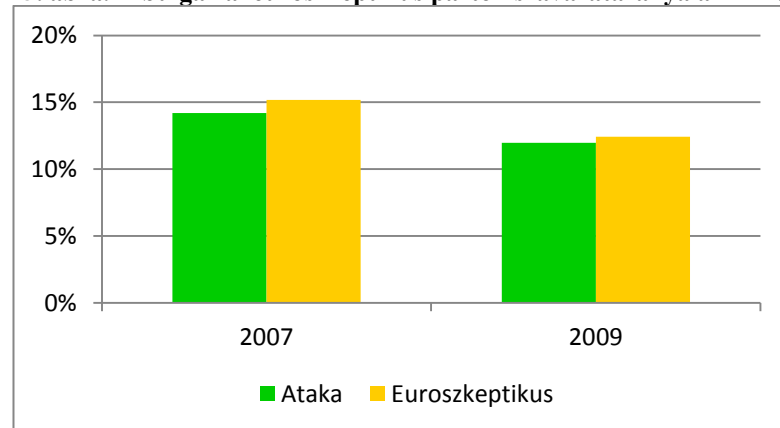
44. ábra. A bulgáriai euroszkeptikus pártok szavazataránya a parlamenti választásokon

Forrás: Todorov, 2010: 383; helyi választási iroda honlapja

Az európai integráció bírálata Bulgáriában sem a pártversenyben, sem a szavazók szintjén nem számított komoly ügynek (Taggart és Szczerbiak, 2004: 17) a Támadás Nemzeti Szövetség (*Ataka*) 2005-ös feltűnéséig. A párt elsősorban török-, cigány- és elitellenes üzeneteinek köszönhetően választási sikerét, amelyet a 2007-es és a 2009-es EP-, majd a 2009-es és 2013-as parlamenti választáson is megismételt. Az *Ataka* neve egybeforrta a bulgáriai euroszkeptícizmussal (44. ábra), ugyanakkor 2013-ra több más, kisebb nacionalista szervezet is képes volt szavazókat elszívni a párttól.

45. ábra. A bulgáriai euroszkeptikus pártok szavazataránya az EP-választásokon

Forrás: Parties and Elections EU-Bulgaria, 2013

A Lisszaboni Szerződés mellett 195 képviselő szavazott, míg 15-en utasították el a dokumentumot. Noha a frakciók és név szerinti szavazási eredmény a bolgár parlament honlapjáról nem érhető el, a vita alapján feltételezhető, hogy az *Ataka* képviselői utasították el a dokumentumot (Narodno Szabranie, 2008)

4.27.1. Támadás Nemzeti Szövetség

A Támadás Nemzeti Szövetséget 2005-ben alapította a televíziós műsorairól és könyveiről ismert Volen Sziderov. A kisebb nacionalista szervezeteketegyesítő, kezdetben valóban szövetségként működő *Ataka* sikeresen szerepelt nem csak az az évi, de azt követő valamennyi parlamenti és EP-választáson is, aminek köszönhetően stabil tagjává vált a bolgár politikai életnek.

A pártnak nincs friss és elérhető programja, azt azonban lehet tudni, hogy nem kívánják Bulgáriát kiléptetni az Európai Unióból (Smrčková, 2009: 53). Az *Ataka* föderális Európa ellen van, alapvetően a „Nemzetek Európája” koncepciót vallja (Dúró, 2011: 345). A párt fő érve a periféria alapú euroszeptikusokhoz köti: az *Ataka* szerint felvásárolják Bulgáriát (Ghodsee, 2008: 33).

4.28. Euroszepticismus a horvát pártrendszerben

A Tuđman-rendszer összeomlását követően a horvát politikát a bal- és jobboldal szembenállása határozza meg. Előbbi tábor a Szociáldemokrata Párt (SDP), utóbbit a Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) dominálja, jelentős középpárt nem tudott kialakulni.

Horvátországban az európai uniós tagságot a parlamenti pártok mindegyike támogatta. Noha kisebb nacionalista pártok a horvát parlamentben mindig is jelen voltak, közülük euroszeptikus magatartást csak a mára marginalizálódott Horvát Jogpárt (HSP) tanúsított. Ugyanakkor nem lehet kizárni, hogy a 2013-as európai parlamenti választásokon 1-1 mandátumot szerző Horvát Munkáspárt (HL) és a Horvát Jogpárt – dr. Ante Starčević (HSP-AS) a későbbiek folyamán euroszeptikus politikát fognak folytatni. A HL EP-képviselője ugyanis az Egységes Európai Baloldal – Északi Zöld Baloldal (EUL-NGL) frakcióhoz, míg a HSP-AS reprezentánsa az Európai Konzervatívok és Reformisták (ECR) képviselőcsoporthoz csatlakozott.

5. Az euroszkepticizmus időbeli szakaszai

Ahogy az a 4. fejezetből kirajzolódott, az európai integrációt történetét végigkísérő kritikák nem voltak egységesek az elmúlt 60 év során. Ennek megfelelően a szakirodalomban is helyet kapott az euroszkepticizmus jelenségének időbeli szakaszolása. Vasilopoulou (2013) szerint időben az euroszkepticizmus három nagyobb korszakát lehet elkülöníteni. Az első időben szerinte az euroszkepticizmus elitvezérelt volt, és főleg a megvalósítandó integráció különböző vízióiról szólt (Vasilopoulou, 2013: 158). A közvéleményt – amelyben nagyjából konszenzus uralkodott az együttműködés helyességéről – nem foglalkoztatta az integráció kérdése, így azt az elitekre bízta. Ezt a jelenséget nevezi a szakirodalom megengedő konszenzussnak (*permissive consensus*) (Lindberg és Scheingold, 1970). Az eliteken belül azonban számos konfliktus akadt az integráció helyességét illetően, elég csak a szocialista és szociáldemokrata pártok fenntartásaira (1950-es évek) vagy De Gaulle brit csatlakozást illető vétőjára gondolni.

Vasilopoulou szakaszolását véleményem szerint finomítani kell, aminek az az oka, hogy jelen dolgozat a pártalapú euroszkepticizmusra fókuszál. Egyetértésben vele úgy gondolom, hogy a Maastrichti Szerződésig az euroszkepticizmus valóban elitvezérelt jelleget öltött, ugyanakkor meglátásom szerint eltér egymástól az 1950-es és az 1980-as évek euroszkepticizmusa. Éppen ezért a fenti – mintegy 50 évet felölelő időszakot – két szakaszra bontom. Az első szakasz az általam elitvezérelt euroszkepticizmusnak nevezett korszak, amely az 1950-es években indult, és nagyjából az 1970-es évek végére fejeződött be. Ebben az időszakban vált a legtöbb intézményszerű euroszkeptikus párt integrációpártivá: ez történt a német, olasz, belga, dán, ír, görög, svéd és osztrák szocialista, illetve szociáldemokrata pártokkal (noha egyes esetekben ez a folyamat a '80-as évekbe is belenyúlt), illetve az 1970-es években az olasz kommunisták eurokommunista fordulata, valamint 1980-as évek elején a francia gaullisták Európa-pártivá válása is ebbe a szakaszba sorolható. Ezek a fordulatok alapvetően két okra vezethetőek vissza: az egyik az, hogy a balközép pártok feladták a marxista dogmatizmust, így az EGK-ra már nem kapitalista szervezetként, hanem lehetőségként tekintettek, a másik pedig – és ez a francia RPR-nél jól megfigyelhető – a kormányra kerülés igénye.

Kivételt képez a fentiek alól Luxemburg, Finnország, Spanyolország és Portugália, ahol nem volt ekkoriban számottevő euroszkeptikus tömörülés – sőt utóbbi két országban az 1970-es évekig demokrácia sem. Emellett a fenti folyamatba nem illeszthető az Egyesült Királyság sem, ahol ez a „mérséklődés” más jelleget öltött: a Munkáspárt-

nál csak később, a '80-as évek végére következett be a fordulat, miközben a konzervatívok integrációpártivá válása ugyan bekövetkezett a '60-as években, ám az 1980-as években ezt az álláspontot fokozatosan feladták.

A *mainstream* pártok integrációpártivá válása mellett azonban jellemzően az 1980-as években új, az európai ügyet nem hangsúlyozó pártok kerültek be a nemzeti törvényhozásokba és magába az Európai Parlamentbe is. E – döntően a radikális jobboldalhoz, illetve az újbaldalhoz tartozó – tömörülések közül kerültek végül ki a ma is legfontosabbnak számító euroszeptikus tömörülések (pl. a francia Nemzeti Front). Mivel azonban az intézményesült pártok között ekkorra – a brit konzervatívokat leszámítva – kialakult a konszenzus, és az új pártok számára sem jelentett prioritást az – ekkor még mindig a kormányköziség szintjén működő – európai integráció, így az 1980-as éveket magam a „lappangó” euroszepticismus korszakának nevezem. Természetesen a fenti folyamat sem játszódott le minden országban: Olaszországban a '90-es évek első felében – függetlenül az európai integrációtól – alakult át a pártrendszer, Luxemburgban, Görögországban, Spanyolországban és Portugáliában nem jelent meg új euroszeptikus párt, ám ezen államokban releváns kommunista párt működött, míg Írországból a kommunista ideológia képviselőjeként ebben az időben tűnt fel a Munkáspárt.

Vasilopoulou (2013) helyesen állapította meg, hogy a Maastrichti Szerződés fordulópontot jelentett mind az euroszepticismus természetében, mind pedig kiterjedésében. Ezt jól jelezte a dokumentum ratifikálásáról szóló franciaországi és dániai népszavazás, amely egyben bizonyította a közvélemény jelentőségének növekedését is. Erre az időszakra tehető a „lappangó” euroszepticismus korszakában feltűnő pártok megerősödése (FPÖ, Nemzeti Front, Flamand Blokk), az új típusú, immár az európai ügyre fókuszáló euroszeptikus pártok (pl. UKIP) megjelenése és előretörése.

Jómagam úgy gondolom, a Maastrichti Szerződéstől a gazdasági válságig terjedő időszak megint csak kettébontható. Természetesen a Maastrichti Szerződés ratifikálásával megjelent a modern euroszepticismus, amelyet részletesen kibontottam az előző fejezetekben (pl. demokrácia alapú euroszepticismus, szuverenitás alapú euroszepticismus felértékelődése). Átalakult az euroszepticismus természete, hiszen beindult – és felgyorsult – az integrációs folyamat, központi kérdéssé vált a nemzeti szuverenitás, a további jogkörátadás és az integráció által felvállalt értékek kérdése. Az euroszepticismus egységessé kezdett válni, egyre inkább elmosódtak a nemzeti jegyek – noha nem tűntek el teljesen – és új pártok törtek maguknak utat, felerősödtek az intézményesült pártokon belüli ellentétek, amelyek olykor pártszakadáshoz is vezettek (jó

példa erre a francia RPR, UDF és PS is), illetve felértékelődött az európai parlamenti választások jelentősége.

Kivételek természetesen ebben az esetben is vannak: Olaszországban a politikai botrányoknak köszönhetően a teljes pártpaletta átalakult, ez aligha magyarázható az európai integráció kérdésével, amely éppen ezért ott némileg háttérbe szorult és csak az ezredforduló előtt egy-két évvel lett jelentősége. Belgiumban a fenti folyamat csak korlátozottan zajlott le: a Flamand Blokk megerősödésén kívül nem lehet érdemi változásról beszélni, Hollandiában pedig csak a 2000-es években jelent meg az első *single-issue* euroszeptikus párt (Átlátható Európa) és az első komolyabb bevándorlásellenes tömörülés (LPF, majd PVV) is. Nem ment a 2000-es évek közepéig végbe hasonló változás Írországban, Spanyolországban, Görögországban és érdemben Finnországban sem.

Az euroszepticismus új szakaszának gondolom a keleti bővítéssel elkezdődő időszakot is. Ennek két oka van. Egyrészt az újonnan csatlakozott országok pártjai új lendületet adtak az euroszepticismusnak: miközben 1999-ről 2004-re az euroszeptikus képviselők aránya nőtt az Európai Parlamentben (lásd 1. ábra), addig a régi tagállamokból érkező euroszeptikus képviselők aránya csökkent (47. ábra). Másrészt egy egészen új típusú euroszepticismus is megjelent a nyugat-kelet törésvonal megjelenésével: a periféria alapú euroszepticismus.

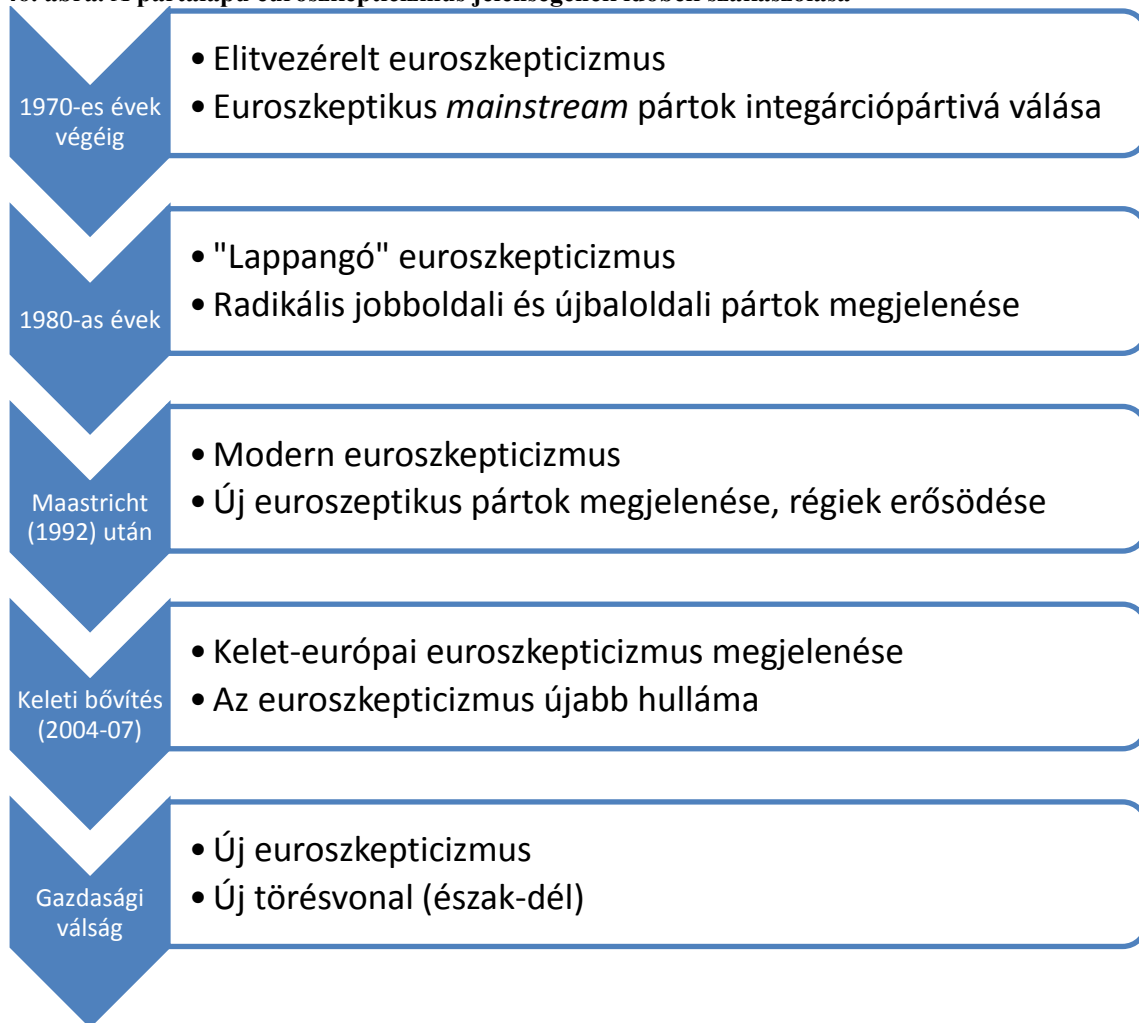
Vasilopoulou (2013) szerint az euroszepticismus harmadik, szakaszának kezdetét jelzi a 2008 őszi kitört gazdasági válság, amelyet a tömegek és az elit euroszepticismusának kombinációja és az EU-vezetők népszavazás-ellenessége jellemez. Vasilopoulou megközelítése szerint a vita az eurózóna jövőjéről, illetve az Európai Unió jövőjéről szól. Utóbbi esetben a több-, akár háromsebességű Európa képe is megjelenhet.

Egyetérték azzal, hogy a gazdasági válság – és különösen az európai adósságválság, amely összefügg az eurózóna problémáival – szakaszhatár a pártalapú euroszepticismus vizsgálatánál is. Megjelent ugyanis az észak-dél törésvonal, felerősödött a korábban marginális redisztribúció alapú euroszepticismus, illetve átalakult a korábban csak az új tagállamokra jellemző periféria alapú euroszepticismus is. Új típusú euroszeptikus pártok jelentek meg (erről részletesebben a 7. fejezetben írok), sőt az euroszepticismus természete is részben átalakult, éppen ezért ezt a periódust az új euroszepticismus korszakának nevezem. Pártrendszerek vannak átalakulóban (pl. finn, görög, olasz), új pártok jelennek meg (pl. Team Stronach, Ötcsillag Mozgalom), és egyelőre úgy tűnik, az euroszeptikus pártok megerősödését is elhozza ez a fázis: elég

csak a Sziriza, az Ötcsillag Mozgalom, az Igaz Finnek vagy a francia Nemzeti Front példájára gondolni.

A 46. ábrán foglaltam össze a pártalapú euroszkepticizmus fentebb részletezett, általam alkotott szakaszait. Összességében természetesen a legfontosabb határvonalat a Maastrichti Szerződés jelenti, hiszen a modern euroszkepticizmus kialakulását idézte elő, amely együtt járt a jelenség kutatásának megkezdésével is. Előtte a jelenség jóval inkább elitvezéreltnek tekinthető, és noha érzésem szerint az új típusú pártok '80-as évekbeli megjelenésével a jelenség lényege nem változott, ám képviselői igen, így új korszakról lehet beszélni. Fontos mérföldkőnek tartom a keleti bővítést, amely részben átalakította az euroszkepticizmus természetét, illetve a gazdasági válságot, amely szintén komoly hatással volt az euroszkepticizmus megjelenési formáira és tartalmára is.

46. ábra. A pártalapú euroszkepticizmus jelenségének időbeli szakaszolása

6. Euroszkeptikus pártok kormányzati pozícióban

6.1. A H1 hipotézis tesztelése

Ahogy arról már korábban szó volt, a *mainstream* pártok integrációpártivá válása után (1970-es évek végére), ám még a Maastrichti Szerződés előtt az európai integráció kérdése egyáltalán nem tartozott a fontos ügyek közé a belpolitikai csatározások során. Az euroszkeptikus nézeteket döntően a radikális, kormányzati pozíció betöltésére szinte teljesen esélytelen pártok képviselték. Kivételek természetesen szinte mindig vannak, ezt a „szerepet” leginkább a brit konzervatívok és munkáspártiak töltötték be a XX. század második felének különböző szakaszaiban, illetve – ahogy korábban rámutattam – ’80-as évek elejéig a gaullista párt is euroszkeptikusnak tekinthető Franciaországban.

A Maastrichti Szerződés megkötésével azonban az európai integráció ügye hirtelen egyre fontosabb lett, a fősodorbeli pártokon belül is nézetkülönbségek alakultak ki annak helyességét illetően. Másrészt a ’90-es évektől kezdődően egyre gyakrabban kerültek be kormánykoalíciókba euroszkeptikus pártok, elég csak az olasz Nemzeti Szövetségre, a Francia Kommunista Pártra vagy Ausztriában a Szabadságpártra gondolni. Mindez azonban felveti azt a kérdést is, hogy ezek a pártok vajon visszavesznek-e euroszkeptícizmusukból kormányon, vagy pedig következetesen megmaradnak korábbi pozíciójuknál, ennél fogva megkockáztatva a kormány munkájának hatékonyságát, esetleg a koalíció szakadását.

A 3.2. alfejezetben megfogalmazott hipotézisem szerint az euroszkeptikus pártok az első opciót választják: mérséklék euroszkeptícizmusukat. Teszik – feltételezésem szerint – mindezt azért, mert másirányú szakpolitikai elképzeléseiket ezáltal – kormányzati pozícióban – könnyebben tudják elfogadtatni. A 4. fejezetben, az országtanulmányok során minden országnál jeleztem, hogy az adott euroszkeptikus párt hogyan viselkedett kormányra kerülve. Szükségesnek látom azonban most itt még egyszer összefoglalni (28. táblázat).

28. táblázat. Az euroszeptikus pártok kormányzati pozícióban

Szerepváltozás	Ország	Párt	Időszak
Mérséklődés	Ausztria	FPÖ	2000-2005
Mérséklődés	Csehország	ODS	2006-2013
Mérséklődés	Lengyelország	SRP	2006-2007
Mérséklődés	Egyesült Királyság	LAB	1974-1979
Mérséklődés	Egyesült Királyság	CON	1990-1997
Mérséklődés	Finnország	VAS	1995-2003
Mérséklődés	Franciaország	Gaullista	1970-1981
Mérséklődés	Franciaország	PCF	1981-1984
Mérséklődés	Franciaország	PCF	1997-2002
Mérséklődés	Görögország	LAOSZ	2011-12
Mérséklődés	Hollandia	CU	2006-2010
Mérséklődés	Írország	GP	2007-2011
Mérséklődés	Olaszország	AN	2001-2006
Mérséklődés	Olaszország	LN	2008-2011
Mérséklődés	Szlovákia	SNS	2006-2010
Nincs változás	Ausztria	BZÖ	2005-2006
Nincs változás	Ciprus	AKEL	2003-2013
Nincs változás	Egyesült Királyság	CON	2010-
Nincs változás	Finnország	VAS	2011-
Nincs változás	Finnország	KD	2011-
Nincs változás	Franciaország	Gaullista	1958-1970
Nincs változás	Hollandia	LPF	2002-2003
Nincs változás	Görögország	KKE	1989
Nincs változás	Lengyelország	PiS	2005-2007
Nincs változás	Lengyelország	LPR	2006-2007
Nincs változás	Lettország	TB/LNNK	2004-2010
Nincs változás	Lettország	NA	2011-
Nincs változás	Litvánia	TT	2012-
Nincs változás	Málta	PL	2013-
Nincs változás	Olaszország	AN	1994-1995
Nincs változás	Olaszország	LN	2001-2006
Nincs változás	Olaszország	PRC	2006-2008
Nincs változás	Szlovákia	KDH	2004-2006
Nincs változás	Szlovákia	SaS	2010-2012

A táblázatban található 34-ből 19 alkalommal fordult elő, hogy a kormányon lévő párt nem mérsékelte euroszkepticizmusát, és mindössze 15-ször ment végbe a H1 hipotézist alátámasztó folyamat. Megfigyelhető egy olyan trend, hogy az eleve rendszerkonform euroszkeptikus pártok nem mérséklék euroszkepticizmusukat, ez ugyanis gyakorlatilag az EU bírálatainak feladását jelenthetné. Ilyen volt a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom, illetve Szabadság és Szolidaritás, a lett Hazáért és Szabadságért, a lengyel Jog és Igazságosság, az osztrák Szövetség Ausztria Jövőjéért, a litván Rend és Igazságosság, a Finn Kereszténydemokraták és a máltai Munkáspárt esete.

Ezekben a helyzetekben magyarázó tényező lehet még az is, ha a kormányon lévő euroszkeptikus párt az európai ügyel tudja megkülönböztetni magát koalíciós társaitól. Erre példa a Szabadság és Szolidaritás kormányzati szerepvállalása: az SaS ugyanis azért tartotta fenn euroszkepticizmusát a kormány megbuktatásának árán is, mert a bizalmi szavazásokhoz kötött indítványok támogatását követően több hangsúlyos programpontját kénytelen volt feladni, így másfél év kormányzati szerepvállalás után ez maradt az egyetlen „saját ügye”, amellyel meg tudta különböztetni magát a többi jobbközép párttól.

További négy esetet tesznek ki azok a helyzetek, amikor bár az adott euroszkeptikus párt nem mérsékelte euroszkepticizmusát, de az európai ügyet semlegesítette kormányra kerülve. Ezt tette a ciprusi Dolgozó Nép Haladó Pártja, az olasz Kommunista Újjászületés Pártja, a finn Baloldali Szövetség és a lett Nemzeti Szövetség. Igazán komoly mérséklődésre nem került sor azokban az esetekben sem, amikor egy euroszkeptikus párt csak rövid időre került a kormánykoalícióba. Ez volt a helyzet a Görögországi Kommunista Párt 1989-es, az olasz Nemzeti Szövetség 1994-95-ös, illetve Pim Fortuyn Listájának 2002-03-as szerepvállalásával is.

A H1 hipotézis ellen szóló első példát Charles De Gaulle elnöksége (1958-1969) jelenti. De Gaulle nem csak hogy nem engedte az integráció mélyítését, de a csatlakozni kívánó államok belépését is akadályozta. Lemondását követően pártja végül utóbbi kérdésben engedett. Ebben az esetben a szerepváltozás elmaradását az euroszkeptikus nézetekkel rendelkező erős pártvezetővel lehet magyarázni.

Végezetül azon pártok esetében sem tapasztalható, hogy visszavettek volna euroszkepticizmusukból, amelyek számára az adott időszakban az európai ügy kiemelt jelentőséggel bírt. Az Északi Liga 2001 és 2006 közötti Európa-politikáját például elsősorban az határozta meg, hogy a párt Olaszország EMU-csatlakozását (1998) követően kezdte el az euroszkeptikus álláspontok kialakítását, mivel Padánia így nem válhatott

függetlenné. Hasonló a helyzet a Lengyel Családok Ligájával, amelynek kemény euroszkepticizmusa a párt egyik legfontosabb védjegye volt nem csak a 2006-07-es kormányzati szerepvállalás alatt, de előtte és utána is. A David Cameron által vezetett brit Konzervatív Párt az euróválság kapcsán eleve olyan helyzetbe került, amelyben az integráció kérdése kiemelt jelentőséggel bír, ráadásul a UKIP megerősödésével az euroszkeptikus szavazók számára a konzervatívok mellett megjelent egy reálisan választható alternatíva az EP-választások után a hazai voksolásokon is.

Alapvetően tehát megállapítható, hogy az antiföderalista euroszkeptikus pártok kormányra kerülve az esetek többségében mérséklék euroszkepticizmusukat. Kivételt képez, ha vezetőjük erősen euroszkeptikus nézetekkel rendelkezik és a párton belül erős a pozíciója (De Gaulle). Emellett a H1 hipotézis elfogadása ellen hatnak azok az esetek is, amikor az adott párt számára az európai integráció kérdésköre kiemelt jelentőséggel bír.

Ami a kormányzati szerepvállalást követő időszakot illeti, abból a 15 esetből, amikor az euroszkeptikus párt kormányra kerülve mérsékelte euroszkepticizmusát, 10 alkalommal az adott tömörülés visszatért korábbi euroszkeptikus álláspontjához. Egy esetben (Északi Liga 2011 után) a párt tovább mérséklődött európai kérdésekben, majd a 2013. őszi főtítkárváltást követően ismét felerősítette euroszkepticizmusát. Két pártnál (Lengyel Köztársaság Önvédelme, ír Zöld Párt) ugyanakkor tartós maradt a kormányzati pozícióban bekövetkezett mérséklődés, noha mindkét tömörülés elvesztette parlamenti mandátumait a kormányzati ciklust lezáró választáson. A francia gaullista párt az 1980-as évek elején hajtott végre Európa-párti fordulatát, így ebben az esetben további mérséklődésről, az euroszkepticizmus feladásáról lehet beszélni. Sajátos eset az olasz Nemzeti Szövetségé, amely a Berlusconi-kormány 2006-os bukását követően egy éven belül összeolvadt a Hajrá, Olaszország párttal, létrehozva a Szabadság Népe szövetséget, amely végül 2009-ben alakult formálisan párttá.

Azon euroszkeptikus pártok, amelyek kormányon nem mérsékeltek magukat, általában ellenzékbe (vissza)kerülve sem tették ezt meg. A 19 esetből 6-ban még mindig kormányon van az adott tömörülés, ám a maradék 13-ból 11-ben nem következett be ellenzékben sem irányváltás. Speciális eset a francia gaullista párt, amely 1970-ig nem mérsékelte kormányon euroszkepticizmusát, majd De Gaulle halálaután – még mindig kormányon – igen. A szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom a Dzurinda-kormány 2006-os bukását követően feladta euroszkepticizmusát, ami együtt járt a leginkább euroszkeptikus párttagok, képviselők és vezetők távozásával.

29. táblázat. A kormányt kívülről támogató euroszkeptikus pártok

Szerepváltozás	Ország	Párt	Időszak
Nincs változás	Dánia	DF	2001-2011
Nincs változás	Dánia	EL	2011-
Nincs változás	Hollandia	PVV	2010-2012
Nincs változás	Svédország	MP	1998-2006
Nincs változás	Svédország	VP	1998-2006

Mindösszesen ötször fordult elő olyan, hogy euroszkeptikus párt kívülről támogasson kisebbségi kormányt (29. táblázat). Ezek a tömörülések egyetlen alkalommal sem mérsékeltek euroszkeptizmusukat, sőt Hollandiában a Szabadságpárt euroszkeptizmusának része volt az első Rutte-kormány bukásában. Egy-egy európai uniós szerződés elfogadásánál ezérta kormánynak a pro-EU álláspontot valló ellenzéki pártokkal kell együttműködnie. A kormány támogatását követően – klasszikus ellenzéki szerepben – a Dán Néppárt, a holland Szabadságpárt és a svéd Baloldali Párt nem mérsékelte euroszkeptizmusát, a svéd Környezetvédő Párt viszont 2008-ban adta fel kemény euroszkeptikus álláspontját.

Két esetben fordult elő az, hogy kormányon lévő pártok euroszkeptikusak lettek. Azelső, már-már klasszikus példa a brit konzervatív párt Margaret Thatcher miniszterelnöksége (1979-1990) idején. Thatcher kormányzása alatt a konzervatívok fokozatosan az euroszkeptikus pozíciók felé tolódtak, holott az 1970-es években – különösen Ted Heath vezetése alatt – kifejezetten integrációpárti álláspontot vallottak magukénak. Noha Major kormányfősége idején (1990-97) a párt mérsékelte euroszkeptizmusát, ellenzékbe kerülve (1997-2010) fokozatosan az antiföderalista álláspont irányába mozdultak. Szlovákiában a Kereszténydemokrata Mozgalom (1998-2006) vált kormányzati pozícióban euroszkeptikussá, ennek azonban az az oka, hogy Dzurinda kiválásával és az SDKÚ létrejöttével a KDH elvesztette vezető helyét a jobboldalon, és sokkal inkább rétegpárti jelleget öltött, amely megnyitotta a teret az euroszkeptizmus – és a konzervatívabb irányvonal – előtt.

6.2. Nem vizsgált esetek

A fentiek mellett foglalkozni szeretnék még kétféle esettel. Az egyik csoportba tartoznak azok a pártok, amelyeket nem kategorizáltam euroszkeptikusként, de a szakirodalomban (pl. Taggart és Szczerbiak, 2013) külön kitérnek rájuk mint kormányzó euroszkeptikus erőkre. A második típusba azokat az eseteket sorolom, amelyek során az

adott euroszeptikus párt még a csatlakozás előtt töltött be kormányzati pozíciót, és abban az időszakban az integráció/csatlakozás kérdése fontos szerepet játszott a kormány vagy a párt életében.

Az első esetet az Észt Centrum Párt 2005 és 2007 közötti kormányzati szerepvállalása jelenti (Taggart és Szczerbiak, 2013: 22-23). Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a KE vezetése mindig is EU-párti volt, euroszepticismusa a 2003-as népszavazáson jött elő, és ekkor is rövidéletűnek és taktikainak bizonyult. Hasonló a helyzet a Köztársaság Párttal (RP) és az Észt Népi Unióval, amelyeknek euroszepticismusa erősen vitatott, főleg a csatlakozást követően.

Németország kapcsán felvetődik a CDU és a CSU szerepe is, ám ezekről a 4.1.-es alfejezetben részletesen is írtam, arra a következtetésre jutva, hogy egyik párt sem tekinthető euroszeptikusnak, a CSU esetében azonban egy párton belüli euroszeptikus csoport jelenléte nehezen vitatható.

A Fidesz kapcsán újból és újból felvetődik az euroszepticismus kérdése, ugyanakkor Taggart és Szczerbiak (2013: 25-26) is hangsúlyozzák, hogy egyrészt ez leginkább retorika szintjén jelentkezik, másrészt pedig alapvetően különbözik ez a fajta – általam nem euroszeptikusnak tartott – magatartás a cseh Polgári Demokrata Párt euroszepticismusától.

Az európai integrációhoz való csatlakozás előtt is komoly jelentőséggel tud bírni, hogy a kormányon lévők mérséklék-e vagy sem az euroszepticismusukat. A brit csatlakozást például De Gaulle vétója nélkül felgyorsíthatta volna az, hogy a konzervatívok 1951-64-ig tartó kormányzás közben feladták euroszeptikus pozíciójukat, majd az őket követő munkáspárti kormány is nyitott maradt a tagságra és a végén mellé is állt. Görögországban a PASZOK az 1981-es kormányra kerülésére már feladta EK-ellenes attitűdjét.

Ugyanakkor vannak példák arra is, amikor egy az Európai Unióba igyekvő ország kormánya (vagy annak legalább egy pártja) kritikus marad az EU-val szemben. Erre példa a cseh Polgári Demokrata Párt 1992 és 1997 közötti kormányzása, amelynek során Václav Klaus miniszterelnök végig kritizálta az Uniót. Ennél is messzebb ment a máltai Munkáspárt, amely 1996 és 1998 volt kormányon, és felfüggesztette a csatlakozási folyamatot.

7. Új euroszepticismus

H2: Az európai integráció jellege, változásai befolyásolják az euroszepticismus természetét, megjelenését.

A H2 hipotézis tesztelésekor két dolgot is figyelembe kell venni. Az egyik az, hogy vajon az euroszepticismus időben és térben változó jelenség-e, azaz mások lesznek-e az euroszeptikus pártok érvei, amikor az EU-t bírálják. A másik, hogy ha igen, akkor képesek-e ezek a pártok reagálni a változásra vagy új pártok sikereit hozza a megváltozott környezet.

7.1. Az euroszepticismus új formái

Az első felvetett kérdésre a válasz nem olyan nyilvánvaló, mint az első ránézésre tűnik. A 4. fejezetben végigvett euroszeptikus pártok érvei ugyanis jelentős részben időtállóak: a nemzeti szuverenitás védelme, a demokráciadeficit kritizálása, az EU „kapitalista, neoliberális jellegének” hangsúlyozása függetlenek attól, hogy az integráció mennyire van előrehaladott állapotban. Azt pedig, hogy a pártok fő érvei ezek, jól mutatja a 33. táblázat.

Tévedés lenne ugyanakkor azt gondolni, hogy a pártok euroszepticismusa nem változik: hangsúlyok tolnának el, illetve a folyamatos bővítésnek, valamint az egyre inkább elmélyülő válságnak köszönhetően két új érvrendszer is felerősödött. Az egyik az elosztási kérdésekről szóló, korábban marginálisan, leginkább a Közös Agrárpolitika kapcsán előjövő redisztribúció alapú euroszepticismus, amely a legfejlettebb tagállamok, különösen pedig az euróövezet tagjainak euroszeptikus pártjai között terjedt el 2008 után. Arról azonban szó sincs, hogy teljesen újkeletű lenne: a UKIP régóta használja érvként, hogy az uniós tagság ráfizetés a britek számára, de a KAP reform ellen és mellett érvelők is segítségül hívják az anyagi megfontolásokat.

A redisztribúció alapú euroszepticismus újdonsága azonban az euróválságnak „köszönhető”. Az euróellenesség, illetve egyes országokban „csak” a rossz helyzetben lévő tagállamok megsegítésének kérdése átalakította az euroszepticismust: jó példa erre az Igaz Finnek vagy a szlovák Szabadság és Szolidaritás a „donorállamok”, illetve a SZIRIZA euroszepticismusának átalakulása a PIGS-államok körében. Másfelől új, euróellenes pártok is utat törtek, illetve törhetnek maguknak, amelyek központi kérdésként kezelik a közös valutát. Ilyen az olasz Ötcsillag Mozgalom, az osztrák Team

Stronach, de ilyen lehet az Alternatíva Németországnak párt is, amely a 2013. őszi választásokon kis híján átlépte a parlamenti küszöböt.

A másik „új” euroszkepticizmus egyértelműen a 2004-ben kezdődő bővítési hullámmal tört magának utat. A periféria alapú euroszkepticizmus lényege – ahogyan arról már korábban szó volt – az, hogy az EU perifériáján található tagállamok euroszkeptikus pártjainak egy része úgy érzi, a „magállamok” gyarmatosítják, kihasználják ezeket az országokat, miközben nem kínálnak számukra egyenlő feltételeket. Ez a fajta „gyarmatosítási” logika nem csak a 2004-ben vagy utána csatlakozott tagállamok pártjainál kerül elő érvként, de egyre inkább megfigyelhető a görög, portugál és spanyol euroszkeptikus pártok körében is, ami persze nem független a válságtól.

Alapvetően tehát az első feltett kérdésre, tehát arra, hogy kialakul-e újfajta euroszkeptikus érvelés az integráció változásaira, a válasz igen, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy az euroszkepticizmus alapját, döntő részét továbbra is az időhöz és az integráció állapotához kevésbé kötődő kritikák teszik ki.

7.2. Az euroszkepticizmus mentén létrejött pártok

A H2 hipotézis második része arra vonatkozott, hogy az euroszkepticizmus megjelenési formáira is hatással van az integráció változása. Ez azt jelenti, hogy új euroszkeptikus pártok törnek utat maguknak egy-egy új európai ügy mentén. Lucardie (2000) szerint ezt két módon tehetik meg aszerint, mennyire erősek az ideológiai gyökerei a pártoknak: a többi párt által elhanyagolt ügyeket erős ideológiai motivációval képviselő pártokat prófétáknak, az ideológia nélküli vagy azt nem erősen megjelenítő pártokat pedig szóvivőknek (*prolocutor*) nevezi (30. táblázat).

Lucardie tisztítóknak nevezte azokat a pártokat, amelyek erős ideológiai motiváció mellett olyan helyet tudtak megszerezni a pártpalettán, amelyet más párt már korábban elfoglalt. Ezt az elméletet egészítette ki Sikk (2012) azzal, hogy felhívta a figyelmet a negyedik lehetőségre, azaz arra, ha egy pártnak sem erős ideológiai gyökerei nincsenek, sem pedig új ügye, akkor az a párt kizárólag az újdonság miatt lehet sikeres. A szerző kitér arra is, hogy ez nem zárja ki, de nem is követeli meg a karizmatikus vezető létét: vannak olyan esetek, amikor van ilyen ember a párt élén (pl. a litván Munkáspárt) és vannak olyanok is, amikor a pártnak nincs karizmatikus vezetője (pl. az észti Köztársaság Párt).

30. táblázat. Az új pártok csoportosítása

Ideológiai motiváció	Többi párt által képviselt ügy	
	Igen	Nem
Erős	Tisztító	Próféta
Gyenge	Újdonság	Szóvivő

Forrás: Sikk, 2012: 467.

E rövid elméleti kitekintés után sorba kívánom venni azokat a pártokat, amelyek sikereiket az európai integráció bírálatának köszönhetik. Nyilvánvalóan nem ebbe a kategóriába esnek a radikális jobboldali pártok, amelyek felfutásukat sokkal inkább a bevándorlásellenes, illetve a volt szocialista országokban kisebbségellenes retorikájuknak köszönhetik. Kivételt ez alól talán csak az Igaz Finnek képeznek: a párt jelentősen profitált abból, hogy a 2011-es választási kampányban az eurózóna-tagállamok megsegitése az egyik legfontosabb üggyé vált (Raunio, 2012: 12).

Ezek után a fentiek fényében érdemes megvizsgálni az euroszkepticizmusuk miatt sikeressé váló pártokat. Az első – sikerét tisztán az euroszkepticizmusnak köszönhető szervezet – a dán Népi Mozgalom az EU ellen. A Népi Mozgalom ernyőszervezetként folytatja tevékenységét, így ideológiailag nehéz a besorolása, bár az utóbbi években határozottan balra tolódott. Annyi bizonyos, hogy a dán pártpalettán túl sok olyan pozíció, amit a pártok ne fednének le, nincsen, az FB pedig – ernyőszervezeti jellegéből adódóan – nem rendelkezik erős ideológiai motivációval.

Hasonló a helyzet a Népi Mozgalom „ikertestvérével”, a Június Mozgalommal is. A két szervezet közti egyetlen különbséget az európai uniós tagsághoz való viszonyulás jelentette, ugyanakkor a JB 1994-től 2004-ig sikeresebbnek bizonyult, a 2009-es EP-kudarc után azonban feloszlatta magát.

Az 1994-es európai parlamenti választások hozták meg a sikert Philippe de Villiers szervezete, a ma Franciaországért Mozgalom néven működő párt számára. Villiers jobbközép pártja, majd később a Pasquaval közösen létrehozott RPF is egyértelműen olyan helyre tört be a pártpalettán, amely már foglalt volt, olyan üggyel, amelyet más párt (pl. a Nemzeti Front) már birtokolt.

Az 1999-es európai parlamenti választás az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjának sikerét is elhozta. A UKIP egy ideig *single-issue* pártként működött, amely elsősorban a konzervatívoktól tudott szavazatokat elvenni. A párt jól érzett rá a konzervatívoktól enyhén jobbra lévő ürre, amelyet a szélsőségességét ekkoriban még levetközni képtelen Brit Nemzeti Párt képtelen volt betölteni. Emellett a konzervatívok Eu-

rópa-politikájában bekövetkező változás is a '90-es évek második felére tehető, amikor a végpontot – a tagság elutasítását – már elfoglalta a UKIP.

Hans-Peter Martin Listája viszont sokkal inkább a két dán szervezethez hasonlítható. Martin, aki korábban a szociáldemokraták EP-képviselője volt, 2004-ben, majd 2009-ben is sikeresen kampányolt euroszeptikus üzenetekkel. Nem tudta viszont megismételni 2004-es sikerét a svéd Június Lista, amely a dán mozgalmak mintájára szerveződött meg egfajta ernyőszervezetet alkotva.

A 2009-es EP-választásokon új, európai ügyekre koncentráló szervezet nem tudott mandátumhoz jutni. A Libertas Unió-szerte gyengén szerepelt, egyetlen mandátumát Franciaországban szerezte (MPF), ám ez is inkább Villiers hazai népszerűségének köszönhető.

2012-ben a görög parlamentbe jutott a jobbközép Független Görögök nevű, néhány hónappal korábban alakult párt. Az ANEL semmilyen új témát nem hozott be a görög politikába, csupán az akkori legfontosabb ügy, az európai dimenzió mentén fordult szembe a hagyományos pártokkal, ám, ezt mind a SZIRIZA, mind a kommunisták, mind az Arany Hajnal megtették.

Németországban az Alternatíva Németországnak párt sikereiről mindenképpen korai írni, ám megjegyzendő, hogy egy egyébként nem túlzottan ideologikus párt egy olyan ügyet (az euró ellenzése) talált magának, amely kis híján parlamenti képviselethez juttatta. Ausztriában a Team Stronach azért tekinthető más esetnek, mert mind az euroszepticismus, mind pedig az euróellenesség tekintetében van versenytársa a pártnak: a Szabadságpárt.

31. táblázat. Az európai ügy mentén sikeres pártok besorolása

Ideológiai motiváció	Többi párt által képviselt ügy	
	Igen	Nem
Erős	Tisztító MPF ANEL	Próféta UKIP
Gyenge	Újdonság FB JB HPM JL TS	Szóvivő AfD

Ezek után érdemes megvizsgálni, hogy ha nem az új pozíció/ügy megszállása volt a párt sikerének titka, akkor mégis mi. Az MPF és az ANEL esetében ez magyaráz-

ható azzal, hogy bár mind az euroszepticismus, mind pedig a bal-jobb besorolás kapcsán volt versenytársuk, ám abban a pozícióban (jobbközép) csak erősen Európa-párti politikai alakulatok voltak-vannak jelen a pártrendszerben.

A *single-issue* szervezetek esetében ez már egy nehezebb kérdés. Hosszabb távon sikeres csak Martin és a Népi Mozgalom tudott maradni, a Június Lista sikere egyértelműen magyarázható az újdonsággal, illetve a néhány hónappal korábban az euróról rendezett népszavazás eredményes voltával. A Népi Mozgalom hosszú távon egyedül maradt a dán pártpalettán a kemény euroszepticismusával, ráadásul az Egységlistával között együttműködés miatt nincs versenytársa az EP-választásokon más szempontból sem. A Június Mozgalom, Martin és Stronach sikere leginkább abban ragadható meg, hogy bár léteznek euroszeptikus pártok Dániában (Dán Néppárt) és Ausztriában (Szabadságpárt), ezeket a mérsékelt, ám euroszeptikus szavazók nem szívesen választják.

Összességében megállapítható, hogy azok a pártok tudtak sikeressé válni az európai ügynek köszönhetően, amelyek vagy képesek voltak a többi tömörüléstől eltérő euroszeptikus üzenetet megfogalmazni (pl. UKIP, AfD), vagy pedig csak radikális versenytársaik akadtak az európai integrációhoz való viszony tekintetében (pl. MPF, Hans-Peter Martin Listája). Mivel bebizonyosodott, hogy egyrészt léteznek az euroszepticismusnak új „arcai”, témái, másrészt pedig ez felszínre hoz új pártokat is, így a H2 hipotézist elfogadom.

8. Konklúziók

A dolgozat elsődleges célja a 2.2. alfejezetben részletezett definíciós és a 2.3. alfejezetben bemutatott csoportosítási problémák megoldása volt. A 4. fejezetben igyekeztem teljes képet adni a tagállamokban működő euroszeptikus pártokról. Az esettanulmányok alapján kijelenthető, hogy az euroszeptikus pártok közötti legfontosabb különbséget a nemzetállamok közötti együttműködés pártolása, illetve a szorosabb integráció melletti elköteleződés jelenti. Speciális esetet képeznek azok a – jellemzően – baloldali euroszeptikus pártok, amelyek a jelenlegi európai integrációt ideológiai okokból nem tartják támogathatónak, de egy másfajta szorosabb együttműködést legjobbjuk el tud képzelni (32. táblázat).

Éppen ezért a jelenlegi európai integrációt lebontani szándékozó euroszeptikus pártoknak három csoportját lehet elkülöníteni. Az első, egyre kisebb számosságú halmazt a kemény euroszeptikus pártok alkotják. Amásodikba tartoznak az antiföderalista pártok, amelyek a kormányközi együttműködés pártján állnak. E pártok döntő többsége a nemzeti szuverenitás védelmével indokolja, hogy a mélyebb integrációt elutasítja. A harmadik csoportba, az alternatív integrációt támogatók csoportjába azok a pártok tartoznak, amelyek a jelenlegi integrációt azért utasítják el, mert más értékeket tartanak fontosnak. Itt tehát nem a szorosabb együttműködés elve, hanem gyakorlata ellen való fellépésről van szó.

A rendszerkonform euroszeptikusok között nagy különbségek nem lelhetők fel. Ezek a pártok alapvetően az Európai Uniónak csak egy-egy, jellemzően fontos részét bírálják, illetve utasítják el. A legtöbb demokrácia, illetve redisztribúció alapú euroszeptikus párt ide tartozik, mint ahogy az euroszepticismus új megjelenési formájához (7. fejezet) tartozó euróellenes pártok (pl. Team Stronach) is. Emellett nyilvánvalóan rendszerkonform tömörülések azok a szervezetek, amelyeken belül csak egy-egy csoport, párton belüli frakció számít euroszeptikusnak (pl. a Finn Centrum vagy a svéd Centrum Párt).

32. táblázat. Az euroszeptikus pártok csoportosítása

Kemény	Antiföderalista		Alternatív integrációt támogató	Rendszerkonform
EL (DK)	FPÖ (A)	ANEL (GR)	GPEW (UK)	TS (A)
FB (DK)	BZÖ (A)	LAOSZ (GR)	VAS (FIN)	HPM (A)
UKIP	VB (B)	CU (NL)	PCF (F)	LDD (B)
(GB)	Ataka (BG)	SGP (NL)	SZIRIZA (GR)	SNP (GB)
BNP (GB)	AKEL (CY)	SF (IRL)	SP (NL)	PC (GB)
KKE (GR)	ODS (CZ)	NA (LV)	SP (IRL)	KD (FIN)
HA (GR)	KSČM (CZ)	ADR (L)	Lénk (L)	PvdD (NL)
PVV (NL)	DF (DK)	LN (I)	Linke (D)	PiS (PL)
LSP (LV)	CON (GB)	PCP (P)	SEL (I)	TT (LT)
Jobbik (H)	DUP (GB)	BNG (E)	BE (P)	PL (M)
VP (S)	UUP (GB)	SD (S)	IU (E)	M5S (I)
	PS (FIN)	MP (S)	ERC (E)	PRM (RO)
	FN (F)	SNS (SK)		PP (S)
	MPF (F)			SaS (SK)

A pártok rövidítései mögött zárójelben annak az országnak a nemzetközi gépkocsijele található, amelyben az adott párt működik.

Ami a csoportosítás relevanciáját illeti, látható, hogy mindössze 10, érdemi támogatottsággal rendelkező kemény euroszeptikus párt működik ma az Európai Unióban. A 63, a 4. fejezetben vizsgált euroszeptikus párt közül 15 számít egyértelműen rendszerkonformnak, emellett 12, jellemzően baloldali euroszeptikus párt másfajta integrációban gondolkodik, illetve a jelenlegi integrációs folyamat bizonyos elemeit a cseh Polgári Demokrata Párt is kezdi elfogadni. Alapvetően tehát az euroszeptikus pártok mintegy negyede – néhány elemet (pl. euró) leszámítva – támogatja a jelenlegi európai integrációt, míg – a más értékeken nyugvó integrációt preferálókcal kiegészülve – közel fele, ha nem is a jelenlegit, de valamilyen más típusú szoros együttműködést elképzelhetőnek tart.

33. táblázat. Az euroszeptícizmus fő indokcsoportjai

Szuverenitás	Demokrácia	Baloldali	Redisztribúció	Periféria
FPÖ (A)	HPM (A)	AKEL (CY)	TS (A)	Ataka (BG)
BZÖ (A)	LDD (B)	KSČM (CZ)	M5S (I)	HA (GR)
VB (B)	GPEW (GB)	EL (DK)	SaS (SK)	PRM (RO)
ODS (CZ)	SNP (GB)	VAS (FIN)		
DF (DK)	PC (GB)	PCF (FIN)		
FB (DK)	PvdD (NL)	KKE (GR)		
CON (GB)	LN (I)	SZIRIZA (GR)		
UKIP (GB)	MP (S)	SP (NL)		
BNP (GB)	PP (S)	SP (IRL)		
DUP (GB)		LSP (LV)		
UUP (GB)		Lénk (L)		
PS (FIN)		PL (M)		
KD (FIN)		Linke (D)		
FN (F)		SEL (I)		
MPF (F)		PCP (P)		
ANEL (GR)		BE (P)		
LAOSZ (GR)		IU (E)		
PVV (NL)		BNG (E)		
CU (NL)		ERC (E)		
SGP (NL)		VP (S)		
SF (IRL)				
PiS (PL)				
NA (LV)				
TT (LT)				
ADR (L)				
Jobbik (H)				
SD (S)				
SNS (SK)				

A pártok rövidítései mögött zárójelben annak az országnak a nemzetközi gépkocsijele található, amelyben az adott párt működik.

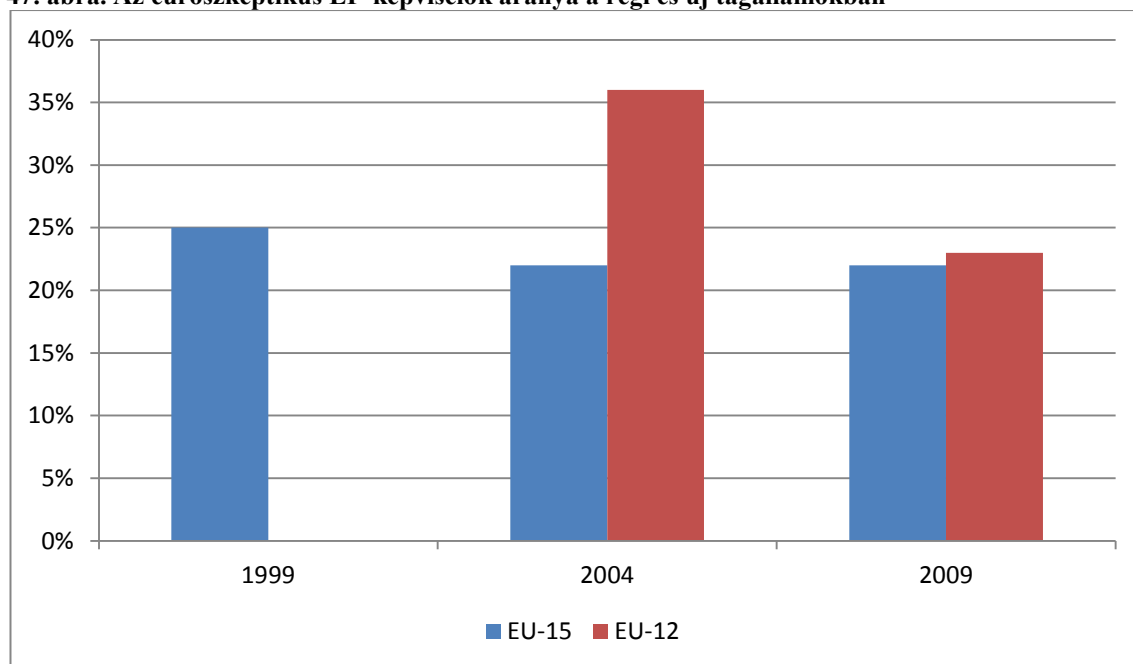
A fenti séma (32. és 33. táblázat) további nagy előnye, hogy rendkívül nagy mértékben differenciálja az euroszeptikus pártokat. Alig akad olyan ország, amiben több, az EU-t egyforma indokokkal bíráló euroszeptikus párt lenne. Ausztriában az

FPÖ és a BZÖ gyakorlatilag rokonpártoknak tekinthetők, hiszen utóbbi épp az előbbiből vált ki 2005-ben. Az Egyesült Királyságban a BNP és a UKIP európai uniós politikája rendkívül hasonló, itt a mondanivaló „tálatása”, azaz a retorika, illetve a pártok profilja (a UKIP számára Európa a legfontosabb kérdés, a BNP-nek pedig a bevándorlás) jelenti a különbséget. A két északi unionista párt esetén szintén elsősorban a retorika (pl. a DUP erős katolikusellenessége) jelenti a fő különbséget, miközben az UUP és a konzervatív párt hasonlósága szövetségi viszonyukból is következik. A két holland református pártot (CU, SGP) szintén nem túl sok kérdés választja el, így euroszkepticizmusuk hasonlósága sem meglepetés. A spanyol Egyesült Baloldal és a Katalóniai Köztársasági Baloldal sem elsősorban ideológiai, hanem a spanyol állam egységéről vallott nézeteiben különbözik egymástól, így az euroszkepticizmus hasonlósága ebben az esetben sem rendkívüli.

Az új és a régi tagállamok euroszkeptikus EP-képviselői arányának összevetéséből (46. ábra) az látszik, hogy míg az EU-15-öknél az 1999-es csúcsot (1.ábra) enyhe visszaesés követte 2004-ben, addig 2009-re az arány nem változott meg érdemben annak ellenére sem, hogy a négy legnagyobb – és ezáltal legtöbb EP-képviselőt adó – EU-tagállam közül kettőben (Franciaország és Olaszország) jelentősen visszaestek az euroszkeptikus pártok.

47. ábra. Az euroszkeptikus EP-képviselők aránya a régi és új tagállamokban

Forrás: Parties and Elections, 2013

Lényegesen szembetűnőbb azonban az új tagállamokban végbement folyamat: a 2004-es arányszám közel 15 százalékponttal csökkent, és 2009-ben már kiegyenlítődött az euroszeptikus képviselők aránya keleten és nyugaton. Mindez döntően a lengyel eseményekkel van összefüggésben: noha a PiS 7-ről 15-re növelte EP-mandátumainak számát, mindeközben az LPR mind a 10, az Önvédelem mind a 6 képviselőjét elvesztette, a Lengyel Néppárt pedig a 2004-09-es ciklus során vált meg euroszeptikusaitól. Kisebb mértékben, de szintén mandátumot veszítettek az euroszeptikus pártok Csehországban is.

További kutatási irány lehet a tagjelölt államok, potenciális uniós tagok pártjainak feltérképezése. Ez esetben a kutatás nem szűkülne le a nyugat-ablkáni országokra: Bosznia-Hercegovina, Albánia, Szerbia, Montenegró, Macedónia és Koszovó mellett Moldova és Ukrajna, illetve több nyugat-európai állam is szóba jöhet. Utóbbiak esetében több összefoglaló munka is született már. Norvégiában az euroszepticismus főleg a baloldali (Szocialista Baloldali Párt) és centropártokhoz (Centrum Párt, Keresztény Néppárt, Baloldal) kötődik (Sitter, 2001: 28), érdemes azonban vizsgálat tárgyává tenni a Haladás Pártot is. Izlandon a 2013-ban felállt kormánykoalíció pártjai (Függetlenség Párt, Haladó Párt) jelenthetnék elsősorban a kutatás fókuszát, hiszen ez a kormánykoalíció szakította meg az uniós tárgyalásokat is. Svájcban a Svájci Néppárt és a Szabaddemokrata Párt mellett a kisebb pártok között lehet euroszeptikus tömörüléseket találni.

Külön részt szenteltem annak, hogy az euroszepticismus jelenségét időben hogyan lehet szakaszolni. Megállapítottam, hogy a Maastrichti Szerződés – amely véleményem szerint a legfontosabb határvonal – előtti időszakot két érára lehet bontani: az elitvezérelt euroszepticismusra, amely két jellemzővel bír: a közvéleményben meglévő támogató konszenzussal és a fősodorbéli pártok euroszepticismusának feladásával (pl. egyes nyugat-európai szocialista és szociáldemokrata pártok). A második szakasz a „lappangó” euroszepticismus időszaka, amely során feltűntek ugyan a legfontosabb euroszeptikus pártok, ám az európai integráció ügye még egyáltalán nem volt fontos sem ezen pártoknak, sem a többi tömörülésnek. A harmadik korszak a modern euroszepticismus kialakulása, amely a Maastrichti Szerződéssel indult el, és a keleti bővítésig tartott. Külön szakaszhatárnak gondolom a keleti bővítést, mivel az euroszepticismus egyrészt új lendületet kapott, másrészt pedig részben átalakult. Végezetül a 2008-ban induló gazdasági válság – és különösképp az eurózóna válsága – jelenti az utolsó fontos állomást. Az euroszepticismus a Maastrichti Szerződés óta nem látott módon alakult át, sőt a pártrendszerekre is komoly hatást gyakorolt.

A dolgozatban megvizsgáltam az euroszeptikus pártok viselkedését kormányzati pozícióban is. Noha a hipotézis állításával – kormányon a pártok mérséklék euroszepticismusukat – ellentétben csak az esetek csak mintegy felében lehetett mérséklődést tapasztalni, jópár esetben más magyarázó tényezők voltak amögött, hogy az adott párt kitartott euroszepticismusa mellett. Egyfelől a rendszerkonform euroszeptikus tömörülések további mérséklődése ezen pártokat az EU feltétlen hívei közé toltá volna. Némely esetben a kormányzati pozíció rövidege miatt nehéz biztosat állítani az euroszeptikus pártokról, illetve többször tapasztaltam azt, hogy bár mérséklődés nem történt, az adott párt egysejűen semlegesítette az európai integráció kérdéskörét kormányon.

A H1 hipotézis ellen három egyértelmű esetet találtam. Ebből egynél az indok a karakteres euroszeptikus vezető volt. De Gaulle kormányzása idején teret nyert Franciaországban az euroszepticismus, amelyet azonban a vezető bukása után a párton belül enyhe mérséklődés követett, elfogadták a britek, a dánok, az írek és a norvégok csatlakozási szándékát. A másik két esetben (Északi Liga 2001-06, Konzervatív Párt 2010-) az euroszepticismus a párt karakterének meghatározó részeként jelent meg. Az Északi Liga euróellenessége és euroszepticismusa az ezredforduló éveitől vált egyre hangsúlyosabbá, ennek visszaszorítása a párt arculatvesztéséhez vezetett volna. Hasonló a helyzet a brit konzervatívok 2010-ben kezdődő kormányzásánál is: David Cameron miniszterelnök az európai ügyet igyekezett az egyik leghangsúlyosabb témává tenni, a toryknak ráadásul szükségük volt euroszepticismusuk hangsúlyozására is, mivel komoly mennyiségű szavazót hódított el tőlük a UKIP.

A második hipotézis (H2) kapcsán meg kellett vizsgálni egyrészt azt, hogy változik-e az euroszepticismus természete, másrészt azt, hogy az integráció kiváltotta változásokra képesek-e reagálni az euroszeptikus pártok, vagy ezek a változások új euroszeptikus tömörülések sikeréhez járultak hozzá. Megállapítottam, hogy az euroszeptikus érvek részben változnak, a hangsúlyok eltolódhatnak, az euroszepticismus „magját” azonban ugyanaz a néhány érv (szuverenitás, antikapitalizmus, szociális dimenzió, demokráciadeficit) alkotja. A keleti bővítés hatására azonban nem csak az új tagállamokban, de a dél-európai országokban is előtérbe került a periféria alapú euroszepticismus, a gazdasági és adósságválságnak köszönhetően pedig – elsősorban az eurózónán belül – a redisztribúció alapú euroszepticismus.

A megjelenési forma is megváltozott: a *single-issue* euroszeptikus pártok visszaszorulóban vannak, miközben új pártok (pl. Team Stronach) törtek maguknak utat az európai integráció egy-egy kérdésköre mentén. Alapvetően azok az új euroszeptikus

pártok tudtak sikeressé válni, amelyek képesek voltak valamilyen új európai ügyet (pl. euróellenesség) találni, vagy, ha ezt nem tették meg, akkor a siker titka elsősorban az volt, hogy csak radikális, a szavazók bizonyos csoportjai számára elfogadhatatlan euroszkeptikus vetélytársaik voltak. Meg kell jegyezni azt is, hogy vannak olyan pártok, amelyek bár új euroszkeptikus pártnak számítanak, sikerük nem vagy nem kizárólag az eurorszkepticizmusnak, hanem sokkal inkább a protesthangulatnak köszönhető (pl. Ötcsillag Mozgalom)

A kutatást – a fenti, az Unió határain túl nyúló irányok mellett – két dimenzió mentén lenne érdemes bővíteni. Az egyik az európai ügy fontosságának (*salience*) változása EU-s és tagállami szinten. Ez ugyanis megmutatná, hogy az adott párt sikerében mekkora szerepet tölt be az euroszkepticizmus. A másik irány a szavazók európai integrációhoz fűződő viszonyának változásait követné, amely kapcsán megfogalmazható egy olyan hipotézis, hogy a szavazók számára egyre fontosabb az európai integráció, esetleg egyre inkább hajlandóak európai ügyek mentén leadni szavazatukat. A szavazók szintjének vizsgálatánál bevonható a kutatásba a népszavazások (különösen az euroszkeptikus sikerrel véget érők) tanulmányozása is.

Zárszóként elmondható, hogy lényegét tekintve azt gondolom, az euroszkepticizmus a Maastrichti Szerződés óta nem változott, noha megjelenési formái és hangsúlyai hátorozottan eltolódtak. Ez idézte elő az 5. fejezetben kifejtett modern euroszkepticizmus megszületését, s noha a jelenség több szakaszra bontható időben, egyelőre egyértelműen az Európai Unió megalapítása emelkedik ezen szakaszhatárok közül ki. Ugyanakkor egyelőre kérdéses, hogy az új típusú euroszkepticizmus (7. fejezet) közelmúltbéli megjelenése mennyiben írhatja felül az 1990-es évek elején kialakultat. Úgy vélem, lényegét tekintve kevésbé: az euroszkepticizmus – ahogyan azt a definícióban is megfogalmaztam – az integráció előrehaladásának kritizálásáról szól, amelyben a gazdasági válságra adott válaszok csupán újabb lépcsőt jelentenek.

Forrásjegyzék

Irodalomjegyzék

- Albertazzi, Daniele – McDonnell, Duncan (2005) 'The Lega Nord in the Second Berlusconi Government: In a League of Its Own' *West European Politics*, Vol. 28, No. 5, pp. 952-972.
- Albertazzi, Daniele – McDonnell, Duncan (2010) 'The Lega Nord Back in Government' *West European Politics*, Vol. 33, No. 6, pp. 1318–1340
- Anckar, Dag – Anckar, Carsten (2010) 'Finland' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 593-638.
- Andersen, Robert – Evans, Jocelyn (2003) 'Values, Cleavages and Party Choice in France, 1988-1995.' *French Politics*, Vol. 1, No. 1, pp. 83-114.
- Andeweg, Rudy B. – Ridder, Josje Den – Irwin, Galen A. (2010) 'Netherlands' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1379-1420.
- Arter, David (2010) 'The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns' *Government and Opposition*, Vol. 45, No. 4, pp. 484–504.
- Auers, Daunis (2012) 'Europe and the Early Latvian Election of September 17 2011' *EPERN Election Briefing*, No. 66.
- Aylott, Nicholas (2005) 'Lessons Learned, Lessons Forgotten: The Swedish Referendum on EMU of September 2003' *Government and Opposition*, Vol. 40, No. 4, pp. 540-564.
- Aylott, Nicholas (2008) 'Softer but Strong: Euroscepticism and Party Politics in Sweden' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press, pp. 181-200.
- Aylott, Nicholas (2009) 'The European Parliament Election in Sweden, June 2009' *EPERN European Parliament Election Briefing Papers* No. 37.
- Baker, David – Gamble, Andrew – Seawright, David (2002) 'Sovereign nations and global markets: modern British Conservatism and hyperglobalism' *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 4, No. 3, pp. 399-428.

- Baker, David – Gamble, Andrew – Randall, Nick – Seawright, David (2008) ‘Euroscpticism in the British Party System: ‘A Source of Fascination, Perplexity, and Sometimes Frustration’’ In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscpticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press, pp. 93-116.
- Bale, Tim – Hanley, Seán – Szczerbiak, Aleks (2010) ‘‘May Contain Nuts’’? The Reality behind the Rhetoric Surrounding the British Conservatives’ New Group in the European Parliament’ *The Political Quarterly*, Vol. 81, No. 1, pp. 85-98.
- Bartlett, Jamie – Froio, Caterina – Littler, Mark – McDonnell, Duncan (2013) *Social media is changing politics across Europe... New political actors in Europe: Beppe Grillo and the M5S*. Demos, London.
- Bátory Ágnes (2008) ‘Euroscpticism in the Hunagrian Party System: Voices from the Wilderness?’ In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscpticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press, pp. 263-276.
- Bátory Ágnes (2010) ‘Europe and the Hungarian Parliamentary Elections of April 2010’ *EPERN Election Briefing*, No. 51.
- Beichelt, Timm (2004) ‘Euro-Skepticism in the EU Accession Countries’ *Comparative European Politics*, Vol. 2, No. 1, pp. 29-50.
- Bell, David S. (1996) ‘Western Communist Parties and the European Union’ In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 220-234.
- Bell, David S. (2004) ‘The French Communist Party within the Left and alternative movements’ *Modern & Contemporary France*, Vol. 12, No. 1, pp. 23-34.
- Benedetto, Giacomo – Quaglia, Lucia (2007) ‘The Comparative Politics of Communist Euroscpticism in France, Italy and Spain’ *Party Politics*, Vol. 13, No. 4, pp. 478-499.
- Benoit, Kenneth (2009) ‘Irish Political Parties and Policy Stances on European Integration’ *Irish Political Studies*, Vol. 24, No. 4, pp. 447-466
- Berglund, Sten – Lindström, Ulf (1978) *The Scandinavian Party System(s): A Comparative Study*. Studentlitteratur, Lund.
- Bíró Nagy András (2011) ‘Az identitásnacionalizmus nyomában. A Brit Nemzeti Párt sikerei és korlátai’ In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 214-241.

- Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011) 'Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe (2003-2010)' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 242-283.
- Blanck, Karin (2006) 'Austria: Between Size and Sanctions' In: Laursen, Finn (ed.) *The Treaty of Nice. Actor Preferences, Bargaining and Industrial Choice*. Koninklijke Brill NV, Leiden. pp. 21-40.
- Blondel, Jean (1990) 'Types of Party System'. In: Mair, Peter (ed.) *The West European Party System*. Oxford University Press, pp. 302-310.
- Bolleyer, Nicole (2010) 'The Irish Green Party: From Protest to Mainstream Party?' *Irish Political Studies*, Vol. 25, No. 4, pp. 603-623
- Bolleyer, Nicole – Panke, Diana (2009) 'The Irish Green Party and Europe: An Unhappy Marriage?' *Irish Political Studies*, Vol. 24, No. 4, pp. 543-557
- Bomberg, Elizabeth (2002) 'The Europeanization of Green parties: Exploring the EU's impact' *West European Politics*, Vol. 25, No. 3, pp. 29-50.
- Boomgardien, Hajo G. – Schuck, Andreas R. T. – Elenbaas, Matthijs – de Vreese, Claes (2010) 'Mapping EU attitudes: Conceptual and empirical dimensions of Euroscepticism and EU support' *European Union Politics*, Vol. 12, No. 2, pp. 244-266.
- Bordignon, Fabio – Ceccarini, Luigi (2013) 'Five Stars and a Cricket. Beppe Grillo Shakes Italian Politics' *South European Society and Politics*, Interneten közzétéve: 2013. február 21.
- Bornschieer, Simon – Lachat, Romain (2009) 'The Evolution of the French Political Space and Party System' *West European Politics*, Vol 32, No. 2, pp. 360-383.
- Busch, Klaus – Knelangen, Wilhelm (2004) 'German Euroscepticism' In: Harmsen, Robert – Spiering, Menno (eds.) *Euroscepticism. Party Politics, National Identity and European Integration*. Editions Rodopi B.V., Amsterdam, pp. 83-98.
- Caciagli, Mario (2010) 'Italy' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1027-1100.
- Charalambous, Giorgos (2007) 'The Strongest Communists in Europe: Accounting for AKEL's Electoral Success' *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23, No. 3, pp. 425-456.
- Charalambous, Giorgos (2009) 'The June 2009 European Parliament Elections in the Republic of Cyprus' *EPERN European Parliament Election Briefing Papers* No. 34.

- Chari, Raj S. – Litanen, Suvi – Kritzingner, Sylvia (2004) 'Examining and Explaining the Northern League's 'U-Turn from' Europe' *Government and Opposition*, Vol. 39, No. 3, pp. 423-450.
- Clark, Terry D. – Jakniūnaitė, Dovilė (2010) 'Lithuania' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1187-1226.
- Cole, Alistair (1996) 'The French Socialists' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 71-85.
- Conti, Nicolo – Verzichelli, Luca (2003) 'The European Dimension of the Political Discourse in Italy: a Longitudinal Analysis (1950-2002)' *CIRCaP Working Paper* No. 12, University of Siena
- Copsey, Nigel (2007) 'Changing course or changing clothes? Reflections on the ideological evolution of the British National Party 1999-2006' *Patterns of Prejudice*, Vol. 41, No. 1, pp. 61-82.
- Cowley, Philip – Stuart, Mark (2010) 'Where has all the trouble gone? British intra-party parliamentary divisions during the Lisbon ratification' *British Politics*, Vol. 5, No. 2, pp. 133-148.
- Crespy, Amendine (2008) 'Dissent over the European Constitutional Treaty within the French Socialist Party: Between Response to Anti-Globalization Protest and Intra-Party Tactics'. *French Politics*, Vol. 6, No. 1, pp. 23-44.
- Crum, Ben (2007) 'Party Stances in the Referendums on the EU Constitution. Causes and Consequences of Competition and Collusion' *European Union Politics*, Vol. 8, No. 1, pp. 61-82.
- Curtice, John – Fischer, Stephen D. (2011) 'The United Kingdom election of 2010' *Electoral Studies*, Vol. 30, No. 1, pp. 234-237.
- Dakowska, Dorota (2010) 'Whither Euroscepticism? The Uses of European Integration by Polish Conservative and Radical Parties' *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11, No. 3, pp. 254–272.
- D'Alimonte, Roberto (2005) 'Italy: A Case of Fragmented Bipolarism' In: Gallagher, Michael – Mitchell, Paul (eds.) *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, pp. 253-276.
- Deschouwer, Kris – Van Assche, Martine (2002) 'Why is there no Euroscepticism in Belgium?' Paper prepared for *ECPR Joint Sessions Workshop on 'Opposing Europe: Euroscepticism and Political Parties'*, Turin, Italy, 22-27 March 2002.

- Deschouwer, Kris – Van Assche, Martine (2008) 'Hard but Hardly Relevant: Party-Based Euroscepticism in Belgium' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press, pp. 75-92.
- de Vreese, Claes (2007) 'A Spiral of Euroscepticism: The Media's Fault?' *Acta Politica*, Vol. 42, No. 2-3, pp. 271-286.
- de Vreese, Claes – Tobiasen, Mette (2007) 'Conflict and Identity: Explaining Turnout and Anti-integrationist Voting in the Danish 2004 Elections for the European Parliament' *Scandinavian Political Studies*, Vol. 30, No. 1, pp. 87-114.
- Dobos Balázs (2011a) 'Hullámzó szárnyalás. A Szlovák Nemzeti Párt elmúlt húsz éve' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 284-308.
- Dobos Balázs (2011b) 'A romániai pártrendszer PeReMe: a Nagy-Románia Párt' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 309-330.
- Dunphy, Richard (2007) 'In search of an identity: Finland's Left Alliance and the experience of coalition government' *Contemporary Politics*, Vol. 13, No. 1, pp. 37-55.
- Dunphy, Richard – Bale, Tim (2007) 'Red Flag Still Flying? Explaining AKEL - Cyprus's Communist Anomaly' *Party Politics*, Vol. 13, No. 3, pp. 287-304
- Dúró József (2010) 'Euroszepticismus ma' *Politikatudományi Szemle*, Vol. 19, No. 4, pp. 53–85.
- Dúró József (2011) 'Támadás jobbról. Az Ataka felemelkedése' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 331-355.
- Easton, David (1965) *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs, NJ Prentice-Hall.
- Elklit, Jørgen (2010) 'Denmark' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 501-564.
- Ellinas, Antonis A. (2010) *The Media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*. Cambridge University Press
- Ellinas, Antonis A. (2012) 'LAOS and the Greek Extreme Right since 1974' In: Mammone, Andrea – Godin, Emmanuel – Jenkins, Brian (eds.) *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational*, Routledge, London, pp. 196-219.

- Ellinas, Antonis A. (2013) 'The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece' *South European Society and Politics*, Interneten közzétéve: 2013. március 25.
- Elo, Kimmo (2008) 'The Left Party and the Long-Term Developments of the German Party System' *German Politics and Society*, Vol. 26, No. 3, pp. 50-68.
- Enyedi Zsolt – Bértoa, Fernando Casal (2010): 'Pártverseny-mintázatok és blokkpolitika Kelet-Közép-Európában' *Politikatudományi Szemle*, Vol. 19, No. 1, pp. 7-30.
- Erk, Jan (2005) 'From Vlaams Blok to Vlaams Belang: The Belgian Far-Right Renames Itself' *West European Politics*, Vol. 28, No. 3, pp. 493-502.
- Evans, Jocelyn (2003) 'Europe and the French Party System'. In: Evans, Jocelyn (ed.) *The French Party System: Continuity and Change*. Manchester University Press, pp. 155-170.
- Fallend, Franz (2008) 'Euroscepticism in Austrian Political Parties: Ideologically Rooted or Strategically Motivated?' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press, pp. 201-220.
- Fallend, Franz (2009) 'The European Parliament Election in Austria, June 7 2009' *EPERN European Parliament Election Briefing Papers* No. 43.
- Fernandes, Jorge Miguel (2011) 'The 2011 Portuguese Election: Looking for a Way Out' *West European Politics*, Vol. 34, No. 6, pp. 1296-1303.
- Fieschi, Catherine – Shields, James – Woods, Roger (1996) 'Extreme Right-Wing Parties and the European Union' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 235-253.
- FitzGibbon, John (2013) 'Citizens against Europe? Civil Society and Eurosceptic Protest in Ireland, the United Kingdom and Denmark' *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 1, pp. 105-121.
- Flood, Chris (2002) 'Euro scepticism: A Problematic Concept' Paper presented at the *UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference*, Queen's University, Belfast, 2-4 September
- Ford, Robert – Goodwin, Matthew J. – Cutts, David (2012) 'Strategic Eurosceptics and polite xenophobes: Support for the United Kingdom Independence Party (UKIP) in the 2009 European Parliament elections' *European Journal of Political Research*, Vol. 51, No. 2, pp. 204-234.

- Forster, Anthony (2002) 'Anti-Europeans, Anti-Marketeers and Eurosceptics: The Evolution and Influence of Labour and Conservative Opposition to Europe' *The Political Quarterly*, Vol. 73, No. 3, pp. 299-308.
- Franklin, Mark – Marsh, Michael – McLaren, Lauren (1994). 'Uncorking the bottle: popular opposition to European unification in the wake of Masstricht' *Journal of Common Market Studies*, Vol. 32, No. 4. pp. 455-472.
- Fuchs, Dieter – Roger, Antoine – Magni-Berton, Raul (2009) 'European Cleavage, Euroscepticism and Support of the EU: A Conceptual Discussion' In: Fuchs, Dieter – Roger, Antoine – Magni-Berton, Raul (eds.) *Euroscepticism: images of Europe among mass publics and political elites* Barbara Budrich Publishers, Berlin pp. 9-32.
- Gaisbauer, Helmut P. (2007) 'Euro-Scepticism Revisited: Poland after EU Accession' *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 8, No. 1, pp. 55-72
- Gallagher, Michael – Weeks, Liam (2010) 'Ireland' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 987-1026.
- Ganiel, Gladys (2009) 'Battling in Brussels': The DUP and the European Union' *Irish Political Studies*, Vol. 24, No. 4, pp. 575-588.
- De Gaulle, Charles (2003) *A reményiség emlékiratai*. Vol. 1. Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged.
- Gemenis, Kostas – Dinas, Elias (2010) 'Confrontation still? Examining parties' policy-positions in Greece' *Comparative European Politics*, Vol. 8, No. 2, pp. 179-201.
- George, Stephen – Haythorne, Deborah (1996) 'The British Labour Party' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 110-121.
- Ghodsee, Kristen (2008) 'Left Wing, Right Wing, Everything. Xenophobia, Neototalitarianism, and Populist Politics in Bulgaria' *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 3, pp. 26-39.
- Gilland, Karin (2008) 'Shades of Green: Euroscepticism In Irish Political Parties' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 117-133.
- Gómez-Reino, Marga – Llamazares, Ivan – Ramiro, Luis (2008) 'Euroscepticism and Political Parties in Spain' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing*

- Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 134-151.
- Grotz, Florian – Hubai László (2010) 'Hungary' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 873-946.
- Grunberg, Gérard (2008) 'Euroscepticism in France, 1992-2002' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 38-57.
- Gyárfášová, Oľga – Bútorová, Zora (2013) 'Fatal Attraction of Alternative Politics' In: Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Oľga – Bútorová, Zora (eds.) *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs, Pozsony, pp. 83-106.
- Haas, Ernst B. (1958) *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford University Press.
- Haegel, Florence (2002) 'Faire l'Union. La Refondation des Parties de Droite Après les Élections de 2002' *Revue Française de Science Politique*, Vol. 52, No. 5-6, pp. 561-576.
- Haegel, Florence (2004) 'The Transformation of the French Right: Institutional Imperatives and Organizational Changes' *French Politics*, Vol. 2, No. 2, pp. 185-202.
- Haider, Jörg (1993) *Fie Freiheit, die ich meine*. Ullstein Verlag, Frankfurt am Main.
- Hainsworth, Paul – O'Brien, Carolyn – Mitchell, Paul (2005) 'Defending the Nation: The Politics of Euroscepticism on the French Right' In: Harmsen, Robert – Spiering, Menno (eds.) *Euroscepticism. Party Politics, National Identity and European Integration*. Editions Rodopi B.V., Amsterdam, pp. 37-58.
- Hajdú András (2011) 'Újrakezdődő sikertörténet? Az Osztrák Szabadságpárt felemelkedése, hanyatlása és visszatérése.' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 64-92.
- Halikiopoulou, Daphne – Nanou, Kyriaki – Vasilopoulou, Sofia (2012) 'The paradox of nationalism: The common denominator of radical right and radical left euroscepticism' *European Journal of Political Research*, Vol. 51, No. 4, pp. 504-539.
- Handl, Vladimír (2005) 'Choosing Between China and Europe? Virtual Inspiration and Policy Transfer in the Programmatic Development of the Czech Communist Par-

- ty' *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 21, No. 1, pp. 123-141.
- Hanley, Seán (2004a) 'A Nation of Sceptics? The Czech EU Accession Referendum of 13-14 June 2003' *West European Politics*, Vol. 27, No. 4, pp. 691-715.
- Hanley, Seán (2004b) 'Blue Velvet: The Rise and Decline of the Czech New Right' *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, No. 3, pp. 28-54.
- Hanley, Seán (2004c) 'From Neo-Liberalism to National Interests: Ideology, Strategy, and Party Development in the Euroscepticism of the Czech Right' *East European Politics and Societies*, Vol. 18, No. 3, pp. 513-548.
- Hanley, Seán (2008) 'Embracing Europe, Opposing EU-rope? Party-based Euroscepticism in the Czech Republic' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 243-262.
- Hanley, Seán (2012) 'Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a 'political earthquake'' *East European Politics*, Vol. 28, No. 2, pp. 119-143
- Harmsen, Robert (2005) 'Euroscepticism in the Netherlands: Stirrings of Dissent' In: Harmsen, Robert – Spiering, Menno (eds.) *Euroscepticism. Party Politics, National Identity and European Integration*. Editions Rodopi B.V., Amsterdam, pp. 99-126.
- Harmsen, Robert (2010) 'Concluding Comment: On Understanding the Relationship between Populism and Euroscepticism' *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11, No. 3, pp. 333–341.
- Hartleb, Florian (2007) 'Party-based Euroscepticism in Germany' *Romanian Journal of Political Science*, Vol. 7, No. 2, pp. 13-30.
- Hartleb, Florian (2009) 'Europe' and the Extreme Right: Comparing Partidul Romania Mare and Vlaams Belang' *Romanian Journal of Political Science*, Vol. 9, No. 1, pp. 59-68.
- Heinisch, Reinhard (2013) 'Austrian Right-wing Populism: A Surprising Comeback under a New Leader' In: Grabow, Karsten – Hartleb, Florian (eds) *Exposing the Demagogues. Right-Wing and National Populist Parties in Europe*. Centre for European Studies – Konrad Adenauer Stiftung, Brussels. pp. 47-80.
- Henderson, Karen (2008) 'The Slovak Republic: Eurosceptics and Phoney Europhiles' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Compara-*

- tive Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 277-294.
- Hix, Simon (1999) *The political system of the European Union*. Macmillan Press Ltd., London
- Hix, Simon (2007) 'Euroscepticism as Anti-Centralization' *European Union Politics*, Vol. 8, No. 1, pp. 131-150.
- Hix, Simon – Lord, Chris (1997) *Political Parties in the European Union*. Macmillan Publishers Ltd., London.
- Holmes, Michael (1996) 'Irish political parties and the European Union' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 191-204.
- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary – Wilson, Carole J. (2002) 'Does left/right structure party positions on European integration?' *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 8, pp. 965-989
- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary (2007) 'Sources of Euroscepticism' *Acta Politica*, Vol. 42, No. 2-3, pp. 119-127.
- Huysseune, Michel (2010) 'A Eurosceptic vision in a europhile country: The case of the Lega Nord' *Modern Italy*, Vol. 15, No. 1, pp. 63-75.
- Ivaldi, Gilles (2006) 'Beyond France's 2005 Referendum on the European Constitutional Treaty: Second-Order Model, Anti-Establishment Attitudes and the End of the Alternative European Utopia'. *West European Politics*, Vol. 29, No. 1, pp. 47-69.
- Kaiser, Wolfram (1995) 'Austria in the European Union' *Journal of Common Market Studies*, Vol. 33, No. 3, pp. 411-425.
- Kaniok, Petr (2009) 'Europeanists, Eurogovernmentalists, and Eurosceptics: A Constructive Criticism of Previous Research' In: Arató Krisztina – Kaniok, Petr (eds.) *Euroscepticism and European Integration*. Political Science Research Centre, Zagreb pp. 159-179
- Katz, Richard S. (2008) 'Euroscepticism in Parliament: A Comparative Analysis of the European and National Parliaments' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 2. Comparative and Theoretical Perspectives*, Oxford University Press, pp. 151-180.

- van Kessel, Stijn (2011) 'Explaining the Electoral Performance of Populist Parties: The Netherlands as a Case Study' *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 12, No. 1, pp. 68-88.
- Kirchner, Emil J. – Broughton, David (1988) 'The FDP and the Federal Republic of Germany: the requirements of survival and success' In: Kirchner, Emil J. (ed.) *Liberal Parties in Western Europe*. Cambridge University Press, pp. 62-92.
- Kite, Cynthia (1996) *Scandinavia Faces EU, debates and decisions on membership 1961-1994*. Umeå University: Department of Political Science.
- Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony J. (1995) *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. The University of Michigan Press.
- Klein, Andreas M. (2013) 'The End of Solidarity? On the Development of Right-wing Populist Parties in Denmark and Sweden' In: Grabow, Karsten – Hartleb, Florian (eds) *Exposing the Demagogues. Right-Wing and National Populist Parties in Europe*. Centre for European Studies – Konrad Adenauer Stiftung, Brussels. pp. 105-132.
- Knapp, Andrew (2003) 'From the Gaullist movement to the president's party'. In: Evans, Jocelyn (ed.) *The French Party System: Continuity and Change*. Manchester University Press, pp. 121-136.
- Kopecký, Petr – Mudde, Cas (2002) 'Two Sides of Euroscepticism' *European Union Politics*, Vol. 3, No. 3, pp. 297-326.
- Kovras, Iosif (2010) 'The parliamentary election in Greece, October 2009' *Electoral Studies*, Vol. 29, No. 2, pp. 293-296.
- Krašovec, Alenka – Lajh, Damjan (2008) 'Have democratization processes been a catalyst for the Europeanization of party politics in Slovenia?' *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 10, No. 2, pp. 183-203.
- Krouwel, André – Abts, Koen (2007) 'Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Eurocynicism' *Acta Politica*, Vol. 42, pp. 252-70.
- Krupavicius, Algis (2003) 'Lithuania' *European Journal of Political Research*, Vol. 42, No. 7-8, pp. 1010-1020.
- Krupavicius, Algis (2006) 'Lithuania' *European Journal of Political Research*, Vol. 45, No. 7-8, pp. 1166-1181.
- Lauring Knudsen, Ann-Christina (2008) 'Euroscepticism in Denmark' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of*

- Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 152-167.
- Lebeda, Tomáš (2010) 'Czech Republic' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 453-500.
- Leconte, Cécile (2005) 'The Fragility of the EU as a 'Community of Values': Lessons from the Haider Affair' *West European Politics*, Vol. 28, No. 3, pp. 620-649.
- Leconte, Cécile (2010) *Understanding Euroscepticism*. Palgrave Macmillan, London.
- Lees, Charles (2002) 'Dark Matter': Institutional Constraints and the Failure of Party-based Euroscepticism in Germany' *Political Studies*, Vol. 50, No. 2, pp. 244-267.
- Lees, Charles (2008) 'The Limits of Party-Based Euroscepticism in Germany' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 16-37.
- Lijphart, Arend (1968) *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley, University of California Press.
- Lindberg, Leon N. – Scheingold, Stuart A. (1970) *Europe's Would-Be Polity: Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall
- Lindner, Ralf – Schultze, Rainer-Olaf (2010) 'Germany' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 723-806.
- Lisi, Marco (2010) 'The Renewal of the Socialist Majority: The 2009 Portuguese Legislative Elections' *West European Politics*, Vol. 33, No. 2, pp. 381-388.
- Lubbers, Marcel (2008) 'Regarding the Dutch 'Nee' to the European Constitution. A Test of the Identity, Utilitarian and Political Approaches to Voting 'No'' *European Union Politics*, Vol. 9, No. 1, pp. 59-86.
- Loveless, Matthew – Rohrschneider, Robert (2011) 'Public Perceptions of the EU as a System of Governance' *Living Reviews of European Governance*, Vol. 6, No. 2, pp. 5-28.
- Lubbers, Marcel – Scheepers, Peer (2005) 'Political versus Instrumental Euroscepticism. Mapping Scepticism in European Countries and Regions' *European Union Politics*, Vol. 6, No. 2, pp. 223-242.

- Lucardie, Paul (2000) 'Prophets, Purifiers and Prolocutors. Towards a Theory on the Emergence of New Parties' *Party Politics*, Vol. 6, No. 2, pp. 175-185.
- Luther, Kurt Richard – Müller, Wolfgang C. (eds.) (1992) *Politics in Austria. Still a Case of Consociationalism?* Frank Cass & Co. Ltd., London.
- Maillot, Agnès (2009) 'Sinn Féin's Approach to the EU: Still More 'Critical' than 'Engaged'?' *Irish Political Studies*, Vol. 24, No. 4, pp. 559-574.
- Markowski, Radosław – Tucker, Joshua A. (2010) 'Euroscepticism and the Emergence of Political Parties in Poland' *Party Politics*, Vol. 16, No. 4, pp. 523-548.
- Marks, Gary – Wilson Carole J. (2000) 'The past in the present: a cleavage theory of party response to European integration' *British Journal of Political Science*, Vol. 30, No. 3, pp. 433-459.
- Marks, Gary – Wilson, Carole J. – Ray, Leonard (2002) 'National political parties and the European integration' *American Journal of Political Science*. Vol. 46, No. 3, pp. 585-594.
- Marks, Gary – Steenbergen, Marco R. (2004) 'Introduction: Models of Political Conflict in the European Union' In: Marks, Gary – Steenbergen, Marco R. (eds.) *European Integration and Political Conflict*. Cambridge University Press, pp. 1-10.
- Materska-Sosnowska, Anna (2010) 'Poland' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1471-1524.
- Mažylis, Liudas – Unikaitė, Ingrida (2003) 'The Lithuanian EU accession referendum, 10-11 May 2003' *EPERN Referendum Briefing*, No. 8.
- Mesežnikov, Grigorij (2013) 'Rise and Fall of New Political Parties in Slovakia' In: Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Oľga – Bútorová, Zora (eds.) *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs, Pozsony, pp. 53-82.
- Mikkel, Evald – Kasekamp, Andres (2008) 'Emerging Party-based Euroscepticism in Estonia' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys*, Oxford University Press pp. 295-313.
- Milner, Susan (2005) 'For an Alternative Europe: Euroscepticism and the French Left Since the Maastricht Treaty' In: Harmsen, Robert – Spiering, Menno (eds.) *Euroscepticism. Party Politics, National Identity and European Integration*. Editions Rodopi B.V., Amsterdam, pp. 59-82.
- Moeller, Richard (1996) 'The German Social Democrats' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 33-52

- Morris, Peter (1996) 'The British Conservative Party' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 122-138.
- Mudde, Cas (2007) *Populist Radical Right in Europe*. Cambridge University Press
- Mudde, Cas (2012) 'The comparative study of party-based Euroscepticism: the Sussex versus the North Carolina School' *East European Politics*, Vol. 28, No. 2, pp. 193-202.
- Neller, Katja – Thaidigsmann, S. Isabell (2009) 'Right Wing Parties and Euroscepticism in France and Germany'. In: Fuchs, Dieter – Roger, Antoine – Magni-Berton, Raul (eds.) *Euroscepticism: images of Europe among mass publics and political elites*. Barbara Budrich Publishers, Berlin, pp. 215-233.
- Neumayer, Laure (2008) 'Euroscepticism as a political label: The use of European Union issues in political competition in the new Member States' *European Journal of Political Research*, Vol. 47, No. 2, pp. 135-160.
- de Nève, Dorothée (2010) 'Romania' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1579-1622.
- Nohlen, Dieter (2010) 'France' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 639-722.
- O'Malley, Eoin (2008) 'Why is there no Radical Right Party in Ireland?' *West European Politics*, Vol. 31, No. 5, pp. 960-977
- Pabriks, Artis – Valtenbergs, Visvaldis (2010) 'Latvia' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1101-1154.
- Pace, Roderick (2004) 'The European Parliament Election in Malta, June 12 2004' *EPERN European Parliament Election Briefing Papers*, No. 5.
- Pace, Roderick (2009) 'The European Parliament Election in Malta, June 6 2009' *EPERN European Parliament Election Briefing Papers*, No. 27.
- Pace, Roderick (2011) 'Malta: Euroscepticism in a Polarised Polity' *South European Society and Politics*, Vol. 16, No. 1, pp. 133-157.
- Pantelis, Antonis – Koutsoubinas, Stephanos – Gerapetritis, George (2010) 'Greece' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 807-872.
- Paterson, William E. – Lees, Charles – Green, Simon (1996) 'The Federal Republic of Germany' In: Lodge, Juliet (ed) *The 1994 Elections to the European Parliament*. Pinter, London pp. 63-88.

- Pauwels, Teun (2010) 'Explaining the Success of Neo-liberal Populist Parties: The Case of Lijst Dedecker in Belgium' *Political Studies*, Vol. 58, No. 5, pp. 1009-1029.
- Pauwels, Teun (2011) 'Politikai karanténban. A flamand érdekek sikerei és kudarcai' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 117-137.
- Poier, Klaus (2010) 'Austria' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 169-232.
- Polgár Tamás (2011) 'Az adóellenes neoliberalizmustól az idegenellenes nemzeti konzervativizmusig. A Dán Néppárt felemelkedésének története' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 93-116.
- Pridham, Geoffrey (2003) 'Latvia's EU Accession Referendum, 20 September 2003' *EPERN Referendum Briefing Papers*, No. 10.
- Pridham, Geoffrey (2004) 'The European Parliament Election in Latvia June 12 2004' *EPERN European Parliament Election Briefing*, No. 19.
- Quaglia, Lucia (2008) 'Euroscepticism in Italy' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys* Oxford University Press, pp. 58-74.
- Quinlan, Stephen (2008) 'The Lisbon Treaty Referendum 2008' *Irish Political Studies*, Vol. 24, No. 1, pp. 107-121
- Quinlan, Stephen (2009) 'The 2009 European Parliament Election in Ireland' *Irish Political Studies*, Vol. 25, No. 2, pp. 289-301
- Rakušanová, Petra (2007) 'The Constitutional Debate: A One Man Show? Vaclav Klaus and the Constitutional Discourse in the Czech Republic' *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 8, No. 3, pp. 342-373.
- Ramonaitė, Ainė – Ratkevičiūtė, Vesta (2013) 'The Lithuanian Case: National Populism Without Xenophobia' In: Grabow, Karsten – Hartleb, Florian (eds) *Exposing the Demagogues. Right-Wing and National Populist Parties in Europe*. Centre for European Studies – Konrad Adenauer Stiftung, Brussels. pp. 263-
- Raunio, Tapio (2002) 'The Difficult Task of Opposing EU in Finland' Paper presented at *ECPR Joint Sessions Workshop on 'Opposing Europe: Euroscepticism and Political Parties'*, Turin, Italy, 22-27 March 2002.
- Raunio, Tapio (2008) 'The Difficult Task of Opposing Europe: The Finnish Party Politics of Euroscepticism' In: Szczerbiak, Aleks – Taggart, Paul (eds.)

- Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol. 1. Case Studies and Country Surveys* Oxford University Press, pp. 168-180.
- Raunio, Tapio (2012) ‘Whenever the EU is involved, you get problems’: Explaining the European policy of The (True) Finns’ *EPERN Working Paper* No. 26.
- Ray, Leonard (1999) ‘Measuring party orientations towards European integration: results from an expert survey’ *European Journal of Political Research*, Vol. 36, No. 2, pp. 283-306.
- Ray, Leonard (2003) ‘When Parties Matter: The Conditional Influence of Party Positions on Voter Opinions about European Integration’ *Journal of Politics*, Vol. 65, No. 4, pp. 978-994.
- Ray, Leonard (2007) ‘Mainstream Euroskepticism: Trend or Oxymoron?’ *Acta Politica*, Vol. 42, No. 2-3, pp. 153-172.
- Riishøj, Søren (2007) ‘Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic’ *Nationalities Papers*, Vol. 35, No. 3, pp. 503-535.
- Rose, Richard – Munro, Neil (2010) ‘United Kingdom’ In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 2001-2034.
- Rybář, Marek (2010) ‘Slovakia’ In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1733-1760.
- Rydgren, Jens (2004) ‘Explaining the Emergence of Radical Right-Wing Populist Parties: The Case of Denmark’ *West European Politics*, Vol. 27, No. 3, pp. 474-502
- Sartori, Giovanni (1976) *Parties and Party Systems*. Cambridge University Press.
- Schulze, Isabelle (2006) ‘Luxembourg: An Electoral System with Panache’ In: Immergut, Ellen M. – Anderson, Karen M. – Schulze, Isabelle (eds.) *The Handbook of West European Pension Politics*, Oxford University Press, pp. 804-853.
- Serricchio, Fabio – Tsakatika, Myrto – Quaglia, Lucia (2013) ‘Euroscepticism and the Global Financial Crisis’ *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 1, pp. 51-64.
- Shields, James (1996) ‘The French Gaullists’ In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 86-109.
- Sikk, Allan (2012) ‘Newness as a winning formula for new political parties’ *Party Politics*, Vol. 18, No. 4, pp. 465-486.

- Sitter, Nick (2001) 'The Politics of Opposition and European Integration in Scandinavia: Is Euro-Scepticism a Government-Opposition Dynamic?' *West European Politics*, Vol. 24, No. 4, pp. 22-39.
- Sitter, Nick (2002) 'Opposing Europe: Euro-Scepticism, Opposition and Party Competition' *OERN Working Paper* No. 9.
- Sitter, Nick – Bátor Ágnes (2008) 'Protectionism, Populism, or Participation? Agrarian Parties and the European Question in Western and East Central Europe' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 2. Comparative and Theoretical Perspectives*, Oxford University Press, pp. 52-75.
- Smrčková, Markéta (2009) 'Comparison of Radical Right-Wing Parties in Bulgaria and Romania: The National Movement of Ataka and the Great Romania Party' *Central European Political Studies*, Vol. 11, No. 1, pp. 48-65.
- Sørensen, Catharina (2007) *A Conceptual Analysis and a Longitudinal, Cross-country Examination of Public Scepticism Towards the European Union*. Department of Political Sciences, University of Copenhagen
- Sørensen, Catharina (2008) 'Love me, love me not... A typology of public euroscepticism' *EPERN Working Paper* No. 19.
- Startin, Nick – Krouwel, André (2013) 'Euroscepticism Re-galvanized: The Consequences of the 2005 French and Dutch Rejections of the EU Constitution' *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 1, pp. 65-84.
- Strmiska, Maximilián (2002) 'The Communist Party of Bohemia and Moravia: A Post-Communist Socialist or a Neo-Communist Party?' *German Policy Studies*, Vol. 2, No. 2, pp. 220-240.
- Svåsand, Lars – Lindström, Ulf (1996) 'Scandinavian political parties and the European Union' In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 205-219.
- Szabó Márk (2011) 'Ellenzékiségre ítélve. A Nemzeti Front útja az agrárius protestpárttól a jóléti nacionalizmusig' In: Láncki András (ed.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*, Századvég Kiadó, Budapest, pp. 35-63.
- Szczerbiak, Aleks (2008) 'Opposing or Problematizing Europe? Euroscepticism and 'Eurorealism' in the Polish Party System' In: Szczerbiak, Aleks – Taggart, Paul (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol. 1. Case Studies and Country Surveys* Oxford University Press, pp. 221-242.

- Taggart, Paul (1997) 'The populist politics of Euroscepticism' Paper presented at the *5th Biennial Conference of European Community Studies Association* 29 May – 1 June
- Taggart, Paul (1998) 'A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems' *European Journal of Political Research*, Vol. 33, No. 3, pp. 363-388.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2000) 'Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation' *OERN Working Paper* No. 1.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2004) 'Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe' *European Journal of Political Research*, Vol. 43, No. 1, pp. 1-27.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2008a) 'Introduction: Opposing Europe? The Politics of Euroscepticism in Europe' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 1. Case Studies and Country Surveys* Oxford University Press, pp. 1-15.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2008b) 'Theorizing Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement, and Causality' In: Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (eds.) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism, Vol. 2. Comparative and Theoretical Perspectives*, Oxford University Press, pp. 238-262.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2013) 'Coming in from the Cold? Euroscepticism, Government Participation and Party Positions on Europe' *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 1, pp. 17-37.
- Tavares de Almeida, Pedro (2010) 'Portugal' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1525-1578.
- Thiltgen, Marc (2010) 'Luxembourg' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 1227-1270.
- Todorov, Antony (2010) 'Bulgaria' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 351-398.
- Trefs, Matthias (2010) 'Belgium' In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden pp. 269-318.
- Trunková, Lucie (2010) 'The Challenge of Euroscepticism in the accession countries: the good, the bad and the shaky EU' In: Trunková, Lucie – Šaradín, Pavel (eds.)

- The Politics of EU Accession. Turkish challenges and Central European experiences.* Routledge, Abingdon, pp. 90-112.
- Tsakatika, Myrko – Lisi, Marco (2013) ‘‘Zippin’ up My Boots, Goin’ Back to My Roots’: Radical Left Parties in Southern Europe’ *South European Society and Politics*, Vol. 18, No. 1, pp. 1-19
- Vallès, Josep M. – Nohlen, Dieter (2010) ‘Spain’ In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook.* Nomos, Baden-Baden pp. 1803-1840.
- Vasilopoulou, Sofia (2013) ‘Continuity and Change in the Study of Euroscepticism: Plus ça change?’ *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 1, pp. 153-168.
- Verney, Susannah (1996) ‘The Greek Socialists’ In: Gaffney, John (ed.) *Political Parties and the European Union*, Routledge, London, pp. 170-190.
- Vetik, Raivo (2003) ‘Élite vs. People? Eurosceptic Public Opinion in Estonia’ *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 16, No. 2, pp. 257-271.
- Wagner, Markus (2008) ‘Debating Europe in the French Socialist Party: The 2004 Internal Referendum on the EU Constitution’ *French Politics*, Vol. 6, No. 3, pp. 585-279.
- Weßels, Bernhard (2007) ‘Discontent and European Identity: Three Types of Euroscepticism’ *Acta Politica*, Vol. 42, pp. 287-306.
- Widfeldt, Anders (2004) ‘Elite Collusion and Public Defiance: Sweden’s Euro Referendum in 2003’ *West European Politics*, Vol. 27, No. 3, pp. 503-517.
- Widfeldt, Anders (2010) ‘Sweden’ In: Nohlen, Dieter – Stöver, Philip (eds.) *Elections in Europe. A Data Handbook.* Nomos, Baden-Baden pp. 1841-1878.

Pártprogramok

Állatok Pártja (PvdD) 'Hou vast aan je idealen. Laat ze niet wegcijferen'

<https://www.partijvoordedieren.nl/downloads/verkiezingsprogramma2012.pdf>,

utolsó letöltés: 2013. október 31.

Alternatív Demokrata Reformpárt (ADR) (2009) 'Firme staarkt Lëtzebuerg an Europa'

http://www.adr.lu/wp-content/uploads/2012/10/2009_europaprogramm.pdf,

utolsó letöltés: 2013. október 31.

Angliai és Walesi Zöld Párt (GPEW) (2010) 'Fair is worth fighting for'

http://greenparty.org.uk/assets/files/resources/Manifesto_web_file.pdf, utolsó le-

töltés: 2013. október 31.

Arany Hajnal (HA) (2012) 'Giatin Chrysi Avgi tou Ellinismou'

<http://www.xryshaygh.com/index.php/kinima/thesis>, utolsó letöltés: 2013. októ-

ber 31.

Ausztriai Szabadságpárt (FPÖ) 'Österreich zuerst'

http://www.fpoe.at/fileadmin/Content/portal/PDFs/_dokumente/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Baloldal (Lénk) (2009) 'Il est grand temps!'

[http://www.lenk.lu/sites/default/files/userfiles/file/Textes/2009_programme_fr%](http://www.lenk.lu/sites/default/files/userfiles/file/Textes/2009_programme_fr%282%29.pdf)

[282%29.pdf](http://www.lenk.lu/sites/default/files/userfiles/file/Textes/2009_programme_fr%282%29.pdf), utolsó letöltés: 2013. október 31.

Baloldal (Linke) (2013) '100% sozial' [http://www.die-](http://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2013/bundestagswahlprogramm/bundestagswahlprogramm2013_langfassung.pdf)

[linke.de/fileadmin/download/wahlen2013/bundestagswahlprogramm/bundestagswahlprogramm2013_langfassung.pdf](http://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2013/bundestagswahlprogramm/bundestagswahlprogramm2013_langfassung.pdf), utolsó letöltés: 2013. október 31.

Baloldali Blokk (BE) (2011) 'Muder de Futuro pelo Emprego e pela Justiça Fiscal'

http://www.esquerda.net/sites/default/files/compromisso_eleitoral_0.pdf, utolsó

letöltés: 2013. október 31.

Baloldali Front (FDG) (2012) 'L'humain d'abord' <http://www.pcf.fr/18541>, utolsó le-

töltés: 2013. október 31.

Baloldali Párt (VP) (2012) 'Partiprogram'

<http://www.vansterpartiet.se/material/partiprogram/>, utolsó letöltés: 2013. októ-

ber 31.

Baloldali Párt (VP) (2012) 'Partiprogram'

<http://www.vansterpartiet.se/material/partiprogram/>, utolsó letöltés: 2013. októ-

ber 31.

- Baloldali Szövetség (VAS) (2007) 'The Left Road to a Just World'
<http://www.vasemmistoliitto.fi/component/content/article/24-politiikka/961-the-left-road-to-a-just-world-.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Brit Nemzeti Párt (BNP) (2010) 'Democracy, Freedom, Culture and Identity'
<http://communications.bnp.org.uk/ge2010manifesto.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Cseh- és Morvaországi Kommunista Párt (KSČM) 'Volební program'
<http://www.kscm.cz/volby-a-akce/volebni-program>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Dán Néppárt (DF) (2009) 'Fælles værdier – fælles ansvar'
http://www.danskfolkeparti.dk/Den_Europ%C3%A6iske_Union, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Demokratikus Unionista Párt (DUP) (2010) 'Let's Keep Northern Ireland Moving Forward'
http://www.partyofwales.org/uploads/Manifesto_2011/Manifesto_Easy_Read_ENG.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Dolgozó Nép Haladó Pártja (AKEL) (2010) 'Politiki Apofasi tou 21ou Synedriou tou AKEL'
www.akel.org.cy/media/International%20Meeting%202010/International%20relations/POLITIKH_APOFASH_-Teliko.docx, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Egyesült Baloldal (IU) (2011) 'Propuestas Electorales Izquierda Unida Elecciones 2011'
http://www.izquierda-unida.es/sites/default/files/doc/Programa_Electoral_IU_2011_0.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP) (2010) 'Empowering the People'
<http://www.ukip.org/component/content/article/49-policy/2010-policy-documents/546-foreign-affairs-international-trade-2010>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Egységlista – Vörös-Zöldek (EL) (2003) 'Enhedslistens principprogram'
<http://www.enhedslisten.dk/principprogram>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Északi Liga (LN) (2013) 'Programma Elezioni Politiche 2013'
<http://www.leganord.org/index.php/component/phocadownload/category/118-programma-elezioni-politiche-2013>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- Fidesz – Magyar Polgári Szövetség (Fidesz) (2009) 'Igen, Magyarország többre képes!' <http://static.fidesz-eu.dream.hu/media/1/9/4/1/1941.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Finn Kereszténydemokraták (KD) (2011) 'Koti Uskonto Isanmäa. Tästä on kyse' http://www.kristillisdemokraatit.fi/KD/www/fi/liitetiedostot/ohjelmat/kdn_vaali_ohjelma_a5_low.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Flamand Érdek (VB) (2012) 'Een beter Vlaanderen voor een lagere prijs! Sociaaleconomisch programma' <http://www.vlaamsbelang.be/files/20120303sociaaleconomischprogrammaeenbertervlaanderenvooreenlagereprijs.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Flamand Érdek (VB) (2013) 'Congrestekst Vlaams Belang: Sociale Volkspartij' <http://www.vlaamsbelang.be/files/20130602CongrestekstSocialeVolkspartij.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Franciaországért Mozgalom (MPF) (2007) 'Cinq ans pour remettre la France en ordre' <http://www.elections-presidentielles-2007.org/programme/100mesuresmpf.pdf>
- Független Görögök (ANEL) (2012) 'Ethniki Antiprotasi' <http://anexartitoiellines.gr/files/%CE%91%CE%9D%CE%95%CE%9E%CE%91%CE%A1%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%9F%CE%99%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%95%CE%A3%20%CE%A0%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1%20%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20B.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Galíciai Nacionalista Blokk (BNG) (2011) 'BNG, a alternativa que te defende' <http://www.bng-galiza.org/wp-content/uploads/Programa-Electoral-Xerais2011.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Görögországi Kommunista Párt (KKE) (2013) 'Program' <http://inter.kke.gr/News/news2013/2013-02-programme/index.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Igaz Finnek (PS) (2011) 'Suomalaiselle sopivin' http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisen_eduskuntavaaliohjelma_2011.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik) (2010) 'Radikális változást!' <http://jobbik.hu/sites/default/files/jobbik-program2010gy.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- Jog és Igazságosság (PiS) (2011) 'Nowoczesna, Solidarna, Bezpieczna Polska' www.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=program-pis-2011.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Kalóz Párt (PP) (2012) 'EU' <http://politik.piratpartiet.se/eu/>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Katalóniai Köztársasági Baloldal (ERC) (2011) 'Comunitat Autnóma No – República Sí' <http://estaticos.elmundo.es/elecciones/elecciones-generales/2011/programas/pdf/erc.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Keresztyén Unió (2012) 'Voor de verandering' <http://www.christenunie.nl/1/library/download/528106>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Konzervatív és Unionista Párt (CON) (2010) 'Invitation to join the Government of Britain' <http://www.conservatives.com/~media/Files/Activist%20Centre/Press%20and%20Policy/Manifestos/Manifesto2010>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Konzervatív és Unionista Párt (CON) 'Europe' http://www.conservatives.com/Policy/Where_we_stand/Europe.aspx, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Környezetvédő Párt – Zöldek (MP) (2013) 'Partiprogram' http://www.mp.se/sites/default/files/miljopartiets_partiprogram_2013_lagupplost.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Lettországi Szocialista Párt (LSP) (2005) 'Programma' http://www.latsocpartija.lv/documents/programma_lv.doc, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Libertáriánus, Közvetlen, Demokratikus (LDD) (2009) 'LDD, de Eurorealisten' http://www3.lijstdedecker.com/docs/LDD_EUROPEES_PROGRAMMA.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Munkáspárt (PL) 'Malta Tagħna Lkoll' <http://3c3dbeaf6f6c49f4b9f4-a655c0f6dcd98e765a68760c407565ae.r86.cf3.rackcdn.com/082d10b0fed6c04d78ced4e7836e1dc11067452380.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Nemzeti Front (FN) (2012) 'Le Projet de Marine Le Pen' <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- Nemzeti Szövetség (NA) (2012) 'Programma'
http://failiem.lv/down.php?i=unbilfi&n=Nacionalas_apvienibas_VL_TB-LNNK_programma_v4.1.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Népi Mozgalom az EU Ellen (2009) 'Our Goals and the Danish Siutation'
<http://www.folkebevaegelsen.dk/in-english/article/our-goals-and-the-danish-situation>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Népi Ortodox Tömörülés (LAOSZ) (2007) 'Plaisio Theseon'
http://www.laos.gr/PROGRAM_LAOS.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Ötsillag Mozgalom (M5S) (2012) 'Programma. Stato e cittadini Energia Informazione Economia Trasporti Salute Istruzione'
<https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/materiali-bg/Programma-Movimento-5-Stelle.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Plaid Cymru (PC) (2011) 'Ambition is Critical'
http://www.partyofwales.org/uploads/Manifesto_2011/Manifesto_Easy_Read_ENG.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Polgári Demokrata Párt (ODS) (2013) 'Volební program'
<http://www.ods.cz/docs/programy/volebni-program-2013.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Portugál Kommunista Párt (PCP) (2011) 'Compromisso Eleitoral do PCP por una Política Patriótica e de Esquerda'
<http://www.cdu.pt/2011/compromisso-eleitoral-do-pcp-por-uma-pol%C3%ADtica-patri%C3%B3tica-e-de-esquerda>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Radikális Baloldali Koalíció (SZIRIZA) (2012) 'Analambanoume tin Euthuni & Eggoumaste'
http://www.syriza.gr/sites/syriza.gr/files/programma_syriza.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Rend és Igazságosság (TT) (2009) 'Programa'
www.tvarka.lt/get.php?f.297, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Rend és Igazságosság (TT) (2012) 'Trečioji Respublika'
<http://www.tvarka.lt/index.php?id=7293>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Református Politikai Párt (SGP) (2012) 'Daad bij het Word!'
<http://www.sgp.nl/Standpunten/Verkiezingsprogramma>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- Sinn Féin (2009) 'European Election Manifesto 2009'
http://www.sinnfein.ie/files/2009/EU09_ManifestoWeb1.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Skót Nemzeti Párt (SNP) (2009) 'We've got what it takes'
http://www.glasgow SNP.org/images/stories/2009/2009_European_Manifesto.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Svéd Demokraták (SD) (2013) 'Vi är hela Sveriges parti'
https://sverigedemokraterna.se/?page_id=11932, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Szabadság és Szolidaritás (SaS) (2012) 'Volebný program SaS pre budúce generácie'
<http://www.strana-sas.sk/file/1376/Program%20SAS%2025.02.2012.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Szabadságpárt (PVV) (2012) 'Hún Brussel, óns Nederland'
<http://www.pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Szlovák Nemzeti Párt (SNS) (2012) 'Vernost Slovensku'
<http://www.sns.sk/engine/assets/uploads/2010/03/Volebn%C3%A9-memorandum-2012.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Szocialista Párt (SP) (Hollandia) (2012) 'Nieuw Vertrouwen'
<http://www.sp.nl/2012/verkiezingen/SP-verkiezingsprogramma-nieuw-vertrouwen.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Szocialista Párt (SP) (Írország) (2011) 'What We Stand For'
<http://www.socialistparty.net/mani.htm>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Szövetség Ausztria Jövőjéért (BZÖ) (2012) 'Programm'
http://www.bzoe.at/assets/files/BZOE-Programm_2012.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Team Stronach Ausztriáért (TS) (2013) 'Grundsatzprogramm'
<http://www.teamstronach.at/de/programm?file=files/team-stronach/content/downloads/grundsatzprogramm/Grundsatzprogramm.pdf>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Ulster Unionista Párt (UUP) (2011) 'It's time to make Stormont work – for you'
http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/docs/uup/uup_2011-05-05_man.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parlamenti szavazások

Assemblée Nationale (2008) 'Analyse du scrutin N° 83 – séance du 07/02/2008.

L'article unique du projet de loi autorisant la ratification du traité de Lisbonne modifiant le traité sur l'Union européenne, le traité instituant la Communauté européenne et certains actes connexes' <http://www.assemblee-nationale.fr/13/scrutins/jo0083.asp>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Assembleia da República (2008) 'Aprova o Tratado de Lisboa'

<http://debates.parlamento.pt/page.aspx?cid=r3.dar&diary=s1110sl3n75-0001&type=texto>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Bundestag (2008) 'Gesetzentwurf 16/8300 (Bundesregierung): Vertrag von Lissabon

vom 13. Dezember 2007 (24.04.2008)' http://webarchiv.bundestag.de/archive/2009/1022/bundestag/plenum/abstimmung/20080424_168300.pdf, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Camera dei Deputati (2008) 'Ratifica ed esecuzione del Trattato di Lisbona che

modifica il Trattato sull'Unione europea e il Trattato che istituisce la Comunità europea e alcuni atti connessi, con atto finale, protocolli e dichiarazioni, fatto a Lisbona il 13 dicembre 2007' <http://documenti.camera.it/Votazioni/Votazionitutte/schedavotazione.asp?Legislatura=16&CDDNUMEROATTO=1519&CDDNATURA=finale&tipo=dettaglio>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Camera Deputațiilor (2008) 'Dezbaterea și adoptarea Proiectului de Lege pentru

ratificarea Tratatului de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, semnat la Lisabona, la 13 decembrie 2007.' <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6430&idm=3>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Chambre des Députés (2008) 'Projet de loi portant approbation du Traité de Lisbonne

modifiant le Traité sur l'Union européenne et le Traité instituant la Communauté européenne, des Protocoles, de l'Annexe et de l'Acte final de la Conférence intergouvernementale, signés à Lisbonne, le 13 décembre 2007' http://www.chd.lu/wps/PA_CrSeancesPubliques/MergeServlet?lot=C-2007-O-043-0001, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- De Kamer (2008) 'Geheel van het wetsontwerp houdende instemming met het Verdrag van Lissabon tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, en met de Slotakte, gedaan te Lissabon op 13 december 2007 (955/1)' <http://www.dekamer.be/doc/PCRI/html/52/ip032x.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Državni Zbor (2008) 'Zakon o ratifikaciji Lizbonske pogodbe, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji in Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti' <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/glasovanje?mandat=IV&seja=35.%20Redna&datumInCas=29.01.2008%2019:48:48>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Eduskunta (2008) 'Hallituksen esitys Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan yhteisön perustamissopimuksen muuttamisesta tehdyn Lissabonin sopimuksen hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön' http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/ptk_66_2008_aan_liite1_p.shtm, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Európai Parlament (2008) 'Méndez de Vigo/Corbett-jelentés A6013/2008 – állásfoglalás' <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONSGML%2bPV%2b20080220%2bRES-RCV%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fHU>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- House of Commons (2008) 'European Union (Amendment) Bill' <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmhansrd/cm080311/debtext/80311-0021.htm>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Kamra tad-Deputati (2008) 'Dibattiti tal-Kamra tad-Deputati (Rapport Uffiċjali u Rivedut) L-Għaxar Parlament Seduta Nru. 613. It-Tlieta, 29 ta' Jannar, 2008' <http://www.parlament.mt/file.aspx?f=751>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Národná Rada (2008) 'Návrh na vyslovenie súhlasu Národnej rady Slovenskej republiky s Lisabonskou zmluvou, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva (tlač 520) - tretie čítanie. Hlasovanie o vyslovení súhlasu' <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze/hlasovanie/hlasklub&ID=22734>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Narodno Szabranie (2008) 'Triszta i petdeszeto Zasedanie Szofija, petuk, 21 mart 2008 g. Otkrito v 9,04' <http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/2/ID/410>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- Nationalrat (2008) ‘Abstimmung über den Antrag des Verfassungsausschusses, dem Abschluss des Vertrages von Lissabon’
http://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXIII/NRSITZ/NRSITZ_00055/fname_orig_113800.html, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Országgyűlés (2007) ‘Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló lisszaboni szerződés kihirdetéséről’
http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2007.12.17.21:08:51&p_szavkepv=I&p_szavkpvcso=I&p_ckl=38, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Országgyűlés (2013) ‘A gazdasági és monetáris unióbeli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról szóló szerződés kihirdetéséről’
http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=10220
- Parlament.com (2008) ‘Tweede Kamer stemt vóór Verdrag van Lissabon’
http://www.parlement.com/id/vhvjk0yj4nu7/nieuws/tweede_kamer_stemt_voor_verdrag_van, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Poslanecká Sněmovna (2009) ‘6. schůze, 11. hlasování, 18. února 2009, 09:47. Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evrop.unii’
<http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=48969&o=5>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Riksdag (2008) ‘Godkännande av Lissabonfördraget om ändring av fördraget om Europeiska unionen och fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen samt de protokoll som har förtecknats i slutakten till fördraget’
<http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Arenden/200809/UU8/?vote=true#96907BC7-4D4D-434D-B77B-C6F4FFB069A0>, utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Saeima (2008) ‘Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (2.lasījums)’
[http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/56F78A513C518D0FC225744B0045FFAC/\\$file/010.htm](http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/56F78A513C518D0FC225744B0045FFAC/$file/010.htm), utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Saeimas (2008) ‘Įstatymo dėl Lisabonos sutarties, iš dalies keičiančios Europos Sąjungos sutartį ir Europos Bendrijos steigimo sutartį, ratifikavimo Projektas (Nr. XP-2897(2))’
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_sale.bals?p_bals_id=-1910, utolsó letöltés: 2013. október 31.

- Sejm (2008) 'Pkt 2. porz. dzien. Sprawozdanie Komisji do Spraw Unii Europejskiej oraz Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o ratyfikacji Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzonego w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r.'
[http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/glosowania?OpenAgent&6&12&4,](http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/glosowania?OpenAgent&6&12&4) utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Vouli ton Antiprosopon (2008) 'Praktiká tis Voulís ton Antiprosópon Th' Vouleutiki Priodos – Synodos B' Synedríasi 3is Ioulíou 2008'
[www2.parliament.cy/parliamentgr/008_01/praktiko2008-07-03.doc,](http://www2.parliament.cy/parliamentgr/008_01/praktiko2008-07-03.doc) utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Voulí ton Ellínon (2002) 'Kýrosi tis Synthíkis tis Níkaias pou tropopoieí ti Synthíki gia tin Evropaíki Énosi, tis Synthíkes perí idrýseos ton Evropaíkon Koinotítou kai orisménes synafeís Práxeis, kathós kai ton schetikón Protokóllon kai ton Dilóseon, pou perilamvántai stin Telikí Práxi'
[http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/SYN03-20-02.pdf,](http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/SYN03-20-02.pdf) utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Voulí ton Ellínon (2008) 'Epikýrosi tis Synthíkis tis Lisavónas'
[http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es11062008%28apog%29.pdf,](http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es11062008%28apog%29.pdf) utolsó letöltés: 2013. október 31.

Egyéb források

- ABC (2008) 'El Congreso aprueba la ratificación del Tratado de Lisboa por amplia mayoría' [http://www.abc.es/hemeroteca/historico-26-06-2008/abc/Nacional/el-congreso-aprueba-la-ratificacion-del-tratado-de-lisboa-por-amplia-mayoria_1641963222165.html,](http://www.abc.es/hemeroteca/historico-26-06-2008/abc/Nacional/el-congreso-aprueba-la-ratificacion-del-tratado-de-lisboa-por-amplia-mayoria_1641963222165.html) utolsó letöltés: 2013. október 31.
- BBC (2008) 'Sarkozy attacks federalists in EU'
[http://news.bbc.co.uk/2/hi/7785233.stm,](http://news.bbc.co.uk/2/hi/7785233.stm) 2013. október 31.
- ElectionsIreland (2012) 'Summary of Referendums. Constitutional Referendums 1937-2009' [http://electionsireland.org/results/referendum/summary.cfm,](http://electionsireland.org/results/referendum/summary.cfm) utolsó letöltés: 2013. október 31.
- Jobbik (2012) 'Gyöngyösi Márton: Nyílt és részletes vitára van szükség az Európai Unióról'
http://jobbik.hu/rovatok/orsz%C3%A1gos_h%C3%ADrek/gy%C3%B6ngy%C3

%B6si_m%C3%A1rton_ny%C3%ADlt_%C3%A9s_r%C3%A9szletes_vit%C3%A1ra_van_sz%C3%BCks%C3%A9g_az_eur%C3%B3pai_uni%C3%B3r%C3%B3l, utolsó letöltés: 2013. október 31.

NOS (2013) 'Bolkestein: Verhofstadt gevaarlijk' <http://nos.nl/artikel/573163-bolkestein-verhofstadt-gevaarlijk.html>, utolsó letöltés: 2013. december 31.

Parties and Elections (2013) 'European Union' <http://parties-and-elections.eu/eu2.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Austria (2013) 'European Union/Austria' <http://parties-and-elections.eu/eu-austria.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Belgium (2013) 'European Union/Belgium' <http://parties-and-elections.eu/eu-belgium.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Bulgaria (2013) 'European Union/Buglaria' <http://parties-and-elections.eu/eu-bulgaria.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Czech Republic (2013) 'European Union/Czech Republic' <http://parties-and-elections.eu/eu-czechrepublic.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Denmark (2013) 'European Union/Denmark' <http://parties-and-elections.eu/eu-denmark.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Finland (2013) 'European Union/Finland' <http://parties-and-elections.eu/eu-finland.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-France (2013) 'European Union/France' <http://parties-and-elections.eu/eu-france.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Germany (2013) 'European Union/Germany' <http://parties-and-elections.eu/eu-germany.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Greece (2013) 'European Union/Greece' <http://parties-and-elections.eu/eu-greece.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Hungary (2013) 'European Union/Hungary' <http://parties-and-elections.eu/eu-hungary.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Ireland (2013) 'European Union/Ireland' <http://parties-and-elections.eu/eu-ireland.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Italy (2013) 'European Union/Italy' <http://parties-and-elections.eu/eu-italy.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Luxembourg (2013) ‘European Union/Luxembourg’
<http://parties-and-elections.eu/eu-luxembourg.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Netherlands (2013) ‘European Union/Netherlands’
<http://parties-and-elections.eu/eu-netherlands.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Poland (2013) ‘European Union/Poland’ <http://parties-and-elections.eu/eu-poland.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Portugal (2013) ‘European Union/Portugal’ <http://parties-and-elections.eu/eu-portugal.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Romania (2013) ‘European Union/Romanai’ <http://parties-and-elections.eu/eu-romania.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Slovakia(2013) ‘European Union/Slovakia’ <http://parties-and-elections.eu/eu-slovakia.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Spain (2013) ‘European Union/Spain’ <http://parties-and-elections.eu/eu-spain.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-Sweden (2013) ‘European Union/Sweden’ <http://parties-and-elections.eu/eu-sweden.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Parties and Elections EU-UK (2013) ‘European Union/United Kingdom’ <http://parties-and-elections.eu/eu-unitedkingdom.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Spiegel (2013) ‘Angela Merkel on Europe: ‘We Are All in the Same Boat’’
<http://www.spiegel.de/international/europe/spiegel-interview-with-angela-merkel-on-euro-crisis-and-arms-exports-a-903401-2.html>, utolsó letöltés: 2013. október 31.

Mellékletek

1. melléklet. Adolgozatban szereplő pártok nevei és rövidítései

Ország	Rövidítés	Pártnév
Ausztria	BZÖ	Szövetség Ausztria Jövőjéért
	FPÖ	Ausztriai Szabadságprát
	Grüne	A Zöldek – A Zöld Alternatíva
	HPM	Hans-Peter Martin Listája
	LIF	Liberális Fórum
	ÖVP	Osztrák Néppárt
	SPÖ	Ausztriai Szociáldemokrata Párt
	TS	Team Stronach Ausztriáért
	VdU	Függetlenek Szövetsége
Belgium	Agalev	Elkezdeni Másként Élni
	BSP/PSB	Belga Szocialista Párt
	CDH	Humanista Demokratikus Centrum
	CD&V	Kereszténydemokrata és Flamand
	Écolo	Környezetvédők
	FN	Nemzeti Front
	Groen	Zöld
	LDD	Libertariánus, Közvetlen, Demokratikus (korábban Dedecker Listája)
	MR	Reformista Mozgalom
	N-VA	Új Flamand Szövetség
	PS	Szocialista Párt
	SP.A	Szocialista Párt. Különböző
	VB	Flamand Érdek (korábban Flamand Blokk)
	VLD	Flamand Liberálisok és Demokraták
	VU	Népi Unió
Bulgária	Ataka	Támadás Nemzeti Szövetség
	BSZP	Bolgár Szocialista Párt
	DPSZ	Mozgalom a Jogokért és Szabadságért
	GERB	Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért
	NDSZV	Nemzeti Mozgalom a Stabilitásért és a Haladásért
	SZDSZ	Demokratikus Erők Szövetsége
Ciprus	AKEL	Dolgozó Nép Haladó Pártja
	DISZI	Demokrata Tömörülés
	DIKO	Demokrata Párt
	KISZOSZ	Szociáldemokrata Mozgalom
	KOP	Ökológiai és Környezetvédő Párt
	Evroko	Európai Párt
	GtE	Európáért
Csehország	ČSSD	Cseh Szociáldemokrata Párt
	KDU-ČSL	Keresztény és Demokrata Unió – Csehszlovák Néppárt
	KSČM	Cseh- és Morvaországi Kommunista Párt

Ország	Rövidítés	Pártnév
Csehország	NEZ	Függetlenek Mozgalma
	NEZ/DEM	Független Demokraták
	ODS	Polgári Demokrata Párt
	OF	Polgári Fórum
	SBB	Szuverenitás – Jana Bobošíková Blokkja
	SNK-ED	Független Jelöltek Szövetsége – Európai Demokraták
	SPR-RSČ	Szövetség a Köztársaságért – Csehszlovákiai Republikánus Párt
	SZ	Zöld Párt
	TOP09	Hagyomány, Felelősség, Prosperitás
	US-DEU	Szabadság Unió – Demokratikus Unió
Dánia	DF	Dán Néppárt
	DKP	Dániai Kommunista Párt
	EL	Egységlista - Vörös-Zöldek
	FB	Népi Mozgalom az EU Ellen
	FrP	Haladás Párt
	JB	Június Mozgalom
	KD	Kereszténydemokraták
	KrF	Keresztény Néppárt (ma KD)
	KF	Konzervatív Néppárt
	NA	Új Szövetség (ma Liberális Szövetség)
	RV	Radikális Baloldal - Szociálliberális Párt
	S	Szociáldemokraták
	SAP	Szocialista Munkáspárt
	V	Baloldal - Dán Liberális Párt
	VS	Baloldali Szocialisták
Egyesült Királyság	BNP	Brit Nemzeti Párt
	CON	Konzervatív és Unionista Párt
	DUP	Demokratikus Unionista Párt
	GPEW	Angliai és Walesi Zöld Párt
	LAB	Munkáspárt
	LD	Liberális Demokraták
	PC	Plaid Cymru - Walesi Párt
	RES	Tisztelet - Egység Koalíció
	SDLP	Szociáldemokrata Munkáspárt
	SF	Sinn Féin (Mi Magunk)
	SNP	Skót Nemzeti Párt
	UKIP	Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja
	UUP	Ulster Unionista Párt
Észtország	EKRE	Észtországi Konzervatív Néppárt
	ER	Észtországi Zöldek
	ERL	Észtországi Népi Szövetség
	IL	Hazáért Szövetség (ma IRL)
	IRL	Hazáért és Köztársaságért Szövetség
	KE	Észt Centrum Párt

Ország	Rövidítés	Pártnev	
Észtország	RE	Észt Reformpárt	
	RP	Köztársaság Párt (ma IRL)	
	SDE	Szociáldemokrata Párt	
Finnország	DEVA	Demokratikus Alternatíva	
	KD	Finn Kereszténydemokraták	
	KESK	Finn Centrum	
	KOK	Nemzeti Koalíció Párt	
	PS	Igaz Finnek	
	SDP	Finn Szociáldemokrata Párt	
	SFP	Svéd Néppárt	
	SKDL	Finn Népi Demokratikus Liga	
	SKL	Finn Keresztény Liga (ma KD)	
	SKP	Finnországi Kommunista Párt	
	SMP	Finn Vidék Párt	
	VAS	Baloldali Szövetség	
	VIHR	Zöld Szövetség	
	Franciaország	CPNT	Vadászat, Halászat, Természet, Hagyomány
		DLR	Fel a Köztársaságért
FDG		Baloldali Front	
FN		Nemzeti Front	
LCR		Forradalmi Kommunista Liga	
LO		Munkások Harca	
MAE		Más Európáért Mozgalom	
MDC		Polgárok Mozgalma	
MoDem		Demokrata Mozgalom	
MPF		Franciaországért Mozgalom	
MRC		Republikánus és Polgári Mozgalom	
NC		Új Centrum	
NPA		Új Antikapitalista Párt	
PCF		Francia Kommunista Párt	
PG		Baloldali Párt	
PRG		Baloldali Radikális Párt	
PS		Szocialista Párt	
RPF		Francia Nép Tömörülése (1947-55)	
RPF		Tömörülés Franciaországért (1999-)	
RPR		Tömörülés a Köztársaságért	
UDF		Unió a Francia Demokráciáért	
UDR		Demokraták Uniója a Köztársaságért (Unió a Köztársaság Védelméért)	
UDVR		Az V. Köztársaság Demokratikus Uniója	
UMP	Népi Mozgalom Unió (korábban Unió az Elnöki Többségért)		
UNR	Unió az Új Köztársaságért		
Verts	Zöldek		
Görögország	ANEL	Független Görögök	

Ország	Rövidítés	Pártnév
Görögország	DIMAR	Demokratikus Baloldal
	EDA	Egyesült Demokratikus Baloldal
	HA	Arany Hajnal
	KKE	Görögországi Kommunista Párt
	LAOSZ	Népi Ortodox Tömörülés
	ND	Új Demokrácia
	PASZOK	Pánhellén Szocialista Mozgalom
	SZIN	Baloldali és Haladó Koalíció
	SZIRIZA	Radikális Baloldali Koalíció
Hollandia	ARP	Forradalomellenes Párt
	CD	Centrum Demokraták
	CDA	Kereszténydemokrata Tömörülés
	CHU	Keresztyén Történeti Unió
	CPN	Hollandiai Kommunista Párt
	CU	Keresztyén Unió
	D66	66-os Demokraták
	ET	Átlátszó Európa
	GL	Zöld Baloldal
	GPV	Református Politikai Szövetség
	LPF	Pim Fortuyn Listája
	RPF	Református Politikai Föderáció
	PvdA	Munkáspárt
	PvdD	Állatok Pártja
	PVV	Szabadságpárt
	SGP	Református Politikai Párt
	SP	Szocialista Párt
	ToN	Büszke Hollandia
	VVD	Szabadság és Demokrácia Néppártja
Horvátország	HDSSB	Szlavóniai és Baranyai Horvát Demokratikus Szövetség
	HDZ	Horvát Demokratikus Közösség
	HL	Horvát Munkáspárt
	HSP	Horvát Jogpárt
	HSP-AS	Horvát Jogpárt – dr. Ante Starčević
	SDP	Szociáldemokrata Párt
Írország	DL	Demokratikus Baloldal
	FF	Fianna Fáil
	FG	Fine Gael
	GP	Zöld Párt
	ILP	Ír Munkáspárt
	PD	Progresszív Demokraták
	SF	Sinn Féin
	SP	Szocialista Párt
	WP	Munkáspárt
	LPR	Lengyel Családok Ligája

Ország	Rövidítés	Pártnév	
Lengyelország	MN	Német Kisebbség	
	NP	Előre Lengyelország	
	PD	Demokrata Párt	
	PiS	Jog és Igazságosság	
	PO	Polgári Platform	
	PSL	Lengyel Néppárt	
	SD	Demokrata Párt (nem azonos a PD-vel)	
	SdPL	Lengyelország Szociáldemokráciája	
	SLD	Demokratikus Baloldali Szövetség	
	SRP	Lengyel Köztársaság Önvédelme	
	UP	Munka Unió	
	Lettország	JL	Új Kor (ma V)
		LPP/LC	Lett Első Pártja/Lett Út
		LSDSP	Lett Szociáldemokrata Munkáspárt
LSP		Lettországi Szocialista Párt	
PCTVL		Emberi Jogokért az Egységes Lettorszáiban	
PS		Polgári Szövetség (ma V)	
SC		Harmónia Közép	
SCP		Társaság egy Más Politikáért (ma V)	
SDPS		Harmónia Szociáldemokrata Párt	
TB/LNNK		Hazáért és Szabadságért/Lett Nemzeti Függetlenségi Mozgalom (ma NA)	
TP		Néppárt	
TSP		Nemzeti Harmónia Párt (ma SDPS)	
V		Egység	
VL		Mindent Lettorszáért (ma NA)	
ZZS		Parasztok és Zöldek Szövetsége	
Litvánia		AWPL	Litvániai Lengyelek Választási Akciója
		DK	Bátorság Útja
	DP	Munkáspárt	
	LCS	Litvániai Centrum Szövetség	
	LDP	Liberális Demokrata Párt (ma TT)	
	LiCS	Liberális és Centrum Szövetség	
	LRLS	Litván Köztársaság Liberális Mozgalma	
	LSDP	Litvániai Szociáldemokrata Párt	
	LVLS	Litvániai Paraszti Népi Szövetség (ma LVŽS)	
	LVP	Litván Parasztpárt	
	LVŽS	Litvániai Paraszti és Zöld Szövetség	
	NS	Új Szövetség – Szociálliberálisok	
	TPP	Nemzeti Felemelkedés Pártja	
	TS-LKD	Szülőföld Szövetség – Litván Keresténydemokraták	
	TT	Rend és Igazságosság	
Luxemburg	ADR	Alternatív Demokrata Reformpárt	
	BL	Polgári Lista	

Ország	Rövidítés	Pártnév
Luxemburg	CSV	Keresztényszociális Néppárt
	DP	Demokrata Párt
	Gréng	Zöldek
	KPL	Luxemburgi Kommunista Párt
	Lénk	Baloldal
	LSAP	Luxemburgi Szocialista Munkáspárt
Magyarország	Fidesz	Fidesz – Magyar Polgári Szövetség
	FKgP	Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt
	Jobbik	Jobbik Magyarországért Mozgalom
	KDNP	Kereszténydemokrata Néppárt
	LMP	Lehet Más a Politika
	MDF	Magyar Demokrata Fórum
	MIÉP	Magyar Igazság és Élet Pártja
	MSZP	Magyar Szocialista Párt
	SZDSZ	Szabad Demokraták Szövetsége
Málta	PL	Munkáspárt
	PN	Nacionalista Párt
Németország	AfD	Alternatíva Németországért
	BfB	Szabad Polgárok Szövetsége
	CDU	Németországi Kereszténydemokrata Unió
	CSU	Keresztényszociális Unió
	DVU	Német Népi Unió
	FDP	Szabad Demokrata Párt
	Grüne	Szövetség 90 / A Zöldek
	Linke	Baloldal
	NPD	Németországi Nemzeti Demokrata Párt
	PDS	Demokratikus Szocializmus Pártja
	REP	Republikánusok
	SPD	Németországi Szociáldemokrata Párt
	WASG	Munka és Szociális Igazságosság - Választási Alternatíva
Olaszország	AN	Nemzeti Szövetség
	AS	Szociális Akció
	DC	Kereszténydemokrácia
	DS	Baloldali Demokraták
	FI	Hajrá, Olaszország
	IdV	Értékek Olaszországa
	LN	Északi Liga
	M5S	Ötsillag Mozgalom
	MpA	Mozgalom az Autonómiáért
	MRE	Európai Republikánus Mozgalom
	MSFT	Háromszín Láng Szociális Mozgalom
	MSI	Olasz Szociális Mozgalom
	PCI	Olasz Kommunista Párt
	PdCI	Olasz Kommunisták Pártja

Ország	Rövidítés	Pártnév
Olaszország	PdL	Szabadság Népe
	PDS	Baloldali Demokrata Párt
	PP	Nyugdíjas Párt
	PRC	Kommunista Újjászületés Pártja
	PSI	Olasz Szocialista Párt
	RI	Olasz Radikálisok
	SD	Demokratikus Baloldal
	SEL	Baloldal, Ökológia, Szabadság
	SVP	Déltiroli Néppárt
	UDC	Centrum Uniója
	Verdi	Zöldek Föderációja
Portugália	BE	Baloldali Blokk
	CDS-PP	Demokratikus Szociális Centrum - Néppárt
	CDU	Demokratikus Egység Koalíció
	PEV	Ökológiai Párt Zöldek
	PCP	Portugál Kommunista Párt
	PS	Szocialista Párt
	PSD	Szociáldemokrata Párt
	PSR	Forradalmi Szocialista Párt
	UDP	Népi Demokratikus Unió
Románia	PD-L	Demokrata-Liberális Párt
	PLD	Liberális Demokrata Párt
	PNL	Nemzeti Liberális Párt
	PPDD	Néppárt – Dan Diaconescu
	PRM	Nagy-Románia Párt
	PSD	Szociáldemokrata Párt
	RMDSZ	Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége
Spanyolország	BNG	Galíciai Nacionalista Blokk
	ERC	Katalóniai Köztársasági Baloldal
	ICV	Kezdeményezés Katalóniáért - Zöldek
	IU	Egyesült Baloldal
	Na-Bai	Navarra Igen
	PCE	Spanyol Kommunista Párt
	PP	Néppárt
	PSOE	Spanyol Szocialista Munkáspárt
	UCD	Demokratikus Centrum Unió
Svédország	CP	Centrum Párt
	FPL	Liberális Néppárt
	JL	Június Lista
	KD	Kereszténydemokraták
	MP	Környezetvédő Párt - A Zöldek
	NyD	Új Demokrácia
	PP	Kalóz Párt

Ország	Rövidítés	Pártnév
Svédország	SAP	Szociáldemokrata Munkáspárt
	SD	Svéd Demokraták
	SKP	Svédországi Kommunista Párt
	VP	Baloldali Párt
	VPK	Baloldali Párt - Kommunisták (ma VP)
Szlovákia	HZDS	Néppárt – Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom
	KDH	Kereszténydemokrata Mozgalom
	KDS	Szlovákiai Konzervatív Demokraták
	KSS	Szlovákiai Kommunista Párt
	MKP	Magyar Közösség Pártja (korábban Magyar Koalíció Pártja)
	OKS	Polgári Konzervatív Párt
	OLaNO	Egyszerű Emberek és Független Személyiségek
	SaS	Szabadság és Szolidaritás
	SDKÚ	Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió – Demokrata Párt
	Smer	Irány – Szociáldemokrácia
	SNS	Szlovák Nemzeti Párt
	ZRS	Szlovákiai Munkásszövetség
Szlovénia	DeSUS	Szlovéniai Nyugdíjasok Demokratikus Pártja
	DL	Polgári Lista
	LDS	Szlovéniai Liberális Demokrácia
	NSi	Új Szlovénia – Keresztény Néppárt
	PS	Pozitív Szlovénia
	SD	Szociáldemokraták
	SDS	Szlovén Demokrata Párt
	SLS	Szlovén Néppárt
	SNS	Szlovén Nemzeti Párt

Publikációs jegyzék

Dúró József

Könyv, monográfia

Gallai Sándor – Dúró József (2012) *Az átmenet sajátosságai a visegrádi országokban*. Budapesti Corvinus Egyetem.

Könyvfejezet, könyvrészlet

Bíró Nagy András – Dúró József – Hajdú András – Róna Dániel (2011) „Nemzet és radikalizmus” In: Lánczi András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Századvég Kiadó, Budapest, p. 7-34.

Dúró József – Hajdú András (2011) „Kormányon is ellenzékben. A Svájci Néppárt” In: Lánczi András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Századvég Kiadó, Budapest, p. 138-161.

Dúró József (2011) „Támadás jobbról. Az Ataka felemelkedése” In: Lánczi András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Századvég Kiadó, Budapest, p. 331-355.

Folyóiratcikk

Dúró József (2012) „Euroszepticismus a balti országokban” *Politikatudomány Online*, 3. szám.

Dúró József (2011) „Pártalapú euroszepticismus a visegrádi országokban” *Politikatudomány Online*, 1-2. szám.

Dúró József (2010) „Euroszepticismus ma” *Politikatudományi Szemle* XIX/4. p. 53–85.

Előadás, konferenciakiadvány

Dúró József (2012) Pártalapú euroszepticismus a visegrádi országokban. Előadás, RODOSZ konferencia, Kolozsvár, 2012. november 9-11.

Dúró József (2012) Party-based Euroscepticism. Problems of definition. Előadás és konferencia tanulmány. CEU 7th Annual Doctoral Conference, Budapest, 2012. április 25-27.

Dúró József (2011) Euroszepticismus a balti országokban. Előadás és tanulmány, RODOSZ konferencia, Kolozsvár, 2011. december 2-4.

Dúró József (2011) Pártalapú euroszkepticizmus a visegrádi országokban. Előadás, BCE TÁMOP workshop, 2011. november 30.

Dúró József (2011) 'Variations on a Theme' Analysis of party-based euroscepticism. Előadás és konferencia tanulmány. CEU 7th Annual Doctoral Conference, Budapest, 2011. április 28-29.